

PERE SÁNCHEZ FERRE

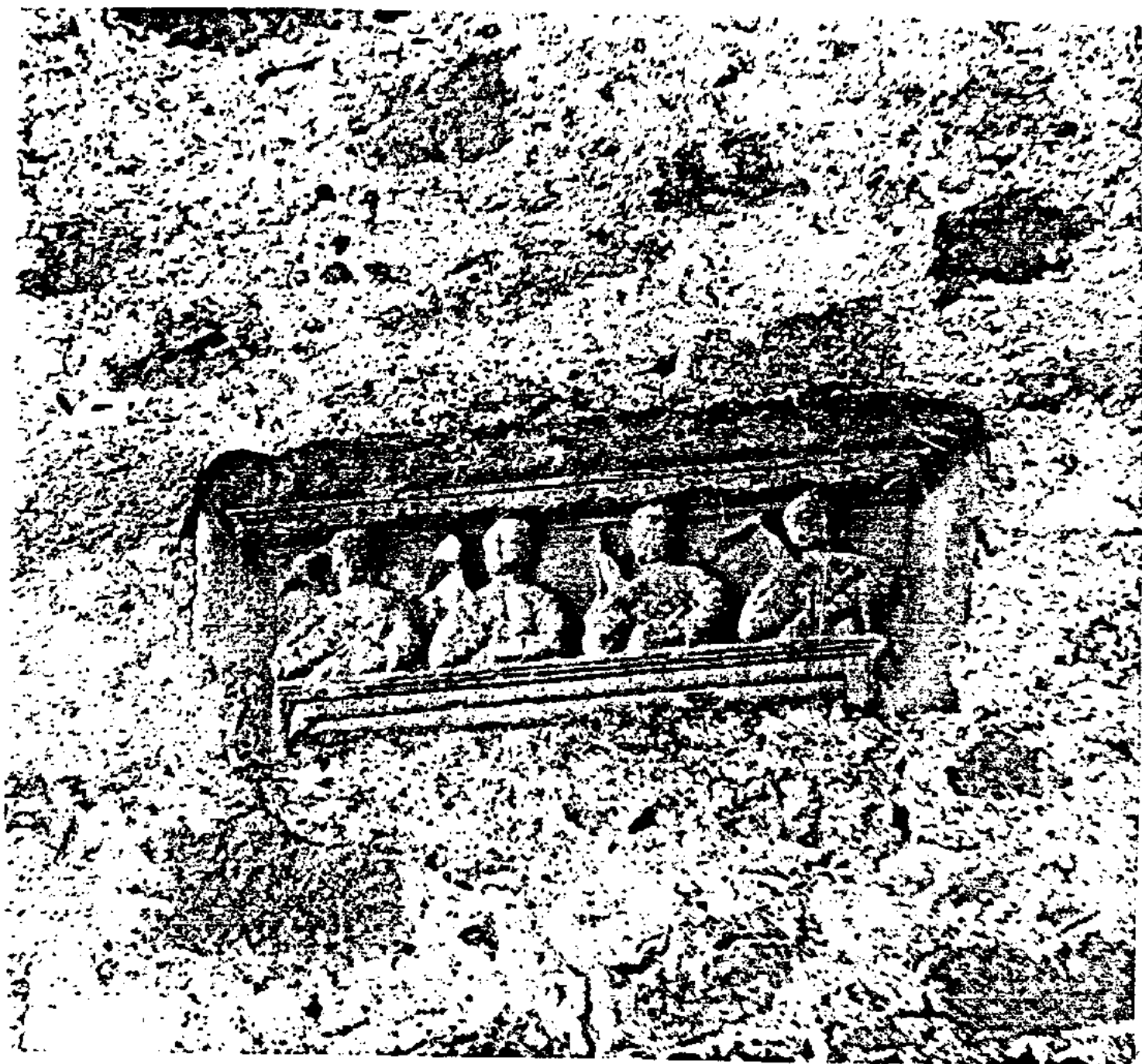
LA MAÇONERIA A CATALUNYA 1874-1936.

VOL. I

Dirigida pel Dr. Josep Termes i Ardèvol

Departament d'Història Contemporània
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona.

FEBRER DE 1988

Quatre Màrtirs Coronats, patrons de la maçonneria operativa medieval.
Relleu gòtic o renaixentista encastat a la torre de l'Església de
Corçà, (Baix Empordà) edificada el segle XVIII.

AGRAÏMENTS.

Vull agrair l'ajut, que en diferents aspectes, sempre he rebut de la meua família, de Mercè Viladomiu, José Antonio Ferrer Benimelli, la Fundació Jaume Bofill, Eduardo Enríquez del Arbol, Ma. Teresa Díez de los Ríos, Blanca Desantes, Antonio González Quintana, Ma. Carme Illa Munné, Joan Bonet i Baltà, Rafael Orri, Valentí Serra, Alex Sánchez, Eulàlia Vega, Ma. Teresa Carretero, Carme Torrado, Ma. Joaquina Fernández, els meus companys del Centro de Estudios Históricos de la Masonería Española i d'altres que ara oblidat, -- així com el personal de l'Arxiu Històric Nacional de Salamanca, de la Biblioteca Pública Arús, de l'Institut d'Història de la Ciutat de Barcelona, de l'Arxiu-Biblioteca Víctor Balaguer i del SIC de la Universitat d'Extremadura. He obtingut de tots ells l'ajut i col.laboració que m'han facilitat la realització d'aquest treball.

He d'esmentar igualment a Josep Termes, que ha exercit la direcció de la tesi amb l'atenció i el recolzament necessaris, fent suggeriments que sempre m'han estat d'utilitat. A tots ells el meu reconeixement.

INDEX.

Abreviatures	1
Lèxic Maçònic	4
Cronologia	16
Introducció	21
UN EXEMPLE DE MAÇONERIA LLATINA	22
El problema historiogràfic i l'antimaçonisme ..	27
La historiografia d'origen maçònic	32
La historiografia actual	35
Algunes consideracions metodològiques	39
Notes	46
Capítol I	54
LA VIDA INTERNA	55
Unitat i diversitat	57
Les estadístiques maçòniques	60
Il·legalitat i tolerància	62
Entitats maçòniques i para-maçòniques	65
El mutualisme maçònic	71
La Filantropia	75
Aspectes econòmics. Les cotitzacions	80
La cultura maçònica	85
Notes	91

Capítoll II	109
ESGLÉSIA I MAÇONERIA	110
Antimaçoneria	121
El catalanisme conservador i la maçoneria	134
Torres i Bages i la maçoneria	135
Jaume Collell i Bancells	145
J. Mañé i Flaquer	151
Altres publicacions del catalanisme conservador .	154
L'integrisme	157
L'anticlericalisme maçònic	176
El renovat anticlericalisme. El GOE i la revista "Barcelona Masònica"	182
Notes	193
 Capítol III	 214
MAÇONERIA I LLIUREPENSAMENT	215
Els inicis del moviment	221
Les organitzacions	229
La nova etapa del moviment lliurepensador. "Barce- lona Masònica" i l'Assemblea de lògies	263
"Barcelona Masònica" i l'Assemblea de lògies Con- federades	268
El pacifisme	286
Notes	296
 Capítol IV	 319
MAÇONERIA I EDUCACIÓ	320
L'origen dels principis pedagògics i culturals ma- çònics	322
Les realitzacions	325
Notes	353

Capítol V	370
LA DONA A LA MAÇONERIA	371
La dona a les lògies	375
Dos defensors de l'emancipació de la dona: Odón de Buen i Cristóbal Litrán	392
La veu de les dones. Angeles López de Ayala i les primeres organitzacions feministes de Catalunya	411
La Societat Autònoma de Dones de Barcelona i la Sociedad Progresiva Femenina	416
Notes	422
 Capítol VI	 442
MAÇONERIA POLÍTICA I REPUBLICANISME	443
Una manera de fer política	449
L'insurreccionalisme, els militars i la maçoneria	460
Les relacions amb el republicanisme. L'abandó del liberalisme	481
La política maçònica a comarques	489
Política i maçoneria a Barcelona	491
1889: El centenari de la Revolució Francesa	517
La Celebració del centenari	527
Notes	540
 Capítol VII	 574
EL NAIXAMENT DE LA MAÇONERIA CATALANA. LA GRAN LOGIA SIMBOLICA REGIONAL CATALANA	575
La Lògia <u>Avant</u>	585
La reacció del GOLU i la maçoneria espanyola ...	607
Les relacions amb les obediències espanyoles. El testimoni de Llorenç Frau Abrines	611

Activitats maçòniques de Rossend Arús i Arderiu, simbòlic "Fivaller", Gran Mestre de la GLSRC (1847-1891)	632
Les relacions amb el lliurepensament	634
Relació d'ascensos maçònics, càrrecs, títols i altres distincions atorgades a Rossend Arús	640
Llibreta manuscrita de Rossend Arús. Dades extretes de la mateixa	644
Notes	649
 Capítol VIII	 668
LES RELACIONS AMB EL MOVIMENT OBRER	669
Les relacions amb l'obrerisme	674
Anarquisme i maçoneria	680
Anselmo Lorenzo, l'exemple paradigmàtic	686
Reformisme i maçoneria	707
La classe obrera a la premsa maçònica	709
Notes	725
 Capítol IX	 749
LA MAÇONERIA I EL CONFLICTE COLONIAL ULTRAMARI .	750
El conflicte cubà i la maçoneria	752
La maçoneria cubana	760
Les lògies cubanes a Barcelona	767
La maçoneria peninsular. Dues posicions davant del conflicte colonial antillà	775
Centralistes i autonomistes durant la guerra d'independència cubana	790
Notes	799

Capítol X	816
EL PROBLEMA COLONIAL FILIPÍ	817
La colònia filipina de Barcelona	826
La lògia <u>Revolució</u> n de Barcelona	830
La fusió amb la <u>Lealtad</u> i la nova etapa de la colònia filipina	837
"La Solidaridad"	841
Graciano López Jaena	846
L'Església i l'evolució del conflicte	850
La sublevació filipina i la crisi finisecular espanyola	866
Notes	882
 Capítol XI	 906
LES LOGIES (1869-1900)	907
Les lògies de Barcelona ciutat	907
Lògies de les Comarques de Barcelona	935
Lògies de les Comarques de Girona	942
Lògies de les Comarques de Lleida	954
Lògies de les Comarques de Tarragona	960
 Epíleg	 965
EL SEGLE XX	966
Expansió i renovació	974
El naixement de la GLE i la consolidació del GOE	977
Les lògies sota la Dictadura de Primo de Rivera	983
1930: any de canvis	993
La Segona República	997
Notes	1009

Conclusions	1026
 Apèndixs Documentals	 1068
Missatge de la lògia barcelonesa <u>Silencio n°5</u> al poble català. 1871	1069
Fundació de la lògia <u>Avant</u> . Memòries de Rossend Arús. 1881.	1075
Declaració de principis del Capítol <u>Barcino n°5</u> . 1° d'agost de 1882	1077
<u>La Masoneria</u> . Defensa de la maçoneria tradicional publicada a "El Malletete" (1883)	1079
Memòria de la Comissió Organitzativa per la Constitució de la G.L.S.R.C. 16 de maig de 1886	1088
Manifest de la GLSRCB a tots els maçons i obediències d'Espanya. 15 de juliol de 1887	1094
Informe del Venerable Mestre de la lògia <u>Faro del Pallás n°384</u> , de Sort, a Miguel Morayta. 1 de febrer de 1888	1099
Informe de la lògia <u>Gesoria</u> de Sant Feliu de Guifxols enviat a Miguel Morayta, Gran Mestre Adjunt de la GLS del GODE, sobre l'estat i les possibilitats de la maçoneria al país. 1888	1102
Dictamen sobre diversos temes elaborat per Anselmo Lorenzo. Logia <u>Hijos del Trabajo n°97</u> , 1892 ..	1109
Estatuts de la logia <u>Luz de la Selva</u> de Llagostera 1892	1131
Discurs de Joan Ferrandis Roger, simbòlic "Homero", grau 18è., a la lògia <u>Corazón</u> , de Cornudella. 1893	1136
Carta del Venerable Mestre de la lògia <u>Obreros de la Inmortalidad n°86</u> al Gran Mestre del GOI, Francisco Rispa i Perpiñá. 29 de desembre de 1893 ..	1144
Resposta a un dictamen del Suprem Consell del GOE. 28 de febrer de 1894	1148

<u>Aspiración política de la Masonería</u> . Article publicat a "Barcelona Masónica", signat per Ignasi Bo i Singla, simbòlic "Washington". 1894	1151
Resposta de la lògia <u>Hijos del Trabajo n°97</u> a una enquesta distribuïda pel GOE a les seves lògies a iniciativa del G.O. de Bèlgica. 8 de maig de 1894	1156
Declaració de la GLSRCB. 1901	1166
<u>¿Qué hace la Masonería?</u> . Article publicat al Butlletí Oficial de la GLSRCB per un membre de la lògia <u>Redención n°2</u> , de Barcelona. 1914	1174
Himne maçònic dedicat al Venerable Mestre de la lògia <u>Liberación n°423</u> , de Barcelona. 27 de juliol de 1924	1178
<u>Sessió Ordinaria</u> (Tinguda) a la lògia <u>Justícia n°9</u> de Barcelona. 10 de març de 1931	1180
Circular a les lògies de la GLDC-GLE. 26 de febrer de 1936	1183
Himne maçònic, s.a.	1190
Escuts, emblemes i segells de les lògies catalanes	1191
Evolució quantitativa dels maçons a Catalunya (1868-1900)	1203
Index General de Maçons a Catalunya (1868-1900)	1205
Barcelona Ciutat	1207
Comarques de Barcelona	1290
Comarques de Girona	1297
Comarques de Lleida	1314
Comarques de Tarragona	1321
Relació de dones maçons (1868-1900)	1327
Les Professions	1330
Còdigs de les professions més comunes	1333

Professions dels Venerables Mestres, Primers Vigilants, Secretaris, Oradors i Tresorers. Edat dels maçons 1336

Fonts Utilitzades 1337

Bibliografia 1345

*Abreviatures
dèxic Maçonnic*

INTRODUCCIO

UN EXEMPLE DE MAÇONERIA LLATINA.

La maçoneria és un orde de tradició iniciàtica que té el seu origen en les "collegia fabrorum" romanes i les -- corporacions de constructors medievals. Pràctica i creu en -- l'eficàcia del Ritual i la cerimònia i reconeix l'existència d'un principi superior que anomena Gran Arquitecte de l'Uni-- vers. Es també una escola de pensament que estudia la cièn -- cia dels símbols, cerca la Veritat, es dedica a activitats -- filantròpiques i està formada per homes solidaris i tolerants. Lluita pel millorament moral, intel.lectual i material de la humanitat i una de les seves dívises és la Fraternitat, base de la Llibertat i de la Igualtat. (1)

Però això és només una declaració de principis, -- perquè a l'hora de baixar a les grades de la maçoneria real, constituïda per homes (i algunes dones) i immersa en la socie

tat, constatem que els maçons també han estat fills del seu temps i que les desviacions i temptacions en què han caigut han estat força abundants.

Així, hem vist la unió fraternal transmutada en una dotzena d'obediències -alguns en varen dir d'aquesta situació "anarquia mansa" (2)- disputant-se les lògies i llurs membres o la solidesa i el prestigi d'un Gran Orient confondre's amb els d'un polític determinat. Per aquestes raons, -entre altres, hem de parlar de maçoneries -en plural-, tant pel que fa a les organitzacions com als membres que en formen part.

Els orígens d'aquesta maçoneria, anomenada genèricament llatina, estan en la branca catòlica i stuardista de l'orde, que es desenvolupà paral·lelament a l'anglesa, "protestantitzada" per Anderson i Désaguliers.

El 1689, Jaume II Stuart, destronat per Guillem d'Orange, es refugià a França amb els seus regiments escocesos i irlandesos, en els quals hi havia vàries lògies, (cosa usual a l'època) comanades per oficials militars. El 1738, -Martínez de Pascualy rebia de Carles-Eduard Stuart una patent per constituir una Gran Lògia Escocesa a França.

Estretament lligada a les intrigues, a les inútils lluites dels pretendents jacobites i a personatges com el cavaller de Ramsay, deixeble de Fénelon, proliferaren els graus superiors, -la maçoneria tradicional en tenia només tres- --

tot el qual abocà a la configuració d'un sistema maçònic progressivament allunyat de l'anglès, compostat de 33 graus, capaç d'interessar a persones d'esperit i condició diversa. El misticisme, els elements hermètics cavallerescos de filiació templària, així com el secret i el misteri del simbolisme, - apasionaren els buscadors de pedres filosofals i els coleccionistes d'emblemes i títuls ampuloses i florits, tot el qual alimentà aquella fira de les vaniatats en que no poques vegades es convertiren les lògies i llurs obediències. (3) Progressivament, però, invahiren la maçoneria escocesa els esperits il·lustrats i raonables, on tingueren ocasió de practicar la igualtat, la fraternitat i la filantropia. I tampoc faltaren els qui es dedicaren a treballar políticament, tant al si de l'orde com a la societat, com fou el cas del mateix Gran Mestre del Gran Orient de França, el Duc D'Orleans, futur Philippe Egalité.

Per altra banda, la creació, el 1773, de l'esmentat Gran Orient suposà la gradual democratització de l'orde, acabant amb els càrrecs de Venerable Mestre a perpetuitat, - camí que seguiren altres potències maçòniques. Així mateix, a partir de 1744 la maçoneria francesa va acceptar dones, -- trencant un dels dogmes defensats pels anglesos. Però la ruptura definitiva esdevindria el segle vinent, quan el GODF, - capdevanter del corrent llatí, suprimí l'obligatorietat de creure en el Gran Arquitecte de l'Univers, (1877) com posteriorment ho faria a Catalunya (1886) la Gran Lògia Simbòlica Regional Catalana.

La maçoneria anglesa, més lligada al conservadurisme social i polític, anatemitzà aquest sistema maçònic, tot negant-li autenticitat i sentenciat que res tenia a veure -- amb l'orde de l'escaire i el compàs.

L'escocisme es convertí aviat en un focus d'infiltracions de tota mena, des d'ocultistes fins als il.luminats radicals de Weishaupt. Un fulletó d'origen francès datat el juliol de 1790, demanava a la que qualificava d'honrada i respectable maçoneria, que foragités als il.luminats o lògia - "Roja", doncs aquesta tenia per objectiu la destrucció dels trons, "la igualtat de classes i fins i tot el de bens". (4)

Al segle XIX, el compromís polític continua condicionant la vida de la maçoneria llatina, primer sota l'ideari liberal i posteriorment amb la militància republicana i lliurepensadora.

Pel que fa a Espanya, és indiscutible que les diverses organitzacions maçòniques actuaren també políticament des del Trienni, o abans, confonent-se amb comuners, carbonaris i altres societats secretes, de manera que durant el primer terç del segle XIX el conspiracionisme revolucionari infiltrà la maçoneria de personatges, tant militars com civils, creant una trama complexa, generadora d'equívocs i confusions, on l'estructura pròpia de l'Orde fou utilitzada com a una de les peces de la màquina de guerra antiabsolutista. Les lògies simplement polítiques, a l'estil del que a França havia estat Les Amis de la Vérité, i personatges com F. Bu-

narotti, actuaren de "Cavall de Tròia" dins la maçoneria peninsular, segons el terme emprat per Baylot. (5)

Tanmateix, és molt probable que alguns dirigents - de la institució creessin organitzacions liberals independents -no necessàriament secretes- a fi de combatre la reacció absolutista sense polititzar ni comprometre directament les lògies i les obediències.

Cal tenir present, però, que l'existència absolutament precària de l'orde al nostre país impedí la seva consolidació i la presència social, de manera que no fou fins la revolució de 1868 que la maçoneria s'implantà sòlidament arreu de Catalunya i de l'Estat.

A partir del Sexenni Democràtic proliferaren les lògies i les obediències, diversificant-se com mai les opcions maçòniques i les tendències polítiques, fins el punt que eclipsaren llurs aspectes filosòfics, doctrinals i ritualics.

Amb el nou règim de llibertats, una forma oberta de comprometre's políticament s'afiançà en la maçoneria peninsular, de manera que algunes obediències, com el Gran Oriente de España, es varen identificar amb el liberalisme dinàstic, del que Sagasta, M. Becerra i A. Romero Ortíz en varen ser Grans Mestres.

Les lògies que es fundaren a partir d'aquests anys incorporen progressivament en els seus símbols, emblemes i rituals, conceptes inspirats directament en la Revolució Francesa, com La Marsellesa o el trinomi Llibertat, Igualtat, Fraternitat. El 1886, la Regional Catalana (GLSRC) incorpora als seus principis un programa netament polític, basat en un catalanisme republicà i federalista pròxim a l'ideari de V. Almirall.

Aquest ha estat el camí emprès per les maçoneries al nostre país i arreu l'Estat fins el segle XX, tot i que mai varen desaparèixer les lògies apartades de l'activitat política o les que, compostes majoritàriament per espiritistes o teòsofs, imposaven als respectius tallers una trajectòria coherent amb llurs creences.

El problema historiogràfic i l'antimaçonisme.

Un dels problemes bàsics que presenta l'estudi del tema que ens ocupa és la dubtosa fiabilitat de la majoria d'obres dedicades a la història de l'orde, tan pel que fa als segles XVIII i XIX com a les publicades al llarg del primer terç del segle XX. Això és igualment vàlid per la producció d'origen maçònic com per l'antimaçònica, bàsicament catòlica.

L'Església fou, d'antuvi, la primera i més important enemiga de l'orde. Des de 1738 es succeïren les condemnes papals i les pressions prop dels diferents monarques

europèus per tal que aquests foragitessin els francmaçons de llurs regnes. Si bé els anatemes i excomunicacions romanes - no tenien massa efectivitat a països com França, aquí els de signis romans eren executats escrupulosament pel Tribunal -- del Sant Ofici.

Complementàriament a les persecucions, l'Església s'esmerà en la producció i divulgació d'una literatura dirigida en dues direccions. L'una es proposava ridiculitzar i - "desvetllar" el secret maçònic, els rites i les cerimònies, mentre que l'altre assegurava demostrar que la francmaçone - ria tenia com a fita la destrucció del catolicisme i les co - rones europees.

A Espanya, Ferran VI lliurà el primer edicte reial contra la maçoneria, a remolc de la renovada condemna de Be - nedicte XIV, el 1751. El mateix any el català Josep Pi i Vi - la-Rasa -prevere i capellà militar- publicava a Barcelona la carta pastoral del bisbe de Ventimiglia contra la maçoneria. Un any després s'editava a Madrid l'obra del pare Torrubia: Centinela contra Francmasones, a l'estil de com ho havia fet a França deu anys abans l'abad G.L.C. Perau. (6) Des d'ales hores l'Església espanyola es convertí en la gran productora i mantenidora del complotisme com a mètode d'anàlisi de la -- realitat històrica, basant-se normalment en publicacions d'e - clesiàstics estrangers.

L'obra cabdal de la literatura complotista té per autor el jesuïta Agustín Barruel (1741-1820), que el 1797 pu

blicà al seu exili londinenc Memories pour servir à l'histoire du jacobinisme, punt de referència de tota la producció - antimaçònica posterior i un dels grans èxits editorials de - l'Europa d'aquells anys.

Barruel, que havia estat iniciat maçó a Anglaterra, exclou dels seus atacs la maçoneria anglosaxona i dirigeix - les acusacions al "revolucionari" Gran Orient de França i a totes les obediències que, segons ell, havien declarat la guerra a la maçoneria i al catolicisme. D'acord amb els seus -- distorsionats judicis, la Revolució era obra de la maçoneria universal (assimilada al jacobinisme) i constituïa un exem - ple de com actuava la secta, que era dirigida des de l'ombra per un grup reduït de veritables iniciats, disposats a fer - la revolució maçònica universal. (7)

En aquests anys, l'autor de més interès a Espanya és el també jesuïta Lorenzo Hervás y Panduro, que el 1794 va escriure l'obra en dos volums Causas de la Revolución de --- Francia en el año de 1789 y medios de que se ha valido para efectuarla los enemigos de la Religión y del Estado, que no va ser publicada fins el 1807. (8) Per Hervás, les causes - de la Revolució i del que anomena "la fiera democrática" es - taven en la divulgació de l'ideal de llibertat que dugueren a terme les "sectes jansenista, filosóficas y francmasónica", atribuïnt a aquesta darrera l'intent de destrucció del catolicisme i les monarquies, mitjançant la difusió de les idees de llibertat i igualtat.

Al llarg de la primera meitat del segle XIX s'editaren diversos fulletons i llibres d'escàs valor, la majoria dels quals eren versions d'obres franceses, com la del clergue Louis Ducos, Historia cierta de la secta de los Franc-Masones, (Madrid, 1815), que no era més que un resum mal elaborat del llibre de Barruel. Un altra d'aquestes traduccions - fou Denuncia á los Tribunales de los Clubs formidables de la Franc-Masoneria, editada a Madrid el 1828. (9)

Pel que fa a la segona meitat del segle, tenim en Vicente de la Fuente l'autor cabdal de l'antimaçonisme i de les tesis complotistes. En la seva obra, publicada el 1870, cal cercar l'origen de tota la tradició literària contubernista espanyola fins la Segona República.

La seva influència ha estat important en varis aspectes; en primer lloc perque forní el seu assaig d'una cobertura pretesament científica. Citant adequadament alguns fragments d'autors com Pirala (Historia de la vida y reinado de Fernando VII) i fins i tot a maçons com Clavel i Alcalá - Galiano, confeccionà una visió de la maçoneria espanyola que aniran repetint els autors posteriors: l'orde, que era una branca de la maçoneria universal, íntimament lligada al judaisme, (10) tenia per objectiu la destrucció del catolicisme i de les monarquies que s'oposaven als seus interessos, així com la revolució social, assimilada d'antuvi al liberalisme i posteriorment al socialisme i l'anarquisme.

V. de la Fuente assegura que de res va servir als industrials del país de fer-se maçons perquè els obrers s'afiliaren a la Internacional, espatllant la maquinària i cremant les fàbriques...: "es mereixen el càstig", afirma l'autor, referint-se a la revolució de 1835 a Alcoi i Reus. (11)

Quan a altres fonts utilitzades, només cal dir que són de l'estil d'Espanoles: unión y alerta... o el Reglamento secreto para arruinar España..., del coronel carlista R. Bosch i Ballester, libels de baixa estofa que cita com a documents maçònics autèntics. (12)

Segons aquestes interpretacions, la maçoneria ha via inspirat el Trienni, la crema de convents de 1835 i va passar a ser controlada, des del 1842, per partit progressista. Hi hauria, a més, una branca "ibèrica", de caràcter republicà, dirigida per Olózaga i Prim, la qual seria responsable de les insurreccions de Portugal i Galícia, el 1846. (13) Es obvi que no aporta cap testimoni documental que avali tals afirmacions; no obstant, aquesta peculiar manera d'explicar la història d'Espanya va fer escola.

Entre l'abundància d'obres, autors i traduccions del darrer terç del segle XIX (ni el mateix Torras i Bages va escapar a la temptació de despotricar contra la maçoneria), té especial interès l'obra de Teodor Creus i Corominas, corresponent de l'Acadèmia de la Història i prohom de Vilanova i la Geltrú, que publicà algunes de les seves obres amb el pseudònim de "Mauricio".

La tradició antimaçònica de caire complotista, feta de contubernis universals, terribles secrets finalment -- desvetllats i grans traicions a la pàtria fou continuada en el primer terç del present segle amb autors com el pare Joan Tusquets -el més prolífic de tots-, E. Comín Colomer, F. Ferrari Billoch o M. Carlavilla. El general F. Franco, com és - sabut, també conreuà el tema i constitueix un dels darrers - exemples d'aquesta tradició complotista espanyola.

El més destacable i transcendent, però, és que la - influència de Barruel, la Fuente, Tirado y Rojas, etc., no - s'ha circumscriu només a l'àmbit dels professionals de l'an- timaçoneria, sino que també personatges com M. Menéndez Pela- yo, un dels principals artífexs del pensament reaccionari es- panyol del primer terç del segle XX, conreuaren el genere. (14) Amb aquests i altres autors va configurar-se una sòlida i in- sistent tradició historica-literària que incorporà la seva obsessa visió de la maçoneria al discurs polític de la dreta espanyola fins els anys trenta.

La historiografia d'origen maçònic.

La historiografia maçònica europea del segle XIX - no presta gaire atenció a Espanya. J.G. Findel, un dels au- tors maçons més destacats, dedica una sola pàgina a la maço- neria espanyola; (15) F.T.B. Clavel algunes notes disperses; (16) la bibliografia recopilada per Georges Von Kloss -un altre - dels més prestigiosos autors maçons, publicada el 1884-, no-

més inclou la Historia crítica de la Inquisición, de J.A. --
Llorente. (17)

Hi ha, certament, alguna excepció, entre les quals és important destacar l'obra d'Aurèle Eybert, Les Martyrs de la Franc-Maçonnerie en Espagne en 1853, publicada a París el 1854, que aporta informació molt precisa de la maçoneria catalana en aquests anys. Eybert era Venerable Mestre de la lògia d'obediència francesa Saint Jeand'Espagne, de Gràcia, -- els membres de la qual foren detinguts per la policia i condemnats a diferents penes de presó major. (18)

Quant a la historiografia espanyola, la majoria -- dels treballs confeccionats per maçons manquen de rigor i -- d'objectivitat, pels quals la història de la institució es -- converteix en una discreta però imparabile marxa triomfal al llarg de segles i països, barrada de tant en tant per les manobres "jesuítiques" dels enemics del progrés. Els errors, les afirmacions indemostrables i l'absència de fonts utilitzades són les característiques més comunes d'aquesta producció.

Entre les poques obres d'utilitat cal destacar --- l'escrita per "Danton", que és probablement la millor aportació d'origen maçònic del segle XIX.

En la mateixa línia tenim també, pels seus intents d'objectivitat, a E. Caballero de Puga, (19) així com la de M. Figueroa Ríos, que denuncia les falsificacions que dels -

seus orígens havien fet totes les obediències i en especial el Gran Oriente Nacional de España, negant que Riego hagués estat mai Gran Comanador ni tant sols grau 33. Malgrat la -- correcció d'aquest treball, Figuerola Ríos es deixa portar -- cap al terreny de les picabaralles -- sempre presents a l'èpo- ca- i intenta desprestigiar alguns maçons, com el marquès de Seoane, Gran Mestre i senador del Regne, a qui acusa d'estar a favor de l'esclavatge a les Antilles. (20)

Una altra obra remarcable és la del polifacètic ma çó N. Díaz i Pérez, el darrer intent al selge XIX d'escriure una historia de l'Orde a Espanya sense caure en els errors i defectes seculars. Es igualment d'interès l'article que el - 1896 publicà sobre les Filipines i la maçoneria a "La Epoca", reproduït pel "Noticiero Universal" de Barcelona. (21)

Quan al primer terç del present segle, comptem amb l'obra del que fou Gran Mestre del Gran Orient Espanyol, Mi- guel Morayta, Masonería Española. Páginas de su historia, -- (Madrid, 1915). No obstant, l'interès d'aquesta és mínim i - conté inexactituts abastament, tot i que Morayta era catedrà tic d'Història de la Universitat Central de Madrid. El mateix podem dir d'A. Suárez Guillén, Los Masones en España, (Ma- - drid, 1932), també maçó, que basa el seu llibre en el de --- l'anterior.

En aquests anys tenim, però, els encomiables tre - balls publicats per P. González Blanco a la revista maçònica "Latomia" al llarg de 1932-1933, així com un fulletó d'inte- rès: La Masonería, (València, 1933).

Ens trobem, doncs, amb dues produccions de signe - oposat però igualment irregulars i mediocres. Malgrat això, cal no ignorar aquesta producció, perquè entre diatribes, ex comunicacions i hagiografia maçònica hi trobarem una mostra excel·lent del bagatge intel·lectual d'importants sectors de la societat espanyola, en la que, des dels inicis del segle XIX, el conspiracionisme i la mentalitat complotista havien adquirit carta de naturalesa.

La historiografia actual.

A les darreres dècades s'ha consolidat a Europa -- una historiografia centrada en l'estudi de les fonts primàries, que tant des dels medis acadèmics com des de la maçoneria, ha conformat el que anomenem la ciència del fenomen -- iniciàtic.

Entre els precursors decimonònics que s'apoiaren en mètodes científics, tenim els ja citats Von Kloss i Findel, representants de l'escola alemana, precursora en aquest camp.

Quan a la historiografia anglesa, A.F. Woodford -- (1821-1887) en fou l'iniciador, seguit per Gould (1836-1915), Hughan (1841-1911), Murray Lyon (1819-1903) i d'altres com - Knoop, Heron Lepper o B.A.E.F. Jones, a més d'A. Mackey als EEUU.

Menció especial requereix la lògia Quator Coronati n°2076, fundada a Londres el 1884, que es convertí en un cen

tre d'investigació històrica de la maçoneria. Aquest taller publica la millor de les revistes sobre el tema fins l'actualitat: "Ars Quator Coronatorum".

Pel que fa a la producció francesa, els darrers -- anys s'han fet aportacions de gran interès. Destaquem, entre altres, l'obra d'A. Le Bihan (22) sobre els maçons parisins i les lògies del Gran Orient de França, la de Marius Lepage, un bon estudi sobre la història de les obediències; (23) R. Le Forestier, -ja citat- que ha escrit la millor i més ben - documentada obra sobre la maçoneria ocultista i templària; - Jean Baylot, autor d'un treball fonamental sobre la desvia - ció política de la maçoneria francesa al segle XIX (vegeu no - ta n°5); Pierre Chevalier, de consulta obligada per la histò - ria de la maçoneria francesa del període 1800-1944; (24) -- Paul Naudon, que ha fet la millor síntesi i altres autors -- d'interès com D. Ligou, J. Tourniac, J. Palou, A. Lantoine o René Guénon. (25)

Entre les recents aportacions, cal citar l'obra de Ran Alhèvi sobre les lògies franceses a l'Antic Règim i l'o - rígen de la sociabilitat democràtica. (26)

Quan als estudis locals, són d'especial interès - els elaborats per A. Ladret, Debrosses, J. Coutura i M. Tai - llefer, a més del ja esmentat A. Le Bihan.

Així mateix, existeix a França un centre d'investi - gació maçònica en torn a la "Loge de Recherchers sous la --

Constitution de la Grand Loge National Française", que des de 1965 publica anualment els "Travaux de la Loge de Recherches Villard de Honnecourt". Anotem també que la Comissió -- d'Història econòmica i social de la Revolució Francesa va de dicar la sessió de desembre de 1980 a la maçoneria.

Cal tenir present la historiografia francesa, no només per la quantitat i qualitat d'aquesta, sino també perquè la maçoneria espanyola ha estat part integrant del corrent llatí, el model del qual era França; en el cas de Catalunya, aquesta influència és especialment important.

En parlar de la historiografia espanyola, cal senyalar primerament el general desinterès que el tema ha suscitat en els medis universitaris fins fa ben pocs anys. Opinem que, ni la dictadura franquista ni el monopoli que de la història maçònica han fet els apologistes i detractors de -- l'orde explica el profund desconeixement d'una especialitat -- sobre la que hi ha més de 60.000 obres publicades i de la -- que s'ocupen periòdicament diferents congressos internacionals.

El pioner entre els historiadors de la maçoneria a Espanya ha estat -com és sabut- José Antonio Ferrer Benimeli i als darrers anys s'ha vist ampliada la seva tasca precursora amb la publicació de nombrosos treballs locals i regionals, com són els de J.A. Ayala Pérez amb la maçoneria a Múrcia, - V. Hidalgo Nieto a Astúries, A. Valín Fernández, a Galícia, E. Moreno Gómez i J. Ortíz Villalba a Còrdoba, M. de Paz Sán

chez a les Canàries; V.M. Arbeloa a Navarra; F. Márquez, C. Poyán, T. Roldán i J. Ma. Villegas a Madrid; el mateix J.A. Ferrer Benimeli a Aragó; J. Gay Armenteros a Andalusia Oriental; E. Enriquez del Arbol a Huelva i Sevilla, el nostre treball sobre la lògia Lealtad de Barcelona, l'obra de P. Alvarez Lázaro sobre educació, maçoneria i lliurepensament a Espanya i l'aportació de Ma. D. Gómez Molleda sobre les activitats polítiques de la maçoneria entre 1917 i 1933. (vegeu bibliografia). A aquesta producció cal sumar-hi la voluminosa obra de Ferrer Benimeli, amb més de quinze títols publicats, així com un gran nombre d'articles i monografies sobre el tema que ens ocupa. Anòtem també que el juny de 1987 es va celebrar a Còrdoba el IIIer. Symposium sobre metodologia aplicada a la història de la maçoneria, (s'organitza bianualment) i, el 1983 es va crear, a Saragossa, el Centro de Estudios - Históricos de la Masonería Española.

Algunes consideracions metodològiques.

En abordar un tema com el de la maçoneria s'ens va fer evident, d'antuvi, que no era possible conèixer la naturalesa de l'orde ni de les seves actuacions individuals i colectives sense saber com estava organitzada, com s'exercia - el poder dins les lògies i les obediències, quines eren les relacions entre els maçons i llurs lògies i les d'aquestes - amb les organitzacions superiors, donada l'estructura jerarquitzada que caracteritza la maçoneria. No podiem comprendre un aspecte bàsic de la seva vida interna sense introduir-nos en les lluites del simbolisme -maçoneria bàsica- contra els organismes superiors, com tampoc podiem passar per alt la naturalesa i significació dels diversos rites practicats pels maçons catalans, perquè, a més dels aspectes filosòfics dels mateixos, tenien una traducció pràctica que es manifestava - en la vida individual, social i política dels germans i les lògies. No és casual que tots els tallers que cercaren la -- protecció i regularització (auspiciament) en una potència maçònica estrangera, com el Gran Oriente Lusitano Unido, practicaven el Rite dit Modern o Francès, que havia estat expurgat d'elements místics i deïstes en benefici del positivisme i els principis democràtics.

No podem endinsar-nos en el món maçònic amb els materials d'anàlisi propis de l'estasiologia o com si d'un moviment social, cultural o polític es tractés, perquè acabarem jugant a les dames amb les regles dels escacs.

Cal prendre al peu de la lletra les paraules dels seus reglaments (tant del segle XIX com del segle XX) quan afirmen que l'orde no és un partit ni un sindicat, ni un moviment polític que aspira a conquerir el poder dels Estats, com tampoc és una religió ni un conjunt de cercles d'estudis més o menys discrets o secrets.

Només una anàlisi que parteixi i abordi el fenomen maçònic des de l'òptica de les societats de tradició iniciàtica pot delimitar i valorar correctament la realitat maçònica. Es cert que l'orde, mitjançant els seus membres, estava present a la majoria de partits, organitzacions obreres i moviments socials i culturals de la més variada procedència i naturalesa, però eren els individus i no les obediències les que incidien directament en la societat. I com sigui que la pluralitat ideològica d'aquests era palesa, cal excloure d'arrel tot enfoc que no tingui present aquest factor.

Es per les raons exposades que hem de basar-nos en el discurs intern de l'orde, perquè és la única manera d'interpretar correctament les actuacions externes. Cal tenir present que la maçoneria utilitza un llenguatge simbòlic i que els seus membres són ensinistrats en el seu coneixement i aplicació. Cal saber què implica en la pràctica que, en maçoneria, tota causa tingui un origen triple; hem de saber quelcom d'aquesta clau simbòlica, que és la base del seu aparell doctrinal. Perquè és d'aquest fons epistemològic d'on cal extreure el còdig per interpretar la tasca "profana" i política maçònica que, en la seva actuació social pretenia -

"aminorar el dolor de los encuentros (...) sin apagar la eficacia del choque". (27)

El discurs maçònic passa amb naturalitat del llenguatge cabalístic (ens estem referint a la Càbala jueva i -- cristiana) i alquímic als postulats morals i filosòfics de la Il.lustració, per acabar parlant de llibertats civils i democràcia. En les "peces d'arquitectura" (treballs simbòlics i filosòfics confeccionats pels maçons i llegits a la lògia) es salta de la mística a la política amb la major naturalitat.

No podem menysprear aquest món intern, on el neòfit -la "pedra bruta"- treballarà i serà treballat pels altres germans fins a eliminar les seves aspereses i irregularitats més importants, per tal que, convertit en pedra pulida, sigui útil en la construcció del temple de la humanitat o temple universal, la correspondència microcòsmica del qual cerca l'adepte en el silenci interior del seu treball personal. Els maçons busquen la "paraula perduda" -aquell mateix "Verbum òmissum" de la maçoneria operativa medieval- i aspiren a col.laborar amb el Gran Arquitecte de l'Univers en la construcció universal. De la seva filosofia es despren clarament que el món és fruit d'una creació que evoluciona cap a la perfecció sense que en facin d'això cap contradicció, com tampoc resulta gaire traumàtic que sigui una societat estrictament jerarquitzada on es practica -simultàniament- una estricta democràcia...

Al nostre entendre, la maçoneria contemporània --- constitueix -en molts aspectes- la darrera, però vigorosa, - manifestació del pensament tradicional europeu, tal com es - manifestà al llarg del segle XVII. Durant el Barroc l'ordre mecànic del món keplerian fou -per primera i última vegada- - compatible amb el concepte tradicional d'univers, regit pel pensament analògic, que feia essencialment idèntics home i - univers; l'ésser humà estava constel·lat d'astres i tota ciutat ideal era sempre una "imago mundi". (28)

La maçoneria -que havia considerat la seva doctrina com a aliada de la ciència- ha estat qui millor va conservar l'idea central d'aquell pensament medieval i modern, científic i espiritualista que, en l'albada del món contemporani, intentà fer compatibles símbol i raó, autoritat i crítica. - Aquí rau la seva peculiaritat primordial, més que no pas en altres aspectes aparentment singulars.

Alguns autors representants del corrent tradicional, com R. Guénon, afirmen que és impossible de fer tota la història de la maçoneria, ni de qualsevol altra societat --- d'aquestes característiques, perquè els seus elements essencials es resisteixen a tot intent d'anàlisi, ja que, en primer lloc el secret és de naturalesa espiritual i perquè els orígens i les biografies de les organitzacions i llurs patrocinadors es perden entre tupides teranyines fetes d'incoherències i anacronies, que serveixen precisament per protegir-los de les mirades profanes. (29)

No és pas el nostre cas, doncs els maçons catalans han deixat constància de la seva existència i activitat en la societat del seu temps. A l'Arxiu Històric Nacional de Sa lamanca s'han conservat -gràcies a l'obsessió antimaçònica - franquista- 2119 lligalls replets de documentació, (30) amb els que podem recomposar una gran part de la història de la maçoneria catalana i espanyola.

Hem considerat necessari detenir-nos en aquestes - consideracions perquè són les que han estat presents a l'ho- ra de configurar la nostre tesi.

Inspirats en la proposta metodològica de R.M. Van- tome, així com en les puntualitzacions sobre la mateixa fe- tes per J.A. Ferrer Benimeli i en el nostre treball sobre la lògia Lealtad, (31) ens hem inclinat per una estructura te- mática, que respecta l'ordre cronològic en cadascun dels --- apartats.

Si bé Ventome i Ferrer Benimeli han optat per una estructura cronològica global, no compartimentada, nosaltres hem conceptuat que aplicar-la en aquest cas no hagués estat operatiu. Creiem que només en treballs centrats en una sola lògia o bé quan el volum de la documentació conservada és es- càs o l'activitat del taller ha estat minça, podem aplicar - aquest criteri amb bons resultats. Exposarem a continuació - les raons bàsiques que justifiquen el que afirmem.

Si ens proposem conèixer amb profunditat la natura lesa i les característiques de l'evolució que, en la vida interna i exterior ha experimentat la maçoneria al llarg del període estudiat, cal que fem l'anàlisi, tant de les activitats endògenes, com de les plataformes que els maçons i llurs lògies han utilitzat per actuar en la societat. La lluita -- contra l'Església o les relacions amb el moviment obrer, posem per exemple, tenen característiques pròpies perfectament definides i cal aproximar-nos a aquests fenòmens separatament. Per altra banda, la compartimentació, en el cas concret de l'Església, (com en el feminisme i el lliurepensament) ens permet d'aproximar-nos també a la pròpia evolució d'aquesta enfront la maçoneria. Només així podrem disposar -- d'anàlisis sectorials complets, única forma de realitzar -- posteriorment síntesis explicatives.

Naturalment que el tema lliurepensador ens porta sistemàticament a l'escolar, com el de la dona i el feminisme ens situa en la lluita anticlerical i la laicització de la societat, i creiem que així ho hem tingut present en tractar aquests temes.

Una altra via podria ser la de realitzar, separatament, la història exhaustiva de cadascuna de les cent vuitanta-quatre lògies existents al país entre 1868 i 1939, però -- considerem que aquesta és una tasca més apropiada i fructífera si la situem en el camp de la història local, (excepció feta del cas de Barcelona), des del qual es podran abordar -- amb suficient rigor la presència i influència dels maçons a

la vida local, les seves actuacions a una comarca determinada, la intervenció en la lluita pel poder municipal, l'anticlericalisme, la confecció de biografies dels personatges -- més destacats, etc., tal com ho ha iniciat Josep Clara i Resplandís a les comarques de Girona. (32)

Si l'objectiu final de tota metodologia és assegurar la cota màxima d'objectivitat i rigor científic i facilitar la integració i intel·ligibilitat dels continguts, ens sembla poc adequat juxtaposar temes de naturalesa tant diversa com el moviment escolar, el catalanisme, la independència del simbolisme i el conflicte colonial filipí, posem per cas.

En aquest fenomen social que constitueix la maçoneria, objecte del nostre treball, hi participen més d'un centenar de lògies i varis milers de maçons, circumscrits en un espai cronològic força ampli. Supeditar la tasca als imperatius cronològics hauria atomitzat els continguts de la mateixa, de manera que la dispersió temàtica hagués impossibilitat de fer una anàlisi clarificadora dels trets fonamentals de la maçoneria i la seva evolució al llarg del període.

Pensem que, dins la perspectiva d'una història total, aquesta és --al menys en el cas que ens ocupa-- la metodologia que millor pot integrar la història de la maçoneria --de les seves organitzacions i dels seus membres-- a la història del país.

N O T E S

1) Cfr. amb la definició que es fa al Diccionario Enciclopédico de la Masonería, Ed. del Valle de México, Mèxic, 1975, vol. I, pp. 468-473. Aquesta reedició, corregida i augmentada per L. Almeida, correspon a l'escrita per Llorenç Frau -- Abrines i Lluís Ricardo Fors i dirigida per Rossend Arús, de la que es va fer la primera edició a l'Havana, el 1883. Es - la que hem utilitzat en el nostre treball.

2) Boletín Oficial del GODE, XII, n°5-6, Madrid, 15-30 de març de 1884, pp. 68.

3) Vegeu Lantoine, A.,: Le Rite Ecossais Ancien et Accepté, París, 1930 i le Forestier, R.,: La Francmaçonnerie templière et occultiste au XVIII et XIX siècles, Aubier/Nawelaerts, París, Lovaina, 1970. Sobre cristianisme i maçoneria vegeu Tourniac, J.,: Symbolisme maçonnique et tradition chrétienne, Dervy Livres, París, 1965. El maig de 1987 el Cercle Villard de Honnecourt va organitzar a París un col·loqui internacional sobre els orígens judeo-cristians de la maçoneria.

4) Anònim, La Loge Rouge dévoilée á toutes les Têtes couronnées, juliol de 1790, p. 12. AHN., Madrid, Estado, Llig. - 2816, 18 pp.

5) Sobre Buonarotti i la maçoneria política a França, vegeu Baylot, J.,: La voie substituée, Dervy Livres, París, -- 1985.

6) Perau, G.L.C.,: Le Secret des Francmaçons, avec un recueil de leurs chansons...., Ginebra, 1742. Vegeu també l'ementat Pi i Vila-Rasa, J.; Giustiniani, P.M.,: Carta Pastoral que escribió el ilustrísimo... obispo de Ventimiglia... adicionada con muchas Autoridades y Doctrinas que no están en el original...., Barcelona, 1751, així com Madre de Dios, Fray J. de la,: Adumbratorio liberorum Muratorum seu Francmasones, Madrid, 1751. Per la maçoneria espanyola al segle -

XVIII vegeu Ferrer Benimeli, J.A.,: Masonería, Iglesia e Ilustración, FUE, Madrid, 1977, IV vols.; "La Inquisición frente a Masonería e Ilustración", a Inquisición española y mentalidad inquisitorial, Ed. Ariel, Barcelona, 1984, pp. 463-495, del mateix autor i Martínez Millán, J.,: "Sociología de los masones españoles a través de las relaciones de causas inquisitoriales (1740-1820)", a La masonería en la historia de España, Diputación Gral. de Aragón, Saragossa, 1985, pp. 21-38.

7) L'obra de Barruel va ser editada a Ciutat de Mallorca el 1813-1814, a Madrid i Santiago i posteriorment (1874) a Vic, a més d'altres edicions posteriors. De la síntesi d'aquesta obra, realitzada per Henry Kett, s'en feren cinc edicions en cinc anys; vegeu al respecte Ferrer Benimeli, J.A.,: Bibliografía de la Masonería, FUE, Madrid, 1978, 2na. edició corregida i augmentada, p. 42.

8) Amb diferent títol va ser editada a Madrid, el 1803: Revolución religionaria y civil de los franceses en el año 1789: sus causas morales y medios para efectuarla.

9) L'obra de Ducos també va tenir una difusió considerable, doncs el 1832 se n'havien fet quatre edicions. Vegeu també Sobre las Sociedades Secretas, Biblioteca de Religión, Tomo XXV, Madrid, 1829, on es comenten textos i rituals maçònics.

10) Es sabut que tota la premsa integrista era anti-semita, però fins i tot als medis obrers trobem clars exemples d'anti-semitisme. J. López Montenegro afirmava a "La Idea Libre" que "el pueblo hebreo siempre fué ladrón y foragido", tot comparant-lo amb els jesuïtes: I, n°17, Madrid, 25 d'agost de 1894, p. 1ra. Els jueus sempre han estat infimament representats a la maçoneria i al llarg del segle XIX un sector considerable de l'opinió maçònica europea procura d'impe-dir-los la iniciació. Per altra banda, el Rite Escocès Rectificat no admet jueus, com tampoc a qui professi una altra religió que no sigui la cristiana. Sobre els jueus a Espanya -

vegeu la recent obra de Marquina, A.; Ospina, G.I.,: España y los judíos en el siglo XX, Espasa Calpe, Madrid, 1987.

11) Fuente, Vicente de la,: Historia de las Sociedades -- Secretas Antiguas i Modernas en España, y especialmente de la Francmasonería, Prensa Católica, Barcelona, 1933, vo. II, p. 302. La primera edició va ser feta a Lugo, el 1870-1871 i una altra a Madrid el 1874, reeditant-se fins la Segona República. V. de la Fuente es permet fins i tot de desqualificar a altres professionals de l'antimaçoneria com a Riera i Comas, J.Ma.,: Misterios de las sectas secretas, o el franc-masón proscrito, II vols., Barcelona, 1864), obra a la que acusa de mancar-li rigor científic...

12) El libel ¡Españoles: unión y alerta! Extracto de un papel cogido a los masones...., vaser publicat a Còrdova el 1824, i difós arreu l'Estat per obra dels reialistes murcians amb la complicitat de l'oficina de correus local. No obstant, la mateixa "Junta reservada de Estado" dictaminà que ni l'origen, ni l'estil ni el vocabulari eren maçònics. Aquest paper ha estat utilitzat per la majoria d'autors antimaçons -- fins la Segona República i encara el 1972 en féu ús el Marquès de Valdelomar en la seva obra Carlismo y masonería. Tácticas alucinantes, Ed. Prensa Española, Madrid, 1972. Sobre l'anònim ¡Españoles: unión...., vegeu Fuentes, J.F.,: El folleto ¡Españoles: unión y alerta!, "Trienio", I, n°1, Madrid, 1983, pp. 27-47.

Quan al coronel Bosch i Ballester, autor del fullé tó que es publicà en català a Barcelona el 1820, no era més que un paper escrit en to irònic i burlesc, de caire absolutista, on es confon expressament el liberalisme amb la maçoneria: Bosch i Ballester, Rafael,: Arreglament secret per arruinar la Espanya en lo any de 1820, Barcelona, 1820.

13) Fuente, V. de la,: Op. Cit., II, pp. 393 i ss. També Pérez Galdós fa referència als seus "Episodios Nacionales" a aquest suposat intent maçònic de proclamar la "república ibèrica". Vegeu al respecte Ferrer Benimeli, J.A.,: La Masone-

ria en los Episodios Nacionales de Pérez Galdós, FUE, Madrid, 1982, p. 54.

14) Tot i que Menéndez Pelayo aludeix abastament a la maçoneria en els Heterodoxos, afirma que no vol escriure la -- història de l'orde "porque me infunde repugnancia estética -- no vencible.... Otro complete esta historia, que a mí me ataca los nervios". Historia de los Heterodoxos, BAC, Madrid, - 1967, vol. II, pp. 993-994.

15) Findel, J.G.,: Historia Universal de la Francmasonería, Logroño, 1882. Hi ha una versió anterior (1877) feta a l'Havana, que inclou la traducció de l'enciclopèdia maçònica de R. Macoy.

16) Clavel, F.T.B.,: Historia pintoresca de la Francmasonería y de las sociedades secretas antiguas y modernas, Madrid, 1847. Recentment ha estat reeditada per Ediciones del Museo Universal, Madrid, 1984.

17) Kloss, Georges Von,: Bibliographie de la Franc-Maçonnerie et des Sociétés Secrètes étant en rapport avec elle, - Frankfurt, 1884.

18) AHN., Madrid, Estado, Llig. 5304, exp. 498 i Bulletin du Grand Orient de France 1853-1854, p. 179. El cònsul francès de Barcelona intervinguè intercedint pels detinguts i el succés va tenir força ressò a la premsa. A aquests anys hi havia a Barcelona dues lògies d'obediència francesa: La Sagesse, fundada el 1848, i Saint Jean d'Espagne, a Gràcia, no drida per membres expulsats de la primera. Tenim també notícies d'altres tallers com Amigos de la Naturaleza, sota el Gran Orient Nacional d'Espanya, que ja existia el 1847, com també Virtud e Ilustración i Antorcha de Ismael, a més d'un Soberano Capítulo Departamental del Valle de Barcino, sota el G.O.Nacional, en activitat des de 1843 o abans: Bib. Nat. París, FM 5, 674.

19) Caballero de Puga, E.,: Francmasoneria. Ritual del Maestro francmasón.... seguido de la Historia de la Francmasoneria...., Madrid, 1888; "Danton", Historia general de la Masoneria, próleg d'E. Castelar, Barcelona, 1883, II vols.

20) Figueroa Ríos, M.,: Francmasoneria española. Crítica histórica y jurídica, Cartagena, 1883, pp. 30-31. Amb tot, - aquesta obra conté, com la majoria sobre el tema, moltes --- afirmacions gratuïtes i un precari aparell crític.

21) Díaz i Pérez, N.,: La Francmasoneria española, Madrid, 1894; La Francmasoneria en Filipinas, "El Noticiero Universal", 2 de desembre de 1896.

22) Le Bihan, A.,: Franc-Maçons et ateliers parisiens de la Grande Loge de France au XVIII siècle, Bib. Nationale, Paris, 1973.

23) Lepage, M.,: L'Ordre et les obédiences, histoire et doctrine de la Franc-Maçonnerie, O. Derain, Lyon, 1956.

24) Chevalier, P.,: Histoire de la Franc-maçonnerie en France, Fayard, Paris, 1973, III vols.

25) Naudon, P.,: La Franc-maçonnerie, PUF, Paris, 1973; - vegeu bibliografia. Pels aspectes esotèrics del simbolisme i els rituals maçònics són de força interès les obres de R. -- Guénon: Etudes sur la Franc-maçonnerie et le compagnonnage, Ed. Traditionelles, Paris, 1978, II vols.; Initiation et réalisation spirituelle, Ed. Traditionelles, Paris, 1980; Wirth, O.,: Le Symbolisme hermetique dans ses rapports avec l'Alchimie et la Franc-Maçonnerie, Paris, 1931, i des d'una altra - òptica, Naudon,: Les Loges de Saint-Jean et la philosophie - ésotérique de la Connaissance, Dervy Livres, Paris, 1957.

26) Halévi, Ran.,: Les loges maçonniques dans la France d'Ancien Régime, Lib. Armand Colin, Paris, 1984.

27) Boletín Oficial del GODE, XII, n°5, Madrid, 15-30 de març de 1884, p. 68. Aldo A. Mola ha recollit el testimoni - de la maçoneria italiana, que resumeix el panorama de l'orde a Espanya afirmant que la seva història es divideix en cent-quaranta anys de persecució (1728-1868) i setze de confusió (1868-1884): Mola, Aldo A.,: "La Masonería española vista - desde Italia (1860-1915)", a La Masonería en la España del - siglo XIX, Junta de Castilla y León, Valladolid, 1987, II, - pp. 789 i 804-814.

28) Un dels estudis més interessants sobre l'abolició del pensament analògic per la modernitat segueix sent el de Foucault, M.,: Las palabras y las cosas, Siglo XXI, Madrid, 1968; vegeu també Yates, Francesc A.,: El Iluminismo Rosacruz, F. de C.E., Mèxic, 1981.

29) Guénon, R.,: Op. Cit., I, pp. 63 i ss. i II, pp. 196-198.

30) Sobre l'AHNS. vegeu Ferrer Benimeli, J.A.,: Archivo - de la Guerra Civil de Salamanca, "Historia 16", VII, n°69, - gener de 1982, pp. 109-115 i Díez de los Ríos, Ma.T.,: "Fondos de Masonería en el Archivo Histórico Nacional, Sección - Guerra Civil, de Salamanca", a La Masonería en la historia - de España, Diputación General de Aragón, Saragossa, 1985, -- pp. 333-348.

31) Vegeu Vantome, Raoul M.,: Problème de Méthodologie, -- "Annales Historiques de la Franc-Maçonnerie", n°18, París, - abril de 1977, pp. 2-11 i La Loge et la Cité, "Humanisme", - n°111, París, juny de 1976, pp. 7-10; Ferrer Benimeli, J.A.,: La Historia ante la Masonería, "Basilisco", n°9, Oviedo, gener-abril de 1980, pp. 31-40; Sánchez Ferré, P.,: La lògia - Lealtad. Un exemple de maçoneria catalana, Alta Fulla, 1985, pp. 9-12.

32) Clara i Resplandis, J.,: La maçonneria a Calonge ----
(1886-1894), "Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix
Empordà, vol. n°3, 1984, pp. 201-214; "Los masones de Figue-
ras en el siglo XIX", a La masonería en la España del siglo
XIX, II, pp. 723-732; Els maçons de Girona i la Guerra Civil,
Plecs d'Història local n°7, pp. 100-103, dins "L'Avenç", --
n°101, gener de 1987.

C A P I T O L I

LA VIDA INTERNA.

Abans d'abordar les activitats maçòniques que incien en la vida social i política del país, cal que tractem en primer lloc de les activitats pròpies de l'orde. Perquè és en la vida interna de lògies, capítols i diferents organismes on podem trobar el significat de les actuacions al món "profà". Investigant només les seves actuacions polítiques no sabrem què és la maçoneria; si no coneixem la vida interna de l'orde difícilment comprendrem l'origen de la pluralitat maçònica, la seva unitat essencial o el significat que contenen moltes de les seves aspiracions i pràctiques, com la lluita contra la pena de mort, l'exercici de la beneficència o la filantropia.

Sense un estudi previ de l'organització interna, així com de la xarxa d'ateneus i altres entitats que l'orde

creà al llarg de la Restauració, no podem valorar correctament les seves activitats ni el significat de les seves actuacions.

A la vida i la cultura maçònica, als treballs literaris i filosòfics realitzats pels germans, així com a les pràctiques rituàliques, hi trobarem la clau i el sentit de les actuacions maçòniques en el camp social i polític. Perquè només des de dins del món i del cos doctrinal de l'orde podem entendre perquè fins l'actualitat, la meitat de la maçoneria rebutgi i desautoritzi a l'altra meitat per qüestions tant aparentment abstractes com la creença en Déu. De la mateixa manera, els enfrontaments i les picabaralles entre obediències han estat motivades per qüestions com la diversitat d'organització o la pràctica de diferents Rites. Obviament que a aquests elements hi conflueixen d'altres més exteriors, com la lluita pel poder dins l'orde, les diferents ideologies que hi conviuen, els personalismes, etc.; però cal repetir que sense els elements anteriors una gran part de la realitat maçònica és buida de contingut i sentit. És aleshores quan no s'enten què és la maçoneria ni quina havia de constituir la seva tasca a la societat. Quan no es compren tot això només queda parlar de política, perquè és l'aspecte més visible i exterior de la vida maçònica.

Unitat i diversitat.

Les lògies simbòliques eren -i són- les entitats bàsiques a partir de les quals s'estructura l'orde. Però segons els Rites i les peculiaritats nacionals, el conjunt de lògies existents havien de ser dirigides i controlades de maneres diferents. D'acord amb el Rite Escocès Antic i Acceptat, (1) la versió francesa del qual era el majoritari a Espanya, els tallers havien d'ésser dirigits per altres organismes superiors, com els capítols (que agrupen maçons dels graus 4 al 18) i els Areòpags (graus 19 al 30). (2) Per sobre d'aquests hi havia la Cambra de Rites o Suprem Consell del grau 33, (3) normalment fos o confós amb un Gran Orient, potència maçònica que dirigia i fiscalitzava les activitats dels altres organismes i recaptava les cotitzacions de cada lògia, capítol i areòpag.

Quan l'estructura organitzativa jeràrquica va començar a ésser criticada a la maçoneria llatina, es multiplicaren les veus en contra d'unes formes excessivament centralistes i supèrflues, ja que si els Supremes Consells del grau 33 s'ocupaven de tota l'organització maçònica, (4) què representaven i quina era la tasca dels grans orientes, sino -- una plataforma de poder i prestigi personal, a més d'una càrrega econòmica innecessària per l'orde?. Com veurem al llarg d'aquest treball, la qüestió va ser una de les fonts més importants de conflictes dins la maçoneria del país. (5)

A la multiplicitat de lògies, calia sumar-hi la -- d'obediències, de manera que segons que afirma la revista maçònica "La Concordia", "son muy pocos los hermanos que no -- han prometido obedecer a todos los Orientes". (6)

Cada obediència es considerava com la única regu - lar i autènticament maçònica, (7) mentre que la branca anglo saxona -inexistent a Espanya- declarava irregulars totes les potències maçòniques espanyoles i llatines perquè practica - ven les formes positivistes i materialistes del Rite Escocès en les seves múltiples variants, estaven excessivament poli - titzades i no obligaven a creure en Déu per ésser maçó. (8)

Entre els grans orientes, va ser el GODE, de Pérez, (9) qui més pàgines va dedicar a demostrar que tots els al - tres eren espuris, cismàtics i irregulars. (10)

Les lògies adscrites al GOLU practicaven el Rite - Modern o Francès, que havia eliminat dels seus principis al Gran Arquitecte de l'Univers i expurgat completament el ceri - monial de tot allò que apel.lava al misticisme esotèric del segle XVIII i la noblesa cavalleresca, declarant el positi - visme com a filosofia oficial de l'orde. (11) Les seves lò - gies a Catalunya eren plenes de republicans federals i d'al - tres famílies, com la dels progressistes, on la divisa més - repetida era Llibertat, Igualtat i Fraternitat.

El GODE, obediència més important durant els anys vuitanta, ha estat el prototipus de maçoneria política. I --

apliquem aquest calificatiu a una obediència que, el 1870, - va nomenar Gran Mestre al president del govern Manuel Rufiz - Zorrilla (el més remarcable, però, és que aquest acceptés). (12) Li seguiren en el càrrec Juan de la Somera i Sagasta -- (1876) i altres polítics del liberalisme espanyol, com Antonio Romero Ortíz (1881) i Manuel Becerra (1884). Romero Ortíz ha via estat ministre de Justícia el 1869 (va dissoldre la Companyia de Jesús) i Becerra, sera posteriorment ministre d'Ultramar, com ho havia estat un altre maçó del GODE: Víctor Ba laguer. (13) En aquesta obediència "liberal" la trilogia revolucionària era substituïda per Salut, Força, Unió i altres de semblants; les seves lògies treballaven el Rite Escocès i no el Francès. (14)

També es practicaren altres Rites minoritaris, (15) com el de Memphis i Misraïm, el més místic i el més polític de tots, que comptava amb noranta-set graus maçònics i moltes ganes de proclamar la República. Quan al número d'obediències, podem fixar el rècord el 1887-1889, anys en que treballaven i es repartien les lògies espanyoles nou obediències. (16)

Amb la implantació del GOE desapareix la maçoneria governada o matitzada pel liberalisme, per donar pas a les opcions republicanes, que aviat es convertiran en majoritàries dins les lògies. Per altra banda, el GOE va admetre que es treballés en qualsevol dels Rites homologats. (17)

Les estadístiques maçòniques.

Pel que fa al nombre real de lògies i maçons que comptava l'orde, són escassíssims els casos en que es diu la veritat, perquè desde sempre -uns més, els altres menys- havien pensat que era bo inflar els contingents propis i disminuir els aliens. El GODE de Pérez, comptava amb un gran nombre de lògies fantasmes que, o bé mai havien existit o bé -- feia temps que estaven inactives. Quan el Suprem Consell de Charleston (USA) va declarar que aquesta obediència era la -- única que no invalida el territori maçònic cubà (protegit per l'organisme americà), la revista "La Concordia" postil.lava que no hi havia cap mèrit en això, ja que feia anys que no -- tenien cap taller a la colònia espanyola...:

"... y si hoy ha dejado desierta la jurisdicción -- de Cuba es por la sencilla razón de que ni aquí ni allá -- tienen logias". (18)

El GONE del marquès de Seoane, senador del Regne i --segons els seus adversaris, cacic i dictador vitalici de la seva obediència- emprava una numeració que arribava al tres cents, quan les seves lògies no passaven de vint arreu l'Es- -- tat. (19)

La Regional Catalana havia estat creada oficialment per catorze lògies, però en realitat només cinc o sis esta -- ven en activitat; les restants eren en "somnis" o no varen -- existir mai. (20) De tota manera, com podem comprovar als --

quadres i les relacions de maçons, el seu nombre era considerable, tot i que no s'acosta gaire a les informacions i apreciacions personals que a l'època varen fer la majoria de germans i obediències. Al congrés antimaçònic de París, celebrat el 1900, es va dir que a Espanya hi havia més de quatre-centes lògies (hi eren, efectivament, però només en els papers de les obediències) i trenta-cinc mil maçons. (21) Si llurs enemics exageraven, els maçons encara estiraven més els números. Segons l'estadística del GONE, el 1882 aquesta obediència comptava amb catorze-mil cinc-cents trenta-vuit germans. (22) D'acord amb les informacions de la Regional Catalana, el 1914 hi havia a Barcelona vint-i-nou lògies i cinc-mil maçons, a més de quinze-mil germans durments. (23) A la memòria de la lògia Fénix de l'any 1918 s'afirma que el nombre de durments a Barcelona és de trenta-mil! (24)

Així doncs, les estadístiques d'origen maçònic i antimaçònic corresponents al segle XIX manquen de tot valor i només són útils perquè constitueixen un exemple del tarannà que imperava a l'orde en aquests temes. Caldrà esperar a la Segona República per trobar entre les publicacions maçòniques xifres que s'acostin a la realitat, com les aportades per l'Anuari de la Conselleria de l'AMI, publicat a Barcelona, el 1932. Segons aquesta, a Espanya hi havia, en actiu, tres-mil sis-cents vuitanta-set maçons, dos-mil set-cents dels quals pertanyien al GOE i nou-cents vuitanta-set a la GLE. (25)

II. legalitat i Tolerància.

Dels conflictes -petits i grans- que la pluralitat maçònica va generar al nostre país se'n poden escriure moltes pàgines, però creiem que no té altre interès que l'anecdòtic. (26)

Als problemes interns s'hi sumaven els externs, relacionats amb la situació d'ambigüitat que els poders polítics mantingueren respecte la legalització de les obediències i les lògies. Durant el Sexenni varen ser tolerades però mai legalitzades. (27) Als anys vuitanta foren sotmeses a la mateixa situació, la qual cosa no va impedir que la maçoneria s'expansionés i es consolidés com mai ho havia fet fins aleshores. Al llarg de la dècada augmentaren el nombre de lògies i maçons de manera important, malgrat alguna persecució esporàdica, ocasionada per les insurreccions zorrillistes, com veurem més endavant. Però tampoc calia una aventura dels progressistes per acabar amb l'activitat d'una lògia, doncs només n'hi havia prou amb que les autoritats locals ho decidissin així.

El 1887 la lògia Gesoria, de Sant Feliu de Guíxols, era ocupada per la policia i incautats tots els estris i documents que trobaren al temple; (28) dos anys més tard el jutge d'aquella localitat tornava a clausurar la lògia. (29) Segons la Hijos del Trabajo, on estava afiliat Anselmo Lorenzo, aquest taller era perseguit per la policia, el 1887, (30) mentre proposava a Morayta, Gran Mestre del GOE, la necessi-

tat que es legalitzés la maçoneria d'acord amb la llei d'associacions. (31)

El 1888 la lògia de Lleida Antonio Pío demanava al GOE si podien legalitzar-se. (32) L'any següent la Redención, de Palamós, presentava els seus Estatuts al Govern Civil de Girona, Arturo Zancada. (33) A aquest mateix any serien legalitzats el GOE de Morayta (34) i el GONE de Pantoja. (35)

Els membres de la lògia Jespus, d'Igualada, feien referència, el 1892, a la llibertat que en aquells moments - disfrutava el país i la maçoneria. (36) La Luz de la Selva, de Llagostera, va presentar els Estatuts al Govern Civil de Girona el 1892. (37)

El 1891, arrel de la demanda que el GOE va posar - contra els preveres de Castelló de la Plana W. Balaguer, i - A. Serrano, a l'obediència de Morayta se li va reconèixer -- personalitat jurídica. (38)

Però això no volia pas dir que les seves lògies fos sin legals, doncs cadascuna d'elles havia de presentar la -- respectiva sol.licitut de legalització al Govern Civil, i -- l'admissió a tramit de les mateixes es feia a criteri dels - governadors. (39) Al menys a Catalunya, la majoria de ta- llers no varen ésser legalitzats, bé perquè no cregueren con- venient de fer-ho o perquè les autoritats els negaren la le- galització.

El 1894, la lògia Lealtad rebé una ordre de deshau ci: "Viéndose en la imposibilidad de poder justificar la legalidad de nuestra asociación, no hemos tenido otro remedio que trasladarnos "ipso facto"....". (40) Aquest era un dels molts problemes amb què s'havia d'enfrontar la maçoneria.

Malgrat tot, les lògies varen desarrotllar les seves activitats amb relativa normalitat fins el 1896. Però ar rel de la sublevació filipina -com veurem- les seus dels --- Grans Orientes de Morayta i Pantoja varen ser clausurats, --- molts maçons perseguits i empresonats -inclós el Gran Mestre deí GONE- i durant la guerra colonial les lògies que eren -- descobertes per la policia s'exposaven -en paraules dels mem bres de la Constancia- a ser sotmesos a un procés militar. - Tres anys després seguien afirmant que era una època difícil per la maçoneria. (41)

Val a dir que l'orde tenia una llarga experiència en sobreviure sota condicions precàries i francament difícils, de manera que les arbitrarietats dels poders locals o les -- persecucions generals a que es veia sotmesa no aconseguiren d'acabar amb la voluntat de supervivència de lògies i ger- - mans.

Entitats maçòniques i para-maçòniques.

A més d'institucions escolars i d'altres relacionades amb el lliurepensament, la Lliga per la Pau i la Fraternitat dels Pobles o la dels Drets de l'Home i el Ciutadà, de les que en parlarem més endavant, la maçoneria va constituir entitats socials on treballaven les lògies o residien els òrgans directrius d'una obediència, però que constaven oficialment com ateneus. Alguns tallers comptaven amb local propi - que a voltes era de propietat - o bé el compartien amb alguna altra lògia, per tal d'aminorar les despeses que el seu manteniment suposava. En altres casos, una obediència o el conjunt de lògies que en formaven part s'agrupaven en un únic local, amb les aventatges que s'hi derivaven quan a despeses, comunicació i coordinació entre les diferents entitats.

Les obediències que varem comptar amb seus establides a Catalunya varen ser el GODE, la Regional Catalana -després GLE- i el GOE, que han estat les de més llarga i sòlida implantació al país. La primera d'aquestes va ser l'anomenat "Centro (o "Círculo") Cosmopolita", del que en tenim constància des de 1873. A la primera etapa de l'entitat, es va constituir com a societat civil creada per diverses lògies, La Sagesse, entre elles. El 1873 R. Arús era anomenat membre adjunt del "Círculo" i el seu president era aleshores P. Albigès, Venerable Mestre de La Sagesse. (42)

Per finançar les seves activitats, l'entitat maçònica va fer una emissió d'accions, (43) seixanta-dos de les

quals varen ésser adquirides per l'esmentada lògia. (44) Se gons es despren de la documentació d'aquest taller, la societat civil Cosmopolita era l'organisme profà del local on treballaven un grup de lògies barcelonines (o potser totes, ja que al Sexenni la pràctica totalitat de les lògies estaven - auspiciades pel GONE i pel GODE a més de l'entitat francesa, sota el GODF. S'encarregava de la gestió del local un consell d'administració. Ignorem la seva adreça fins el 1886, quan l'entitat entra en una nova etapa i s'instal·la al carrer de Basea n°30, on residirà fins a finals de segle.

Els treballs preparatius per a la creació de la Regional Catalana es varen fer en aquest local, (45) que a -- partir de la seva instal·lació va passar a ser-ne la seu oficial. Simultàniament, es reconstituïa l'entitat i es redactaven nous estatuts, amb data del 31 de maig de 1886, figurant-hi com a president Rossend Arús. Segons la redacció del mateix, el Centro Cosmopolita quedava constituït com una associació "libre-popular de instrucció, fomento de las artes y beneficencia privada". (46)

Amb la reorganització de la Regional Catalana, a -- partir de 1900, es varen traslladar al carrer de l'Om n°8, - amb el nom d'"Ateneo Humanidad". (47) Aquí va residir el Suprem Consell de la GLSRCB i les seves lògies fins el 1914, - en que es traslladaren al carrer d'Ataulf n°7, 1er., que va ser inaugurat el 27 de juny. (48) Després de la Setmana Tràgica van haver de canviar provisionalment de seu, instal·lant-se per una temporada a la Baixa de Sant Pere n°82. (49)

Durant la Dictadura, les lògies del GOE, agrupades sota l'entitat profana anomenada Minerva, varen incorporar-se a l'"Ateneo Humanidad" (1 de gener de 1928), seu de la GLE, obediència que auspiciava a Barcelona les lògies Redención, Adelante, Humanidad, Justicia, Themis i La Sagesse. (50) -- Les disputes entre les dues organitzacions arribaren immediatament després de caure la Dictadura, però donat que la GLE només representava al 30% dels efectius, va haver de traslladar-se a un altre local, situat al carrer de Mendizábal - n°25, pral., per canviar altre cop al gener de 1931, a Zurba no n°1. (51)

L'entitat que agrupava les lògies del GOE havia estat creada per la Lealtad, sota el nom d'"Asociación Artístico Cultural Minerva", per tal de reorganitzar la maçoneria barcelonesa arrel de la caiguda de Primo de Rivera. (52)

Per altra banda, la lògia Fénix, també del GOE, va crear, el 1917, un ateneu amb el mateix nom del taller a la seu de l'"Ateneo Humanidad", ja que en aquests anys existia un pacte entre les dues obediències i compartien el local i que agrupaven, en realitat, les lògies del GOE dins la seu de la GLSRC. Havia estat legalitzada pel Govern Civil i el 1921 varen presentar una reforma dels Estatuts, ara sota el nom de Lògia Fénix -i no pas d'ateneu- que foren aprovats i per tant, legalitzada com a entitat maçònica, el 26 de març d'aquell any. (53) Durant la República va tenir la seu al carrer d'Avinyo n°27.

Un altre d'aquests ateneus va ser el "Labor", creat per la lògia Themis durant la segona República i que fou disolt definitivament l'octubre de 1934. (54)

A més de les societats profanes que cobrien l'aspecte legal dels locals maçònics, cal parlar també de les diverses entitats que algunes lògies o grups de maçons varen impulsar. Es varen constituir societats i ateneus, que foren utilitzades com a entitats profanes, tant cara a la legalització com a la realització d'actes socials i de proselitisme.

L'"Ateneo Porvenir", de Gràcia, era, el 1890, la seu de la lògia Constancia i el seu propietari, Joan Font, era membre de l'orde. (55)

El "Casino Patria" era, probablement, el local de la Libertad del Porvenir, de Barcelona. (56) Al "Casino Universal", del carrer Canuda n°31, pral. es reunien els membres fundadors de la Regional Catalana en l'època que preparaven l'Assemblea Constituent. (57) El 1903, aquesta obediència estava gestionant llogar un local del carrer Tallers n° 14, per tal de donar a conèixer la maçoneria a Barcelona. (58)

Pel que fa a comarques, tenim notícia de dos ateneus fundats i dirigits per maçons. A Cornudella, comarca del Priorat, la lògia Corazón va crear l'"Ateneu Literari de Cornudella". El seu President i Venerable Mestre del taller es refereix a la tasca de l'Ateneu en aquests termes:

"En las conferencias públicas del Ateneo se anun-
cia moral masónica. Doctrina simbólica, cuya luz se esparce
sobre todos los profanos, cuyos rayos sólo vosotros compren-
deis...." (59)

En aquests anys va ser creat a Llagostera el "Casi
no Llagosterense", inspirat i creat per la lògia local Luz -
de la Selva; el seu president era també el Venerable del ta-
ller, Enric Dumas. L'entitat va ser inaugurada el 30 d'abril
de 1893, amb l'assistència de la premsa i representants de -
les lògies de la província, a més de les forces vives de la
comarca. (60)

El clima fraternal i corporatiu de l'orde es refle-
xava també en les activitats comercials dels germans, alguns
dels quals s'anunciaven a la premsa maçònica, com J. Serrar-
rica, maçó d'una lògia barcelonesa, propietari de la cervese-
ria que hi havia a la plaça de Tetuán n°42, com també el pro-
pietari del Gran Hotel Europa, del carrer Boqueria n°12. A -
"Barcelona Masónica" s'anunciava l'anís "El Mallette", fabri-
cat pel germà Carles Borràs (61) i l'Anuari de Contreras
de Diego posava en coneixement dels maçons d'arreu l'Es-
tat que a Barcelona hi havia dos fabricants d'objectes maçò-
nics: Lluís Barella i Cia., del carrer Conde del Asalto n°84
i Joan Medina i Chiavetti, a la Rambla de Santa Monica, 17.
(62)

Així mateix, alguns tallers varen crear, normal- -
ment amb escassa fortuna, societats cooperatives, com la Hu-

manitad, que el 1892 n'havia constituit una, de la que no en tenim gaires notícies. (63) De més llarga vida va ser la -- fundada per la lògia Redención, inaugurada el 3 de juny de 1893. El seu local estava a la mateixa lògia, al carrer Ta -- llers n°45, 2°interior, i feien venda domiciliària, previ -- mostrari. Els guanyats s'havien de dedicar a beneficència. (64)

El 1889 el GOE va projectar de crear una "Sociedad Cooperativa Kadosh y Compañia", però que mai es va consoli -- dar. (65) L'obediència de Morayta va intentar -també sense èxit- constituir un banc maçònic, emulant els maçons nordame -- ricans, que havien fundat, feia anys, el Banc Maçònic de No -- va York. (66)

El 1907, les cinc lògies que formaven la GLSRCB -- projectaren de fundar una cooperativa de consum, producció i crèdit, però que no va arribar a realitzar-se. (67) El 1924 la GLE presentava a la Gran Assemblea un altre projecte de -- cooperativa, que tampoc reeixí. (68)

Al segle XX s'intentà de crear entitats mercantils servint-se de la solidaritat maçònica, així com oficines de relacions comercials. El 1922 la lògia Fénix creava la "Fede -- ración Fénix", empresa dedicada a informes comercials. (69) El 1933 la GLRNE procedia a la confecció i repartiment entre els germans d'un "Carnet de Comprador", que tenia per objec -- te "que nuestros hh.º que sean comerciantes aumenten sus ven -- tas y que los hh.º que hayan de efectuar compras las puedan conseguir con un descuento...". (70)

En la majoria d'aquests projectes, però, les bones intencions no varen traduir-se en realitats. En l'únic camp en que la maçoneria va aconseguir de crear i mantenir entitats va ser en el de les societats de socors mutus.

El mutualisme maçònic.

La primera entitat de la que tenim notícia és l'associació de socors mutus "La Cadena de Unión", de Barcelona, fundada el 1878. L'article 1er. dels seus Estatuts -molt amarat del puritanisme propi de l'orde- deien que l'objecte de l'entitat era "el socorro mútuo de los asociados en caso de enfermedad, que no sea venérea, sífilítica o procedente de embriaguez, duelo o riña. Dichos socorros se satisfarán aun en caso de epidemia". (71)

La quota d'entrada era de 5,50 pessetes. i la cotització de 1,25 pessetes al mes (1886). Per defunció es cobraven 50 ptes., a més de tantes pessetes com associats comptava l'entitat en aquell moment. Entre els serveis que oferia als associats figurava l'assistència facultativa i el socors diari era de 3 pessetes, fins a cent dies, amb la possibilitat d'ampliar aquest període.

L'any de la seva fundació s'hi van inscriure seixanta-tres persones, totes elles maçons o els seus familiars. Deu anys després comptava amb cent trenta-vuit membres i fins l'any 1888 hi havien format part dos-cents vuitanta-dos associats. (72)

El 1885 formaven la seva Junta directiva representants de les següents lògies (les quals pertanyien a diferents obediències): Lealtad, Constancia, La Sagesse, Colón, Amigos de la Justicia, Humanidad, Colmena, Emancipación, Luz de la Verdad, Integridad i Avant. El total de membres de la Junta era de dinou.

Els càrrecs es renovaven anualment; el 1884 el president era Antoni Biscamps i el secretari Bernardo Brillas. El 1886 ho eren J. Chassignet i P. Bosch i Xifra; els succeïren Enric Nello Camps i Francisco Capo; el 1889, Ferran Baltart i Lluís Sendra Nen.

El maig de 1884 comptaven amb uns ingressos de --- 2.743,50 ptes., depeses per valor de 1.428,00 ptes. i un saldo de 1.315,50 pessetes. L'any següent l'existència en caixa era de 2.460,25 ptes. i a finals de 1886 ascendia a 3.129,75 pessetes. El desembre de 1888 disposaven d'un líquid de ---- 4.283,37 ptes., darrera data en què es tenen referències documentals de l'entitat. No obstant, La Cadena de Unión seguia existint el 1893. Amb motiu de la creació, per iniciativa del GOE, d'una societat de socors mutus maçònica d'abast estatal, la lògia Lealtad s'adreçava a la seu central de Madrid per comunicar-li el seu parer sobre la qüestió:

"Aun cuando entre el personal de estos VWall'. se halla bastante desarrollado el espíritu de asociación, creemos serán pocos los adeptos que se consigan para el Montepío que con gran acierto habéis creado, (...) debido (...) a la

circunstancia de que la mayor parte de estos obreros pertenecen ya al Montepío La Cadena de Unión, que viene funcionando en esta localidad (...) con aplauso de los mmas. de estos - Wall. y satisfacción de sus familias. Este Montepío cuenta ya veintitres años de existencia, y después de disponer de un fondo de reserva que excede de 6.000 pesetas, (...) socorrer la enfermedad del propio interesado y ofrece además una acreditada asistencia facultativa". (73)

Una altra societat de socors mutus creada per varies lògies, encara que de menys abast, va ser l'anomenada "La Familia Confederada", constituïda el 31 de gener de 1879 a Barcelona. La composaven les lògies Silencio, Humanidad, Lealtad, La Reforma, La Sagesse i El Porvenir de la Humanidad. El seu objecte era donar ajut econòmic a la mort d'un germà. Per formar part de la mateixa calia ser maçó, "sin -- que sea obstáculo pertenecer a un u otro Oriente nacional o extranjero". (74) A la mort d'un associat cadascun dels membres adscrits havia de pagar als hereus 5 rals, que es feia mitjançant la lògia a que pertanyia cada germà.

El GOE, com abans altres obediències, varen crear entitats de socors mutus del tipus darrerament esmentat, (75) al marge d'altres entitats que les lògies constituïen; (76) tenien caràcter obligatori i la cotització corresponent s'inclouïa en l'import que per diferents conceptes havien de satisfer els tallers als organismes centrals.

El 1887 la lògia Fénix creava una "Caja de Socorro y Protección" pels membres de la lògia, pràctica que, en una o altra forma, era comuna entre les entitats maçòniques. Així, vegem com, el 1891, la vídua d'un membre de la lògia -- Progreso de Farnés rebia 260 pessetes d'ajut. (77) La lògia Corazón de Cornudella, també tenia la seva pròpia societat de socors mutus. (78)

El 1893 la lògia Humanidad pretenia fundar una entitat de socors mutus i celebrar funcions teatrals per ajudar a sufragar les despeses de la seva posta en marxa. (79) El 1901 la lògia Redención va constituir una societat de socors mutus per casos de malaltia. (80) El 1904 la Osiris de Sabadell, proposava la creació d'una entitat de socors que assistís en els casos de defunció, de la qual l'orga oficial de la Catalana Balear s'en va fer ressò repetidament. (81)

A partir de 1928 les lògies de l'"Ateneo Humanidad" varen iniciar les gestions per tal de crear una societat de socors mutus, amb el nom de "La Previsión Fraternal", que s'havia d'ocupar de cobrir serveis de defuncions, invalidesa, viudetat i malaltia. Els Estatuts es redactaren aquell mateix any, però a finals del 1929 encara no havia estat organitzada, suposem que per causa de les adverses condicions a que estava sotmesa l'orde sota la Dictadura. (82) Finalment, els estatuts varen ésser legalitzats l'11 de març de 1933. (83)

La Filantropia.

La filantropia ha estat un dogma per la maçoneria, que ha volgut definir-se també com una associació filantròpica. La presència del "tronc de beneficència" és comú a totes les obediències i Rites i la beneficència era pràctica obligada per tot maçó, realitzada de forma anònima en la majoria de casos. (84) Senyalem abans de continuar que en algunes ocasions les accions benèfiques o filantròpiques anaven destinades als propis maçons, doncs un nombre elevat dels mateixos tenia problemes econòmics, fins el punt que en alguns casos no podien satisfer l'import de les cotitzacions i no demanaven augment de salari (pujar de grau) perquè no podien afrontar les despeses que això comportava. Era molt comú que les lògies prestessin diners a algun dels seus membres per pagar deutes o realitzar negocis.

Entre un nombre molt elevat d'exemples, els quals formen part de la vida quotidiana de les lògies, n'extreurem alguns que, per la seva naturalesa, resultin més demostratius del tarannà maçònic en aquest camp.

El juny de 1877 la lògia La Sagesse feia un donatiu a les lògies de Sevilla (hi tenia relacions amb set d'elles) per socórrer als damnificats per les inundacions d'aquell any a la capital andalusa. (85) Arrel de les inundacions de Consuegra i Almeria, el 1891, totes les lògies de l'Estat es movilitzaren per tal d'enviar ajuda material a les víctimes. El GOE va decretar que tots els tallers de ---

l'obediència fessin aportacions econòmiques. Es celebraren - festivals arreu del país promoguts per la maçoneria, a fi de recaptar diners. A Barcelona, les lògies Hijos del Trabajo, Lealtad i altres organitzaren al Teatre Novetats una funció a benefici dels damnificats, el mes de setembre d'aquell any. (86)

Quan al GONE de Pantoja, les iniciatives al respecte varen ser fruit d'algunes lògies concretes, com les de Madrid. (87)

El 1890 les lògies barceloneses del GOE recaptaren diners amb l'objectiu de fundar una escola i un hospital a aquesta ciutat, però només es constituí el centre escolar. (88)

També es feien, de manera individual, donatius a persones necessitades o fins i tot a pobles, com el cas de Puigcerçós, de la Noguera, que, el 1889, rebé un donatiu de la lògia Fénix n°185, de Barcelona. (89)

El 1884, la lògia de Terrassa Integridad Egarense n°217, (GODE) va obrir una subscripció a la localitat per -- tal de recaptar diners per les víctimes del terratrèmol d'Ischia. A primers d'any, el seu Venerable Mestre, Jaume Sanfeliu va fer entrega de 1.456,22 ptes. al cònsul d'Itàlia a -- Barcelona perquè les fes arribar als damnificats. (90)

El 1891 la lògia Patria es dirigia a diverses obediències europees perquè enviessin ajuda material a Barcelona, doncs la ciutat atravessava una gran crisi de subsistència. Però davant la dubtosa motivació de la demanda, algunes lògies del país varen advertir que les apreciacions de la Patria eren exagerades i que els seus objectius eren foscos. (91)

Per tal de canalitzar les pràctiques benèfiques i filantròpiques dels tallers, el 1881 vàries lògies barcelonenes varen crear un "Directorio Masónico de Beneficencia", impulsat especialment per la lògia Silencio, del GODE de Pérez, a la que hi participaren també la Humanidad, Creación i Porvenir de la Humanidad, que formaren part de la seva Junta. Entre altres tasques, l'entitat maçònica de beneficència pretenia crear una "Junta Médico-Farmacéutica" per dispensar -- auxiliis mèdics als necessitats. (92)

En algunes ocasions les festes de beneficència --- s'havien fet als locals d'altres entitats no maçòniques, com les espiritistes. Així, el 1er. de setembre de 1894 l'Assemblea de Lògies Confederades, que aplegava varis tallers barcelonins, va organitzar una festa benèfica a la societat "La Luz del Porvenir", de Gràcia, en la que varis maçons i profans (homes i dones) interpretaren peces musicals per una -- concurrència composta de maçons i profans. (93)

Les rifes i tòmbols han estat altres formes de re captar diners destinats a beneficència, com la celebrada per

per la lògia Lealtad, el 1883. (94) Per aquestes dates la lògia La Verdad, de Barcelona, va organitzar una rifa a benefici dels familiars d'uns maçons emigrats a Badajoz, en la que es rifaven, entre altres objectes, un retrat del Gran Mestre del GOLU i dos evangelis maçònics. (95)

El 1894 la lògia Constancia s'ocupava d'atendre a l'esposa i filla d'un germà de Màlaga que havien viatjat a Barcelona perquè el també maçó Dr. Ferran Clúa (96) les tractés de les mossegades d'un gos hidròfob. (97) L'any anterior els ancians de la Casa de la Caritat demanaven ajuda a la maçoneria. (98) El febrer de 1893 la revista "Barcelona Masónica" feia una crida als maçons perquè col·laboressin en la creació de la Biblioteca Arús, doncs, segons es diu, "el cumplimiento de la voluntad del finado ofrecerá algunas dificultades (...) La lògia Avant en primer término y en segundo la Masonería de Barcelona, debe interesarse en este asunto. Los clericales no descansan". (99)

Quan a la beneficència a les lògies de comarques, tenim dos exemples en les lògies Redención, de Palamós i Progreso Portbouense, de Port-Bou.

La primera d'aquestes notificava al GOE que durant l'any 1890 havien prestat ajuda material i d'altre tipus a famílies pobres de la localitat, a indigents i a orfenats profans, per un total de 224 ptes. A més, havien creat una escola nocturna per adults i enviaven a nens i nenes pobres a les escoles laiques locals, encarregant-se també de les despeses que això suposava. (100)

Per carnestoltes de 1890 la lògia Progreso Porbouense va organitzar una cavalcada; les 128,30 pessetes que en varen obtenir les entregaren a famílies necessitades. Una pràctica usual d'aquest taller era el repartiment de bons de pa i de carn als pobres de la localitat, en el que invertiren l'obtingut en la festa del centenari de la mort de Carles III, en la que varen organitzar cerca-viles, focs d'artifici, globus, ball i teatre. (101) Els maçons de Port-Bou tenien una casa de socors o alberg per prestar allotjament i ajuda als maçons que viatjaven. (102)

Les obediències també realitzaven activitats filantròpiques i de beneficència, a més de socórrer als germans necessitats. Per cobrir les despeses que aquest apartat suposava, les entitats del GOE cedien a aquest el 25% del seu respectiu "Tronc de beneficència", una part es destinava a la creació d'un orfenat i un asil per vells maçons. (103) ---- Aquest era un projecte que l'obediència de Morayta va proposar a les seves lògies a mitjans de 1893 i que, com el banc maçònic i altres iniciatives, no reeixiren. (104)

Una altra de les aportacions econòmiques que feien les lògies era destinada a la societat de socors mutus del GOE (6% de les cotitzacions), que els assegurava el cobrament d'una certa quantitat a la mort d'un germà. (105)

En iniciar-se el segle XX i un cop reorganitzada la maçoneria del país, continuaren les pràctiques filantròpiques i de beneficència. L'abril de 1904 l'"Ateneo Humanidad"

celebrava un festival a benefici dels pobres de la ciutat, - al Palau de Belles Arts. (106) Aquesta entitat maçònica rebia subvenció de l'Ajuntament de Barcelona per les seves activitats en el camp de la beneficència. (107) El 1905 la lògia Redención estava formant un cos d'infermers civils. (108) El mateix any la lògia la Virtud repartia menjar gratuït per commemorar l'edició del Quixot. (109) El 1914, la lògia --- Lealtad, en unió d'altres tallers, realitzava gestions per - què els maçons espanyols poguessin adoptar fills de germans belgues orfes de guerra. (110) El dia de Reis de 1932 les - lògies de l'"Ateneo Fénix" (GOE) repartien vuit-mil juguets a nens pobres de la ciutat. (111)

Aspectes econòmics. Les cotitzacions.

La maçoneria catalana -com l'espanyola- mai va gaudir d'estabilitat econòmica ni el volum de diners que movia era significant, si tenim en compte el nombre de maçons existents. Ésser maçó no era accessible a totes les economies i els sectors obrers més depauperats hi tenien barrat el pas - també per aquest motiu. Pocs treballadors amb família podien pagar, el 1884, les 50 ptes. que costava fer-se iniciar i cotitzar de 3 a 5 pessetes mensuals, a més de les altres despeses que comportava pertanyer a una lògia, com la indumentària, objectes, butlletins, catecismes maçònics, títols i augmentos de grau, beneficència, etc. (112)

Els papers interns dels tallers reflexen la precarietat econòmica en que vivia normalment l'orde; molts afiliats no podien satisfer regularment les cotitzacions, d'altres no demanaven augment de grau perquè no podien pagar el diploma corresponent, que valia de 20 a 35 ptes. En moltes ocasions els ingressos que s'havien de destinar a beneficència servien per auxiliar a alguns dels germans amb problemes de subsistència. La correspondència dels tallers amb les seues centrals són plenes de referències a les dificultats econòmiques quasi permanents de les lògies i de molts maçons. Una part important d'aquesta correspondència s'ocupa íntegrament de problemes econòmics. Però són problemes de pobresa, doncs les xifres de què es parla rarament superen les 150 o 200 pessetes, pel que fa als anys 1880-1890. A voltes les tensions -més o menys explícites- entre els tallers i llurs obediències són motivades per 20 o 30 pessetes.

Les obediències comptaven amb més recursos, com és obvi, perquè un o dos centenars de lògies aportaven als cabdals del GODE o del GOE un montant considerable, malgrat l'endeudament estructural de les entitats que auspiciaven. Moltes de les picabaralles, convis d'obediència per part de les lògies i altres conflictes diversos tenien la seva causa en els problemes econòmics. Sovint les obediències o llurs caps eren acusats d'apropriar-se de les cotitzacions de les lògies o de destinar els ingressos a activitats que no corresponien als capítols pels quals es cotitzava.

Però tant la beneficència, com altres activitats - de les lògies i les obediències no eren possibles sense uns ingressos regulars, de manera que uns i altres atorgaren una gran importància a la qüestió, conscients que gaudir d'una economia sòlida era vital per la supervivència de la maçoneria.

Vegem en primer lloc alguns exemples de la vida -- econòmica de les obediències. El capítol d'ingressos del --- GODE, el 1872 ascendia a 17.542 rals, mentre el de despeses era de 4.235 rals, de manera que disposava d'un superàvit de 13.307 rals. (113)

Segons la Llei d'Hisenda d'aquesta obediència, el 1873 les lògies que auspiciava havien de lliurar-li la me^u - tat de l'import que rebien en concepte d'iniciacions, aug - ments de grau, regularitzacions i afiliacions, els 2/3 del - cobrat per certificats i diplomes, a més de satisfer anual - ment "un peso por cada uno de los miembros activos".

Les lògies que no complien amb els pagaments pun - tualment, deia l'article 7è., "incurren en irregularidad, y sus columnas serán abatidas, si requeridas aquellas de pago por tercera vez, no lo verifican". (114)

El 1884 la mateixa obediència cobrava mensualment a les lògies 0,25 ptes. per cada membre inscrit. Una Carta Constitutiva de lògia costava 60 ptes.; a Cuba, Puerto Rico i Filipinas el preu era de 80 pessetes. Pels drets d'inicia-

ció les lògies havien de pagar al GODE 10 ptes.; pels drets del grau 2n.5 ptes. i pels del grau 3r.10 pessetes. (115)

Quan al GOE, el 1892 tenia uns ingressos de ----- 5.983,95 ptes. i despeses que ascendien a 5.950,20 ptes. Cal afegir a aquests apartats el dels crèdits atorgats a diversos tallers, que sumava un total de 14.471,38 ptes. i un capítol de crèdits subscrits pel GOE, per un total de 5.651,37 pessetes. El superàvit va ser, a aquest any, de 8.820,01 pessetes. (116)

El 1895 les despeses i ingressos del GOE eren, respectivament, de 3.751,24 i 4.255,40 pessetes, amb un saldo positiu de 503,76 ptes. (117) El pressupost d'aquesta obediència per 1906-1907 era de 19.000 pessetes. (118)

Les cotitzacions que els maçons satisfieien a les lògies variava segons aquestes o les obediències que les auspiciaven, però sempre eren prohibitives per els treballadors amb sous baixos. El 1883 la lògia Patria cobrava 50 ptes. -- per iniciar un aspirant i una cotització mensual de 5 pessetes pels aprenents, 4 pels companys i 3 pels mestres. Un augment al grau 2n. costava 25 ptes. i al 3r. 35 ptes. (119) El 1889 tenia un dèficit de 8.000 ptes., xifra realment desmesurada si la comparem amb el volum de diners que movien les lògies a l'època. (120)

El 1884 la Lealtad cobrava 52,50 ptes. per cada -- iniciació i 3 ptes. de cotització mensual. (121) A la lògia

Unidad n°137, del GODE de Pérez, els preus eren un poc més - mòdics, el 1883: la iniciació costava 42,50 ptes. i la cotització mensual era de 2,50 ptes. (122) Amb aspiracions econòmiques encara més modetes, la lògia Hijos de Hiram cobrava - per la iniciació, el 1895, només 25 ptes., 5 ptes. per l'exaltació al grau 2n i 10 ptes. al grau 3r; la cotització mensual era de 2 ptes. (123) La pertinença a la lògia Luz de la Selva, de Llagostera, encara resultava més barata: 10 ptes. per la iniciació, 5 pel títol de grau 2n, 10 pel de grau 3r i 18 - ptes. anuals de cotització, per l'any 1892. (124)

La més elitista de totes les lògies -si ens atenem al nivell de cotitzacions exigides- era, sens dubte, la Creación, que el 1880 cobrava 100 ptes. per la iniciació, 40 pel diploma de grau 3r i 5,25 ptes. de cotització mensual. (125) El 1888 havia rebaixat les exigències econòmiques: 60 ptes. per la iniciació i 3 ptes. de mensualitat. (126)

El 1871 el Suprem Consell del grau 33 tenia fixat el pagament de 240 ptes. pels drets del grau 33è, 210 ptes. - pel 32è, 180 ptes. pel 31è, 150 ptes. pel 30è, 100 ptes. pel -- 24è etc. (127)

No cal insistir en que les despeses que comportava ésser maçó a aquesta època convertien l'orde en una institució tencada a la majoria de les classes treballadores. Aquesta situació no varià fins el segle XX, en que va ser progressivament més barat formar part d'una lògia.

El 1901 la lògia Redención n°2, de la Catalana Balear, establí el preu de la iniciació en 25 ptes. i els diplomes dels graus 2n i 3r en 20 ptes. (128)

El 1921 la lògia Liberación -creada perquè els treballadors s'hi poguessin afiliar- establí el preu de la iniciació en 15 ptes. i la cotització en 3 ptes. (129)

El 1924, ésser iniciat a la lògia Lealtad costava 42,50 ptes. i la cotització era de 5 ptes.; el 1934 els drets d'iniciació valien 66,50 i la cotització era de 8 ptes. (130)

Els diners que recaptaven les lògies i obediències servien, a més de realitzar activitats filantròpiques o de beneficència, per sufragar altres despeses de naturalesa diversa, com el viatge d'una comissió que, l'estiu de 1886, -- anava a interrompre l'estiueig del govern per demanar indults pels condemnats a mort arrel de la sublevació del brigadier i maçó Villacampa, (131) o per sufragar el manteniment de relacions amb les potències maçòniques estrangeres i enviar representants als congressos, assemblees i altres activitats relacionades amb la vida interna de la maçoneria.

La cultura maçònica

En parlar de cultura maçònica cal dir primerament que, de fet, podriem dir igualment cultura republicana i laïcisme. Com veurem més endavant, els valors i patrons cultu -

rals dels maçons catalans són els que, basats en el positivisme i el materialisme de divulgació, es confonen amb els dels sectors socials que proposen un model cultural allunyat al religiós, sense fer cap aportació singular al panorama cultural de l'època. Es limita a divulgar i emprar els que circulen a l'època entre els sectors progressistes i dels que aspiren a construir un Estat republicà i laic. Maçons, lliurepensadors i republicans (a voltes les tres condicions convergeixen en una sola persona) s'entusiasmen per igual davant d'un calendari republicà, on el santoral catòlic és reemplaçat per científics, polítics i escriptors de signe progressista. (132)

Les expansions literàries dels maçons s'assemblen naturalment a les que publiquen lliurepensadors i republicans als seus diaris i revistes. Però només s'assemblen, perquè la filosofia, el simbolisme i la "ciència maçònica" impregnen les composicions literàries i els discursos maçònics. (133) Perquè una i altra vegada llegim que Crist és el maçó per excel·lència, que la "pavorosa muerte no es para el masón sino la entrada en una vida eterna". (134) La pràctica totalitat dels germans asseguren que la maçoneria és la religió del per vindre, sense dogmes i basada en una raó que no exclou el pensament analògic. A la lògia Silencio, de Barcelona, es diu que l'acció de la maçoneria va més enllà de la Història, perquè el seu objectiu és la palíngènesia... (135)

Al Gran Consell del GOE s'afirma, el 1894, que ---
"nuestro Arte sin igual, nos enseña ser tres y no una las --

causas que en todo lugar y todo tiempo aherrojan y matan al pueblo", recordant tot seguit que tres foren els qui mataren a Hiram. (136)

Emulant el motor inmòvil de la filosofia clàssica, la maçoneria ensenya als seus adeptes que la seva missió és sembrar les noves idees, impulsar els nous valors entre els homes per què aquests realitzin en la societat els principis divulgats per l'orde. Un cas prou evident del que afirmem és la divulgació de l'esperanto i el propòsit de convertir-lo - en llengua universal, campanya en la que hi participaren la pràctica totalitat de lògies i obediències de la maçoneria - llatina. A Catalunya, com arreu d'Espanya, l'interès per --- l'esperanto va augmentar en iniciar-se el segle XX i és sa - but la considerable divulgació que experimentà al nostre --- país fins la Segona República. Els estrets vincles entre --- l'orde i la llengua creada per Zamenhof han estat especial - ment evidents. (137) De la manera com els maçons aprenien a incidir en la societat naixeria el confusionisme que assimi - lava la història de l'orde a la història universal; la docu - mentació maçònica n'és plena d'exemples. El Venerable Mestre de la lògia Corazón de Cornudella, afirma:

"La Masonería fue mística en la Caldea, funeraria en el Nilo, alegórica en la Fenicia, poética en la Grecia. - Por todos lados enseñaba la verdad.... En Babilonia creó la astronomía, en Tiro inventó el alfabeto, en Menphis ideó la teología, en Atenas fundó la filosofía".

"Estos fueron los cimientos de la civilización. -- (...) En la China construía templos, (...) en Grecia abría - escuelas, en Alejandría recogía manuscritos. (...) Una gran víctima masónica da su sangre en el Gólgota. El simbolismo - llega a divinizarse". (138)

A les "peces d'arquitectura" (treballs llegits a - les lògies) afloreix la filosofia maçònica, de filiació pita - gòrica, simbòlica, aixiomàtica en els seus principis i teore - mática en les seves deduccions, defensora de la moral natu - ral i la raó. Aquestes peces literàries fan lloances als tri - nomis Ciència, Moral, Justícia; Salut, Força, Unió; Lliber - tat, Igualtat, Fraternitat, etc., on el singular és el con - tingut del tema i no pas la forma literària en que són es - crits. (139)

Es sabut que alguns músics universals, eren maçons i varen compondre algunes peces amb clau maçònica, com la can - tata Elogi a l'Amistat i La Flauta Màgica, de W.A. Mozart. - (140) Però a més, figura a molts graus de la maçoneria. Al grau 30 o de Cavaller Kadosh, per exemple, la música és al - segon grau de l'escala mística d'aquest grau. (141)

Però no tot és simbòlic en l'art i la literatura - maçònica, doncs a les seves publicacions hi podem trobar abas - tament poesies i altres treballs literaris que poca relació tenen amb la particular doctrina de l'orde.

El poema A la mar, premiat amb la flor natural als Jocs Florals de Girona, el 1872, no és una peça maçònica, en cara que el seu autor -de nom simbòlic "Byron"- era membre - de la lògia Silencio, de Barcelona. (142) Com tampoc ho són les poesies dedicades a la memòria del brigadier Villacampa. (143)

Els maçons, com els republicans lliurepensadors i fins i tot els anarquistes es sumaren a la celebració del -- centenari de la Revolució Francesa i del quart centenari del descobriment d'Amèrica amb els mateixos patrons estètics i - similars continguts que els seus companys de viatge. (144)

Un altre dels temes que generava forces activitats artístiques -no necessàriament de contingut maçònic- va ser la commemoració del centenari de la mort de Carles III, ---- lloat no perquè fos rei sino perquè va expulsar els jesuïtes. La pràctica totalitat de les lògies catalanes varen celebrar l'efemèride amb la lectura de treballs en prosa i vers a les tingudes dedicades expressament a l'efecte. El GONE de Pantoja va convocar un concurs literari, el tema del qual era "la influencia del reinado de Carlos III en la prosperidad moral i material de España y en la preparaci6n al advenimiento de las libertades pùblicas". (145)

Com era comú als sectors polítics i socials que -- hem esmentat, la maçoneria dedicà una part de les seves acti vitats a la celebració de festes laïques, vetllades artístiques i concursos literaris, (146) però l'element maçònic so-

lia estar més en l'esperit dels organitzadors que no pas en les pròpies manifestacions artístiques que tals esdeveniments comportaven. Com tampoc tenien res de maçònic les sessions d'extensió cultural que s'impartien sovint a les lògies, davant la necessitat d'elevat el nivell cultural dels seus membres, alguns dels quals tot just havien sortit de l'analfabetisme. Com veurem més endavant, Anselmo Lorenzo donava classes d'ortografia a les lògies, com altres germans impartien classes de cultura general. (147)

El que pretenem posar de manifest amb aquest primer capítol és que cal llegir "maçònicament" moltes de les afirmacions, arguments i accions dels maçons, perquè la interpretació que fan de la realitat està amarada i matitzada substancialment per la condició de "germans" d'un orde, la doctrina del qual afirma que la Llum maçònica és el resplandor de la ciència i de la moral positiva, però també de la il·luminació interior que, en el treball silenciós i solitari, cada maçó ha de cercar.

N O T E S

1) Aquest Rite -majoritari a Espanya- s'unificà completament el 1907. AHNS., Llig. 619 A, exp. 8, doc. 5 d'octubre - 1911. Vegeu també Lantoine, A.,: Le Rite Ecossais Ancien et Accepté, París, 1930.

2) Els organismes superiors vetllen per la perfecció i pu-
resa dels treballs maçònics a les lògies. Vegeu, entre al-
tres, els documents del areòpag Germinal, AHNS., 618 A, exp.
10, doc. de 11 de maig de 1920.

3) Vegeu Estatutos del Supremo Consejo del 33 y último --
Grado de rito escocés antiguo y aceptado para España y sus --
dependencias, Tip. Alcoy, Madrid, 1922.

4) Sobre aquest conflicte, vegeu Boletín Oficial de la --
GLSRC, II, n°1-7, Barcelona, gener-juliol de 1887, pp. ----
102-103 i Boletín Oficial de la GLE, n°7, Madrid, 3er. tri -
mestre de 1930, p. 20.

5) AHNS., Llig. 598 A, Cap. Barcino, doc. 30 de juliol de
1895, p. 6. El grau 33 es donava a polítics i altres perso -
natges significats, més que no pas per mèrits maçònics. ---
Aquest va ser el criteri més emprat pel que fa al segle XIX.

6) "La Concordia", II, n°6, Barcelona, gener de 1889, pp.
20-21.

7) "La Chaine d'Union", XV, n°2, París, febrer de 1897, -
pp. 93-95 i n°5, pp. 237 i ss. La revista francesa comenta -
que no es fàcil saber quina és la regular o legal de totes -
elles.

8) Wirth, O.,: Qui est régulier? Le pur maçonnisme sous -
le régime des Grandes Loges inauguré en 1717, Ed. du Symbo -
lisme, París, 1938; Ligou, D.,: Il y a un siècle...., "Huma -
nisme", n°117, París, juny de 1977, pp. 6-9; Mellor, A.,: --

Nuestros hermanos separados los francmasones, Ed. AHR., Barcelona, 1968, cap. X.

9) Juan Antonio Pérez havia estat Cap de Personal al ministeri de la Governació i Cònsul de la República Dominicana a Madrid. Des de 1872 fins la seva dissolució (1874) va ser Vicepresident del Casino Republicà de Madrid. El 1883 era -- President del Comité de Coalición Republicana Electoral ---- d'aquesta capital, de la que també en formava part un altre maçó de renom: Manuel Llano i Persi. Vegeu "El Mallet", III, n°37, Barcelona, 15 de maig de 1883, pp. 7-8.

10) "Luz Española". Boletín de la Masonería Regular de España, XIX, n°15, Madrid, 28 de novembre de 1889, pp. 12-16; "El Mallet", III, n°41, 15 de juliol de 1883, pp. 7-8; n°34, 1 d'abril de 1883, pp. 4-5; "La Concordia", II, n°14, setembre de 1889, pp. 106-107.

11) Tanmateix, a la premsa maçònica belga es conceptuava la maçoneria espanyola com a tradicionalista i espiritualista: "Ordo", n°30, Brusel·les, 1888, XX, p. 217. Per l'obediència portuguesa i la seva implantació a Espanya, vegeu Alves Dias, João J.,: "Estructura social das últimas lojas do GOLU em Espanha (1892)", a La masonería en la España del siglo XIX, II, pp. 683-703; Ferrer Benimelli, J.A.,: "El Grande Oriente Lusitano Unido y los masones españoles (1869-1878)", a Op. Cit., II, pp. 497-527.

12) Alvarez Lázaro, P.,: Op. Cit., pp. 51-52.

13) Tots ells havien obtingut les distincions maçòniques gràcies a la seva posició social i política. Encara que parcial i tendenciosa, vegeu la informació que dona "El Mallet" d'alguns d'ells: III, n°34, 1 d'abril de 1883, pp. 4-5 i --- n°38, 1 de juny de 1883, pp. 4-5.

14) Durant el mestratge de Juan de la Somera, (antecessor de Sagasta) arrel de la fusió amb el G.O. Ibero de J. Utor y

Fernández, les lògies d'aquest continuaren per un temps practicant el Rite Francès en els graus 4 al 7. Però des de 1880 totes les lògies passaren progressivament al Rite Escocès Antic i Acceptat: "Ordo", n°17, 1884, pp. 106-107; n°20, 1877, pp. 183-184; Boletín Oficial del GODE, VII, n°36, Madrid, 30 de març de 1880, pp. 527-528; n°44, 30 de juliol de 1880, p. 655.

15) "El Mallete", III, 15 de gener de 1883, p. 8. Segons la revista, l'autor maçó J. Ma. Ragon havia comptabilitzat - setanta-cinc maçoneries i cinquanta-dos Rites diferents. Vegeu d'aquest autor, Curso filosófico de las iniciaciones antiguas y modernas, Bib. Oreinatlista, Barcelona, 1930. La -- primera edició -francesa- és de 1842.

16) "La Concordia", III, 1 de març de 1890, pp. 140-141. Les obediències eren les següents: GONE (de Pantoja), GONE - (de Ros); GODE (Morayta-López Parra), GODE (de J.A. Pérez), GODE (de Rojo Arias); GOLU, GLSIE, CMIA, GCGI-GLSE de Memphis i Misraim. Vegeu Alvarez Lázaro, P.,: "Pluralismo masónico - en España", a La masonería en la España del siglo XIX, I, -- pp. 19-55.

17) Boletín Oficial del GOE, XI, n°129, Madrid, 15 de gener de 1903, p.6.

18) "La Concordia", II, n°14, setembre de 1889, p. 107. - Vegeu també Supremo Consejo Grado 33. G.O. de España. Informe remitido por el Il. H. General Alberto Pike, Madrid, 1882.

19) Boletín Oficial de la GLSRC, II, n°1-7, Barcelona, gener-juliol de 1887, pp. 178-180.

20) Boletín Oficial de la GLSRC, I, n°8, 15 de juny de -- 1886, p. 3.

- 21) Citat per Creus i Corominas, T.,: El Reino de Dios y el Reino de Satanás, Vilanova i la Geltrú, 1913, p. 181. També assegura l'autor que els maçons espanyols són republicans i fins i tot anarquistes.
- 22) Ferrer Benimeli, J.A.,: Masoneria española contemporánea, II, p. 10.
- 23) Boletín Oficial de la GLSRCB, XIV, n°72, Barcelona, - juny de 1914, p. 6 i n°76, novembre de 1914, p. 5.
- 24) AHNS., Llig. 595 A, doc. 24 d'agost de 1918.
- 25) AHNS., Llig. 807 A, exp. 4. Segons es diu als documents, a França el nombre de maçons era de 50.000.
- 26) A voltes els conflictes personals arribaven a la violència física, com s'esdevinguè a la lògia Hijos del Trabajo (vegeu cap. VIII). El 1890 el Venerable de la lògia Integridad va ser agredit per tres germans: "La Concordia", III, -- n°19-20, abril-maig de 1890, p. 152.
- 27) El 1882 el Governador Civil de Madrid va prohibir que els maçons celebressin àpats i reunions als restaurants de la ciutat: "El Malletete", I, n°4, 1 de gener de 1882, pp. 6-7.
- 28) AHNS., Llig. 621 A, exp. 10, doc. 2 de juny de 1887.
- 29) doc. del 12 de març de 1890.
- 30) AHNS., Llig. 618 A, exp. 17, doc. 1 de setembre de -- 1887.
- 31) Ibidem, doc. del 1 de juliol de 1887.
- 32) AHNS., Llig. 761 A, exp. 13, doc. 14 de març de 1888.
- 33) AHNS., Llig. 755 A, exp. 11, doc. 23 de gener de 1889.

34) "La Concordia", III, n°23, agost de 1890, p. 178. Per la situació jurídica de la maçoneria espanyola vegeu Hidalgo Nieto, V.,: "Masonería y libertad de asociación", a La masonería en la España del siglo XIX, II, pp. 409-424.

35) Boletín Oficial del GONE, II, n°40, Madrid, 28 de febrer de 1889, pp. 2-3.

36) AHNS., Llig. 621 A, exp. 1, doc. 4 d'octubre de 1890.

37) AHNS., Llig. 755 A, exp. 8, Estatuts de 1892.

38) Vegeu cap. II i AHNS., Llig. 617 A, exp. 18. Memòria, 31 de febrer de 1892.

39) Vegeu sobre el tema, Olías de Lima, Blanca,: La libertad de Asociación en España 1864-1974, Inst. Nacional de Administración Pública, Madrid, 1977. La llei a que s'acollien era la promulgada pel gabinet Sagasta, el 30 de juny de 1887.

40) AHNS., Llig. 617 A, exp. 1, doc. 6 de maig de 1894.

41) AHNS., Llig. 611 A, exp. 1, doc. de 8 d'octubre de -- 1896; 29 d'octubre de 1896 i 14 de febrer de 1899.

42) Arxiu del GODF., doc. de la lògia La Sagesse, 15 de febrer de 1873.

43) Aquesta era una pràctica comuna entre les lògies. Vegeu com a exemple el cas de la lògia Verdad: AHNS., Llig. -- 619 A, exp. 14 i "El Malletete", I, n°20, 15 de setembre de -- 1882, p. 6, on s'anuncia el sorteig i cobrament d'accions.

44) Arxiu del GODF., doc. de la lògia La Sagesse, 30 de març de 1887. Els rebuts eren en poder de l'obediència francesa.

- 45) Boletín Oficial de la GLSRC, I, n°12, 10 de juliol de 1886, p. 1.
- 46) BPA., Arús, ms.
- 47) Boletín Oficial de la GLSRCB, II, n°14, abril de 1901, p. 12.
- 48) AHNS., Llig. 740 A, exp. 2, doc. del 16 d'abril de -- 1914 i 29 de novembre de 1914.
- 49) Boletín Oficial de la GLSRCB, IX, n°63, novembre de - 1909, p. 7.
- 50) AHNS., Llig. 740 A, exp. 3. En aquell moment la lògia Themis estava inactiva per manca de germans.
- 51) La GLE va desplegar escassa activitat en aquesta època. El nombre total de membres era de cent-un. Per finançar l'arrendament del local el rellogava a les lògies a 4 ptes. cadascuna i 0,75 centims per cada afiliat. AHNS., Llig. 740 A, exp. 3, doc. 15 de setembre de 1930 i 29 de març de 1931.
- 52) Sánchez Ferré, P.,: La lògia Lealtad. Un exemple de maçoneria catalana (1868-1939), Alta Fulla, Barcelona, 1985, p. 39.
- 53) AHNS., Llig. 740 A, exp. 5.
- 54) AHNS., Llig. 610 A. Llibre d'Actes n°984.
- 55) "La Concordia", III, octubre de 1890, p. 189.
- 56) "La Concordia", II, abril de 1889, p. 66.
- 57) Boletín Oficial de la GLSRC, I, n°5, 1 de maig de --- 1886, p. 1.

58) Boletín Oficial de la GLSRCB, III, n°24, febrer de -- 1903, p. 12 i n°25, abril de 1903, p. 11.

59) J. Ferrándis n'era Venerable Mestre. R. Torallas, maçó del grau 30 i president de la Il·lustració Obrera de Tarragona, hi va donar vèries conferències. "Barcelona Masónica", II, n°8, juliol de 1893, pp. 5-6.

60) AHNS., Llig. 755 A, exp. 8. Memòria de 1893-1894 i Boletín Oficial del GOE, V, n°73, 15 de maig de 1893, pp. 74-75.

61) "Todo es masónico en el establecimiento del h.: Serrica: las pinturas que lo adornan representando símbolos y atributos; los objetos del servicio salidos de fábricas y talleres dirigidos por mas.". El excelente "Anís Mallette"...": "Barcelona Masónica", II, n°9, agost de 1893, p. 10.

62) Contreras de Diego, E.,: Anuario Masónico Universal para el año de 1887, Madrid, 1887, p. 199.

63) Boletín Oficial del GONE, VI, n°113, 15 de març de -- 1892, p. 4.

64) "Barcelona Masónica", II, n°8, juliol de 1893, p. 11 i n°11, setembre de 1893, p. 10.

65) G.O.E. Volumen de Procedimientos, Madrid, 1890, pp. - 121-122 i Gran Enciclopedia Espasa-Calpe, article Masoneria, p. 747.

66) Boletín Oficial del GOE, X, n°123, 19 de juny de 1902, p. 86. Els maçons filipins també intentaren de fundar un --- banc maçònic: Díaz y Pérez, N.,: La Francmasoneria en Filipinas, "El Noticiero Universal", 2 de setembre de 1896.

67) Boletín Oficial de la GLSRCB, VII, juliol de 1907, -- pp. 10-11.

68) Boletín Oficial de la GLE, II, n°12, Barcelona, 20 de juny de 1924, p. 6. Va ser iniciativa de la lògia Renovación, de Ciutat de Pàlma, auspiciada per la GLE.

69) Boletín Oficial del GOE, XXX, n°365, 30 de setembre de 1922; AHNS., Llig. 595 A.

70) AHNS., Llig. 359 A, exp. 1, doc. del 18 de setembre de 1933.

71) Estatutos generales para el régimen y gobierno del Monte-Pío denominado La Cadena de Unión, Barcelona, 1886, p. 3.

72) BPA., imp., Relación de los hermanos que componen La Cadena de Unión i Datos estadísticos desde la fundación de La Cadena de Unión.

73) Boletín Oficial del GOE, V, n°83, 15 d'octubre de 1893, p. 155. Aquí es diu que la mutualitat funciona des de 1870.

74) Reglamento de la Familia Masónica confederada, Barcelona, 1879.

75) Ley de Socorros, Boletín Oficial del GOE, V, n°85, 15 de novembre de 1893, pp. 174-175.

76) Uns anys abans el GONE de Pantoja va crear la seva societat de socors mutus: Boletín Oficial del GONE, I, n°2, Algeciras, 15 de gener de 1887, pp. 19-23.

77) AHNS., Llig. 755 A, exp. 15. Memòria de 1891.

78) "Barcelona Masónica", II, n°8, juliol de 1893, p. 6.

79) AHNS., Llig. 599 A, exp. 2, doc. 1 de gener de 1896. Poc abans "El Diario Catalán" es feia ressò -tot denunciant les activitats maçòniques- que s'havia establert a Barcelona una "asociación benéfica de socorros mútuos, El Refugio Humanitario, cuyo objeto es socorrer a los asociados por enfermedad o en caso de quedar imposibilitados, pagando una módica cuota mensual". "¡A mí los hijos de la Viuda!" "¿No es eso?": 20 de desembre de 1895, p. 1.

80) AHNS., Llig. 603 A, exp. 1. Reglament Interior, de -- 1901, p. 20.

81) Boletín Oficial de la GLSRCB, IV, n°35, maig de 1904, pp. 10-11; n°44, maig de 1905, pp. 1, 3-5; n°45, juny de --- 1905, pp. 4-5; i n°60, març de 1908, pp. 3-4.

82) AHNS., Llig. 740 A, exp. 1. Actes de l'"Ateneo Humanidad", 29 d'abril de 1928; 15 d'abril de 1929; 30 de desembre de 1929 i 12 de maig de 1930.

83) AHNS., Llig. 740 A, exp. 1, doc. 7 de febrer de 1933. A la farmàcia "La Cruz", situada als baixos del local maçònic, es feia descompte als germans. AHNS, Llig. 600 A, doc. 11 de desembre de 1932.

84) A "La Tramontana", un maçó que signa "Virgili.:" utilitza la figura de Crist per referir-se al deure maçònic de la caritat: IV, n°165, Barcelona, 15 d'agost de 1884, pp. -- 1-2.

85) Arxiu del GODF, doc. de la lògia La Sagesse.

86) AHNS., Llig. 618 A, exp. 17. Memòria de 1891.

87) Boletín Oficial del GONE, VI, n°111, Madrid, 15 de febrer de 1892, pp. 6-7.

88) AHNS., Llig. 618 A, exp. 17, doc. 2 de desembre de -- 1891.

89) Boletín Oficial del GONE, III, n°54, 30 de setembre - de 1889, p. 5.

90) Boletín Oficial del GODE, XII, n°3-4, 15 i 29 de fe - brer de 1884, p. 63.

91) AHNS., Llig. 618 A, exp. 17. Memòria de 1891.

92) "El Mallet", I, n°1, 11 de novembre de 1881, pp. 3 i 7; n°2, 1 de desembre de 1882, pp. 1-2; n°3, 15 de desembre de 1881, pp. 7-8; n°4, p. 6 i n°8, pp. 3-5.

93) "Barcelona Masónica", III, n°22, setembre de 1894, pp. 10-11.

94) Tómbola de la Res.º. Lo.º. Lealtad, Barcelona, 1883. -- Els objectes que es rifaven -donats pels membres del taller- eren generalment d'escàs valor.

95) BPA., I, c 2/20-22.

96) El doctor Jaume Ferran Clúa, bacteriòleg, director -- del Laboratori Microbiològic Municipal de Barcelona, va ser iniciat a la lògia Lealtad, el 1896. Sánchez Ferré, P.,: Op. Cit., p. 168.

97) "Barcelona Masónica", III, n°22, setembre de 1894, p. 12.

98) "Barcelona Masónica", II, n°9, agost de 1893, pp. 8-9.

99) "Barcelona Masónica", II, n°3, febrer de 1893, p. 12.

100) AHNS., Llig. 751 A, exp. 11. Memòria de 1889 i de -- 1890-1891.

- 101) AHNS., Llig. 751 A, exp. 11, doc. 12-13 de desembre de 1888.
- 102) AHNS., Llig. 755 A, exp. 13, doc. 5 de març de 1890 i Memòria de 1893-1894.
- 103) AHNS., Llig. 761 A, exp. 13, doc. 10 d'abril de 1895.
- 104) Boletín Oficial del GOE, V, n°75, 15 de juny de 1893, pp. 90-91.
- 105) AHNS., Llig. 761 A, exp. 13, doc. 14 de setembre de 1895.
- 106) Boletín Oficial de la GLSRCB, IV, n°34, abril de --- 1904, p. 12.
- 107) El 1908 va rebre una subvenció de 250 ptes. Boletín Oficial de la GLSRCB, VIII, n°60, març de 1908, p. 11.
- 108) Boletín Oficial de la GLSRCB, V, n°42, març de 1905, pp. 10-11; n°44, maig de 1905, pp. 8-9.
- 109) Boletín Oficial de la GLSRCB, V, n°45, juny de 1905, p. 12.
- 110) Boletín Oficial de la GLSRCB, XIV, n°76, novembre de 1914, pp. 14-15.
- 111) "La Vanguardia", Barcelona, 7 de gener de 1932; AHNS, Llig. 620 A, exp. 12, doc. 4 de desembre de 1931; 27 de ge - ner de 1932.
- 112) Vegeu, entre altres, els preus i salaris indicatius corresponents a 1884 i anys posteriors a Tuñón de Lara, M.,: El movimiento obrero en la historia de España, Ed. Taurus, - Madrid, 1972, pp. 262 i ss.; Casterás, R.,: Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880, Anthro-

pos, Barcelona, 1985, pp. 176-185, on es reproduïx un informe de procedència obrera i del Centre Industrial de Catalunya sobre preus i salaris.

113) Boletín Oficial del GODE, II, n°24, 15 d'abril de -- 1872, pp. 2-5.

114) Boletín Oficial del GODE, III, n°44, 15 de febrer de 1873, pp. 43-44.

115) Boletín Oficial del GODE, XII, n°5-6, 15 i 30 de març de 1884, pp. 68-69.

116) Boletín Oficial del GOE, IV, n°50, 15 de maig de --- 1892, pp. 100-103.

117) Boletín Oficial del GOE, VII, n°105, 1 de maig de -- 1895, pp. 144-145.

118) Boletín Oficial del GOE, XIV, n°169, 28 de maig de - 1906, p. 79.

119) AHNS, Llig. 620 A, exp. 5. Reglamento Interior de -- 1883.

120) AHNS., Llig. 620 A, exp. 5, doc. 24 d'octubre de --- 1889.

121) AHNS., Llig. 617 A, exp. 1. Reglamento Interno, 1884.

122) AHNS., Llig. 621 A, exp. 24. Membria de 1883.

123) AHNS., Llig. 618 A, exp. 16. Reglamento Interior de 1895. La lògia Hijos de Hiram n°118 estava auspiciada pel -- GOI.

124) AHNS., Llig. 755 A, exp. 8. Reglamento de 1892. Aquesta lògia estava auspiciada pel GOE. Els preus de les cotitzacions no depenien tant de les normes aplicades per les obediències com per la decisió dels tallers.

125) Reglamento Interno de la Logia Creación n°183, Barcelona, 1881. Pertanyia al GOLU.

126) AHNS., Llig. 618 A, exp. 2. Reglament de 1888. El 1883 la iniciació seguia costant 100 ptes. i per cada falta a una tinguda es pagava una multa de 1 pta. Aquest taller va ser un dels fundadors de la GLSRC, el 1886.

127) Constituciones de la Francmasonería del Sre.º. Gr.º. - Or.º. de España, Madrid, 1871. Manuel Ruiz Zorrilla era aleshores el Gran Mestre de l'obediència.

128) AHNS., Llig. 603 A, exp. 1. Reglamento Interno, 1901.

129) AHNS., Llig. 616 A, exp. 0. Reglament de 1921, pp. 4-5.

130) Sánchez Ferré, P.,: Op. Cit., pp. 60-62.

131) Gran Oriente Nacional de España. Boletín Quincenal, I, n°1, Algeciras, 1 de gener de 1887, p. 1; Boletín Oficial de la GLSRC, I, n°18-21, 1 de octubre de 1886, p. 1. Sobre les campanyes morals i polítiques de la maçoneria del segle XIX entorn la pena de mort, vegeu el treball de Randouyer, F.,: "La pena de muerte: Un ejemplo de relación entre masonería y política", a La masonería en la España del siglo XIX, II, pp. 569-578. La pluralitat i les contradiccions en aquest camp també foren paleses. Durant la Segona República, en restablir-se la pena de mort, precisament sota el govern d'un maçó -Lerroux-, moltes lògies denunciaren la seva actuació antimaçònica. Vegeu, per exemple, les declaracions de la lògia Minerva, de Barcelona; AHNS., Llig. 603 A, exp. 0, doc. 10 d'abril de 1934 i 6 de gener de 1935.

132) Un bon exemple és l'Almanach de La Tramontana per -- l'any 1889 ab lo Calendari de la Revolució Francesa; vegeu -- també el número extraordinari dedicat a l'efemèride: IX, n° 422, 14 de juliol de 1889 i també Boletín Oficial de la ---- GLSRCB, IV, n°37, juliol de 1904, pp. 9-10.

133) L'abundància a Europa d'estudis sobre art i literatu ra maçònics ha de servir de base pels treballs que s'han de fer al nostre país, on el tema és encara pràcticament verge. Només comptem al respecte amb l'aportació de Manuel de Paz - Sánchez, : Intelectuales, poetas e ideólogos en la francmaso- nería canaria del siglo XIX, Ecotopia, Santa Cruz de Teneri- fe, 1983. Vegeu també Umbert Santos, L., : Cinquenta leccio- nes de cultura masónica, Ed. Humanismo, Mexic, s.a.; Byron, H., : Lord Byron y la Masonería, "Latomia", II, Madrid, 1933, pp. 68-82; Coen, A., : Dante et le contenu initiatique de la Vita Nuova, Ed. Vitiano, París, 1958; Guénon, R., : L'ésoteris- me de Dante, París, 1925; Viatte, A., : Les sources occultes du romantisme, Ed. Champion, París, 1928, 2 vols.; Guy, Ro- land, : Goethe franc-maçon, Ed. Prisme, París, 1974; Wirth, - O., : L'ésoterisme du "Serpent vert", "Le Symbolisme", n°22, París, juliol de 1914, pp. 271-279; Cerza, A., : William Sha- kespeare et la Franc-Maçonnerie, "Renaissance Traditionelle", n°19-20, París, 1974, pp. 177-185; Naudon, P., : Rabelais --- Franc-Maçon, Dervy Livers, París, 1954.

134) "La Concordia", II, n°9, abril de 1889, p. 66.

135) Boletín Oficial del CODE, II, n°12, 15 d'octubre de 1871, pp. 5-7.

136) AHNS., Llig. 351 A, exp. 2, doc. 28 de febrer de 1894.

137) El 1903 es diu al Boletín Oficial del GOE que és la llengua internacional de la maçoneria: XI, n°133, Madrid, 26 de maig de 1903; per la seva participació al congrés d'esperantistes de Ginebra, el 1906, vegeu Boletín Oficial del GOE, XIV, n°173, 27 de setembre de 1906, pp. 144-145 i XV, n°179, 23 de març de 1907, pp. 42-43, on l'article és escrit en esperanto. El butlletí de la GLSRCB es referia al congrés esperantista celebrat a Barcelona, el 1909, com un aconteixement molt pròxim a l'orde, doncs un nombre elevat dels congressistes eren maçons: Boletín Oficial de la GLSRCB, IX, n°63, novembre de 1909, p. 6. El 1911 s'editava a Madrid "Luz Española", subtitulat "Organo del Gran Oriente de España", revista maçònica bilingüe, castellà-esperanto: I, n°1, Madrid, 15 de febrer de 1911 (el renaixement d'aquesta obediència del segle XIX va ser efímera). El 1924 la GLE proposava que l'AMI (Associació Maçònica Internacional) adoptés com a llengua -- oficial l'esperanto: Boletín Oficial de la GLE, II, n°7, Barcelona, 20 de gener de 1924, pp. 13-14; III, n°17-21, Barcelona, novembre-març de 1924-1925, pp. 17-21.

138) "Barcelona Masónica", II, n°8, juliol de 1893, p. 5. L'universalisme és implícit a la doctrina maçònica, que des del segle XVIII va impulsar o apolar tots els moviments supranacionals, la unió d'Europa inclosa, així com el Tribunal de la Haia, la Creu Roja, la Societat de Nacions, etc. En podeu trobar alguns exemples a "Barcelona Masónica", III, n°21, agost de 1894, pp. 6-7; a la lògia Moralidad, de Barcelona, es diu, el 1872, que la fraternitat humana no serà una realitat "mientras no seamos todos ciudadanos del mundo": Boletín Oficial del GODE, II, n°34, 15 de setembre de 1872, p. 13. - El 1915 el butlletí de la GLSRCB es feia ressò del manifest que, a Barcelona, un grup de periodistes i intel·lectuals -- presentaren la creació d'una lliga per la defensa de la unitat moral d'Europa: Boletín Oficial de la GLSRCB, XV, n°81, març de 1915, p. 12. Vegeu també el treball de Gloria Solé, : La incorporación de España a la Sociedad de Naciones, "Hispania", XXXVI, n°132, gener-abril de 1976, p. 167 i ss.

139) Vegeu, entre altres, el treball llegit a la lògia -- Porvenir de la Humanidad, Las tres fases de la Francmasonería, Boletín Oficial del GODE, II, n°35, 1 d'octubre de 1872, pp. 9-11.

140) Vegeu la partitura i lletra de la cantata, estrenada a la lògia Avant amb motiu del ser 4art. aniversari: Diccionario Enciclopédico de la Masonería, II, pp. 848-852. Quan a la música maçònica, la bibliografia és força extensa; en citarem algunes: Cotte, R.,: La Musique Maçonnique et ses Musiciens; Chailley, J.,: La Flute enchantée, opéra maçonnique, Ed. R. Laffont, París, 1968; Winterburch, E., Mozart and his Contemporaries, "Ars Quator Coronatorum", vol. 69, Londres, - 1956; Luz, H., Beethoven y la Masonería, "Latomia", II, Madrid, 1933.

141) Diccionario Enciclopédico de la Masonería, II, p. 865.

142) Boletín Oficial del GODE, III, n°41, 1 de gener de - 1873, pp. 4-7; una altre composició seva (Creación) al n°33, 1 de setembre de 1872, pp. 6-9.

143) "La Concordia", II, abril de 1889, p. 70.

144) "La Concordia", I, n°3, octubre de 1888, p. 21; Boletín Oficial del GONE, VI, n°118, 30 de maig de 1893, p. 4 i VI, n°129, 15 de desembre de 1892, p. 2.

145) Varen demanar a la Sociedad de Escritores y Artistas Españoles que formés part del tribunal. "La Concordia", II, n°6, gener de 1889, p. 45.

146) La lògia Progreso, per exemple, convocava un concurs artístic i literari per celebrar el seu 1er. aniversari: --- AHNS, Llig. 620 A, exp. 9, doc. del 28 de maig de 1890.

147) A cada sessió de la lògia Fénix es feia una hora de "conversaciones instructivas": Boletín Oficial del GONE, IV, nº39, 15 de febrer de 1889, p. 4.

C A P Í T O L O II

ESGLÉSIA I MAÇONERIA.

Des de mitjans del segle XVIII la història de la maçoneria anirà irremediablement acompanyada del catolicisme, -- quasi com a "alter ego", enfrontats en innumerables batalles d'una gran guerra que es perllongarà fins el segle XX. Una i altra institució convertiran a la seva oposada en l'anti-imatge, l'epítom que servirà per cohesionar les forces pròpies i la doctrina respectiva. L'Església "blanca" (la catòlica) contra la "negra" (la maçoneria) -com agradarà definir a alguns la naturalesa d'aquest conflicte-, posà de manifest actituds mentals i realitats socials que només emergiren completament en la lluita que ambdós institucions sostingueren en l'època contemporània. Penetreu en la naturalesa profunda del conflicte, en les múltiples formes amb què és manifesta i descobrireu la pervivència de l'Antic Règim fins el primer terç del segle XX. Veureu com segueix en actiu una superestructura ali

mentada pel bagatge intel·lectual i els hàbits mentals antics i arcaics i les representacions simbòliques d'amplis sectors, que han possibilitat la permanència del pensament antic molt més enllà de l'època en què les historiografies havien aixecat acta de la seva defunció. Ens trobem amb dos mons -- que a finals del segle XIX estan emprant un marc referencial propi de l'estat que definim com a pensament antic, en tant que l'autoritat domina a la crítica i símbol a la raó. Des de diferents i contraposades filosofies i cosmogonies -- car -- la maçoneria enarbola també la pròpia -- donaran al conflicte les característiques pròpies del que entenem per "Ancien Régime". (1)

No hem de pensar, però, que la dicotomia esmentada sigui una realitat circumscrita i aïllada perfectament, car trobem paral·lelismes prou evidents en la societat peninsular del segle XIX, amada de conspiracions jesuítiques i maçoniques permanents. (2)

A partir del Sexenni, el secular antagonisme prenia característiques noves, amb l'expansió maçonica arreu del país i convertia l'orde en una de les institucions més exteses en la societat urbana catalana de la Restauració. Per -- primera vegada podia --gràcies al règim de tolerància que mantingueren una gran part dels governs-- presentar batalla a una Església que, des de 1738, (3) no deixa mai de perseguir-los, acusant-los primerament d'heretges protestants i revolucionaris jacobins, (4) després de liberals i posteriorment de republicans, d'anarquistes o socialistes. Els maçons havien es

perat més d'un segle per poder enfrontar-s'hi i així seria - com ho viurien els obrers de les lògies llatines: per fi --- s'havia aconseguit formes d'Estat liberals que permetien, - malgrat els altibaixos i els períodes regressius, que es comencés a limitar el poder de l'Església i a assolir les llibertats necessàries perquè l'orde no es veiés condemnada a - l'ostracisme i les catacumbes, com ho havia estat fins la Revolució de 1868.

Tot i que la literatura històrica que circulava en medis interns atribuïa a la maçoneria tots els progressos socials i polítics del segle, era evident que, fins la Gloriosa, els resultats i beneficis no foren gens manifestos, ans al contrari, doncs al llarg del segle i a excepció feta de - lapsus brevíssims com el Trienni o el Bienni Progressista, la maçoneria era normalment perseguida, amb la única diferència que, com s'esdevingué el 1853, era l'Estat liberal qui els - condemnava i no pas la Inquisició. (5)

Al darrer terc del segle XIX, una eufòria desconeguda fins ara s'instalarà en la maçoneria. Sorpresa de la seva pròpia magnitud i implantació quantitativa i qualitativa, els maçons veieren aprop -per primera vegada- la desaparició del poder catòlic i la confirmació que, efectivament, el sentit de la Història els donava la raó; les societats modernes s'encaminaven cap a la consecució de llurs ideals. Tant la - literatura maçònica com les publicacions internes i la documentació insisteixen en donar una concepció optimista de la Història, especialment influenciada pel Positivisme de Comp-

te, que amb les seves tres etapes (teologia, metafísica i positiva) confirmen les aspiracions d'una maçoneria decididament anticlerical, primer, i anticristiana després. Recordem, per exemple, que la GLSR Catalana va declarar, el 1886, el positivisme filosofia oficial de l'obediència. ¿Com privar de l'optimisme històric i social a qui creu fermament que ha descobert les lleis generals que governen la naturalesa i la societat?. No només era clar en el pla natural, sino en el social i polític, que l'aplicació de la raó i la ciència era la solució de tots els conflictes i el descobriment de tots els misteris, que deixaven de ser-ho a la llum del mètode racional.

La identificació del positivisme amb la filosofia maçònica va ésser subratllada insistentment, fins el punt -- que una majoria pensava que el mètode comptià era d'origen maçònic. En els catecismes i altres publicacions doctrinàries de les obediències llatines s'explica que la maçoneria té per aliada la ciència, mentre que la religió la té per -- enmiga. Aquesta darrera havia dominat en les dues primeres -- etapes de la humanitat (teològica i metafísica) i a la prope -- ra -d'inminent consolidació-, havia de predominar la ciència, aliada de la maçoneria. Per l'orde, l'origen de la decadència religiosa estava precisament en el seu divorci de la ciència. Segons aquesta tradició, força impregnada dels corrents esotèrics i ocultistes tant extesos des de la segona meitat del segle XVIII, ciència i religió tenien un origen comú i era -- la maçoneria qui havia conservat la naturalesa pristina -- d'aquell saber que era també una sabiduria, sintetitzada en

el que designaven com Art Reial. (6) Contràriament, les religions, i especialment el catolicisme, havien caigut en la ignorància, l'obscurantisme i la superstició, substituint progressivament l'objectiu de col.laborar en la construcció universal, simbolitzada en el Gran Arquitecte de l'Univers, per la conquesta del poder material i polític i el domini dels pobles per la ignorància, la por i la tirania.

La maçoneria, defensant la ciència, les llibertats i la tolerància, havia de combatre tot el que representava i defensava el catolicisme. Aquí, més que qualsevol altre camp, la metàfora de la llum era aplicada amb una coherència sense fisures: destruir el poder de Roma i substituir el catolicisme per una religió positiva (definida, però, molt vagament i diversa) era fer la "lux in tenebris"; il.luminar el món i salvar la humanitat de l'esclavatge obscurantista. Els mateixos noms de les lògies ens ho manifesten: Faro de Iluro, Faro del Pallars, Luz, Luz de Figueras, Luz del Progreso, Luz del Norte, Luz del Vallés, Luz de la Selva, Luz y Vida, Antorcha, Antorcha Vidrerense, etc.

Pensem que la supervivència de l'Antic Règim, de que ens parla A.J. Mayer, es manifesta vigorosament en aquesta parcel.la de la realitat social decimonònica. Diríem fins i tot que és un camp d'estudi privilegiat per verificar com els elements pre-moderns no eren -almenys a l'Espanya de finals del segle XIX- restes decadents o marginals d'un passat, ni havien mort en mans de les revolucions liberals-burgeses desarmonitzadores, de la industrialització i dels publicis-

tes del naturalisme. La pugna Església-maçoneria sura les característiques més propies de la Il·lustració i no pas de la contemporanitat, malgrat l'indubtable desig de la maçoneria d'ésser antitradicional i capdavantera en la defensa del progrés i la ciència.

Quan al catolicisme, ja sabem que, amb algunes i - sempre escasses excepcions-, s'alia sistemàticament amb els sectors polítics i socials més reaccionaris, intentant avortar o retardar el màxim possible la consolidació de l'Estat modern secularitzat. (7) Es probable que si l'actitud de Roma i el clergat peninsular hagués estat un altre, molts maçons i republicans no haurien convertit la lluita contra la religió en una de les peces bàsiques de llur discurs polític i ideològic. Entengui's la ucrònia en el sentit que si el catolicisme llatí no s'hagués mostrat tant escleròtic i incapaç d'adaptar-se al nou context, la reacció dels seus oponents no hagués estat tan radical. Però feia massa temps que revolucionaris, progressistes, -i evidentment els maçons- no rebien de la religió i la jerarquia eclesiàstica altra cosa que excomunicacions i atacs ferotges en nom d'un ordre en el que no hi creia ja ni la mateixa burgesia, tot i que utilitzés la religió i l'Església per assegurar la modernització del país sense alterar el "status quo" econòmic i social.

En aquest sentit, són exemplars les paraules de Cánovas del Castillo, per qui la religió constituïa el dic que separava la burgesia de les classes populars: "Sin religión no es, a la larga, posible la existencia de una sociedad ci-

vilizada. (...) Si no hubiera más vida que esta; si no hubiera Dios, (...) yo no sé qué tendríamos que decir al socialismo; si es verdad que no hay justicia divina; si es verdad que no hay otra vida, a qué esa lucha impía?. Entendámonos con la Internacional i el socialismo, porque yo declaro que, si no hay Dios, el derecho está de su parte." (8)

El reformisme maçònic troba en l'Església l'oposició més monolítica i poderosa, ja que feia sentir la seva poderosa influència en la societat mitjançant l'educació, la premsa i altres formes de proselitisme dirigides, tant a les classes benestants com als sectors populars del país.

Sense fer política de partit (precepte no sempre respectat) els maçons i les obediències s'ocuparen en diferent grau de combatre en el terreny cultural, social i polític la presència catòlica, fins convertir aquesta lluita en la justificació i l'eix de la seva intervenció en la societat. Ho veurem clarament en el cas de Filipines, on la batalla era primerament contra els frares.

A la demanda de llibertats -també religiosa- s'hi afegia la reivindicació cultural, plantejada en els termes abans descrits, de llums contra tenebres, que per els maçons era una de les cares del poliedre que constituïa l'enfrontament maçoneria-Església. L'obsessió antijesuítica de l'orde només era comparable a la que experimentava el catolicisme romà envers la maçoneria. Fins i tot podríem dir que ambdues

forces alimentaren recíprocament llurs obsessions. Com ja -- hem vist en parlar de complotisme, fou precisament el catolicisme qui més crèdit donà als suposats poders nacionals i internacionals i internacionals de l'orde i -paradògicament- qui més efectivament col.laborà en fer creure al país que la secta francmaçònica ho podia absolutament tot. (9) No cal -- dir que la maçoneria va créixer a expenses de semblants arguments.

Si bé és cert que l'orde de l'escaire i el compàs s'havia plantejat el conflicte com una sorda i llarga guerra entre dues esglésies, probablement no ho hagués aconseguit tant cabdalment si el propi catolicisme no els hagués atorgat els arguments necessaris ni la credibilitat privilegiada que obtinguè entre els medis eclesiàstics i les forces catòliques. (10) Si hem d'atorgar versemblança a la literatura i les declaracions d'ambdós bàndols, la Història Universal contemporània queda reduïda a la lluita entre Església i maçoneria, esperit contra matèria, passat contra futur, reacció -- contra progrés, dogma contra tolerància, opressió contra llibertat i -repetim-ho- llums contra tenebres. Tant si la llum procedia de Trento com del temple maçònic, és difícil trobar un exemple de maniqueïsmes tant monolític i ben delimitat en el pensament europeu de finals de segle.

La societat espanyola de la Restauració va ser penetrada de semblants idees, que foren incorporades als nous moviments socials apareguts al país, a partir del Sexenni.

El període de 1868-1874 es caracteritzà, com ja s'ha dit, per l'aparició de noves forces socials, tant burgeses -- com populars i a voltes interclasistes, com ho son el lliure pensament, l'esperitisme, el teosofisme i altres ismes propis d'una societat que fou sotmesa, a partir d'aquells anys, a un ràpid procés de descristianització, en el que el catolicisme deixà de donar-se per suposat, per primera vegada, - després d'un regnat mil·lenari.

Com veurem en un capítol posterior, les relacions entre el diferents moviments neoespiritualistes i la maçoneria van ser difícils però constants, tant al segle passat com al primer terç del segle XX. Per a tots ells, l'Església, progressivament allunyada de les masses urbanes, era objecte de rebuig, odi o indiferència. Teòsofs, esperitistes i maçons reconeixien en el cristianisme uns orígens nobles i autèntics, però una història plena de desviacions, intolerància i concupiscències econòmiques més pròpies dels poders polítics que no pas d'una institució que no podia ser altra cosa que esperitual. De tota manera, l'anticlericalisme que blandien els sectors esmentats s'argumentava des de dins del fenomen religiós, amb dosis variables d'heterodoxia i resultava usualment tebi. (11)

Per contra, els corrents maçònics i socials més radicals i antireligiosos (contraris també a qualsevol tipus de neoespiritualisme) atacaven enfurismants als servidors de Roma i tota manifestació de religiositat com a signe de morbositat o ignorància i contrari a les lleis de la naturalesa,

que la ciència (12) havia posat al descobert, de la mateixa manera que els il·lustrats havien negat realitat als miracles perquè eren contraris a la llei natural.

L'Església, que es veïe amenaçada com no ho havia estat mai, reaccionà amb virulència davant el setge que els liberals italians encapçalats per Garibaldi, (que era maçó) Mazzini i altres, sotmeteren la Seu Pontificia.

Assetjada pels Estats liberals de l'Europa llatina, l'acrimonia dels seus atacs i declaracions anava creixent de to a mida que perdia cada privilegi secular. I paral·lelament, la seva radicalització creixeria fins arribar a auspiciar i participar en insurreccions armades a mesura que cada govern liberal prometia o portava a terme una desamortització.

Les fortes passions que, des de primers del segle XIX, generava l'Església contra el liberalisme "maçònic" tenien la seva contraposició simètrica en les passions exaltades que aquest provocava entre els anticlericals. Això va manifestar-se ampliament durant el Trienni Liberal. Mentre els regidors constitucionals de Barcelona cremaven les imatges de Santa Eulàlia i Sant Olegari, els catòlics piadosos pintaven de blanc la imatge de la Verge de Montserrat que hi havia a la Catedral, perquè no es convertís en la patrona dels "negres", és a dir, dels liberals... (13) L'anècdota es prou exemplar, doncs revela un estat de consciència que viu la realitat social com una escisió definitiva entre dos mons irreconciliables.

Imposibilitada ja l'Església d'utilitzar l'Estat - per lluitar contra la maçoneria, continuà produint aquella - literatura de libel que havia estat divulgant des del segle XVIII. Es tractava, per una banda, de ridiculitzar les cerimònies i altres pràctiques maçòniques, així com demostrar -- que l'orde tenia per objectiu la destrucció del catolicisme i les corones europees, secret gelosament guardat per una minoria de dirigents que controlaven la "maçoneria universal".

Per altra banda, els dos pontífex que ompliren la segona meitat del passat segle, esmerçaren una part important de les energies en les més de 400 intervencions contra les - societats secretes i la maçoneria en particular, on són corrents els qualificatius com monstruositat, criminals conspiradors, regne de la desolació i la mort, etc... (14)

Ultra les motivacions polítiques, quasi sempre força immediates, l'Església tenia altres raons per atacar l'orde: es tractava d'una societat secreta que tenia la pretensió de concebre's, entre altres coses, com una religió de recanvi, sense dogmes, que substituïria la catòlica i gosava - desautoritzar a aquesta en el mateix camp de les creences religioses. (15) A més, feia costat sistemàticament amb els -- enemics del catolicisme. Demanava concordats, abolició dels ordres regulars, cementiris i registre civils, ensenyament -- laic, llibertats polítiques, etc.

En la seva trajectòria decimonònica, més defensiva que ofensiva, (16) el catolicisme perdrà gran part de les

masses urbanes, progressivament atentes als arguments de compe-
teans, neohegelians, kraussistes, materialistes de totes les
tendències o bé a les promeses de la utopia àcrata.

Antimaçoneria.

Inspirats en els autors del segle XVIII, com el pa-
re Torrubia o Barruel, o bé d'altres posteriors com els tam-
bé citats Ducos i Hervás i Panduro, a partir del Sexenni apa-
reixen un conjunt d'obres que tenen el mateix objectiu que -
les anteriors, es a dir, denunciar i desprestigiar l'orde.

La campanya antimaçònica pren renovada força davant
dels progressos que experimenta la maçoneria en el nou règim
de llibertats i tolerància. Es sintomàtic, si més no, que a
l'època isabelina apenes trobem pastorals o literatura que -
s'ocupa d'atacar l'orde. Encara que el 1846 Pius IX lliurà -
l'Encíclica antimaçònica "Qui Pluribus". respon als avenços
de la maçoneria a altres països europeus i no pas a Espanya,
on existien algunes lògies aïllades, sense cap possibilitat
de fer prosselitisme i trascendir a la llum pública. (17)

Pero és precisament a partir de la Revolució de Se-
tembre quan l'eclosió maçònica va acompanyada d'una campanya
que s'inicia en aquests anys i es perllonga fins a finals de
segle, coincidint amb la pèrdua de les colònies. Recordem --
que Vicente de la Fuente va publicar la seva Historia de las
Sociedades Secretas el 1870/71, (18) obra cabdal en el seu -

gènere i amb la que la majoria d'autors posteriors s'inspiraran o copiaran, escrites totes elles de l'òptica catòlica, - com és el cas de M. Menéndez Pelayo.

No cal dir que el tractament del tema i les conclusions a què arriben cada un d'aquests autors, dels que ja -- n'hem parlat anteriorment, són sempre les mateixes: la maçoneria aspira a destruir el catolicisme, les monarquies que no es dobleguen als seus designis, etc., tot el qual s'articula a partir d'un conspiracionisme permanent i universal que té posats els ulls especialment en Espanya...

Alguns dels autors pertànyen a l'Església, però és evident que la producció antimaçònica abasta amplis sectors de la dreta, que va dels exaltats carlistes i integristes -- als moderats com Torras i Bages, sense oblidar la premsa: - "El Diario Catalan", "La Veu de Montserrat", "La Veu de Catalunya", "La Barretina", etc. Si en el pla polític les diferències entre Verdaguer i Callís i Nocedal són importants, - quan es tracta de maçoneria aquestes desapareixen o queden - matissades només pel grau de virulència amb què ataquen l'orde, ja que el fons és el mateix.

Per altra banda, podem conjeturar que sense l'existència de la "Humanum Genus", (1884) en Torras i Bages no hagués recopilat i editat els articles contra la maçoneria que havia publicat a "La Veu de Montserrat", el mateix 1884. Però la passió antimaçònica era anterior i la majoria del clergat instruit coneixia les obres de Barruel, de la Fuente i -

del bisbe d'Orleans, Dupanloup, editada aquesta última a Barcelona l'any 1875. (19)

Dels anys posteriors a 1853, en què l'orde fou desarticulada per les persecucions policials, apenes trobem referències sobre el tema, a excepció feta d'algun article als diaris o revistes catòliques, a més d'ocupar-se'n alguna pastoral, inspirada més o menys directament en l'Encíclica de Pius IX "Qui Pluribus", que posava al mateix sac carbonaris i maçons sota l'epígraf de societats secretes. (20)

Al Butlletí Oficial del Bisbat de Barcelona, de juny de 1863, podem comprovar com l'Església del país continuava alertant el poble cristià del perill que comportaven aquestes i la seva acció en la història recent:

"A las sociedades secretas debió España el movimiento militar de 1820, la pérdida de las Américas y la ruina de la libertad de 1823." (...) Los clubs fueron también la causa de que pereciese la libertad constitucional de 1823. Sin la guerra sangrienta de los masones y comuneros (...) -- hasta desgarrarse las entrañas, (...) ni se hubiera desacreditado y hecho odiosa la libertad de escribir con libelos inmundos como El Zurriago, ni los franceses hubieran podido -- llegar casi sin disparar un tiro, desde Irún al Trocadero." (...)

"Esas instituciones tenebrosas, condenadas por la razón y la moral, (...) habían caído en el ridículo y llega-

do casi a desaparecer de nuestro suelo, cuando vino a darlas nueva vida y aliento la revolución francesa de 1848, y mayor desarrollo entre nosotros la española de 1854 a 1856, (21) y crecimiento portentoso y condiciones de fuerza que alarman ya las gentes sensatas..."

El confusionisme i els temors a les revolucions, - no impedeix que s'estableixin significatives diferències entre carbonaris i maçons:

"Pero (y aquí nuestro principal temor) los clubs - actuales del carbonarismo español no se reclutan, como sucedía en los antiguos francmasones, entre las clases medias y altas de la sociedad, dotadas al fin de educación, y contenidas por varios respetos, sino que van a buscar la miseria e ignorancia de los campos y de los talleres..."

Es evident que la força de les organitzacions carbonàries, (que a excepció del petit grup madrileny de "El Falansterio Nacional", havien desaparegut feia dècades de l'escena política) tant sols existeix en la ment dels qui això escriuen. No obstant, la confussió carbonerisme-maçoneria és represa immediatament, per acabar sentencien que "estas sociedades no caminan a otra cosa que a la ruina universal de lo existente, empezando por la Religión, siguiendo por las monarquías, y acabando con la moral y la familia". (22)

Alguns articles que podem llegir al butlletí del Bisbat estan directament inspirats per la situació del papat,

progressivament acorralat pels liberals italians, que es confonen expressament -com aquí- amb els maçons. Es probable -- que l'esmentada mistificació hagi estat una estratègia destinada a fer doblement odiosos i malignes els liberals, ja que la maçoneria despertava entre les masses catòliques més temor que no pas la majoria dels liberals, que, en una part important, seguia abraçant la fe catòlica. L'Església creia que identificar el liberalisme amb la maçoneria havia de servir d'antidot contra el primer.

Tenim un bon exemple del que diem en l'article que l'organ del Bisbat reproduí de la revista eclesiàstica de Torino "L'Unita Cattolica", alarmada, tant de saber que havien instalat la redacció molt aprop d'una lògia maçònica, com de les blasfèmies expresades per Renan, Mazzini i Cavour:

"El mayor y más terrible adversario de la unidad católica es la secta antigua, tan antigua como el pecado, -- que hoy llamamos unidad masónica, (...) porque Satanás, que sabe transfigurarse en Angel de Luz, ha querido imitar el modelo de la Iglesia en su organización para perturbarla. Los masones obran unidos (...) por el juramento infernal que los estrecha (...) La unidad masónica se propone como fin principal la destrucción de la fe en Jesucristo, y la completa negación de Dios. Los mismos francmasones lo han confesado así. (...) Llega Cavour y exclama: "¡Cuánto daño ocasiona a la Iglesia el poder temporal de Papa!" Los masones intentan despojar hipócritamente al Catolicismo de todo lo que le favorece. (...) Mazzini (...) estampa la horrible blasfemia de que

los Papas "son vicarios de los genios del mal, y que para -- siempre deben ser exterminados; (...) y Ernesto Renan, por -- último, tiene la sacrílega osadía de consignar "que Dios, la Providencia y la inmortalidad no son más que "un conjunto de tres antiguas palabras" (...). Este es el desenvolvimiento de la doctrina masónica, que comienza combatiendo el privilegio del fuero eclesiástico y concluye negando la divinidad de Je sús y la existencia de Dios". (23)

Si bé el tema maçònic mai va estar descuidat per - l'Església, no fou fins els anys vuitanta que aquest es va - convertir en una de les obsessions del catolicisme. (24) La denúncia permanent de la jerarquia i certa premsa catòlica - es centrava, ja no tant en les conspiracions polítiques de - cinquanta anys abans, sino en la creixent presència maçònica a la societat. La indignació clerical pujava de to a mesura que l'orde feia progressos i es mostrava a la llum del dia, sense massa temors a uns governs que, si bé no els atorgava drets de cap mena, tampoc els perseguia especialment. (25) - Indignació que augmentava davant la impossibilitat d'obligar al nou Estat modern espanyol que empresonés els maçons i foragités l'orde del país, com ho podia fer vuitanta anys abans. La desconfiança i fins i tot el rebuig total del sistema canovista es farà palès al llarg de les campanyes antimaçòni - ques, com veurem tot seguit, ja que consideraven culpable el propi sistema, per permetre i fomentar una realitat social i política en la que l'Església estava perdent l'espai axial i privilegiat que secularment havia gaudit. (26)

Amb l'aparició de l'Encíclica "Humanum Genus" de Lleó XIII, la lluita contra la influència cultural, política, pedagògica, etc. de la maçoneria arribarà a un dels moments àlgids. El mateix any, el bisbe de Barcelona, Català i Alboisa, lliura una Pastoral sobre la maçoneria, que es tradueix al català i publicada per l'Estampa de "La Reinaxença". Torras i Bages, també el 1884, publica -com ja hem dit- un opuscle amb els articles escrits a "La Veu de Montserrat" (27) i Jaume Collell procura que la revista vigatana no deixi de tractar el tema adequadament, com també ho fa Mañé i Flaquer al "Brusi". (28)

Pocs anys després apareixeran les obres de Léo Taxil, recomenades especialment en tots els medis catòlics (intransigents i oberturistes), que seran llegides amb religiosa credulitat. (29) Altres autors, com Creus i Corominas, col·laboraran en omplir de tractats i manuals antimaçònics les llibreries de les mitjanes culturitzades del país. (30) La petita i mitjana burgesia conservadora es familiaritza amb els "terribles secrets" de la secta i asimila profundament les nocions de complot i conspiracionisme, servits com a explicació de la història espanyola i del món occidental. La pèrdua, el 1898, de les darreres colònies d'ultramar serà la clau de volta d'un sistema de pensament que ha situat la lluita entre Església i maçoneria en el primer pla de la Història, i l'origen de tots els esdeveniments des de l'expulsió dels jesuïtes, el 1767. (31)

Els medis per lluitar contra la maçoneria els posarà l'Església a l'abast del poble catòlic mitjançant les Encíclics i altres documents emanats de Roma per a instrucció del món catòlic. Pel que fa al nostre país, arrel de la "Humanum Genus" el bisbe de Barcelona J. Català i Albosa lliurà una Pastoral (13 de maig de 1884) en la que, seguint les indicacions de l'Encíclica de Lleó XIII, adverteix dels perills a que s'exposen els qui s'afiliïn a alguna societat secreta i en particular a la francmaçoneria.

El document compta, a més, amb un conjunt de propostes dirigides als sacerdots, per tal de foragitar el perill maçònic, així com altres observacions i suggerències a la premsa i els publicistes que "no han renegat de llur fe".

Adverteix el bisbe, en primer lloc, que s'ha de -- fer tot el possible perquè els joves no es deixin "seduir, -- inscribint sos noms en associacions que no siguin perfectament públiques, sense consell de sos pares i encara dels sacerdots (...) perquè sabut és de tots que en les associacions maçòniques existeixen graus, i que la immensa majoria (...) ignora els alts secrets de la secta, sos fins i tendències, i fins els noms dels principal oficials, los quals es fan -- obeir cegament".

Es refereix més endavant a la premsa anticlerical, tot acusant "l'horrible desenfreno de certes publicacions -- (...) en les quals s'ataca descaradament la Religió i sos -- dogmes, la propietat i la família, la honra dels ciutadans".

Segons Català i Albosa, els enemics de la propietat i de la família són, doncs, els anticlericals: republicans, anarquistes, etc. i les diverses publicacions que utilitzen per atacar l'orde instituit, les quals fan pública obstentació de "ser les veus autoritzades de les associacions similars a les sectes maçòniques o del mateix maçonisme i altres, encara que amaguen lo movil que les dirigeix, donen a entendre per lo que diuen i encara per lo que callen en moments dats, que si no són veus autoritzades de la maçoneria, simpatitzen amb les teories i màximes de les sectes secretes".

Quan a la premsa pròxima a l'Església, la Pastoral es creu en el deure "d'amonestar amorosa i paternalment als escriptors públics que dirigeixen o escriuen (...) o imprimeixen periòdics en los quals, si bé el to general no és hostil a l'Església (...) algunes vegades donen entrada a articles o sueltos poc conformes amb la serietat (...) i amb l'obligació que tenen tots els cristians que es proposen alligonar (...) el públic, de no escriure per a destrucció, sino per a edificació de sos semblants".

Segueix a continuació un apartat dedicat als rectors que conté instruccions precises de com (d'acord amb l'Encíclica) "contenir els progressos de les sectes maçòniques i disminuir el nombre d'inexperts que s'han afiliat a les mateixes, (...) disposem":

"Primer. Los Reverendos Rectores dirigiran sus esfuerzos a conseguir que en cada poble existeixi una associació de seglars baix lo títol d'Associació de Catòlics, (...) -- sens tenir en compte per res les opinions polítiques o l'agrupació a que estiguin afiliats. (...) Fomentarà totes les obres bones en lo poble i d'un modo particular l'exercici de les pràctiques religioses, de caritat i d'instrucció cristiana, com ho verifica l'Associació de Catòlics de Barcelona. (...) Serà condició precisa per a ingressar en l'associació d'homens lo compromís solemne de no afiliar-se jamai a societats secretes, de qualsevol genere que siguin". (...)

"Tercer. Procuraran los rectores que s'estableixin en ses parroquies (...) associacions d'obrers, (...) exigint als associats la promesa solemne de no ingressar jamai en cap secta secreta, (...) d'oír la Santa Missa en los dies festius, d'abstenir-se de treballar en aquests i de proferir blasfèmies".

"Quart. Procuraran los rectores que, si és posible, s'instal·lin de nou les antigües confraries o gremis baix les bases cristianes que les distingien, (...) però amb les modificacions que aconsellen els temps moderns; i que al menys los Monte-Píos i Germandats de socors mutus establertes en la Capital i molts pobles de la Diòcesi, cobrin nova vida i esperit cristià".

Finalment, es recomana que es promoguin les peregrinacions als santuaris del país, com la que s'ha realitzat

recentment a Montserrat sota els auspicis de Català i Albosa, (32) qui manifesta l'esperança de "veure que s'inicia un moviment religiós precursor d'una verdadera restauració religiosa". (33)

El mateix any, Enrique del Osso publicava un catecisme dedicat a combatre la maçoneria, inspirat igualment en l'Encíclica de Lleó XIII. (34) Poc després Sardà i Salvany - dedicava una de les seves obres a combatre específicament la maçoneria, basada igualment en l'Encíclica romana. (35)

Quan als desitjos de recuperar la classe treballadora, oferint-li un marc d'associacions i institucions destinades a defensar llurs interessos, anaven acompanyats dels conseqüents atacs a les ideologies socialistes o anarquistes, a les que s'hi afegia la maçoneria. Un dels eclesiàstics que divulga les doctrines obreres de Lleó XIII, el pare Antonio Vicent, insisteix en confondre, com el bisbe de Barcelona, - les característiques pròpies de cadascun dels enemics de -- l'Església en una multiforme i distorsionada imatge. (36)

Pel pare Vicent existeix identitat, bé pels orígens, per l'estratègia o els objectius finals, entre maçoneria, liberalisme i socialisme, de tot el qual han de renegar i fugir els treballadors. En la seva obra Socialismo y Anarquismo, a més de fer la crítica de la Il·lustració, de Kant, de Marx, - de la Internacional, dels socialistes utòpics, del col·lectivistes i de moltes altres coses, s'assegura que el liberalisme i el socialisme han sorgit del "seno del masonismo y en -

las logias masónicas se han preparado todos los atentados --
 contra el régimen cristiano de todas las naciones de Europa
 y de la América". Reprodueix tot seguit un suposat "credo de
 los francmasones", de contingut banal i ínfima estofa. (37)

En l'apartat dedicat a la "Necesidad de las asocia
 ciones obreras para poder sacudir el yugo de las asociaciones
 perversas", es diu de la majoria d'elles que s'ignora els ob
 jectius que en realitat es proposen, ja que "las gobiernan,
 por lo común, ocultos jefes..." (38)

El bisbe de Vic, Josep Morgades, com els d'altres
 diòcesis catalanes, s'ocupà també de la maçoneria. En una --
 Carta Pastoral, lliurada el novembre de 1889, es feia ressò
 d'un grup lliurepensador existent aleshores a Vic, (39) sota
 el nom de "Grupo Luz de la Montaña" que, segons es diu, pre
 ten arribar "a la apoteosis del naturalismo" en la seva ---
 guerra contra la religió catòlica. Segons Morgades, les no -
 ves doctrines s'havien introduït a la societat viguetana --
 "gracias a la desordenada licencia para escribir y reunirse,
 (...) la ligereza casi general (...) a consecuencia de una -
 deplorable educación, (...) de una parte; y de otra las ten
 dencias materialistas y sensualistas (...) poderosamente fo
 mentadas por una literatura y por unos espectáculos pornográ
 ficos, (...) la tolerancia del mal y con los malos..."

"Ya es hora de despertar de nuestro letargo" -de -
 clara el bisbe-, tot entrant en l'inevitable tema maçònic:

"Es verdad que desde la inmortal Encíclica de León XIII "Humanum Genus" acerca de la Masonería, ya nadie puede llamarse a engaño; pero conviene dar a conocer estos nuevos senderos de Satanás, (...) porque también en esta Diócesis, por entero un día tan rica en fe i en horror a las sectas tenebrosas, han dejado sentir su hálito pestífero, y en Nuestra misma ciudad (...) hemos sabido con tanta pena como espanto, funcionar bajo el nombre de Liga Universal, Libre-Pensadores Anticlericales, Grupo Luz de la Montaña, y con la capa de la Beneficencia, una asociación cuyo solo nombre indica suficientemente su objeto y sus tendencias".

La Pastoral acaba reproduint un panflet suposadament maçònic que consisteix en una paròdia vulgar i ingènua del objectius que persegueix l'orde, a l'estil de les moltes que es donaven a la impremta a l'època. El cap de la Diòcesi viguetana assegura, finalment, que reproduen l'escrit de la secta "a fin de presentarlo con mayor claridad, a través de la fraseología declamatoria, propia del estilo masónico". (40)

Aquests libels on es falsejen documents maçònics - són tots ells d'una qualitat tan elemental, que evidencien, tant l'escassa talla intel·lectual i ètica dels qui inventen i autoritzen la seva publicació, com el despreci demostrat per la capacitat intel·lectual i discerniment de la comunitat catòlica a qui van dirigits.

El mètode -que segueix el principi de "confon, que alguna cosa queda"- ja havia estat emprat al segle XVIII per Torrubia, Barruel i altres, tradició que recolliria la literatura antimaçònica posterior.

El Catalanisme conservador i la maçoneria.

Tant el vigatanisme, com altres sectors representatius del catalanisme conservador catòlic, van ser prou sensibles als arguments i les motivacions de les encícliques romanes i de la literatura antimaçònica que circulava pel país. Quan el catolicisme nacional tenia notícia que es preparava un document papal contra l'orde, aviat apareixien articles, opuscles i pastorals que traduïen les preocupacions romanes en advertències i manifestacions diverses contra la maçoneria.

El catalanisme vigatà, de base agrària i intel·lectual, fet més de tòpics que de realitats, no creia pas, com l'integrista Sardà i Salvany, que el liberalisme fos pecat, però sí que era el gran enemic de l'Església i de la Catalunya cristiana; la seva forçada acceptació del sistema canònic estava dictada pel pragmatisme local i per les indicacions de Lleó XIII. (41)

Nogensmenys, el rebuig del món modern i del liberalisme afloreix de forma palmària especialment en tractar el tema maçònic. Si bé el catolicisme moderat haurà d'enfron-

tar-se una i altra vegada a l'integrisme i el carlisme, existirà un espai en el que hi ha mutu acord i aquest és en la lluita contra la maçoneria, com veurem tot seguit.

La similitud dels plantejaments, el recurs a la injúria i l'ús habitual d'adjectius forts faran del tema sectari un camp propici per la desitjada "reunificació" del catolicisme, assatjat per elements externs i per les divisions que els corrents més arcaics i intransigents de la comunitat catòlica estan provocant a països com el nostre.

Torres i Bages i la maçoneria.

El que fou bisbe de Vic des de 1899, president de la secció de Propaganda religiosa de la Unió Catalanista i un dels redactors de les Bases de Manresa, entre moltes altres activitats culturals, religioses i polítiques, mereix atenció especial per tractar-se d'un dels homes que col·laborà decisivament a la construcció del catalanisme conservador i, obviament, per haver dedicat una part de la seva prolífica activitat a tractar el tema de la maçoneria amb força assiduitat.

Inspirat, com els seus contemporanis, per l'Encíclica de Lleó XIII i pels opuscles del cardenal Dupanloup, el futur bisbe de Vic emprengué la tasca antimaçònica, al llarg de 1884, a la revista dirigida pel seu amic Jaume Col·lell, "La Veu del Montserrat".(42)

En les nombroses col.laboracions que Torres i Bages escriví en l'esmentada publicació es tracten els temes més variats en relació a la maçoneria; des dels que s'ocupen de l'origen, la naturalesa i l'estructura interne de l'orde, -- fins els que es refereixen a les relacions maçòniques amb -- l'Estat, la política, els Drets de l'Home, la qüestió social, etc., així com altres destinats a donar a conèixer les maneres i els remeis infalibles per acabar amb la secta.

Tot i que sovint es deixi entreveure una talla intel·lectual sensiblement superior als seus coetanis, (que també conreuren el tema maçònic), des dels primers articles -- anirà repetint sistemàticament allò que era comú a l'antimaçonisme de l'època. Aviat hi trobem el "sectari penedit" de torn, que ha revelat en confessió els nefastos objectius de l'orde, que Torras reproduïx en llatí (suposem que la mania d'inventar libels en llatí obeïa a qüestions de credibilitat, donat que era aquesta la llengua sacra) (43) i que no mereixen cap comentari especial.

En el mateix article es diu, referent a l'acció política de l'orde, que "Espanya pot donar proves patents de -- que el dogma maçònic es el panteisme. Es públic i notori que la Revolució de setembre fou obra de la maçoneria o, al menys, que fou per ella fortament ajudada". (44)

Després de citar uns quants fullets maçònics d'Instrucció pels graus simbòlics, Torras arriba a la conclusió -- que "el secret dels maçons és la destrucció del cristianisme

i de tota religió positiva; son ells, (...) la raça dels im-
pius que totes les legislacions gentils i cristianes havien
considerat culpables i punibles, fins que el liberalisme, res-
plandor de la Llum maçònica (subratllat al text) n'ha fet --
una classe honesta..." (45) Trobem també aquí una denúncia -
de l'Estat liberal que, com dirà Torras i Bages en un altre
lloc, s'aparta de l'Església per caure en mans de la maçone-
ria. (46) Hom espera semblants arguments dels sectors inte-
gristes a l'estil de Sardà i Salvany, però no pas d'un reli-
giós que s'ha guanyat fama merescuda d'aperturista i tole-
rant. Sembla ser, però, que el tema maçònic llimava diferèn-
cies fins i tot entre tendències tant oposades dins de l'es-
pectre catòlic.

Per el bisbe, els maçons barcelonins professen el
naturalisme; encara que el llibre d'instrucció d'aprenent di-
gui que la maçoneria no és anticristiana, assegura que "aques-
tes són innocentades de maçonets i aprenents, perquè els ma-
çons grossos ja saben que l'objectiu de la secta és (...) --
"Esclafeu l'infame;" (Crist), i més radicalment encara expres-
sat en el llibre de H. Gaston recomant per la lògia: "Déu, -
heus aquí l'enemic!". (47)

Les referències a autors catòlics francesos en ---
aquest opuscle, tals com F. Le Play, inspiradors de certes -
escoles cristiano-socials o bé a autors maçònics de prestigi
a l'època, com Ragon, estan extretes de l'obra ja citada del
bisbe d'Orleans, Dupanloup, que havia abandonat l'Acadèmia -
Francesa quan hi fou admès Littré. (48)

Per l'esmentat bisbe i pedagog francès, "el fin --
 esencial de la masonería estriba en minar todo orden religio
 so y social; ella empuja paralelamente y a igual profundidad
 sus trabajos de Zapa y de demolición bajo los altares y los
 tronos que aún quedan en pie".(49)

De les creences i filosofia maçònica, opina l'au-
 tor de La Tradició Catalana:

"La doctrina maçònica i fins la major part de sos
 ritus, cerimònies i símbols, són els mateixos dels gnòstics,
 és a dir, el panteisme alexandrí, que conreuaven a sa manera
 els il.luminats i cabalistes de d'Edat Mitjana".

"El dogma panteístic, vari i multinforme per essèn-
 cia, serveix admirablement per a la secta. A l'home impiu el
 deixa satisfet perquè sap que tota aquesta fullaraca de pa-
 raules no vol dir res; al qui té encara un cert sentiment re
 ligiós, li és un cataplasma (...) que li amoreix la cuís-
 sor de la consciència; al filòsof idealista l'entreté; al sec
 tari fanàtic que cerca la destrucció de Déu, (...) el porta
 de sobte a la conclusió de Mazzini: "Dio è il popolo"; i al
 qui arriba al summum de l'amor a si mateix, (...) li dóna -
 dret per exclamar lo d'aquell capitost de l'orde que cita M.
 Dupanloup: "Nosaltres som els nostres propis déus".(50)

Es probable (opinem nosaltres) que si Torras i Ba-
 ges hagués confeccionat el seu discurs antimaçònic en la lí-

nia del text que acabem de reproduir, hauria obtingut bastants més èxits que no pas repetint les simpleses dels seus antecessors i contemporanis.

De maçoneria i política té, evidentment, moltes coses a dir, però aquí no fa altra cosa que repetir el que explica de la Fuente i altres autors sobre la conspiració permanent, ja des de la vigília de la Revolució francesa: "Tots els grans personatjes, el nom dels quals figura en aquella - desastrosa època, (...) els qui foren actors en aquella tragèdia, eren fills de la maçoneria. (...)"

"Les dates de 1820, 1830, 1848, 1854 i 1868 estan tant íntimament lligades (...) amb la maçoneria, que bé es pot dir que ella és el factor principal en les revoltes polítiques d'aquest segle i que a Espanya, al mateix que a la resta d'Europa, la secta ha estat l'agent ocult de les sangonoses tempestes revolucionàries, (...) produint el caos actual que ningú, sols Déus, sap on anirà a parar." (51)

Els anàlisis de Torras i Bages (i de l'Església catalana) feien recaure una gran part de la responsabilitat en el caos general que, segons ells, regne a l'Estat de la Restauració, ja que, com declara en un altre article publicat per la "Veu del Montserrat", "L'ESTAT ES SEPARA DE L'ESGLÉSIA I S'UNEIX A LA MAÇONERIA" (en majúscula en el text). Segons això, l'estratègia de l'orde passava per defensar primer la llibertat religiosa, després la tolerància de les altres religions i finalment la destrucció del cristianisme i l'entronització de la "deesa Raó".

Paral·lelament, ens explica que la maçoneria s'en- camina cap a la conquesta del poder, per tal de "treure l'Es- glésia de son lloc i posar-hi la secta".

Tot assimilant la senyal de la Bèstia al signe ma- çònic, el nostre bisbe assegura que en "repudiar l'Estat a - l'Església per a unir-se a la maçoneria, al prendre el pensa- ment maçònic per criteri governatiu, comença inevitablement una tongada de persecució contra els catòlics. No hi haurà, potser, tortures pel cos, però hi haurà exquisits turments - per l'esperit; l'Estat es converteix en el Botxí de l'Esglé- sia". (52)

En les revolucions liberals modernes estaven, doncs, els orígens d'un nou contexte social i polític que el catoli- cisme considerà contrari als seus principis i interessos. Si bé convertir la maçoneria en l'agent privilegiat d'aquest -- canvi era més fàcil i donava més cohesió a l'Església, per - altra banda, resultava més asséptic i indirecta l'atac a -- l'Estat per la via antimaçònica, que no pas arribar a l'en- frontament directe, en el que tenia poques possibilitats de sortir-se'n ben parada.

Quan a la qüestió nacional -el regionalisme- el -- discurs de Torras i Bages es dirigeix a demostrar que els ma- çons mai podran defensar el regionalisme català perquè estan aliniats amb l'enemic natural d'aquest: l'Estat liberal, -- fruit de les revolucions maçòniques europees. Com ho deixa - ben clar en La Tradició Catalana, aquestes són necessària- -

ment antiregionalistes: "La Revolució ni és francesa, ni alemanya ni espanyola: no és ni tant sols humana; (...) es formà en la tenebrosa regió de (...) la fermentació de la carn i de la supèrbia humanes; vinguè doncs de les altures, no -- nasquè del poble; (...) en tot cas en el poble trobaren els senyals d'haver patit la malaltia".

"El regionalisme fa nosa a l'Estat modern i cerca la manera d'aterrar-lo tant com pot". (53)

Creiem important ressaltar com en els arguments -- del catolicisme de l'època es manté l'esperit d'allò que el 1874 havia declarat Pius IX: "una plaga horrible afligeix la societat humana, que s'anomena sufragi universal". (54) Per -- Torras i Bages, la llibertat "es una facultat, un mitjà, i -- un mitjà mai no podrà ésser un fi. (...) Fer de la llibertat el fi social és declarar la societat catalana sense fi ni ob jecte". (55)

En relacionar la maçoneria amb el regionalisme, -- l'autor és contundent: "Maçoneria i amor a la pàtria són dues coses que no poden estar juntes. (...) Per natural conseqüèn cia, la maçoneria destrueix el sentiment de pàtria. ¿Què és aquesta si no un conjunt de creences, de tradicions, de cos tums i de lleis? (...) La pàtria no és la terra i les roques del país; ho serà pels naturalistes, no pas per els homes que no han corromput llurs sentiments naturals: la pàtria és una cosa espiritual encarnada en el terreny que trepitgem". (56)

Veurem tot seguit el capítol de La Tradició Catalana (manual del catalanisme conservador durant molts anys) dedicat exclusivament a la maçoneria, que escriví Torras originàriament en forma d'article a "La Veu del Montserrat", el 1886, per rebatre l'obra de V. Almirall Lo Catalanisme. (57) Incorporat a La Tradició Catalana amb el nom de "Els Jocs -- Florals i els Corrents maçònics", té la virtut de definir en poques pàgines tot el discurs antimaçònic i l'animadversió envers l'Estat liberal que experimenta l'Església catalana regionalista.

Segons es diu en el mateix, la maçoneria es contrària a la pàtria, a la fe i a l'amor. Com sigui que l'orde preten destruir tota tradició heredada, i sense aquesta no s'hagués mantigunt viu el sentiment de catalanitat, la maçoneria destrueix la història perquè renega del passat i "segons sa pretesa ciència i la universal doctrina dels seus -- doctors, destrueix clarament la substancialitat del principi espiritual de l'home: treu doncs, el fonament de la pàtria."

Quan a la fe, si la maçoneria "és enemiga de la pàtria (...) per conseqüència, de la fe ho és per principi". (58)

En referir-se a l'amor, Torras i Bages parla de -- l'art, tot fent l'obligada crítica del sensualisme, d'influència maçònica: "i avui ja ens trobem que el diluvi de les inmundícies literàries va omplint la terra (...) i aleshores -- la poesia es converteix en la hipocresia del vici" per caure finalment en "Les brutícies pornogràfiques". (59)

"La Maçoneria, que no poseeix el secret de l'home, tampoc no pot posseir ni penetrar el misteri de l'Art, (...) la bellesa és una nota que de cap manera no pot aplicar-se a aquella sinagoga de Satanàs: si no cau sota la burla i el -- menyspreu del món és perquè s'amaga".

Perquè no hi falti cap element en la concentrada diatriba, Torras i Bages recorda als seus lectors que el dogma de l'amor lliure, "que la Maçoneria ha après de les bèsties, és la conculcació de veritable amor i la profanació -- d'un nom honrat. El matrimoni civil és el crepuscle vespertí de la nit de l'amor lliure (...) i la noble poesia privilegiada, filla del cel, es converteix en vehicle de corrupció, - (...) i son símbol ja no és la lira de les tres màgiques cordes, sino la màscara vermella de vi dels deixebles de Bacus". (60)

La doctrina antimaçònica del futur bisbe de Vic no seria completa, però, si no conculcís amb algunes instruccions per a combatre la secta. Aquí també, i seguint les indicacions de Lleó XIII, proposa la reorganització dels antics -- gremis i altres associacions obreres, tot oposant el "socialisme cristià" al materialista i ateu, així com "recordar - l'obligació que té tot cristià de treballar per la reconquesta de l'escola". (61)

Però el "remei infalible", afegeix més endavant, no és altra que la restauració de la pràctica del Sant Rosari, tal com ho recomana el papa: "El Rosari és verament el com -

pendi de la revelació cristiana, on s'hi troben els princí -
pals misteris de la nostra religió; la repetició d'ells, sim -
pàtics sempre a la naturalesa, fa que es converteixin en --
substància pròpia i es faciliti la sobrenatural operació de
la gràcia. (...) Es cosa fora de tot dubte l'augment de les
sectes; i la maçoneria, que és, segons tenim demostrat, el -
culte de la impietat, quedarà desfeta. A les innumerables --
victòries del Sant Rosari, deurà afegir-s'hi aquesta, (...)
convertint en sumisos fills de Déu els mateixos que abans li
feien guerra". (62)

De nou el 1903, essent bisbe de Vic, Torras i Bages
s'ocupà de la maçoneria en la Pastoral La nostra filiació, -
(63) en els mateixos termes que ho havia fet dues dècades --
abans:

"I el maçó al renunciar a la filiació divina, s'ha
fet fill de la bèstia apocalíptica que el Vident de Patmos -
ens descriu devorant els fills de l'Església". (...)

"Els dos exèrcits de Jesús i Satanas, de l'Esglé -
sia i la Maçoneria, estan front a front. (...) L'objecte es -
sencial de la maçoneria és separar l'home de Déu, i això ho
executa avui, quan es pot apoderar del govern d'una nació --
per mitjà de les lleis". (...)

"I l'experiència del món demostra aquesta guerra -
essencial, impossible d'acabar-se amb un tracte de pau..."

Més endavant el bisbe de Vic arremet directament - contra França, -a la que califica de "república maçònica"- i contra el seu President de Govern, Emile Combes, que era maçó. Els atacs de Torras i Bages eren causats per l'aprovació de les lleis laiques promogudes pels republicans radicals -- francesos, tals com l'abrogació del Concordat de 1861, amb - la subseqüent separació de l'Església i l'Estat, i la prohibició d'exercir l'ensenyament a les congregacions religioses. No cal dir que semblants mesures mereixeren l'aplaudiment en tusiasta de la maçoneria catalana. El mateix any Combes visitaria Barcelona. (64)

Jaume Collell i Bancells

El fundador i director de "La Veu del Montserrat" fins el 1890, any que es traslladà a Barcelona, s'ocupà durant la dècada dels vuitanta del tema maçònic. Són força nombrosos els articles signats per Collell en els que s'ataca - l'orde, tant des del camp religiós com des del polític. --- Igualment, les referències a l'anomenada secta són força --- abundants a "La Veu del Montserrat", de manera que en molts dels números publicats no hi manca alguna al·lusió a la maço^oneria, donat i que qualsevol tema era un pretext adequat per denunciar la maligne influència i activitat sectària.

Es ben cert que "La Veu del Montserrat" es trobava força allunyada dels plantejaments polítics dels nocedalistes o de Sardà i Salvany i la seva "Revista Popular". Si bé

el vigatanisme de Collell, el grup de "La Veu" i el bisbe -- Morgades eren tots defensors inequívocs de les doctrines vaticanes de Lleó XIII, cal recordar de nou que el catolicisme social aperturista i l'antimaçonisme furibund procedien de la mateixa font romana. Per una banda el papa recomana a la jerarquia catòlica que accepti la legalitat dels Estats liberals, la República Francesa inclosa; per l'altra continua recordant la vigència de la lluita contra la maçoneria, representada per la "Humanum Genus", publicada set anys abans que l'Encíclica "Rerum Novarum". (65)

El canonge Collell, com Torras i Bages i molts -- d'altres, serà fidel i coherent amb aquestes orientacions motivades, quan a la lluita contra l'orde, per la continuada expansió que experimenta la maçoneria al país al llarg de la dècada, tot i que a Vic no es constituís cap lògia fins entrat el segle XX. (66)

Els anys àlgids de la preocupació antimaçònica d'en Collell i "La Veu" van de 1882 a 1886, coincidint el zènit de la campanya amb l'aparició de la "Humanum Genus", el 1884. Extreurem a continuació, entre les abundants al·lusions al tema durant aquests anys, alguns fragments escrits per Collell, entre els més significatius i reveladors del seu ideari.

El novembre de 1883, arrel de les insurreccions militars republicanes de Badajoz, Santo Domingo de la Calzada

i La Seu, podem llegir en el setmanari vigatà que els tals - aixecaments estan "íntimament enllaçats amb els treballs de la Maçoneria universal" i que, (tot citant exemples europeus), això és possible perquè si "la maçoneria s'arrela i es propaga a un Estat és perquè els governs fan els ulls grossos, -- quan no hi tenen sa part de complicitat, més o menys activa i directa". (67)

Tenint en compte que Sagasta, -de coneguda militància maçònica- era aleshores el cap del govern, podem fer-nos una idea força clara del rebuig visceral que Collell demostra envers l'Estat liberal "minat" per la maçoneria i, per tant, naturalment contrari als interessos del catolicisme.

L'any 1884, sota la ploma del seu director, "La -- Veu" s'ocupà especialment d'atacar la maçoneria en articles on abunden els recursos i notícies més tòpics a l'època: la conversió de maçons durant les epidèmies de còlera, (68) diversos comentaris sobre la "Humanum Genus", l'exaltada vindicació d'un papat que es defensa dels liberals italians, etc. En aquest sentit, afirma Collell que les "aberracions del liberalisme" continuaran indefectiblement "mentre no es persegueixi de ferm a la Maçoneria, que (...) és un permanent delictes social". (69)

En referir-se al que ell anomena apel·lació a "procediments ultra-revolucionaris de la maçoneria belga per tal de fer-se definitivament amb el poder a aquella nació", declara que davant d'un panorama europeu tant negatiu, "la Úni

ca bona senyal per augurar una bona reacció ha de ser la declaració d'una guerra sense quarter a la Maçoneria". (70)

En Lo dit a la llaga fa un elogiós comentari de l'arquebisbe de Tarragona, Vilamitjana, per un article publicat al Butlletí d'aquella Diòcesi. En el mateix s'assegura - que la consigna de la maçoneria és "corrompre" la societat - amb el més "pur naturalisme". així com captar els joves, les dones i el clergat. (i) Quan a la manera de corrompre les dones, consisteix en incitar-les a que vesteixin com vulguin i que es dediquin a assistir "a balls, teatres, diversions i - enamoraments". (71)

En el número següent, el canonge viguetà celebra - exultant la constitució del dogma de la Sagrada Concepció. - La Verge incòlume, oposada, -diu- a "les negacions satàniques del racionalisme (...) i l'embrutiment bestial del materialisme (...) en aquests tremendos dies de la lluita espantosa amb lo Maçonisme". Més endavant encoratja als joves de les Congregacions "que han fet de la Puríssima Concepció (...) lo crit de combat de la nova creuada contra la Maçoneria". (72)

En el darrer número de 1884, -un balanç de fi d'any- Collell es despatxa en un to pessimista, denuncian que l"existència de "premsa eròtica, desenfrenament, lenocini", etc., així com altres enemics del catolicisme, i certs "periodistes, o poetes, novelistes, dramàtics, històrics, oradors i arengadors de la Maçoneria, tots deuen llençar la seva flet-

xa enmetzinada contra l'Església i el seu Cap venerando..." Acaba, però, afirmant que aquesta, "assentada sobre la immòvil roca, que és Crist, desafia tot lo furor de Satanàs i la seva maçònica falange", per concluir amb les següents paraules:

"La promesa de Crist no es complí mai tant bé com en aquesta lluita suprema entre l'Església i la Maçoneria".
(73)

Com en el cas d'en Torras i Bages, hem de constatar el mateix pel que fa al canonge Jaume Collell: els mateixos arguments visceral, semblants o iguals recursos dialèctics i similar reduccionisme maniqueïsta que converteix la història de l'Europa contemporània en la lluita entre el Bé i el Mal: l'Església contra la Maçoneria.

El 1899 "La Veu" continuava insistint en el tema maçònic amb el mateix rerafons de sempre. Tot comentant els intents d'expulsió de Morayta del Parlament, i altres "intranquil·litats" promogudes pels "sectaris", declara: "El govern segueix fent en això el paper (...) que feu davant de la projectada expulsió d'en Morayta, qual cas nos confirmen quin és el veritable origen de totes aquestes coses i d'altres que intentaran els revolucionaris". (74)

Ens referirem finalment a la participació del director de "La Veu" en el Congrés Antimaçònic Internacional de Trento, celebrat a aquella ciutat italiana els dies 26 al

30 de setembre de 1897, època en que Collell ja havia deixat Vic i la revista.

En la crònica del dit congrés, publicada per Carbonero y Sol, hi ha dedicades unes pàgines al canonge de Vic - que no tenen desperdici. (75) Heun aquí alguns fragments del discurs que Collell hi va pronunciar, reproduïts per l'esmentat autor.

"Como representante de una nación a la que Luis - Veullot calificó de pueblo de teólogos armados, vengo hoy a hablar del arma más potente para impugnar i vencer a la Masonería, del arma de la oración, espada la más terrible para - el dragón infernal". (...) La masonería, que no es otra cosa que la genuina actuación del naturalismo, (...) le arranca - del corazón la fe (...) La plegaria es la protesta más enérgica, la fórmula diametralmente contraria al espíritu masónico". (...) Hay que seguir con los masones la prudente regla que Santa Teresa dio a los Católicos para combatir a los protestantes, (...) hacer siempre lo contrario de lo que los adversarios intenten". (...)

Més endavant, Carbonero y Sol relata que un cop finalitzat el seu discurs, Collell va mostrar al públic assistent un crucifixe que pertanyia a un "ex-maçon tridentino", tot assegurant que li havia estat entregat per el seu confessor.

A continuació, posant a la vista de tothom el crucifixe, va extreure del mateix un punyal, amagat en l'orifici que hi havia a l'asta superior. De sobte, tota la sala es va aixecar al crit de "Viva Jesús". (76)

J. Mañé i Flaquer.

El qui fou director del "Diario de Barcelona" des de 1865 i una de les veus més representatives del conservadurisme a Catalunya, tampoc oblidà de contribuir, (com a catòlic s'hi considerava obligat) a la lluita contra la maçoneria, que portà endavant des de les pàgines del "Brusi". Alguns dels articles que Mañé hi va publicar foren editats en un opuscle, dedicat a recordar la figura de Rafael de Rafael, recentment desaparegut (1883).

En les seves pàgines el director del Brusi es limita a comentar i ampliar el contingut i les acusacions que el seu amic Rafael (llurs famílies estiuejaven plegades a Caldetes) vertia contra la maçoneria cubana, peninsular i universal. Diu Mañé d'aquest "indiano", membre del partit conservador, que va anar a cercar l'enemic a "les seves pròpies trinxeres" es a dir, "... las logias masónicas que infestan a Cuba y son foco de conspiraciones contra España". (77)

Els citats articles, que es publicaren cada diumenge des del 15 de maig de 1883, repeteixen el que ja hem anat comentant al llarg del present treball. A fi de no repetir-ho

innecessàriament, en referirem només als fragments de la producció antimaçònica que reflexen els trets més significatius del seu pensament. (vegeu també el capítol dedicat a Cuba i Filipines).

El conspiracionisme de Mañé era en tot l'usual a l'època; creia, -o al menys afirmava creure-, que l'origen de totes les desgràcies d'Espanya i Europa calia buscar-les en la conspiració permanent de la maçoneria i en general de les societats secretes, l'objecte de les quals era l'enderrocament del poder catòlic i de les monarquies. En confusionisme i la cita de libels calumniosos que es preten fer passar com a documents secrets de l'orde, fa que en la ploma de Mañé s'uneixin sense cap esforç l'il·luminisme, Proudhon, Karl Marx, la destrucció de la propietat privada, la Internacional, la maçoneria i la "Mano Negra". que tant donava que parlar en aquells mesos en que escrivia les seves especulacions antimaçòniques el director del "Brusi". Un rosari de desgràcies tant variat i poderós no podia tenir, òbviament, altre origen que "la poderosa y casi irresistible organizaci6n de las sociedades secretas de Europa, que obedecen a jefes invisibles y desconocidos hasta por los altos grados de la masonería". (78)

Les denúncies a l'Estat liberal, massa permissiu o còmplice d'una tal situació també les trobem en Mañé, com en Torras i Bages, Collell, Verdaguer i Callís i tot el conservadurisme catòlic, desmarcat del carlisme a cavall de les directrius pontificies. (79)

Com Torras i Bages, Mañé pensa que la culpa calia buscar-la en una burgesia suïcida, traïdora als principis -- d'ordre i catolicitat que tenien -opinava- l'obligació de defensar i dels que havien renegat en deixar-se seduir pels -- cants de les sirenes liberals, divulgant entre les classes - populars uns principis que acabarien per destruir la socie- tat: "Las ideas que fermentan abajo, vienen siempre de arri- ba, porque de arriba viene siempre la semilla..." dirà Mañé. (80)

A la pregunta "¿Qué remedio se vislumbra hoy con- tra esos males?" contesta tot seguit que el perill de nihi- lisme, del comunisme i la "Mano Negra" (insisteix) "nos acer- carán otra vez a la corona y a la tierra (subratllats en el texte) pisoteadas por los que, habiendo dejado a las masas - sin freno, sin consuelo y sin esperanza, se admiran que -- después de haberles arrebatado los bienes del cielo, quieran ellas apropiarse los de la tierra". (81)

Els articles publicats al "Brusi" provocaren la -- resposta indignada de moltes lògies i de la revista maçònica "El Mallete". Aquesta afirmava que el director del degà de - la premsa continental no en sabia gairabé res de maçoneria, malgrat el seu passat:

"¿Y el Sr. Mañé ignora también esto, si es verdad como de público se dice, que allá en sus mocedades, cuando - era demócrata, revolucionario y qué sé yo qué más, fue tam- bién iniciado en la Francmasoneria?". (82)

Altres publicacions del catalanisme conservador.

A més de "La Veu del Montserrat", també trobem referències maçòniques a "La Veu de Catalunya" cada cop que un esdeveniment concret fa propici el recurs a la causa maçònica per ratificar la seva política catòlica, catalanista i alti-liberal.

Així, vejem con el els aldarulls estudiantils d'octubre de 1895, provocats arrel de l'expulsió del catedràtic - Odon de Buen, el seu director, N. Verdaguer Callís, arremet contra la Constitució per defensar -diu- "la llibertat de Càtedra, texte hipòcrita de la legislació vigent", mentre a -continuació escriu C. Omar i Barrera declarant que la culpa la té l'Estat centralista, al que fa responsable de quasi -- tot allò que no agrada als homes de "La Veu": "L'Estat - que ha permés que els catedràtics abandonin l'aula per anar-se'n al Congrés, a la lògia, i a fer llargs viatges de propaganda per totes les lògies i clubs d'Espanya sense deixar de cobrar ni un sol dia, (...) no té dret a privar-los de revolucionar-se sempre i quan els vingui bé per a implantar les passions sectàries..."

"No es queixin, no, els polítics de Madrid i Barcelona, no s'alarmin i esvalotin los verts i los madurs; tots són fills de la rebel·lió; a la rebel·lió ho deuen tot i la rebel·lió és l'únic enemic que ha d'aniquilar-los. Han volgut continuar la història d'Espanya prosseguint la tasca -- d'aquells que negaren als pobles lo dret de viure de conformitat amb son esperit". (83)

En el número següent, era N. Font i Sagué qui s'ocupava de recordar els lectors que l'ensenyament antireligiós, normalment assimilat a maçònic o filo-maçònic, estava recolzat per la premsa: "La vida pública està governada per la premsa, i la premsa moderna està dirigida per l'escola moderna". (84)

Una altra publicació, molt pròxima als homes i l'ideari de "La Veu de Catalunya" que s'ocupà continuadament d'atacar l'orde, fou el setmanari satíric "La Barretina", dirigit en els inicis per Feliu i Codina i en la darrera etapa d'existència per en Verdaguer i Callís.

El setmanari, que s'autodefinia "humorístic, popular i català de bona mena", va dedicar a la maçoneria 10 portades corresponents a l'any 1895. (.) En unes els símbols maçònics més divulgats són reproduïts, encara que no constitueixen el tema principal, mentre que en altres l'orde es el centre de les il·lustracions satíriques de la revista, sempre, però, injurioses i ridiculitzants.

Per "La Barretina", de to obertament reaccionari, el bombisme anarquista té l'origen en la llibertat i la fraternitat, així com en la tolerància estúpida, el lliure pensament, els mitings, la lectura d'Eliseu Reclus i alguns diaris com "La Publicidad" i "El Diluvio", que són presentats com favorables a la maçoneria.

Segons s'explicita en les referides i.ustracions veiem que la maçoneria és l'autora de la desamortització, gràcies a la qual, es diu, "Quatre jueus fant lo senyor". (85)

En la portada corresponent al número 105, del 15 de febrer de 1895, dedicada a "La gent dels tres punts", es ridiculitza varis aspectes de la terminologia i el ritual, - on les eines del "hermano terrible" són la pistola i el gavinet.

En el tema de les colònies antillanes, la maçoneria és presentada com la sangonera que s'engreixa amb la riquesa cubana, (86) així com la instigadora de la política de reformes que ha originat la guerra contra la metròpoli. (87)

Quan el catalanisme "La Barretina" també acusa la maçoneria de ser enemiga de l'autonomia i l'esperit català, auxiliada pel lliurepensament, "El Diluvio" i "La Publicidad", que plegats acuiten a un Verdaguer i Callís amb barretina i un discurs a la ma. (88)

En el número 219, del 23 de febrer de 1897, podem veure a Sant Jordi, patró de Catalunya, vencent al drac, amb una llegenda que diu:

"Destruiu la mala bèstia maçònica, destruiu la ma-bèstia pornogràfica, i deslliureu-nos també del centralisme ofegador del bé i corruptor a l'engrós de tot arreu".

Senyalem finalment que aquests sectors esmentats - no constituïen la gran burgesia catalana, de que ens parla - B. de Riquer, que medrà considerablement durant els anys de la "febre d'or" i que s'acomodà bé dins el sistema, sino que formaven part, dins les classes acomodades, de la intelectualitat consercadora, representada per figures com Mañé i Flaquer o Duran i Bas, que el 1875 ja s'alarmava dels excessos - del positivisme i altres perills de l'època, com l'evolucio- nisme, el Kraussisme i el sufragi universal. (89) Com Verdaguer i Callís i el nucli de "La Reinaxença" durant els anys noranta, tots ells demostraren una arrelada hostilitat a -- l'Estat liberal, fill d'un conservadurisme que, -opinaven- - en fer massa concessions als liberals, havia traicionat els seus propis principis.

L'integrisme.

Si en general els medis catòlics i d'arreu l'Estat els preocupa l'existència i els progressos de la maçoneria, els sectors més reaccionaris del catòlicisme peninsular converteixen el tema en autèntica obsessió i en el recurs apte per explicar qualsevol fet o situació passada o present. Si entre els moderats catòlics les desmesures i mixtificacions són importants, en els autors i les publicacions ultramontanes aquestes arriben al deliri sota formes grotesques.

Entre les moltes revistes i diaris integristes, com "El Norte Catalán", "El Semanario de Tortosa". "La Defensa", de Vilanova i la Geltrú, "La Vespa", "La Revista Popular" o "El Diario Catalán", en referirem només a algunes de les citades, ja que els temes i els arguments amb els que s'ocupen de la maçoneria es repeteixen com letanies monocordes. Quan a autors, Pey i Ordeix, Creus i Coromines, Sardà i Salvany o les obres de Léo Taxil insistiran una i altra vegada en allò que és comú a tota l'antimaçoneria peninsular i llatina.

Un dels que feia més enrenou era, sens dubte, l'autor de El liberalismo es pecado, Fèlix Sardà i Salvany, que des de les nombroses publicacions que impulsà -en especial- "La Revista Popular", llençava exaltades campanyes contra -- quasi tot: l'anarquisme, el protestantisme, l'espiritisme, -- Solidaritat Catalana, el naturisme i, com no, la maçoneria, sempre en els termes ja descrits anteriorment.

Arrel de la "Humanum Genus", Sardà i Salvany també va fer la seva aportació personal a la lluita antimaçònica, en una obra de 155 pàgines on, a més de repetir tots els tòpics usuals, les denúncies, les acusacions greus i els adjectius forts, propis d'aquest polèmic prevere, dedicà unes -- quantes pàgines a acusar el periodisme i la llibertat d'associacions com a origen de l'expansió maçònica. (90) A les pàgines següents la maçoneria serveix a l'autor per atacar els catòlics massa permissius amb aquests fenòmens, per oposar-se a l'Estat civil i per denunciar el concepte de propietat liberal i laica. Aquí Sardà i Salvany repren el tema de les desamortitzacions eclesiàstiques i vaticina que el dia que --

l'Estat sigui governat "por el socialismo crudo y sin tapujos, (...) nada tendría que inventar para implantar sus horripilantes teorías", ja que només caldria aplicar a tots els propietaris allò que va fer amb l'Església unes dècades abans...

(91)

Del contingut estrictament antimaçònic de l'obra, no creiem d'interès parlar-ne, ja que no aporta res de nou a les diatribes a què té acostumats els seus lectors. Pel seu interès, però, citarem un altra opuscle d'aquest autor que considerem força interessant, ja que s'atreveix a dir allò que altres no gosen. Segons aquest fulletó, la maçoneria és "el instrument de Satanàs" i, en tant que "verb del liberalisme" constitueix un perill religiós i social. Un dels remeis per defensar-se de l'orde és, a més dels que ja hem enumerat citant a altres autors catòlics, "el principi de la inquisició". Però com sigui que les lleis del país ja no protegeixen el poble contra la secta, Sardà i Salvany proposa que la pràctica inquisitorial sigui traslladada a l'àmbit familiar, de manera que el pare de família preservi aquesta de tots els errors, vicis i perills externs, mitjançant un control rigorós dels hàbits, les amistats, el vocabulari i els temes de conversa, sense excloure la crema de llibres nefastos. Es a dir, la restauració del que anomena "sant ofici de l'inquisidor domèstic". (92) (En castellà en l'original.)

Teodor Creus i Coromines, ha estat també un dels grans impulsors de l'antimaçonisme, i un dels catalans que, amb J. Collell i altres, anà al Congrés de Trento.

Vinculat a "La Defensa", el prohoms de Vilanova i Geltrú utilitza algunes fonts documentals fidedignes i, en general, els seus llibres disposen d'un aparell crític acceptable, tot i que aquest sigui utilitzat torçadament, obsessionat en demostrar com sigui que la maçoneria és l'autora o fautora de quasi tots els esdeveniments de la història d'Occident en els darrers tres segles.

Algunes de les obres les publicarà amb el pseudònim de "Mauricio", com La Gran Traición (1899) on acusa l'orde d'impulsar la independència americana i filipina, i La Masonería ante la Iglesia y la Patria, amb un proleg Sardà i Salvany, (93) on es pregunta: "qué extraña manera de batallar es la que hoy se usa contra la Iglesia y la sociedad, cuál es el secreto resorte de los acontecimientos públicos que vemos a continuo desarrollarse ante nuestra vista, y cuyo invisible y misterioso agente no es sino la Masonería. El día que por todos se sepa esto, será el último día de las sectas masónicas y de su (...) casi exclusivo predominio en el movimiento social contemporáneo. (94)

Creus, per la seva banda, ens explica una història d'Espanya on no hi manca cap moviment o esdeveniment liberal, anticlerical, anarquista, colonial o republicà i lliurepensador que no estigui patrocinat per la maçoneria. Segons ell, perdudes les colònies, la maçoneria "nos amenaza con un peligro mayor: la desmembración", causada per un catalanisme que no era de filiació carlista, com ell hauria acceptat.

Segons aquestes interpretacions, les tres causes - que havien portat el país a una situació tant deplorable -- eren l'anticlricalisme, les llibertats, en especial la de - impremta, i les masses populars, "ya predispuestas por las - dos causas anteriores", i que es poden resumir, segons l'au- tor, en una sola: "la descatozización del pueblo". (95)

El 1913 Creus i Corominas publicava El Reino de -- Dios y el Reino de Satanás, (96) on insistia en el maniqueïs me de sempre, tret comú a tots els autors esmentats, conven- guts com estaven que, des del segle XVIII el Maligne havia - pres la forma de maçoneria.

L'opuscle, probablement la darrera producció anti- maçonica de Creus, va ser inclosa a "La Defensa" com a suple- ment aquell mateix any.

Quan a la revista "La Defensa", de Vilanova i Gel- trú, constitueix un excel.lent exemple de premsa catòlica ul- tramontana comarcal, creada seguint les directrius de Lleó - XIII. El setmanari, es va començar a publicar el 1887 i te- nia la redacció al carrer Pàdua n°8 d'aquella localitat. La majoria de col.laboradors que hi escriuen signen amb pseudò- nim, tals com "Felipe" o "David".

En un estil més retòric encara que la gran part de la literatura antimaçònica, "La Defensa" no aporta res de -- nou al panorama conturbernista catòlic, on hi podem llegir - que el Déu de la política espanyola és el liberalisme -que -

és el fill de la maçoneria-: "El maldito liberalismo, que - (...) ha sembrado en la tierra predilecta de María todos los males, como nueva caja de Pandora abierta sobre la Iberia para castigo de las generaciones pasadas". (97)

En divulgar Léo Taxil les intimitats de la fantàsiosa "maçoneria luciferina" i "Miss Diana Vaughan" (98), la revista li dedicarà extensos i repetits comentaris elogiosos, tot recomenant la lectura de les seves obres, que es llegien amb credulitat candorosa. (99)

Cal ressaltar també una característica comuna a tota la premsa integrista de l'època, de la que no s'en parla gaire, que és el component antisemita. Només a tall d'exemple, citarem el que diuen dels jueus dues d'aquestes publicacions.

El setembre de 1895, la "Revista Popular" publicava en la primera plana: "Judfos, liberales y masones (que todo es en el fondo una misma cosa) han acordado en Italia, como es sabido, celebrar este año con gran lujo de fiestas el vigésimo quinto aniversario del destronamiento temporal del Romano Pontífice. (...) Se prepara, pues, en Roma para dentro de dos semanas una orgía masónica..." (100)

"La Defensa", per la seva banda, publicava el mateix any, també en primera plana, un article - Una judiada - en el que s'injuria el poble jueu en termes inspirats en els "Protocols dels Sabis de Sió".(101) Uns anys abans, la mateixa revista s'ocupava del tema al·ludint al "culto sanguina-

rio de los judíos", als infanticis i a alguns altres crims - "de los que se acusa justamente a la raza hebraica, (...) cuyo fin es siempre atesorerar, trayendo como recuerdo que entre sus antepasados está Judas Iscariote, que por treinta dineros (sic) vendió al Hijo de Dios". (102)

Dins la premsa integrista, cal fer esment també, entre qui s'ocupen sovint de temes maçònics, a la revista "La Vespa" i al "Diario Catalán".

Aquest darrer diari constituïa l'orga del partit - integrista de Ramon Nocedal (103) a Barcelona. La maçoneria hi figura molt sovint en les seves pàgines, on es califica a Morayta de "Patriarca Masón emérito español". (104) Com altra premsa integrista, també va dedicar forces pàgines a divulgar els secrets de la maçoneria luciferina i del "Palladisme" orquestat per Taxil, a més d'ocupar-se, com la resta de premsa catòlica, de les traicions maçòniques en el conflicte colonial i a reproduir o interpretar interessadament uns quants documents de suposada procedència maçònica.

Prenent com a exemple l'any 1895, veiem que el mes de juny el "Diario Catalán" dedicava cinc articles a l'orde, el setembre set, el desembre set més. Creiem innecessari comentar-ne els continguts i copiem únicament alguns dels títols: "La traición preconizada por la Masonería" (22-VI-95); "Los judíos y la prensa" (Ibidem); "Escándalo masónico" --- (3-VII-95); "Sinapismos" (contra Morayta) (15-VII-95); "El poder temporal y la Joven Italia" (4-IX-95); "Félix Faure y

la Masoneria" (11-IX-95); "La Masoneria aborrece a los pobres" (12-IX-95); "Robos sacrilegos" (26-X-95); "Una página de sangre" (8-XII-95).

Quan a "La Vespa", era un setmanari satíric carlista que va passar a l'ultramontanisme de Nocedal. Publicà el primer número el 5 d'abril de 1882, a Barcelona. Però els bisbes del país varen condemnar la revista i desaparagué aviat, essent continuada per "Lo Martell" (4-VII-1883), igualment condemnada per l'Església. (105)

Des dels primers números apareixen els atacs a la maçoneria, al liberalisme i el cap de govern, aleshores P.M. Sagasta. (106) El gener de 1883 "La Vespa" publicava un extens poema -"Discurs contra la Francmaçoneria"- on es diu:

"Es la francmaçoneria
 Que tant treballa avui dia
 I tant temps ha nos fa la guerra
 Per tiranitzar la terra,
 Lo monstre més formidable
 De l'astúcia del diable" (...)

"Com no tems amada Espanya;
 Com no veus te fan l'aranya
 Que van a desgraciar-te
 I per sempre condemnar-te;

¿Com no t'alces tota en pes
Per cremar tan mal Congrés? (...)

"Eixes víbores heretges
Xuclaran vostres entanyes (...)
I no lo pitjor això (...)

Per tos fills desgraciats,
Maleits i Viciats;
Per les crueltats i torts
Dels vocals de vostres Corts:
Los demás, si bé tots no,
un vil congrés francmaçó". (107)

Els congressos antimaçònics foren una altra de les armes que utilitzaren els sectors més reaccionaris de l'Es - glésia per lluitar contra l'orde. Per la seva transcendència cal destacar el celebrat a Trento, els dies 26 al 30 de setembre de 1896 amb el nom de I°Congrés Antimaçònic Internacional.

Creus i Corominas, que hi va assistir, tradueix en les seves paraules l'esperít que imperava entre els congressistes:

"Pro fide et pro Patria libertad": por la libertad de la fe y de la patria, exclamábamos a coro todos los congresistas de Trento; odio y guerra a la Masonería. (...) Sí, guerra a la Masonería (...) Y no guerra defensiva, ¡que bas-

tante hemos estado metidos en nuestras casas! sino guerra --
 ofensiva, guerra de conquista, por la cual recuperemos palmo
 a palmo el terreno perdido y en él volvamos a enarbolar el -
 santo Lábaro del Cristianismo". (108)

L'aportació catalana al dit congrés va començar --
 les gestions sis mesos abans, quan el 30 d'abril, el Dr. Fran-
 cesc de Pol i Beralt, vicari general de la Diócesi de Barce-
 lona, constituïa -per delegació del bisbe Català i Albosa- -
 la Junta Diocesana del Congreso antimasonico internacional.
 Es decidí d'establir relacions amb el Comitè nacional del fu-
 tur congrés, amb seu a València, i reunir-se periòdicament -
 al local de l'associació de catòlics del carrer Canuda, 31,
 on es reberien les adhesions. S'aprovà, igualment, la publi-
 cació d'un missatge adreçat als catòlics que, entre altres -
 coses, declarava: "Es la Francmasoneria una sociedad (...) -
 nacida a la sombra de las doctrinas librepensadoras, organi-
 zada en el secreto y en el misterio, apoyada por una propa-
 ganda esencialmente anticristiana, (...) preguntad a vuestros
 hijos y a vuestros hermanos, cuya sangre riega los campos de
 Cuba, el origen de esa infame guerra, y sabréis que las lo-
 gias masonicas, de acuerdo con las de los Estados Unidos, hi-
 cieron y hacen propaganda antipatriótica para arrancar esa -
 joya a la católica España. Llegad al Extremo Oriente y ve -
 réis asomar en las Filipinas el germen de la rebelión escon-
 dido en el seno de las mismas logias, (...) difícil es cor-
 tar el vuelo de tan impía asociación, sostenida por Satanás,
 cuyo culto preconiza. (...) Por eso no hemos vacilado en di-
 rigiros nuestra voz amiga, pidiendo que con oraciones, ofer-

tas, estudios y propaganda eficaz, cooperéis a la hermosa --
cruzada que, con aprobación de la autoridad eclesiástica, se
ha iniciado en Roma, para convocar un Congreso antimasónico
internacional, en la época y lugar que oportunamente se señal
lará". (109)

Cal fer notar que els organitzadors insisteixen en
que compten amb l'aprovació aclesiàstica, per tal de no ser
confosos amb els nuclis integristes, desautoritzats per la -
jerarquia.

Per la seva banda, el butlletí del Bisbat de Barcel
lona donava notícia, el març de 1896, de quins serien els -
treballs que es durien a terme el pròxim congrés antimàçonic,
consistents en:

- a) "El estudio teórico de la Masonería".
- b) "Establecer conclusiones prácticas pa
ra combatirla".

"Los trabajos se dividirán en cuatro sesiones":

- 1° "Doctrina Masónica".
- 2° "Acción Masónica".
- 3° "Oración".
- 4° "Acción Antimasónica". (...) (110)

El 30 d'abril el mateix butlletí notificava que ha
via estat constituïda la Junta Diocesana del Congres Interna

cional, de la que era President Honorari el bisbe de Barcelona, essent els altres càrrecs els següents:

President: Narcís M.Pascual.

Vice-president: Alexandre M.Pons.

Tresorer: Andreu Ripol.

Secretari: Arístides de Artiñano.

Vice-secretari: Josep Parellada. (111)

Hi havia, a més, un canonge, un penitenciari i varis vocals.

El juliol la Junta Diocesana Lliurava una circular anunciant que Lleó XIII havia aprovat i beneït el futur congrés antimacònic a celebrar a Trento i que, per tant, tots els catòlics tenien el deure moral de contribuir-hi:

"VEXILLA REGIS PRODEUNT INFERNI", ha dicho León XIII. Y ¿Podemos permitir los católicos que avancen impunemente las banderas del Rey de los infiernos? No; eso nunca, jamás. Hay que abatir esos estandartes malditos, en los cuales se refleja el orgullo de Satanás. (...) Hoy, la augusta voz del Padre de todos los fieles, nos llama y manda coadyuvar a la obra del congreso Antimasónico Internacional, para concentrar las fuerzas dispersas y lanzarlas unidas y compactas contra las disciplinadas huestes de Lucifer".

Devant semblants declaracions, podem perfectament suposar que en aquest cas, com en molt d'altres, s'està uti-

litzant un enemic que motivi i movilitzi, tant els sectors moderats com els integristes, a l'objecte d'unir les diverses -i a voltes oposades- tendències al si del catolicisme; es a dir, la maçoneria; -"las disciplinadas huestes de Lucifer"- com expresament diu la circular, que no amaga el desig de Roma i la jerarquia catòlica catalana de crear moviments que tendeixin a "concentrar las fuerzas dispersas y lanzarlas unidas y compactas contra la masoneria", únic enemic capaç de despertar passions més fortes que les originades per les lluites internes del catolicisme català i espanyol. (112)

Més endavant diu la circular: "No; no seremos los católicos barceloneses, no seremos los hijos de Montserrat, los que permanezcamos mudos y apáticos ante las exhortaciones del Vicario de Jesucristo".

"La Diócesis de Barcelona, fiel a sus tradiciones y a su historia, tendrá una lucida y numerosa representación en el congreso Antimasónico Internacional, próximo a celebrarse".

"POR DIOS, POR LA IGLESIA, POR EL PAPA: sea este - nuestro grito de guerra. Y sea también hoy, el lazo de unión entre todos los católicos, y mañana el ariete que derrumbe - la fortaleza de Satanás". (113)

El mes de setembre, el butlletí del bisbat es feia ressò d'un altre comunicat del Comité Central del Congrés Antimasónico, ("¡A Trento!") que conclueix amb les següents paraules:

"Corramos a Trento a responder a las intolerantes provaciones sectarias con la inauguración de la nueva cruzada, la cruzada antimasónica ordenada per el immortal León -- XIII!". (114)

La representació catalana al congrés va ser força nombrosa i una de les més actives. S'hi adheriren divuit entitats barcelonines, entre les que cal destacar el Cercle Artístic Sant Lluch, l'Associació de Pares de Família, presidida pel marquès de Comillas, la institució Catalana de Manobres i Artesans i l'Acadèmia de la Joventut Catòlica. També hi eren representats el Centre Dominical de Sant Pere C., de Sant Martí de Provençals, les Associacions Catòliques de Reus, la Corporació Municipal de Vic i la Societat de Joventut Catòlica de la mateixa ciutat, així com l'arquebisbe de Tarragona, Tomàs Costa i Fornaguera. (115) Hi assistiren igualment el marquès de Comillas, el Gran Majordom dels reis, el duc de Sotomayor, els senadors Marqués de Carralbo i el compte de Torredemar i els diputats Vázquez de Mella, Cortés, Barrio, Mier, el Ministre de la Guerra, Sr. Azcárraga i l'arquebisbe de València, Mn. Monescillo.

La premsa del país també va estar ben representada: "El Archivo Católico", "Diario Catalán", "Revista Popular", "Semana Católica", "Mensajero del Sagrado Corazón de Jesús", "Diario de Lérida". "El Norte Catalán" i la "Hormiga de Oro". (116)

Quan al desenvolupament del congrés, després de la intervenció de J. Collell, abans referida, s'atorgà a la representació catalana una distinció especial "en honor de Catalunya y de la Compañía de Jesús" i es permetè que es llegís una proposició. El cronista Carbonero y Sol refereix que a la comissió catalana, "no igualada por ninguna otra así española como extranjera, se hace una excepción en su favor, admitiendo y leyendo en esta cuarta sesión pública una proposición de Cataluña". Aquesta deia:

"Primero: Que atacar a las Ordenes religiosas, y singularmente a la Compañía de Jesús (...) es hacer propaganda masónica".

"Segundo: Que los periódicos católicos deben poner todavía más empeño (...) en salir a la defensa de los religiosos calumniados, demostrando que esas calumnias son miserables imposturas propaladas por la masonería para poder dominar más libremente en la sociedad; (...) La proposición de los catalanes es aprobada por el Congreso entre frenéticos aplausos.." (117)

El tema maçònic espanyol fou generosament tractat, amb els tòpics usuals, i es posaren a l'abast dels congressistes alguns documents interns de lògies catalanes, com la Fénix n° 185, a més d'altres notícies de "la mandilada", -- tant a la Península com a les colònies. (118)

El mes de novembre, concluit el congrés, l'orga -- oficial del bisbat barceloní feia una crònica resumida del -- mateix, calificant-lo de "obra buenísima y fructífera".

Entre altres coses, destaca el butlletí que el president del Congrés havia fet constar que el Comitè espanyol havia estat el més actiu quan a propaganda, amb menció especial de la Comissió catalana i al Cercle Artístic Sant Lluch, que, es diu, "hacen propaganda religiosa y antimasonica por medio de sus pinceles". (119)

Entre les conclusions votades per unanimitat a --- Trento, hi figura una en la que es recomana als rectors i al clergat en general que "los jóvenes, el día de su primera comunión, al renovar los votos de bautismo, contraigan el formal compromiso de no afiliarse jamás a la Francmasonería ni en otra secta análoga; y también que los jóvenes estudiantes que no hayan hecho esta promesa anteriormente, la acepten; a fin de evitar los peligros de la activa propaganda sectaria que en los grandes centros de población se ejerce sobre la juventud, ya sea esta de estudiantes o de obreros". (120)

Quan a la creació d'agrupacions i butlletins anti-maçònics, (punt que va ésser aprovat al congrés) el Butlletí del Bisbat -a fi de no perdre el control d'unes organitzacions que es podien convertir fàcilment en catau d'integristes amb vist i plau pontifici-, decretava:

"Toda agrupación antimasonica católica someterá - sus reglamentos particulares a la autoridad diocesana y aceptará (...) sus consejos y advertencias..."

Així, el conjunt de les agrupacions de cada país - estaven sota la direcció d'un Comité Central de la Unión Antimasónica -d'abast estatal, com el cas espanyol-, i a la - vegada un delegat del mateix passava a formar part del Comité Central de la Unión Antimasónica Universal, que s'ocuparia d'organitzar congressos, coordinar la lluita contra l'orde, etc.

Més endavant es fa constar que la proposició catalana anteriorment esmentada passava a ésser inclosa entre -- les bases d'actuació antimaçònica i es proposava treballar - perquè s'intensifiqués l'educació cristiana dels soldats, així com el paper de la dona en l'acció antimaçònica, la divulgació de la vida de Joana D'Arc i obtenir la seva beatificació.

Finalment, es recordava un cop més que el moviment que es posava en marxa havia de discórrer dins l'àmbit de la legalitat catòlica; tot reproduint la "Declaración Fundamental" feta al Congrès de Trento:

"El Congreso declara formalmente que ha tomado por regla y fundamento en sus resoluciones las referidas Encíclicas y no se ha apoyado en documento de autoridad privada". -
(121)

El panorama antimaçònic, que anà pujant d'intensitat a mesura que acabava el segle, arribà a les cotes més estridents amb la publicació de les obres de Léo Taxil, del qui ja n'hem parlat, un dels més intel.ligents i singulars mixti

ficadors, que no va fer altra cosa que donar als seus lectors allò que demanaven.

Les seves obres, la majoria reeditades, es donaren a conèixer a partir de 1887, en què s'edità a Barcelona Los misterios de la Francmasonería, La Francmasonería descubierta y explicada, Confesiones de un ex-librepensador i El Vaticano y los Masones, totes durant aquest any. Li seguirien altres títols, ja que el negoci era rendable i havia, a més, interessos polítics i espirituals que aconsellaven divulgar profusament aquest tipus de literatura: ¡Abajo los ladrones!, Los admiradores de la Luna, La España Masónica, La Leyenda de Pío IX Francmasón (que en la portada assegurava donar --- 50.000 francs a qui demostrés que el contingut de l'obra era falç...), etc. etc.

Tot i essent el més fantasiós, Taxil no fou pas el més barroer dels professionals de l'antimaçoneria, però sí el que hi gunyà més diners. Les classes mitjanes -catòliques o no- digerien amb facilitat les històries de talismans i dimonis que visitaven amb regularitat els membres del palladisme i la maçoneria luciferina, així com les intrigues i els crims d'aquesta. A més, Taxil situava a la roca de Gibraltar l'arsenal de tots els dimonis del món (sempre la pèrfida Albió...) i allí es fabricaven les armes de la maçoneria universal, que eren utilitzades per destruir el catolicisme.

La literatura antimaçònica complotista duta a terme per l'Església, unida a una llarga llista d'autors, catòlics tots ells, així com l'aportació que a semblant intoxicació de l'opinió feren nombrosos diaris i revistes de filiació catòlica, convertiren la maçoneria en un tema del que -- tothom podia dirne alguna cosa, acusar d'alguns succés, implicar en diverses tendències socials i polítiques o assimilar-la, en fi, a tot allò a que calia oposar-se i del que hom -- s'havia de protegir.

Així, servia per igual a Roma per unificar tendències contraposades al si del catolicisme, com per desviar -- les culpes del desastre colonial, desvelar els mòvils del -- bombisme àcrata, per denunciar l'Estat liberal de la Restauració, per tenir a qui culpar dels progressos de la llibertat i del desordre social i, en última instància, per explicar -- la història universal sense haver d'auxiliar-se de mètodes -- intel·lectuals aliens al pensament tradicional i complotista.

Hi ha molts fenòmens que la historiografia del país encara no ha explicat i ni tant sols ha intentat d'estudiar amb rigor; aquest és un d'ells. L'objectiu del nostre treball és la història de la maçoneria a Catalunya. A partir d'aquí ens hem trobat amb realitats socials escassament conegudes -- que ultrapassen l'objecte del nostre estudi i que caldrà -- abordar-les pròximament. Perquè un fenomen de tal abast, en el que hi varen estar implicats una gran part de les classes dirigents i intel·lectuals del país no s'explica només per la debilitat intel·lectual i l'espirit de setge del catolicisme --

finisecular, ni amb el confusionisme maçònic i les seves --- desordenades accions en la societat, o la inmaduresa de la - lluita de classes i l'enquistament dels elements "Ancien Re- gime" en les estructures del poder estatal i local. Cal apor- tar a l'anàlisi històrica elements nous. Cal radiografiar - aquestes classes burgeses petites i mitjanes, mediocres per- que, entre altres coses, s'estrenen en quasi tot en menys de trenta anys, encotillades entre una classe obrera embruti- da per la sobreexplotació i una alta burgesia que encara no s'ha desfet del marc conceptual de valors espirituals i polí- tics de l'Antic Règim, que segueix aspirant a tenir l'Estat liberal espanyol únicament al seu servei. Cal, entre altres coses, reconstruir les llibreries de les classes recentment culturalitzades, víctimes propiciatòries de tota la cursile- ria, la banalitat, la credulitat antiga, la ramplineria i la morbositat del "terrible i cursi segle XIX", com dirà J. M. Valverde. (123)

L'anticlericalisme maçònic.

La maçoneria havia reclutat la pràctica totalitat dels seus membres entre les capes burgeses ascendents, que - participaven, en la polaritat oposada, dels mateixos elements passionals i limitacions que els seus contrincants, alimen- tats per la lectura dels autors racionalistes i anticleri- - cals en boga a l'època.

Assistim a la divulgació d'una literatura escassament científica, per mitjà de la qual, les generacions sensibles a les teories materialistes i racionalistes s'aproparen a les noves explicacions dels orígens: de la vida, de l'univers, de les espècies, del llenguatge, de les religions, etc., amb el conseqüent escàndol i protesta del catolicisme, de manera que certes lectures eren, com en altres èpoques anteriors i posteriors, elements de militància.

Així mateix, al darrer terç del segle es segueix llegint amb passió El jueu errant, de Sué o Les ruïnes de Palmira, de Volney, al que cal afegir altres autors que coneixen sense paliatius el mal gust, el grotesc i els exercicis intel·lectuals inferiors, com Pigault-Lebrun (El Citador) o Constancio Miralta (Los secretos de la confesión (1886)), entre molts altres. A fi de no repetir-nos, ens limitarem tant sols a recordar que, malgrat que molts anticlericals de professió maçons o no s'inclinaven cap a opcions republicanes, recordaven sovint en que els seus escrits que l'Estat liberal, des de 1835, havia retallat sensible i progressivament el poder i la riquesa de l'Església.

Quan als maçons, el cultiu de l'hagiografia a que eren tan afeccionats convertia les mesures anticlericals de l'Estat en victòries maçòniques. Per continuar alimentant l'optimisme entre els germans, a les files del GODE es recordava que el seu Gran Mestre entre 1880 i 1884, Antonio Romero Ortiz, simbòlic "Fraternidad", essent ministre de Justícia, el 1869, havia dissolt la Companyia de Jesús, va acabar

amb les Conferències de Sant Vicenç de Paul i tencà nombrosos convents. (124)

Es difícil trobar un exemplar de butlletí o revista maçònica en la que no hi hagi algun atac o diatriba contra el catolicisme, i el mateix podem dir de la documentació interna de les lògies. Quan es tracta de temes polítics, la -- menció al jesuitisme i les seves maquinacions és quasi obligada; si el tema és l'educació, la lluita és evidentment contra l'Església i a la dona cal lliurar-la de la influència -- clerical. Pels maçons antiregionalistes, el nacionalisme és un moviment sorgit al carres de Casp (seu jesuïta); el petar disme anarquista, així com els desordres que el radicalisme i el nihilisme comporten, són igualment atribuïts a maquiavè liques estratègies clericals, que provoquen el màxim possible de caos a fi de retornar, amb el beneplacit popular, -- a l'ordre tradicional.

Pensem que, tant en els arguments de l'Església -- com en els de la maçoneria, l'error i la mistificació està -- més en els elements contubernistes i en les generalitzacions i desmesures d'ambdós discursos --simètricament oposats--, que no pas en la idea central que els alimenta. L'Església està convençuda, amb raó, que la maçoneria defensa tots els postu lats que són contraris als interessos catòlics; i això és -- cert, al menys fins la II República Espanyola. Exactament el mateix pot dir la maçoneria del catolicisme, amb algunes -- obligades excepcions per ambdós bàndols.

Passem a continuació a donar alguns exemples de -- com la maçoneria s'havia plantejat la lluita contra l'Església. El mes d'agost de 1873 podem llegir al butlletí oficial del GODE, amb motiu de la guerra carlista:

"Un partido desatentado agita la odiosa tea de la guerra civil. Decimos mal: no es un partido, es todo el oscuro antismo, porque (...) presenciamos una lucha desesperada, - la guerra a muerte de la tiranía contra la libertad, de las tinieblas contra la luz, del fanatismo contra la libre conciencia, del mundo viejo, (...) contra el mundo nuevo..." - (125)

L'anterior proclama de la maçoneria barcelonina dirigida a tots els germans i als ciutadans del país, acaba de manant unió de tots els espanyols per fer front al carlisme. Uns mesos després, la lògia Vanguardia n° 90 de Barcelona, - insistia prop dels maçons madrilenys que en aquella guerra - no s'estava disputant "una causa meramente política, (...) - aquí presenciamos una guerra desesperada, la guerra a muerte de las tinieblas contra la luz, (...) la guerra a muerte del jesuitismo contra la Masonería, del ultramontanismo universal contra la libertad española". (126)

Com ja hem apuntat al llarg d'aquest treball, els elements religiosos, (llum contra tenebres, etc) en el camp maçònic es posaren repetidament de manifest en les argumentacions anticlericals. Això es manifesta clarament -i ho citem com un exemple entre molts- en l'opuscle que la lògia Silen-

cio, de Barcelona, edità el 1875 per refutar l'obra de Mons. Dupanloup:

(...) "Constituimos, sí una religión, un culto; -- culto y religión basados en el Gran Arquitecto y en el amor hacia la humanidad. (...) Somos no una sociedad secreta, sino una sociedad que, eminentemente sabia por sus principios, -- oculta sus secretos (...) para después, bajo formas comprensibles al mundo profano, desarrollar sus doctrinas e impulsarlas hacia su regeneración". (127)

L'obra, que rebutja les acusacions del bisbe francès de forma moderada, acaba dient que la maçoneria és revolucionària només en sentit filosòfic i que la culpa de la situació actual la té l'Església, per haver obligat a tots els liberals a apartar-se de la mateixa.

Certament que existeixen altres tendències al si - de l'orde, de posicions més radicals al respecte. Amb tot, el tema anticlerical, essent comú a totes les obediències i un dels més traginats des de la Revolució de 1868, no pren un caire obsesiu i ferotge fins els anys vuitanta, i en especial a partir de l'aparició de la "Humanum Genus".

Arrel de donar-se a conèixer l'esmentada encíclica, la pràctica totalitat de les lògies barceloneses, passant -- per sobre de les constants discòrdies i picabaralles, s'uniran per donar a la llum un manifest adreçat als ciutadans -- del país, defensant-se dels atacs de que són objecte. Una co

missió delegada per vint-i-quatre lògies catalanes redactà - la refutació al document de Lleó XIII i el lliurà als medis periodístics.

Els arguments i el to en que està escrit el document ho reflexa el següent fragment:

(...) "Verdaderamente, las injuriosas calumnias y las ridículas ofensas que en ellos se procura inferirnos, me recieran acaso el desprecio o la callada por respuesta..."

"El mundo profano, para el que está escrita dicha protesta, la juzgará con imparcialidad, estableciendo comparación entre su contenido y la Encíclica del Papado o el de la Pastoral, que con motivo de aquella, ha debido publicar - el Obispo de Barcelona.

No, la Masonería no es atacada por la Iglesia Romana como asociación perjudicial al orden, a la moralidad y a la virtud: el Romanismo pretende defenderse de todos los elementos que le rodean, comprendiendo que la sociedad actual - va cercándolo con un círculo de hielo". (...) (128)

Per la seva banda, "La Tramontana" inseria per les mateixes dates un article burlesc de Rossend Arús en el que - comentava la nova encíclica de Lleó XIII: "La mania li ha donat per aquest cantó, per escriure".

"En quan a nosaltres, los masons, ara com sempre, devem recórrer lo nostre camí... Devant per davant del poder de Roma, la victòria serà per el més fort".

A continuació Arús tornava al to humorístic tot recordant que el Papa havia tardat onze mesos en donar a llum l'encíclica: "Ha sigut un part cansoner, molt cansoner".

(129)

A mesura que ens acostem al final del segle, es -- consolidarà un anticlericalisme acompanyat de corrents racionalistes antireligioses que, confoses usualment amb el moviment lliure pensador, donarà a la lluita contra el catolicisme un caràcter progressivament agra, on predominaran els trets posicionals i els arguments durs. Els plantejaments racionals i reflexius deixaran el lloc del libel, el panflet i a l'adoctrinament dogmàtic i retòric, camí susceptible d'arribar a la violència física.

El renovat anticlericalisme. El GOE i la revista "Barcelona Masónica."

L'anticlericalisme maçònic d'entre-segles estarà - estretament vinculat a la consolidació del GOE i del líder - Morayta, així com a l'aparició de la revista "Barcelona Masónica", orga d'expressió de l'Assamblea de Lògies Confederades de Barcelona, que agrupava a tallers independents, a alguns del GOE i als que es mantenien sota la Catalana Balear.

(130)

Pel que fa a aquesta darrera, amb la desaparició - de Rossend Arús, el 1891, la iniciativa passarà a mans dels homes més compromesos amb el lliure pensament republicà. -- L'esmentat corrent, que es convertirà aviat en majoritari al si de l'obediència, posarà per davant de qualsevol altra conquesta (inclosa l'autonomia de Catalunya), la lluita contra l'Església i la religió.

Simultàniament, La Catalana Balear caurà en un marasme del que no es recuperarà fins entrat el segle XX, íntima_ument relacionat amb la consolidació de l'esmentada Assambla de Lògies Confederades, entitat que aplegarà els tallers més polititzats i radicalment anticlericals. Malgrat les diferències i els diversos objectius que movien els sis o set tallers que en formaven part, tots participaven d'un anticatolicisme exacerbat, apostaven per la república i es confonien amb el lliurepensament. El seu orga d'expressió, la revista "Barcelona Masónica", que es publicà a partir de desembre de 1892, ens dóna testimoni feacient del tarannà que imperava - en aquell sector de la maçoneria catalana. (131)

Com sigui que tractarem més ampliament del tema del lliurepensament en el capítol corresponent, extraurem només uns quans exemples il.lustratius del que hem dit fins aquí.

La crema de convents de 1835 ho celebra "Barcelona Masónica" amb un article -"Efemérides"- en el que es diu:

"No fue la "Chusma", como a buen seguro titula alguno de los que se han enriquecido con los bienes que a los frailes pertenecían, sino el pueblo trabajador, (...) fue el pueblo en masa quien arrojó a los holgazanes y corrompidos - de nuestra noble tierra". A continuació s'argumenta que el poble estava fart dels frares i per això "bastó una pequeña chispa para producir la hoguera purificadora". (132)

El jesuítisme, tema constant en la revista, és presentat per E. Laban, futur Gran Mestre de la Catalana Balear, com el culpable dels transtorns socials:

"Hemos de buscar a los jesuitas en la política, en la moral y en la instrucción y demostrar sin ambages ni rodeos qué son y lo que valen, para que, presentados en cueros vivos, puedan apreciar nuestros lectores la importancia que hemos de dar a esa secta hipócrita, (...) La compañía de Jesús es la encargada de oponerse a la marcha del mundo moderno hacia la libertad de pensamiento". (133)

Els articles sobre els jesuïtes i llur influència a la societat, la separació de l'Església i l'Estat, la demanda de casaments, inscripcions i cementiris civils, la corrupció papal o del clergat nacional, són temes que es repeteixen una i altra vegada en les pàgines de la revista.

Iguàlment, tota manifestació lliurepensadora hi troba el complert ressò, com la festa de promissuació del dijous sant de 1894, al Cercle Republicà Federal de Sabadell.

Aquest és l'espai natural del sector maçònic representant a l'Assamblea de Lògies Confederades: republicans lliurepensadors i maçons, atributs que convergeixen en la majoria dels qui participen en aquest i altres actes laics semblants: Bal^udomer Lostau, Angeles Lòpez de Ayala, Eugeni Labán, Odón de Buen, etc. (134)

Arrel de la suposada conversió de Santiago Salvador, autor de l'atemptat del Liceu, "Barcelona Masònica" declarava que, feta la conversió d'aquell boig, els jesuites pretenien presentar-lo com a un sant:

"Mala conquista ha hecho el jesuitismo: podrá lucirla, per no ha convertido a un fanático, sino a un loco". (...) "Acusa el recién converso a los partidos liberales, a los centros políticos, a las huestes emancipadoras, de los "males" presentes. Será siempre el neo de su juventud, el -- carlista de la edad moza, (...) y el que leyendo libros sin digerir, cometió un crimen horroroso, tras el cual volvió al seno de la Iglesia Católica que le nutrió". (135)

Un altre dels temes que apareixerà regularment és l'Associació de Pares de Família i el marquès de Comillas -- (A. Lòpez), que la presideixi, a qui acusen de ser "los sostenedores de la moral jesuítica, que con el nombre de padres de familia, disfrázanse al objeto de perseguir todo aquello que sea contrario a la infame secta". (136)

Però l'anticlericalisme furibund no era privatiu - dels maçons més pròxims als federals lliurepensadors. Veiem, per exemple, com la revista "La Concordia", revista maçònica més moderada, es feia ressò de les opinions maçòniques que - trionfarien a Catalunya i arreu de l'Estat:

(...) "¿Qué misión tiene que cumplir la Masonería en España?".

"Creo bien sencilla la respuesta: Combatir en primer lugar la ignorancia; y unidos sus obreros en un solo hombre contrarrestar los trabajos del clericalismo. (...)

"Cuando nuestra patria tiene constantemente suspendida sobre su cabeza la sangrienta espada de la guerra civil, hija del fanatismo que continuamente fomenta una Iglesia intolerante, es un crimen no trabajar para extinguir las causas de esas periódicas y sensibles hecatombes que arruinan la Patria y extienden el luto por todas partes". (137)

L'altre gran centre maçònic anticlerical, fou -com ja s'ha dit- el GOE. El seu Gran Mestre, Miguel Morayta, es convertí, a partir de 1890, en un gran impulsor de les activitats anticlericals arreu d'Espanya, a més de cap indiscutible de la maçoneria espanyola a ulls de la dreta clerical. (138)

Ja el 1888, la lògia Bruch n° 293 de Manresa, sota el GODE, proposava a Morayta una sèrie d'accions encaminades

a expulsar els jesuïtes de Manresa i instal·lar-hi al seu lloc una escola militar, tot celebrant, com era usual entre els tallers, l'expulsió dels jesuïtes decretada per Carles III.

Un cop desmembrat el GODE, la lògia s'uniria a Morayta i el GOE perquè -diuen- Rojo Arias no els havia recol·litzat suficientment en la seva lluita antisejuitica precisament "en el seu bressol, Manresa". (139)

A finals de 1891, quan l'obediència estava en plena expansió, Morayta feia circular entre les lògies de la federació una enquesta, datada el 20 de desembre, en la que es demanava a les lògies que contestessin a vuit denses preguntes, entre les que destaquem les que segueixen:

"¿Cuáles son los inconvenientes de la vida monacal?"

"¿De qué medios debe valerse la Masonería para procurar concluir con los privilegios de que disfrutaban las Órdenes religiosas?"

"¿Qué debe hacer la Masonería para combatir eficazmente la influencia del jesuitismo?"

Per justificar les orientacions socials i polítiques cap a les que s'està dirigint el GOE, es diu:

"Los masones todos sabemos que la Masonería es algo más que una asociación benéfica, de auxilio mútuo y de mútua defensa; y sabemos también que, aun cuando no es políti-

ca, en cuanto es demasiado grande para caber en un solo partido político, todo ha de esperarlo de la política; pues sólo los gobiernos con las Cortes hacen leyes, y sin leyes que traduzcan en la práctica los principios masónicos, ¿qué eficacia tendrían esos principios?" (140)

L'agost de 1894, "Barcelona Masónica" es feia res-sò d'una nova campanya -una més- de l'actiu Morayta contra el clericalisme.

"La mitad de las líneas del manifiesto, -diu la revista-, están dedicadas a la trascendental cuestión que interesa a todos los partidos liberales: a la invasión creciente del jesuitismo en nuestra España. Alienta a todos los masones para que no desmayen en la empresa, y termina diciendo:

"Un ilustre político francés lo ha dicho hace algunos años: "Le clericalisme, voilà l'ennemi". (...)

"Masones del Gran Oriente Español: ¿creeis llegado el caso de hacer una gran campaña, respetuosa, para el dogma, para la Iglesia y para los convencimientos honrados, pero - muy anticlerical? Vosotros contestareis". (141)

El noviembre de 1894, era "La Publicidad" qui alertava de la perillosa expansió que experimentava el jesuitisme, calificada pel diari republicà de veritable invasió. Comentant elogiosament l'esmentat article, el Butlletí Oficial del GOE afegia: "Cuando queramos reaccionar, los neocatólicos

serán dueños de todo, y hasta pueden traer a sus imbéciles - borbones de la otra rama sin necesidad de guerra civil" (...)

"Efectivamente es escandaloso lo que sucede no ya en Barcelona, sino en todos los dominios españoles; el jesutismo con sus secuelas lo invade todo" (...)

"Nuestro ilustre Gran Maestro, con su reconocida - previsión nos ha señalado este peligro en su famoso Manifiesto del 20 del pasado mes de mayo, dándonos al propio tiempo los remedios que a la epidemia clerical debemos oponer". (142)

Per aquestes dates, el GOE proposava la creació -- d'un negociat especial on qualsevol ciutadà, fos o no maçó, pogués denunciar els abusos jesuïtes i rebre l'ajut adequat. (143)

Un informe intern del Sobirà Consell d'aquesta obediència, acabava amb una advertència laconica:

"Si Dios no lo remedia y la masonería internacio- nal no se coaliga contra el enemigo formidable que nos pisa los talones, el desenlace de la tragedia que se prepara es - la disolución del Reino de Italia y el restablecimiento del poder temporal del Papa..." (144)

Es clar que no tots els maçons compartien l'esperança que Déu els ajudés en la seva lluita, i encara molt - menys una "maçoneria internacional" que no existia com a --

centre de poder multinacional. Més preocupada per la realitat immediata del país, ens trobem amb la lògia barcelonina Constancia, adherida a l'Assamblea de Lògies Confederades, - que proposa al GOE la creació d'un grup d'èlite, ensinistrat especialment per la lluita contra la reacció i d'un centre d'adoctrinament anticlerical. El 28 de desembre de 1894, el mateix taller convoca, en un imprès, a totes les lògies de - Barcelona al seu local del carrer Tallers a una gran assemblea per tal de lluitar units contra el clericalisme. (145) El -- clima social i polític era tens; el govern de Cànovas havia donat via lliure a una forta i indiscriminada repressió, -- s'hàvia executat anarquistes a Montjuïc, etc. i podien repetir-se de nou les persecucions de 1883, justificades aleatòriament amb la insurrecció militar republicana. Això sense - comptar amb les arbitrarietats i coaccions dels poders locals. A Igualada, per exemple, el 1891 la lògia Jespus n° 73 era - denunciada per la premsa clerical de la població i havien - d'abatre columnes. Segons diuen, varen ésser traïts pel secretari de l'Ajuntament, que formava part del taller. (146)

Quatre anys abans era la Gesoria, de Sant Feliu de Guíxols, qui havia de dissoldre's per haver-se apoderat la - policia local del temple i del que allí hi trobaren. (147)

El 28 de febrer de 1894 el Suprem Consell del GOE adreçava una comunicació al Consell de l'Orde declarant que la lògia Antorcha n° 145 de Madrid havia descobert una de -- les causes de la que califiquen "tremenda acción anarquista": són els jesuites, que "siguiendo la simbólica leyenda, lle-

gan al cuerpo social agitando la tea incendiaria". Però l'informe afegia que en maçoneria tot fet o situació té tres causes i si els jesuïtes simbolitzaven la Hipocresia, l'Ambició era el capital i la Ignorància, la política. (148)

Uns mesos més tard Morayta i l'obediència que dirigia impulsaven una altra campanya anticlerical, enviant una circular amb una enquesta a totes les lògies que auspiciava. La Hijos del Trabajo, de Barcelona, entre altres, contestava adherint-se completament a la proposta, tot declarant que en maçoneria la regularitat és el positivisme, que no cal ésser massa ritualístics i que s'ha de rebutjar el regionalisme. (149)

Quan el GOE i la maçoneria espanyola tot just es recuperaven de la crisi finisecular motivada per la guerra colonial, Morayta empenia de nou les campanyes anticlericals amb unes "Cartas abierta al Sr. Sagasta" y un manifest: --- "Afuera Conventos", (Madrid, 10 de maig de 1902) adreçat a -- tots els anticlericals espanyols en aquests termes:

"... como escribir contra monjas, frailes i jesuitas alivia el cuerpo y conforta el alma, sigo mi tarea... Y entrando en materia, declaro en redondo (...) que (...) el anticlerical español está obligado hoy a gritar: afuera conventos!, y en su día hacer buena esta aclamación". (150)

Si bé hem centrat aquest capítol en la dicotomia - Església-maçoneria, veurem en tractar els altres temes, com

antimaçoneria i anticlericalisme constitueixen dos elements permanentment presents en l'atzarosa existència de la maçoneria catalana i espanyola.

N O T E S

1) Aquest és un dels més clars fenòmens que avalen els arguments de Mayer en torn a la supervivència de l'Antic Règim fins la Primera Guerra Mundial. Vegeu, Meyer Arno, A., La persistència del Antiguo Régimen, Alianza Ed., Madrid, 1984.

2) "Els mites només floreixen si són útils", diu Roberts, J.M., tot referint-se a la interessada fabricació de contubernis i complots, : op. cit., p. 346.

3) Sobre les primeres condemnes pontificies a Europa i concretament a Espanya, vegeu Ferrer Benimeli, J.A., Masoneria, Iglesia e Ilustración, vol. I, pp. 107 i ss. i 216-221; pel que fa a l'Edicte de l'Inquisidor Major, datat el 1738, vegeu també, del mateix autor, "Un caso de política interior: Fernando VI y la masonería", a La época de Fernando VI, Cátedra Feijoo, Centro de Estudios del siglo XVIII, Oviedo, 1981, pp. 57-138. Sobre la prohibició de 1751, vegeu del mateix autor, La masonería española en el siglo XVIII. Siglo XXI, Madrid, - 1974, pp. 161-173.

4) Segons l'abat Barruel, el jacobinisme maçònic també estava conquistant Espanya. Barruel, A., op. cit., p. 286-287. Vegeu alguns documents de finals del segle XVIII referits a infiltracions maçònico-revolucionàries a Ferrer Benimeli, J.A. op. cit., vol. III, pp. 328-332. Semblants denúncies, sempre vinculades íntimament a l'Església, seguien invariablement divulgant-se en plena època de Ferran VII. El 1818 la Inquisició de Cort encarregava als Tribunals del Sant Ofici de Saragossa, Barcelona i Logronyo que vigilessin els passos fronterers a fi d'evitar que dos suposats sectaris (Meralouse i Franos) no s'introduïssin al país, doncs tenien la missió de promoure la llibertat de les colònies i la subversió revolucionària a la metròpoli. AHN Madrid, Llig. 3719, exp. 5. Vegeu també el fulletó de Bosch i Ballester, R., Arreglament secret -- per arruinar la España en lo any 1820, Barcelona, 1820.

5) Sobre la detenció, processament i les gestions fetes -- aprop del cònsul francès a Barcelona i del Gran Mestre francès, el príncep L. Murat, vegeu Eybert, A., Les Martyres de la Franc-maçonnerie en Espagne en 1853, París, 1854.

6) Per la fundació de la Reial Societat anglesa i les relacions entre hermetisme, càbala i alquímia amb la nova ciència conreudada per Newton, Boyle, etc., (d'on la maçoneria moderna extraurà alguns dels principis filosòfics bàsics) vegeu Yates Frances, A., El Iluminismo Rosacruz, F. de Cult. Econ. Mèxic, 1981, cap. XIII-XVI. El moviment rosacreu va pretendre, unir -o reunificar- en un projecte comú no excent d'utopisme, la ciència moderna i la religió cristiana.

7) Recordem amb quina duresa la jerarquia catòlica es va negar a jurar la Constitució de 1876, amb mostres d'una intolerància molt superior a la de l'Encíclica "Syllabus". Cal -- preguntar-se -com ho fa Cárcel Ortí- què hi havia en realitat darrera d'aquesta posició: Cárcel Ortí, V., Iglesia y Revolución en España (1868-1874), Instituto de C. de la Iglesia, -- Univ. de Navarra, 1975, pp. 414-415.

8) Velasco Murviedro, C., Cánovas del Castillo y la articulación del Estado Nacional, a "Cuadernos Económicos de Información Comercial", n° 6, Madrid, 1978, p. 72.

9) Durant el Sexenni dels libels obsessius varen continuar publicant-se amb regularitat. Vegeu, entre una considerable -- producció, Sescà i Aritepor, D., Un pacto nefando, Imp. de F. Martí, Barcelona, 1872, opuscle carlista on es diu que la causa de tots els mals que afligeixen les nacions són orientats per la maçoneria (pp. 11 i ss.) i consentits conscientment -- conscientment per una part del clergat.

10) Si bé a aquests plantejaments també s'hi abonaren els representants moderats del catolicisme -com veurem-, foren -- els carlins i integristes qui més aplicació posaren en divulgar els poders maçònics nacionals i universals. Vegeu Creus i

Corominas, T., La Masonería y su intervención en los principales sucesos políticos de los tres últimos siglos, Tip. Católica, Barcelona, 1899; Anònim, Católicos y masones, La Masonería y el Catolicismo; Polo y Peyrolon, M., Intervención de la Masonería en los desastres de España, Valencia, 1899; Reig Casanova, E., Sacrílegos y traidores; La Masonería contra la Iglesia y contra España, Sevilla, 1897; Tirado y Rojas, M.,: Las Traslogias, Madrid, 1895; l'obra de Labis, Ch.,: El liberalismo, la Francmasonería y la Iglesia Católica, editada el 1869, va ser molt comentada i recomentada per "La Regeneración", orga dels tradicionalistes espanyols. Un altre dels clàssics és Serra y Caussá, N.,: Masonería al derecho y al revés, Lib. Católica, Barcelona, 1897, 2 vols.; Huertas Lozano, J.,: ¡Yo he sido impío! Relaciones espiritistas y masónicas, Madrid, 1892.

11) Vegeu, entre altres, algunes de les publicacions que, des dels neoespiritualismes d'entre-segles, feien la crítica al catolicisme des de dins del fenomen religiós: "Luz, Unión, Verdad", "El Heraldo de la Estrella", "La Rosa Cruz", totes de Barcelona. L'obra de J. Verdaguer La Atlántida fou elogiada pels autors teosòfics, entre ells Mario Rosso de Luna, que era maçó de grau 33.

12) A més dels atacs que, des de la premsa maçònica, es dirigien a l'Església, altres autors "profans" col.laboraven en la tasca anticatòlica, com Constancio Miralta, pròxim al grup maçònic i lliurepensador de "Las Dominicales del Libre pensamiento". Vegeu, com exemple d'aquesta literatura fantasiosa i de baixa estofa, Los secretos de la confesión, Madrid, 1886.

13) Referit per Carreras Candi en un article a "La Vanguardia", Barcelona, 6 d'abril de 1930.

14) El rècord de condemnes a la maçoneria correspon a Lleó XIII. Vegeu Ferrer Benimeli, F.A.,: El contubernio judeo-masónico comunista, pp. 42-44.

15) "Jesús hacía masones. La Religión hace fariseos", podem llegir al Boletín Oficial del GOE, on es vaticina que quan -- aquesta s'aparti de l'error s'unirà a la maçoneria. Vegeu n° 355 i 356, Madrid, 30-12-1921 i 31-12-1921, pp. 173-174 i 356, respectivament.

16) Sobre la mentalitat de setge i l'estratègia defensiva de l'Església espanyola a la Restauració, vegeu el recent estudi de Frances Lannon, Privilegy, persecution and prophecy. - The Catholic church in Spain, 1875-1975, Clarendon Press, Oxford, 1987. Segons la historiadora anglesa, el manteniment de les bases socials i, simultàniament, la situació de forteleza assetjada va impossibilitar el catolicisme de ser permeabilitzat pel liberalisme i els moviments progressistes, la qual cosa va afavorir la persistència i fins i tot el predomini dels corrents integristes i arcaïtzants.

17) Un any abans que Garibaldi ocupés Roma, Pius IX seguia excomunicant tothom que s'afiliés a la maçoneria o els carbonaris, com es pot llegir en la Constitució "Apostolicae Sedis" del 12 d'octubre de 1869. Vegeu Ferrer Benimeli, J.A.,: La Maçonnería de Aragón, Librería General, Zaragoza, 1979, vol. I, p. 123.

18) La seva obra es seguí reeditant, com a mínim fins el 1933, (Barcelona, Edit. Prensa Católica). La Fuente havia estat Rector de la Universitat Central de Madrid i era membre de la Real Acadèmia de la Història.

19) Dupanloup, Mons.,: Estudio sobre la Francmasonería, -- Barcelona, 1875, 127 pp.

20) Ferrer Benimeli, J.A.,: El contubernio, pp. 39-40.

21) El retorn d'Espartero al poder i la introducció del -- Kraussisme a Espanya de la ma de Sanz del Rfo només serveix -- com argument a la historiografia reaccionària i antimaçònica, engatjada en fer creure que un bienni progressista era sufi-

cient per omplir el país de lògies i maçons, com ho farà Me-
néndez Pelayo, M.,: Los heterodoxos..., Vol. II, pp. 992-993.

22) Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona, VI, n° 284, 6 de juny de 1863, pp. 266-267. Durant aquest any també s'ocuparan sovint de l'espiritisme, molt divulgat a Fran-
ça i escassament, encara, al nostre país. Vegeu entre altres, el butlletí n° 281 del 16 de maig de 1863.

23) Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona, VII, n° 317, 16 de gener de 1864, pp. 46-48. Renan no era ma-
çó.

24) El mateix canonge, J. Collell, que tant preocupat es -
mostrarà els anys vuitanta en lluitar contra la maçoneria, ni
tant sols la menciona en el seu opuscle La revolució i les an-
tigualles, editada el 1872, (Bib. Popular, Barcelona) on l'ob-
jectiu és alarmar els lectors contra el sufragi universal, la
Internacional i "les castes de revolucionaris".

25) De les ires catòliques no s'escaparen tampoc els conser-
vadors ja que fou el propi Cánovas qui va incloure a la Cons-
titució el polèmic article 11 sobre la llibertat religiosa, -
mentre l'Església el denunciava argumentant que el "Syllabus"
prohibia la llibertat de cultes. Vegeu Benavides, D.,: Democ-
racia y cristianismo en España 1875-1931, Madrid, 1978, pp.
21-27.

26) Vegeu alguns aspectes de la qüestió en l'interessant
treball de Ma. Victoria López Cordón, La mentalidad conserva-
dora durante la Restauración, a La España de la Restauración,
VVAA, Siglo XXI, Madrid, 1985, pp. 71-109. Sobre l'oposició -
de l'Església a la modernitat, vegeu també algunes reflexions
a Pérez Díaz, V.,: El retorno de la sociedad civil, Inst. de
Estudios Económicos, Madrid, 1987, pp. 417 i ss.

27) Torras i Bages, J.,: ¿Què és la Maçoneria?, Vic, 1884;
reeditada el 1932 pel Foment de la Pietat, també en català.

28) Els articles antimaçònics de Mañé al "Brusi" seran editats sota el títol de La Masonería, Vilanova i la Geltrú, 1883.

29) Taxil Léo, Los misterios de la francmasonería, Barcelona, 1887. Aquesta obra, la més completa i no exenta -com totes les altres- de fantasiosa morbositat, va ser reeditada vàries vegades en versió econòmica. Un any després Taxil ja era un expert en maçoneria espanyola, doncs el 1888 es va publicar a Barcelona la seva obra La España Masónica, on apareixen varis coneguts membres de la maçoneria catalana com Enric Nello i F. Balart, a més de Víctos Balaguer i altres membres -- del Suprem Consell del GODE. El 1889 es publicava, del mateix autor ¡Abajo los ladrones!, traduïda pel prevere Rafael Pijoan, (director de la revista "El Faro Popular") La Inmaculada Concepción, Barcelona, 1889. A aquests els succeïren altres títols per l'estil.

30) Creus i Corominas va publicar, sota el pseudònim de -- "Mauricio" (i amb un pròleg signat per "Iberus", molt a l'estil de Menéndez Pelayo) una de les obres antimaçòniques més -- ben confeccionades, encara que de falsa erudició científica: La Gran Traición, Barcelona, 1899. La seva darrera producció sobre el tema va ser El reino de Dios y el reino de Satanás, Vilanova i la Geltrú, 1913, recull d'articles apareguts a "La Defensa". Creus va publicar també Un golpe de Estado hasta -- aquí desconocido en la Historia de Cataluña, Tip. de Fomento, Madrid, 1888 i Manual de Sindicats agrícoles i Caixes Rurals, Barcelona, 1906.

31) Sobre l'expulsió dels jesuïtes i les acusacions fetes a la maçoneria i al compte d'Aranda (a qui uns i altres califiquen de maçó sense aportar-ne cap prova), vegeu Ferrer Benímeli, J.A.,; Olaechea, F.,: El conde de Aranda, Lib. General, Saragossa, 1978, vol. I, pp. 128-168.

32) Vegeu Massot i Muntaner, J.,: L'Església catalana al -- segle XX, Ed. Crial, Barcelona, 1975, pp. 17-23.

33) Català i Albosa, Jaume,: Pastoral sobre la Masoneria, Barcelona, "La Renaixença", 1884.

34) del Osso, Enrique,: Catecismo acerca de la Masoneria, Barcelona, 1884.

35) Sardà i Salvany, F.,: Masoneria y Catolicismo, Tip. Católica, Barcelona, 1885, 155 pp.

36) Senyalem de nou que la uniformitat en els plantejaments antimaçònics d'uns i altres no impideix -com és sabut- que se gueixi aflorant el conflicte entre el catolicisme moderat, -apoïat per Roma, i l'integrisme o el carlisme. Vegeu, per exemple, la censura de la Santa Seu al "Correo Catalán" (que el 1884 segueix descalificant la Constitució del 1876) i la correspondència de Rampolla amb Català i Albosa arrel d'aquells fets. Manent, Albert, "Una censura de la Santa Seu contra "El Correo Catalán" a Contribució a la Història de l'Església Catalana, pp. 219-236.

37) Vicent, P.; Antonio, S.J.,: Socialismo y Anarquismo, - València, 1895. El pare Vicent va crear el primer cercle d'obrers catòlics del país a Manresa, el 1865. El setmanari "La Escuela del Obrero", impulsada per Lluç i Garriga, i l'Institut Català d'Artesans foren algunes de les mesures catòliques per intentar neutralitzar o limitar la implantació de la Internacional entre la classe obrera. Vegeu al respecte, Termes, Josep,: Anarquismo y sindicalismo en España, Ed. Crítica, Barcelona, 1977, pp. 259-262.

38) Vicent, A.,: op. cit., pp. 472-473. L'obra, que està dedicada al marquès de Comillas, inclou una carta de Lleó XIII atorgant a l'autor la benedicció apostòlica i la felicitació del cardenal Rampolla.

39) Morgades i Gili, Josep,: Carta Pastoral para el Adviento, Vic, 1889, 24 pp. Està dedicada exclusivament a la maçoneria.

40) Op. cit., pp. 22-24.

41) Pel catalanisme catòlic i el vigatanisme vegeu Payne - Standley, G.,: El catolicismo español, Ed. Planeta, Barcelona, 1984, pp. 114 i ss.; Selva, Bonaventura,: Vigatans i vigatanisme, Ed. Selecta, Barcelona, 1965; Bonet i Baltà, J.,: L'Església Catalana, de la Il·lustració a la Renaixença, Pub. de --- l'Abadia de Montserrat, 1984, pp. 178 i ss.; les Obres completes de Torras i Bages, editada i prologada per aquest mateix autor, Bib. Perenne, Barcelona, 1984; Cacho Viu, V.,: "Catalanismo y catolicismo en el ambiente intelectual finisecular" a Cuenca, J.M., (ed.): Aproximación a la historia social de la Iglesia española contemporánea, Col. Univ. del Escorial, 1978, pp. 297-321; són d'interès les recents aportacions de Ramisa, Maties,: Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu del Montserrat" 1878-1900, Ed. Eumo, Vic, 1985, amb un estudi introductorí de J. Ma. Fradera; d'aquest darrer autor vegeu - Entre l'abisme i la realitat; estratègies del catolicisme català, "L'Avenç", n° 85, setembre de 1985, pp. 64-74.

42) Sobre Torras i Bages, vegeu, a més de les obres i autors citats en la nota 41, La santa memòria del bisbe Torras i Bages, Foment de la Pietat, Barcelona, 1931; Elías de Tejada, F.,: "Los supuestos del pensamiento político de Torras i Bages", a Miscel·lània Borrel i Soler, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1962, pp. 137-162; Massot i Muntaner, J.,: Aproximació a la Història religiosa de la Catalunya contemporània, Pub. de l'Abadia de Montserrat, 1973, pp. 15-21 i L'Església catalana al segle XX, Ed. Curial, Barcelona, 1975, pp. 24-26, 193-198, del mateix autor.

43) "La Veu del Montserrat", n° 23, Vic, 7 de juny de 1884, pp. 177-178.

44) "La Veu del Montserrat", p. 177.

45) "La Veu del Montserrat", n° 24, 14 de juny de 1884. p. 186.

46) Serà comú també entre els catòlics que escriuen la història de l'orde culpabilitzar la burgesia liberal dels avanços maçònics i anticatòlics. El més significat d'ells -Vicente de la Fuente- afirmarà, referint-se als sucesos de Alcoi, Reus etc., del 1835, que els empresaris temien els obrers i de res els havia servit fer-se maçons, ja que els treballadors s'afiHistoria de las So-
ciedades Secretas, Ed. Prensa Catòlica, Barcelona, 1933, vol. II, pp. 302 i ss. La primera edició és de 1870.

47) "La Veu.....", n° 24, pp. 187-188.

48) El setmanari lliurepensador "La Humanidad" comenta irònicament la renúncia de Dupanloup, que és definit com "un -- hombre que se viste por la cabeza y ejecuta gravemente ante -- un numeroso público contorsiones y muecas que inspiran risa, cuando no otra cosa". "La Humanidad", III, n° 53, Barcelona, 6 de gener de 1872, p. 6.

49) Dupanloup, Op. cit., p. 95.

50) "La Veu ...", VII, n° 23, 7 de juny de 1884, p. 178.

51) "La Veu ...", n° 25, 21 de juny de 1884, p. 196.

52) "La Veu ...", n°26, 28 de juny de 1884, pp. 203-204.

53) Torras i Bages, J.,: La Tradició Catalana, Edicions 62, Barcelona, 19 1981, pp. 86 i 90.

54) Citat per Bayet, Albert,: La Libre Pensé, PUF n° 848, París, 1970, p. 95.

55) La Tradició Catalana, p. 127.

56) "La Veu ...", n° 27, 5 de juny de 1884, p. 210.

57) Catalanisme i Maçonisme, "La Veu ...", IX, n° 20, 15 de maig de 1886, pp. 154-156. Calificar de maçònic el federalisme nacionalista d'Almirall era, com a mínim, un exemple -- més de com l'Església utilitzava el mite de les "sectes tenebroses" per tal de confondre i apartar l'opinió pública dels corrents polítics contraris als seus interessos.

58) La Tradició Catalana, p. 77.

59) Op. cit., pp. 77-78.

60) Op. cit., p. 79.

61) "La Veu ...", VIII, n° 29, 19 de juliol de 1884, p. 226

62) "La Veu ...", n°30, p. 236. Al marge de les actuacions de catòlics i maçons en el pla social i polític, ambdós creuen en l'eficàcia del rite i la cerimònia, que donen sentit a tota creença i pràctica esperitual. En la intimitat de la lògia, el maçó aprenia a millorar-se, simbolitzat en l'idea de convertir la pedra bruta en cúbica, per així saber actuar amb -- justícia i criteri maçònic en la societat.

63) Torras i Bages, J.,: "La nostra filiació", a Obres Completes, Biblioteca Perenne, Barcelona, 1948, pp. 993 i ss. -- Pastoral datada el 10 de febrer de 1903.

64) La Catalana Balear, amb el seu Gran Mestre E. Labán en cap, anà a saludar Combes i li entregà un missatge. Vegeu "Boletín Oficial de la GLSRCB, III, n° 29, Barcelona, setembre - de 1903, p. 12.

65) Si bé "La Veu del Montserrat" podia representar en el pla polític un paper "liberal" enfront d'altres sectors encara més reaccionaris, com afirma M. Ramisa, (Op. cit., p. 168) aquí, com en altres publicacions i autors, les diferències de sapareixen quan es tracta de lluitar contra la maçoneria.

66) Per la biografia de Collell, vegeu les seves obres, -- Dulcis Amicitia, Gazeta de Vich, 1926, Sembrant arreu, Tip. -- Balmesiana, Vic, 1927; Carteig històric, Gazeta de Vich, 1927; Del meu fadrinatge, Gazeta de Vich, 1920; Memòries d'un noy de Vich, Gazeta Montanyesa, Vic, 1908; Ramisa, M.,: op. cit., pp. 62-67, passim; Fradera, J.Ma.,: op. cit., pp. 69-72.

67) "La Veu ...", V, n° 47, 24 de novembre de 1883, pp. - 370-371.

68) Victòries de la Fe, "La Veu ...", VII, n° 38, 20 de setembre de 1884, pp. 297-298.

69) "La Veu ...", VII, n° 44, 31 d'octubre de 1884, p. 346: vegeu també el n° 39, del 27 de setembre del mateix any, pp. 305-306.

70) "La Veu ...", VII, n° 46, 15 de novembre de 1884, pp. 361-362.

71) "La Veu ...", VII, n° 48, 29 de novembre de 1884, pp. 377-378.

72) "La Veu ...", VII, n° 49, 6 de desembre de 1884, pp. - 385-386.

73) "La Veu ...", VII, n° 52, 27 de desembre de 1884, pp. 409-410.

74) "La Veu ...", XXII, n° 35, 2 de setembre de 1899, p. - 280.

75) Carbonero y Sol, León,: Crónica del Congreso Antimasónico Internacional, Trento, 1896, Madrid, 1896.

76) Carbonero y Sol, L.,: Op. cit., pp. 756-758. L'autor - precisa que Collell va pronunciar el discurs "en italiano correcto" i que, un cop mostrat a la sala el crucifixe, el va -

depositar a la taula presidencial. Així mateix, fa una detallada menció a la visita de la "Real Família", és a dir, Don Carlos i la seva comitiva, per tal d'unir-se al "Te Deum" que es celebrà a la segona sessió i "protestar así contra las maquinaciones anti-cristianas y anti-sociales de la secta masónica". (p. 772)

77) Mañé i Flaquer, Joan, : La masoneria, Vilanova i la Geltrú, 1883, p. 5. Les exageracions que rodejen la influència de l'orde a la política espanyola y al número real de maçons en aquests anys, han arribat fins i tot a alguns autors prestigiosos de l'actualitat. Payne, Standley G. afirma que a finals de segle hi havia a Espanya 65.000 maçons, xifra totalment exorbitada: op. cit., p. 165. Basem la nostra afirmació en els estudis fets fins l'actualitat arreu l'Estat. Vid. bibliografia.

78) Mañé i Flaquer, J., : Op. cit., p. 31.

79) Vegeu al respecte Benavides, D., : Op. cit., pp. 183-201; Ramisa, M., : Op. cit., pp. 140-143; Payne Standley, G., : Op. cit. pp. 147-153; Gallego, J.A., : La política religiosa en España, 1889-1913, Ed. Nacional, Madrid, 1975, pp. 26 i ss.

80) Citat per Comín Colomer, E., : La Masonería en España, Editora Nacional, Madrid, 1944, p. 258.

81) Mañé i Flaquer, J., : Op. cit., p. 27.

82) "El Mallette", III, n° 41, Barcelona, 31 de juliol de 1883, p. 2. Vegeu també els números 32, 39 i 42 de la revista, així com "Los Tres Puntos", I, n° 5, Barcelona, 12 d'abril de 1883, p. 1ra., on s'insisteix en el passat liberal de Mañé.

83) "La Veu de Catalunya", V, n° 41, Barcelona, 13 d'octubre de 1895, pp. 492-493; vegeu també les pp. 489-491.

- 84) "La Veu de Catalunya", V, n° 42, Barcelona, 20 d'octubre de 1895, p. 507.
- 85) "La Barretina", III, n° 101, 14 de desembre de 1894.
- 86) "La Barretina", n° 109, 15 de març de 1895.
- 87) "La Barretina", n° 125, 5 de juliol de 1895.
- 88) "La Barretina", n° 148, 13 de desembre de 1895.
- 89) Vegeu Riquer, Borja, : El conservadorisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració, "Recerques", n° II, Barcelona, 1981, pp. 29-80.
- 90) Sardà i Salvany, F.: Masonismo y Catolicismo, pp. 39-40. Amb Collell, Duran i Bas i Ortí i Lara, entre altres, va participar en el Congrés Catòlic de Tarragona, Crònica del IV Congreso Católico Español ..., pp. 622-625. Entre l'abundant literatura catòlica que provocà l'encíclica antimasonica, vegeu Ossó, Enrique de, Pbro., : Catecismo acerca de la masonería, sacado a la letra de la encíclica "Húmanum Genus" de nuestro Padre Amantísimo León XIII, Barcelona, 1884.
- 91) Op. cit., pp. 90-97
- 92) Sardà i Salvany, F., : La Acción Antimasónica, fulletó n° 9 de la col·lecció "El Buen Combate", Barcelona, 1896. --- D'aquest autor vegeu també Fàbrica, quartel, parròquia, Barcelona, 1913; Pobres espiritistas, Tip. Catòlica, Barcelona, -- 1873; Lo Pare Nostre y la qüestió social, Tip. Catòlica, Barcelona, 1906; Discurso leído en el Congreso Católico de Zaragoza sobre la libertad y la independencia de la Iglesia ..., Tip. Catòlica, Barcelona, 1890.
- 93) "Maurficio" (Creus i Corominas), La Masonería ante la Iglesia y la Patria, Barcelona, 1897, p. 51. L'obra està prologada per Sardà i Salvany.

94) Op. cit., p. V, pròleg.

95) Op. cit., pp. 105, 106, i 108, n° 2.

96) Creus i Coromines, T.,: El reino de Dios y el reino de Satanás, Vilanova i la Geltrú, 1913. Malgrat que Taxil havia confessat, l'abril de 1897, que el Palladisme i la maçoneria luciferina eren fruit de la fantasia, l'esforçat Creus seguia declarant que les obres de Taxil estaven basades en realitats.

97) "La Defensa", III, n°29, Vilanova i la Geltrú, 20 de juliol de 1889, p. 337.

98) Per la curiosa trajectòria de Taxil, les fantasies luciferines i d'altres tipus, vegeu Ferrer Benimeli, J.A.,: El contubernio, pp. 32-90.

99) "La Defensa", III, n°43, 26 d'octubre de 1889, pp. 510-511; vegeu també IX, n°33, 24 d'agost de 1895, p. 277, entre altres.

100) "Revista Popular", XXV, n°1291, Barcelona, 5 de setembre de 1895, p. 145.

101) "La Defensa", IX, n°45, 16 de novembre de 1895, pp. 389 i ss.

102) "La Defensa", III, n°12, 23 de març de 1889, p. 143.

103) R. Nocedal s'havia distingit en fer palesa la seva obsessió antimaçònica al Parlament. En la sessió del 21 de maig de 1891 interpel·là a Silvela, ministre de Governació, per demanar la dissolució de la maçoneria, ja que el Governador Civil de Madrid havia autoritzat l'inscripció d'aquesta al Registre Civil. L'obediència de Morayta agraf amb sornegueria que el diputat integrista hagués donat a conèixer la existència i situació legal del GOE al Congrés de Diputats. Vid. Boletín Oficial del GOE, III, n°32, Madrid, 30 de juny de 1891, pp. 1-4.

Vegeu les seves obres Discurso de Don R. Nocedal en el Congreso de los Diputados, s.a., 56 pp.; "La Iglesia y la Masonería" a Obras completas de D. Ramón Nocedal, Imp. Fortanet, Madrid, 1907, vol. I, pp. 67-153. Vegeu també Discurso en el juicio oral promovido por la Masonería, Madrid, 1890.

104) "Diario Catalán", Barcelona, 12 de desembre de 1895, p.2.

105) "Lo Crit de la Patria", en la que hi col.labora J. Co llell, era una altra d'aquestes publicacions nocedalistes, -- que aparegué el 16 d'octubre de 1883. A partir del n°257 es -- dirà "Setmanari Tradicionalista Ilustrat". Moltes de les re -- vistes ultramontanes foren condemnades per la jerarquia catò -- lica, com "Lo Fuet" (1882) i "Lo Bon Catòlich" (1883).

106) "La Vespa", II. n°81, Barcelona, 22 de maig de 1883.

107) "La Vespa", II, n°44, 9 de gener de 1883, pp. 3-4.

108) "Mauricio", Op. cit., pp. 50-51. Per la presència es -- panyola a Trento vegeu Ferrer Binimeli, J.A., El contubernio ... pp. 70-77 i, del mateix autor, Carlos VII y el Congreso anti -- masónico de Trento, "Letras de Deusto" 29, Bilbao, maig-agost de 1984, Vol. 14, pp. 151-157.

109) Reproduit per "La Defensa", n°23, 6 de juny de 1896, pp. 183-185.

110) Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelo -- na, any 1839, n°1165, 23 de març de 1896, p. 78.

111) Boletín Oficial Eclesiástico, n°1166, 30 d'abril de -- 1986, pp. 103-104.

112) Des del Sexenni que trobem autors catòlics disposats a demostrar que la desunió de l'Església és causada per la fe -- blesa de certs sectors catòlics envers la maçoneria. Vegeu --

Sescà i Aripetor, D.,: Op. cit., pp. 39 i ss. Salvador Casañas i Pagès, bisbe de la Seu d'Urgell, assegura que la causa de -- les divisions dins l'Església estan en la maçoneria: Exhortación Pastoral, Tarragona, 1890, pp. 40-45; vegeu també Anònim, Solución para la unión de los católicos contra el Masonismo y Liberalismo, Tip. Católica, Barcelona, 1899; Anònim, Apostolado en acción. Folleto importante para la unión de los católicos contra el masonismo y liberalismo, Barcelona, 1899.

113) Reproduit per "La Defensa", X, n°30, 24 de juliol de 1896, pp. 239-240.

114) Boletín Oficial Eclesiástico, n°1171, 21 de setembre de 1896, pp. 247-254.

115) Costa i Fornaguera publicà, el 1898, una Pastoral contra la masoneria, on es repeteixen els tòpics comuns al catolicisme de l'època. Carta Pastoral, Tarragona, 1898.

116) Actes du 1° Congrès Antimaçonique International, --- 26-30 de setembre de 1896, Tournay, 1897.

117) Carbonero Sol, León, Op. cit., p. 759.

118) Carbonero Sol, León,: Op. cit., pp.332 i ss. passim. Vegeu també el discurs que va pronunciar M. Polo y Peyrolon - (un altre professional de l'antimaçonisme) al V^e. Congrès Catòlic Espanyol, celebrat a Burgos, el 1899: Crónica del 5° Congreso Católico Español, Burgos, 1899, pp. 237-262.

119) Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona, n°1174, 26 de novembre de 1896, pp. 299-309.

120) "Reinaré", Boletín del Comité Nacional de la Unión Antimasónica, II, n°10, Barcelona, 15 de setembre de 1900, p. 8. En el Congrès Catòlic de Burgos, celebrat el 1899, també es tractà ampliament el tema maçònic. Entre les conclusions de l'esmentat congrés hi figura la recomanació a tots els catò-

lics que s'inscribeixin a la Unió Antimasónica Española, a fi de prestar un bon servei a "la causa catòlica y a la patria, evitanto a ésta días de amarga tristeza". Vid. "Reinarré", n°10, pàg. 1ra.

121) Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona, n°1178, 31 de març de 1897, pp. 82-93.

122) Vegeu Ferrer Benimeli, J.A.: El contubernio, pp. 58-60.

123) Valverde, J.Ma.: Vida y muerte de las ideas, Ed. Planeta, Barcelona, 1980.

124) Vid. "Ordo" n°27, 1885, XXIV i Boletín Oficial del GODE, XII, n°9, Madrid, 15 de maig de 1884, pp. 136-137.

125) Boletín Oficial del GODE, III, n°56, Madrid, 15 d'agost de 1873, p. 3.

126) Boletín Oficial del GODE, III, n°61, Madrid, 1 de novembre de 1873, p. 9.

127) Estudio sobre la Francmasonería. Refutación a Mons. Dupanloup, Obispo de Orleans, autorizada por la Resp. Log. Silencio n°42 del Gran Oriente de España, Madrid, 1875.

128) Refutación a la Encíclica de León XIII sobre la Francmasonería, Resp. Log. Colmena n°285, Barcelona, 1884.

129) "La Tramontana", IV, n°154, 30 de maig de 1884, pp. 2-3. Arús es pregunta si l'encíclica li ha estat inspirada al Papa pel diari francès neo "Le Monde", que alarmava els seus lectors amb els progressos de les societats secretes a Alemanya, especialment protegida per Metternich.

130) El 1893 la composava les logies Cadena de Unión, Amis du Devoir, Constancia, Humanidad, Estrella Polar, Hijos del Trabajo, (recent separada del GOE) i Redención; aquesta darre

ra constituïa el centre impulsor de l'Assemblea, la presidència de la qual corresponia, per torn anual, al Venerable Mestre de cadescuna de les lògies. Tenia la seu al c/. Escudí -- llers, n°3, 1ra. "La Concordia" també era anticlerical, però amb menys virulència que "Barcelona Masónica".

131) El primer director i fundador de la revista va ser Valentín Acha, membre de la Hijos del Trabajo des del juliol de 1892; posteriorment el succeí P. Montagut. Tenia la mateixa seu que l'Assemblea de Lògies.

132) "Barcelona Masónica", III, n°21, Barcelona, agost de 1894, p. 4.

133) "Barcelona Masónica", II, n°10, setembre de 1893, pp. 7-8. El mes anterior "La Tramontana" -sempre apunt per atacar el catolicisme- reprenia el tema del suposat maçonisme del Pa pa Pius IX, amb la reproducció del conegut document de la --- Gran Lògia de Bavaria i els comentaris adients: XIII, n°630, Barcelona, 25 d'agost de 1893, p. 2.

134) "Barcelona Masónica", III, n°17, abril de 1894, pp. - 9-11.

135) "Barcelona Masónica", III, n°22, setembre de 1894, pp. 11-12.

136) "Barcelona Masónica", II, n°9, agost de 1893, p. 11; vegeu també els números 8, 10 i 21, corresponents a juliol i setembre de 1893 i a agost de 1894.

137) "La Concordia", II, n°8, Barcelona, març de 1889 pp. 63-64.

138) Aquest any Morayta, com a cap del GOE, demandà per injúries a dos preveres de Castelló de la Plana: Wenceslao Balaquer i Andrés Serrano, de filiació integrista, que foren defensats per R. Nocedal. La premsa d'arreu l'Estat es feu res-

sò del sorollós judici, en que si bé els religiosos no foren condemnats, el GOE i M. Morayta especialment, en sortiren --- prestigiats i moralment victoriosos. Vid. Usó i Arnal, J.C.,: Católicos y masones en Castellón de la Plana, a "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, LIX", Quadern I, Castelló de la Plana, gener-març de 1893, pp. 91-109. Anys després aquest succés encara era utilitzat per atacar l'Església. Vegeu, entre altres, "La Tramontana", n°486, Barcelona, 21 de novembre de 1896, p. 2, on es recorda l'aniversari d'aquella derrota clerical.

139) AHNS, Mas. Llig. 621 A, exp. I. Morayta fou nomenat - Membre Honorari del taller.

140) Boletín Oficial del GOE, VI, n°42, Madrid, 15 de gener de 1892, pp. 17-19.

141) Un documento importante, "Barcelona Masónica", III, - n°21, agost de 1894, p.2.

142) Boletín Oficial del GOE, VI, n°100, Madrid, 1 de novembre de 1894, pp. 111-112.

143) AHNS, Mas. Llig. 755 A, exp. II, documents de la lògia Redención n°74, 8 de gener de 1895.

144) AHNS, Mas. Llig. 351 A, exp. 25.

145) AHNS, Mas. Llig. 621 A, exp. 15.

146) AHNS, Mas. Llig. 621 A, exp. 13.

147) Referit en la documentació de la lògia Hijos del Trabajo, setembre de 1887: AHNS, Mas. Llig. 618 A, exp. 17.

148) AHNS, Mas. Llig. 351 A, exp. 2. L'informe està signat pel Gran Comanador i el Grananciller. Atribuir el terrorisme anarquista a la provocació o manipulació dels jesuïtes era una idea comuna. Fernando Garrido, per exemple, deia als interna-

cionalistes: "sois instrumentos inconscientes de los jesuitas". Citat per Anselmo Lorenzo a El Proletariado Militante, pròleg i notes d'A. Junco. Alianza Universidad, Madrid, 1974. p. 89.

149) AHNS, Mas. Llig. 618 A, exp. 17, documents del 11 de novembre de 1894 i del 14 de gener de 1895.

150) Afuera Conventos, Imp. C. de las Pozas, Madrid, 1902. Dos anys després se n'editaria un altre, també signat per Morayta i més extens que l'anterior: ¡Abajo el Convenio de Jujio! Imp. Ducazcal, Madrid, juliol de 1904.

C A P I T O L I I I

MAÇONERIA I LLIUREPENSAMENT.

Entre els maçons de la Catalunya finisecular (i els del segle XX) era comuna la idea que la maçoneria prengué la forma de moviment lliurepensador per tal d'iniciar directament en la política i la societat. Tot i que l'afirmació és exagerada, sí podem dir que els vincles entre alguns sectors de l'orde -a voltes majoritari- i els nuclis lliurepensadors foren tant estrets que es fa certament difícil de separar un de l'altre.

En totes i cadascuna de les agrupacions lliurepensadores del país hi trobem maçons entre els seus dirigents i - fundadors, o bé es una lògia o vàries que les creen. La característica és comuna a altres països llatins com França, primera i més important font d'inspiració dels maçons catalans.

Per altra banda, és cert que la maçoneria republicana i políticament més radical serà el sector més identificat i confós amb el moviment lliurepensador. Com veurem més endavant, maçoneria i lliurepensament es presenten com a cos sos plurals, amb definicions doctrinàries discordants i propostes d'actuació també diferenciades, malgrat l'adhesió a alguns principis bàsics acceptats per tots, com són, pel que fa al lliurepensament, el sistema republicà i l'anticlericalisme.

Per la seva banda, la maçoneria presenta un panorama on afloren sovint les discòrdies, fruit de la pluralitat pròpia de l'orde. Els corrents més moderats i poc o gens partidaris d'actuar directament a la societat i la política veuran amb un cert recel les concupiscències amb un moviment -- que es declara majoritàriament ateu i excessivament compromès amb el republicanisme. Però les famílies maçòniques més radicals, com els nuclis de "Barcelona Masónica", l'Assamblea de Lògies Confederades o la GLSRCatalana obtindran de l'activisme lliurepensador una plataforma excel·lent per les seves aspiracions polítiques, centrades en la laicització del país i l'adveniment de la República. Encara més: podem dir que foren probablement els esmentats sectors maçònics els qui impulsaren la creació de la majoria de societats o lligues -- lliurepensadores, a més de prendre part de manera decisiva en la celebració dels congressos lliurepensadors a diferents ciutats europees. (1)

A més de les afinitats doctrinàries i d'actuació, constatem també que en ambdós moviments hi trobem una mateixa majoria sociològica, composta per la petita i mitjana -- burgesia, els professionals i alguns obrers culturalment pro mocionats.

Els temes socials del lliurepensament són, des del Sexenni, invariablement els mateixos: anticlericalisme, mate rialisme positivista, Estat republicà, societat laica i universalisme. La lluita de classes, tal i com la plantejarà la Internacional, serà sempre privativa de reduïts nuclis obre ristes, que afegiran al cos doctrinal lliurepensador el prin cipi de revolució econòmica i social. (2)

Anotem aquí que cada corrent organitzat que s'in corpori al moviment lliurepensador hi aportarà nous elements que intentaran d'amalgamar amb la doctrina d'aquest, com és el cas d'una part de l'esperitisme.

Així, la pròpia estructura i doctrina del moviment -i tornem a recordar la similitut amb la maçoneria- el con vertirà en un cos plural, heterogeni i essencialment dinàmic, amarat de contradiccions i conflictes interns, però també -- molt ric i actiu, amb capacitat de movilitzar importants sec tors socials i remoure consciències com cap altre organitza ció poguè fer-ho al darrer terç del passat segle.

Des de la Revolució de Setembre, la contracultura lliurepensadora, paral·lelament o juxtaposada a l'anarquista,

consolidarà a Catalunya un estat de consciència i d'opinió -- progressivament poderós que contribuirà decisivament a apartar les masses urbanes del catolicisme. Aquí rau precisament la transcendència del fenomen, malgrat que el radicalisme burges, l'interclassisme i les definicions per la via negativa no aconseguixin de crear cap ideologia nova, ni cap filosofia o escola de pensament. Els mateixos lliurepensadors es troben en greus problemes a l'hora de definir què és el lliurepensament; d'aquí que els més preclars acabin declarant -- que aquest és un mètode, més que no pas una doctrina. (3)

Un mètode -com diem- que feia l'anàlisi de la realitat social mitjançant la confecció d'una jerarquia d'enemics de la llibertat en la qual l'Església ocupava els primers llocs en règim exclusiu. El primer i més important objectiu era, doncs, acabar amb el poder del catolicisme a Espanya i al món; els més radicals aspiraven simultàniament a acabar amb les religions.

La lluita s'encaminà naturalment cap el camp escolar -donat el rígid monopoli de l'ensenyament que gaudia -- l'Església-, i a allunyar la dona del catolicisme, a la laïcització del naixement, del matrimoni, i de la mort, a més de la subsegüent separació de l'Església i l'Estat. (4) Aquests eren els temes del lliurepensament, que estaven inclosos en tots els estatuts de cercles, associacions i altres entitats. En la literatura doctrinària tampoc hi acostumava faltar les declaracions de fe republicanes i altres punts com la revolució social, la solidaritat humana i la federació universal,

però els trets bàsics i els que realment donaven un mínim -- d'homogenitat eren els primers esmentats.

Les armes que el moviment blandia eren, en el pla doctrinal, un racionalisme prosaïc -com és comú a l'època-- confeccionat amb el positivisme de Compte, la literatura de Renan, les cites de Littré, el darwinisme, el naturalisme i altres ismes passatgers amalgamats en una nova moral; aquest punt preocupà especialment a àcrates i lliurepensadors, com també als maçons. Destruir els principis morals d'una civilització, on fins aleshores el cristianisme es donava per suposat provocava, si més no, una certa inquietut i un mal dissimulat temor que tenia dues vessants (molts encara es preguntaven si podia existir bondat i moral fora dels valors -- cristians): en el pla individual s'assumia un nou principi -- de bondat natural i moral no cristiana, fet a corracuita de valors apartats de la religió, on immanència i transcendència havien de deixar lloc a la solidaritat i la fraternitat universal. L'impossible cel catòlic, d'on havia estat expulsada la pecaminosa humanitat, es desplaçava a la terra i a la contemporanitat, com ho expressarà magníficament el teòric àcrata Ricardo Mella: "El paraíso está delante, no detrás de nosotros". (5)

En el pla social, els valors del cristianisme seran combatits oferint uns altres de recanvi, basats en la -- llibertat, la ciència i la república. "Ciencia, Moral, Justicia", serà la divisa de "La Humanidad", orga de l'"Asociación Libre-Pensadora de Barcelona", constituïda el 1870, de la -- que en parlarem tot seguit.

Quan a la praxis, el moviment s'encaminà cap a la creació d'escoles laiques, les campanyes permanents a través de la premsa pròpia o pròxima als seus postulats, la implantació de centres lliurepensadors a barris i pobles del país, la celebració de mítings, àpats de promiscuació i altres festes que trobaran puntual ressò en la premsa maçònica i republicana del país.

Maçoneria, republicanisme, lliurepensament. Si és complex delimitar clarament el camp d'actuació de la maçoneria, la qüestió es fa encara més imprecisa -laberíntica, diríem- quan constatem que els tres elements formen un teixit de relacions intermitents però tupides, on es superposen personatges, corrents, interessos, dobles i triples militàncies, dependències, contradiccions, afinitats i discrepàncies tant estructurals com conjunturals, sense oblidar les relacions -- amb l'espiritisme i amb l'anarquisme de la primera onada. Però quan es fa possible la unitat d'acció, apareixen plegats en un míting anticlerical o escolar laic la pràctica totalitat del republicanisme, del lliurepensament i de la maçoneria. I quan situem a cada un dels organitzadors o oradors, - constatem que la majoria ostenten la triple militància, perquè, en definitiva, si bé normalment hi ha poca distància entre la seu del partit i la lògia, les entitats lliurepensadores solen estar ubicades en els mateixos locals que els tallers maçònics o pertanyen als mateixos propietaris i llogaters. (6) Eren sempre els mateixos, podem afirmar, però també els més actius. I si llur projecte -completar la revolució burgesa al ritme de les nacions europees més avançades,

donant-li un inequívoc caràcter progressista- mai es portà a terme completament, "mutatis mutandis" contribuïren sensiblement a divulgar la ciència i la cultura contemporànies a Espanya i constituir el teixit social i cultural on arrelarà - el kraussisme, la més "maçònica" de les filosofies de la contemporaneïtat i el motor reorganitzador de la cultura hispana contemporània. (7)

Els inicis del moviment.

Com la maçoneria, l'espiritisme i el republicanisme, el lliurepensament s'havia desenvolupat a l'emprar del regim de llibertats que propicià la revolució de 1868. Apareixen aleshores els primers grups actius, com el que publicava el 1869 a Gràcia, "El Libre Pensador", dirigit per Joaquim Arrufat. Tot defensant els principis de progrés indefinit, el perfeccionament de la naturalesa humana i l'imperatiu de la llei natural, el periòdic gracienc enarbolava un laicisme i anticlericalisme basat en les doctrines polítiques i filosòfiques del republicanisme federal. (8)

Més important, però, és l'Asociación Libre-Pensadora de Barcelona, fundada el 1870. L'esmentada entitat publicà el setmanari "La Humanidad", que n'era l'òrgan oficial. La revista, de la que aparegué el primer número el 31 de desembre de 1870, tenia per divisa "Ciencia Moral, Justicia" i -- iniciava la singladura atacant amb virulència, no tant sols el cristianisme, sino la religió mateixa: "... estamos en el

derecho humano, que, vencido durante tantos siglos aparece - poderosamente hoy. Preciso es decidirse. Preciso es escoger entre el Hombre y Dios. Nosotros queremos el porvenir, no el pasado. Por eso (...) NOS CONSAGRAMOS A LA HUMANIDAD". (9)

Entre els col.laboradors hi trobem alguns personatges que són ja maçons, com Conrad Roure, i d'altres que ho seran més endavant, com Artur Vinardell Roig, Baldomer Lostau i Pompeu Gener, per citar només els més coneguts. Veiem doncs, que, com afirmavem anteriorment, allí on es constitueix un grup lliurepensador hi ha sempre germans de l'orde.

"La Humanidad" és una mostra prou valuosa d'un moviment que ja és madur i que aplega, no només maçons i republicans entorn seu, sino que també dona cabuda a destacats líders de la Internacional, així com a altres personatges íntimament relacionats amb aquesta. Josep M. Bofill, (10) un assidu col.laborador de la publicació, és professor a l'escola de l'Ateneo Catalán de la Clase Obrera, dirigit per una altra maçó: Joan Nuet. El mateix podem dir de B.C. Canes i Gasull i altres més coneguts com Antoni Marsal Anglora, un dels impulsors del setmanari, J. Roig i Minguet, Teobaldo Nieva i Gaspar de Santiñón, (11) a més de J.A. Clavé.

"¡Ciencia libre y guerra a Dios!", (12) podem llegir en el primer número; Lostau acaba els articles amb un "salud y perseverancia"; (13) T. Nieva parla del "denso velo que impide ver la luz"; (14) tot pronosticant que el catolicisme es mora, bategen llurs fills amb noms com Palmira, Federación, Manifestación, Armonía, etc. (15)

Entre les aportacions doctrinals de la revista --- que dedica una part important del seu espai a la divulgació de la filosofia positivista i a altres corrents materialistes de l'època-, cal destacar els treballs de Pompeu Gener, divulgador primerenc de l'evolucionisme, del positivisme i de filòsofs com Feuerbach. (16)

A pesar que, com ja hem vist, la publicació compta amb un qualificat grup de dirigents internacionalistes, --- aquesta no està concebuda ni -creiem- va dirigida a la classe obrera, sino que el nivell intel·lectual i els continguts de la mateixa la converteixen en una eina de proselitisme encaminada a captar elements de la petita i mitjana burgesia, més que no pas a unes classes populars analfabetes o d'ímfim nivell cultural, per a qui l'Associació Lliurepensadora constituirà escoles nocturnes i actes públics de militància anti clerical.

Tampoc hi falten les cròniques dels àpats de promiscuació dels grups barcelonins (17) i d'altres indrets de Catalunya, com Sabadell o Tortosa. (18) Senyalem que, ocasionalment, també s'ocupen de les activitats republicanes i -- obreres d'arreu del país.

Un altre dels apartats ("Sección Varia") dona cabuda a tota mena d'acudits, versos i comentaris en els que, -- amb més o menys encert, en fa befa o es ridiculitza la religió i l'Església:

"¿En qué se parecen las funciones religiosas a los cafés? En que el tema obligado de ambos son las bandejas". -
(19)

Entre les obres recomanades pel setmanari barceloní no hi manquen títols obligats com Les ruïnes de Palmira, La vida de Jesús, de Renan; La Monita i l'Anatomia de la Misa, Los buenos y los malos, d'Antonio Altadill; Inmoralidad de las monarquías absolutas, d'E. Castelar; El ejército, de Pi i Margall i La nueva llave de oro, de J.M. Bofill.

El lliurepensament de "La Humanidad" està mediatitzat, tant per l'obrerisme Internacional com pel republicanisme federal, que tenen en el moviment laicista una plataforma de treball en comú i la possibilitat virtual de construir poderosos moviments populars articulats en torn a la lluita -- contra la monarquia i el catolicisme. No cal dir que és precisament aquest el terreny en què s'afiançarà la maçoneria, interclassista per principis.

Es important senyalar que és en aquests nuclis (i en l'espiritisme) on es comença a gestar el moviment per -- l'emancipació de la dona. La mateixa Associació Lliure Pensadora de Barcelona manté una secció "de Senyores" i al setmanari s'inclouen sovint col.laboracions femenines. El juny de 1871 -ho citem com a exemple- la que signa "Una mujer" declara:

"Liberales de hoy, ya que tanto abogais por la libertad de la mujer, ¿por qué no llevais al terreno de la -- práctica vuestras teorías? (...) ¿Qué hemos sido? Esclavas. ¿Qué somos? Esclavas. ¿Qué seremos? Libres, pero tan libres como vosotros, los que hasta hoy habéis sido dominadores".

"Y al decir esto, entiéndase que también queremos ser desligadas de toda religión revelada". (20)

La batalla escolar és afrontada, no només amb artícles a la revista sobre l'educació "integral", explicada extensa i elogiosament per Marsal Anglora (21) en varis dels seus números, sino que a primers de 1872 preparen la instal·lació i obertura al públic de l'Ateneu Lliurepensador i la creació al mateix local d'una escola per adults, destinada, segons es diu, a la classe obrera. Es preten que aquestes escoles proliferin arreu del país, "a las que podrán asistir los mayores de catorce años a aprender la ciencia depurada - de toda superchería religiosa". (22)

Quan a la contraofensiva catòlica en el camp escolar, el setmanari reproduïa, acompanyat d'airades protestes, una circular emanada dels medis eclesiàstics, que sota l'epígraf de "Protesta de los niños catalanes" (18 de maig de -- 1871) atacava els maçons tot acusant-los de pretendre destruir el catolicisme. La "protesta" catòlica anava signada per nens catalans que es solidaritzaven amb el Papa Pius IX, "en tan triste cautiverio y viendo claramente que los masones quieren aniquilar con Vos a todo el Catolicismo". Els redactors.

de "La Humanidad" postil.laven que "los hombres deben haber abandonado al que fue su Pastor supremo, cuando éste tiene - que acudir a los niños para cubrir las bajas que experimen- tan sus rebaños". (23)

L'Associació Lliurepensadora de Barcelona havia ce- lebrat primerament les reunions en el Gran Caf ; a partir de juliol de 1871 es reunirà a la Baixada de Santa Eulàlia n  2, pral., on havia la redacció de la revista, per instal.lar-se posteriorment en el seu propi Ateneu. (24)

L'abril de 1871, la secció de Gràcia decidia, un - cop consolidat el nucli, constituir-se en entitat independent del centre barceloní, amb el nom de Centro Libre Pensador de Gracia. (25)

Segons es despren de les notícies que en dóna "La Humanidad", els nuclis barceloní i gracienc, el de Tortosa, - que publica "El Hombre", i els grups gironins pròxims a "El Ampurdan s" són els més actius dins el moviment en aquells - anys. Aix  mateix, "La Humanidad" ens dóna notícia que el ge- ner de 1872 es constitu  un centre lliurepensador embrionari a la ciutat de Lleida, on "después de vencidas las correspon- dientes dificultades", s'havien celebrat una sèrie de confe- r ncies públiques de propaganda.

Hem de suposar que el moviment es sent, a primer - d'aquest any, prou sòlid i implantat arreu del país, ja que projecten celebrar un "Congreso libre pensador de la Región

Española por el cual pueda juzgar la gente negra de lo inminente que es el peligro que les amenaza." (26)

"La Humanidad" no era pas una illa exòtica en la Barcelona del Sexenni, ja que l'anticlericalisme ja havia aflorit amb contundència i s'havia instal·lat al carrer, com es pot comprovar en la crònica dels carnavals barcelonins de 1872:

"En uno de los barrios obreros más poblados, pasó una comparsa simulando la católica ceremonia de ir a administrar el viático, haciendo que al oír la campanilla de que iban provistos asomaran algunos vecinos en sus balcones con la consabida luz. Vimos asimismo otro grupo compuesto de un individuo disfrazado de cura y acompañado de una simulada monja en estado..." (27)

Els membres de l'Associació Lliurepensadora es qualifiquen mutuament de ciutadans, es refereixen sempre a la "región española" i experimenten, com es pot veure en els florits articles en favor de la ciència, la raó i el materialisme, l'eufòria i la ingenuïtat dels qui estrenen ciència o doctrina. Embriags encara per la pràctica de l'antireligiositat més rabiosa, com mai fins ara es podia haver manifestat. Els primers lliurepensadors catalans aspiren a emular Fouché, que el 1793 havia fet inscriure al llindar dels cementiris francesos "La mort és un somni etern". (28)

Recordem, però, que rarament trobem materialistes estrictes, ja que el moviment és concebut més com una militància complementària per part de republicans i d'alguns sectors de l'obrerisme. Quan a la maçoneria -que també és conceptuada per molts com una segona militància- (29) té en el lliurepensament un del eixos vertebradors bàsics de la seva intervenció en la societat. I si bé és cert que, com veurem tot seguit, hi ha un corrent dins l'orde que rebutja mantenir-hi relacions especials, la majoria de lògies i germans -veuran amb bons ulls la col.laboració i complementarietat entre una i altra activitat.

El lliurepensament, calaix de sastre doctrinal on hi caben totes les opcions a condició que professin la passió anticlerical, es convertirà, potser més cabdalment que la maçoneria, en el lloc comú on els diversos grupuscles republicans, el sector de l'obrerisme menys radical i els maçons --més inquietos políticament confraternitzaran i a voltes conseguiran inquietar la jerarquia eclesiàstica i fins i tot els propis poders locals i nacionals.

Si bé la maçoneria podia reivindicar la paternitat del moviment, no creiem que hagués estat l'únic progenitor, ja que no tots els dirigents obrers ni els republicans que donaren realitat al moviment eren maçons. Nogensmenys, cal repetir que no hi ha grup lliurepensador important en el que no hi trobem uns quants maçons a la cúpula dirigent.

No podem pas dir el mateix del socialisme, que fins ben entrat el segle XX es mostrarà reacci a barrejar-se amb lliurepensadors i en especial amb maçons, com declarava expressament "El Socialista" de Madrid, el gener de 1887:

"Nosotros no formamos ni formaremos parte de una asociación que, como la masonería, está compuesta por los -- enemigos de la clase obrera", tot afegint que era temps perdut l'esmerçat en combatre fantasmes com ho feia el lliurepensament. (30)

Les organitzacions.

Fins el 1883 no tornem a trobar referències de l'existència d'organitzacions lliurepensadores; encara que a la documentació dels tallers es faci referència a aquesta doctrina, no podem constatar l'existència de grups organitzats.

Segons això, Bartomeu Gabarró seria qui reorganitzaria el moviment endagat el 1870 per l'Associació Lliurepensadora barcelonina, desapareguda, sembla ser, amb el Sexenni.

Sota el lema de Justícia, Moral i Veritat i fent professió d'apoliticisme, Gabarró va fundar, el 15 d'agost de 1882, la Liga Universal Anticlerical de Librepensadores, a imatge de la que Léo Taxil havia creat a França, en la seva etapa d'anticlerical exaltat. Simultàniament, donava vida a "La Tronada", Periódico Filosófico Libre Pensador Anti-Clerical, organ de la Unión Española de Librepensadores.

Gabarró, ex-escolapi que finalment retornaria al - si de l'Església, era vist amb desconfiança en medis maçònics i, com veurem més endavant en tractar del tema escolar, sempre va tenir barrat el pas a la maçoneria. Nogensmenys, l'exaltat anticlerical va pretendre donar a l'organització que dirigia un caire maçonitzant. Així, veiem que, segons els estatuts i reglaments de la Unión Española de la Liga Universal Anti-Clerical de Libre Pensadores, la filosofia de l'entitat es resumeix en allò que anomena "Pandotropismo", inspirat vagament en la filosofia kraussista i altres corrents de l'humanisme decimonònic, resumit en la divisa "Todo para la Humanidad".

Per altra banda, a "La Tronada" podem llegir com, emulant l'estructura i les pràctiques maçòniques, fan visites a malalts; Gabarró preten constituir una Societat de Beneficència i anuncia que "el último domingo de cada mes "habrá - sesión ordinaria de iniciación. Les recordamos a los ligados para que presenten los aspirantes". (31)

En el pla dels principis polítics, Gabarró s'inclina per les teories vagament antipolítiques i la confraternització entre diferents ideologies i partits que defensa la maçoneria. En un article signat per ell a "La Tronada" declara:

"No señor, ni la Liga Anti-Clerical ni yo hemos dejado de ser lo que éramos; somos apolíticos bajo nuestro carácter de institución filosófica; como individuos, ningún -- afiliado hay que no sea liberal, ya constitucional, ya repu-

blicano, ya anarquista; pero unidos todos por la ligadura común de la fraternidad y humanitarismo antes que todo". (...)

"Hoy por hoy, la palabra política es el desconsuelo y desengaño del pueblo cansado de sufrir". (32)

Tot i rebre els constants atacs de la maçoneria, Gabarró aconseguí de fer-se iniciar -a títol particular, i - per tant absolutament irregular- per J. Ferrer Quintana, --- grau 18° i membre de la lògia Paz de Palamós. Fins i tot el taller madrileny Comuneros de Castilla el va nomenar Membre d'Honor del mateix. (33)

Respecte a l'acció maçònica en la societat, Gabarró declarava que l'orde era l'autora de totes les revolucions modernes i que, posteriorment, havia creat el moviment lliurepensador per continuar en la lluita per la llibertat i progrés. (34)

Un altre personatge -aquest maçó- que col.laborà - amb Gabarró i que havia estat acusat de ser agent "jesuític" era Adolfo A. de Maglia i Galvis. Així ho afirmava Llorenç - Frau en una carta a Blasco Grajales, el 19 de setembre de -- 1892. (35)

No obstant, aquesta no era pas l'opinió dels membres de l'Avant, quan, el 7 de març de 1889, iniciava a Maglia en els misteris de l'orde, ja que era aleshores un actiu lliurepensador i havia contribuït -precisament- a desenmascarar "al farsante Gabarró", segons assegurava "La Concordia".

En la nota inserida arrel de la iniciació de Maglia, que adoptà el nom simbòlic de "Patriotismo", la revista felicitava a la maçoneria barcelonina i a l'Avant en particular per "adquisició tant valuosa" i destacava que havia estat, en representació d'Espanya, al Congrés anticlerical de Roma, el 1885. Havia fundat, a més, un nucli lliurepensador a València que comptava amb 300 socis i havia provocat a aquella capital els aldarulls que tingueren per resultat l'abolició del Rosari de l'Aurora.

Finalment, "La Concordia" assegura que si "todos los profanos que iniciamos en nuestros templos tuviesen las cualidades de nuestro h. Maglia, no vacilaríamos en afirmar que la orden masónica será la asociación más poderosa de Barcelona". (36)

El 1896 el trobem afiliat a la Lealtad de Barcelona i el 1900 anà al Congrés de la Pau de París en representació de la maçoneria adscrita al GOE. (37)

De nou el 1914 la Catalano Balear atacava Maglia, notificant al GOE que feia temps que havia estat expulsat de l'orde per considerar-lo indigne de pertànyer a la institució. (38)

Segons sembla, però, el GOE amb seu a Madrid opinava diferentment, ja que el 29 de novembre del mateix any Maglia, que ja era grau 33°, es presentava a la Catalana Balear amb tots els documents personals amb regla, expedits per l'esmentada obediència. (39)

La personalitat i l'actuació de Gabarró provocà de sacords i escissions vàries, entre les que destacarem la Unión Fraternal Ibérica de Librepensadores, que tenia la seu al carrer Torres n° 20, de Gràcia, grup que es formà arrel d'una - d'aquestes escissions, el 1883. L'any següent, l'esmentada entitat comptava amb quatre escoles a aquesta població i - mantenia una publicació, però tot plegat tingué una existència efímera. Segons aquest grup, del que aviat sorgiria l'Asociación Universal de Librepensadores, l'únic objectiu de - Gabarró era atacar la maçoneria, a la qual estarà vinculada estretament aquesta nova entitat.

Un altre nucli lliurepensador barceloní del que tenim notícia aquest any és el denominat "Clamor de la Verdad". Grupo Libre-Pensador Anti-Clerical, instal·lat a Barcelona - el 1° de març de 1884. Segons es pot llegir en els seus estatuts, l'entitat aspirava a unir als diversos grups lliurepen sadors i anticlericals, "combatiendo sin tregua ni descanso toda imposición, toda injusticia, toda maldad; (...) ejercien do la ley del amor, crear dignos ciudadanos y apresurar el - advenimiento de la Fraternidad Universal".

El "Clamor de la Verdad", del que no en tenim més referències, estava dirigit per Angel Agnorod, Agustín Casal i Francisco Amorós. (40)

Cal fer esment també d'un altre grup d'aquestes característiques: el Grupo Librepensador Garibaldi, instal·lat a Sants des de 1885 o abans, i del que formava part Valentí

Acha, personatge maçó membre de la lògia Hijos del Trabajo i posteriorment vinculat a l'Assamblea de Lògies Confederades i a la revista "Barcelona Masónica".

El grup Garibaldi feia, el novembre de 1885, una crida a tots els lliurepensadors de Sants per tal d'impulsar el moviment a aquella localitat. Tenia la seu al carrer Colom n° 25 i anunciaven al setmanari "La Luz" que aviat obririen un casino al local. Pablo Caro n'era el president, J. Rodas, el secretari, Gabriel Pinadella, Josep Romagosa i Vicent Cuyàs, els vocals, a més del citat Valentí Acha, qui signa el comunicat i es despedeix amb "Es vuestro y de la emancipación social". (41)

Com veurem aviat, el grup Garibaldi serà un dels qui signarà l'acord encaminat a federar varis centres lliurepensadors. En la presentació oficial de l'entitat -a la que hi era present representants de "L'Autonomista"- C. Litrán -disertà sobre els objectius que s'havia proposat, manifestant que aviat seria un fet la federació lliurepensadora. (42)

De La Unión Fraternal Ibérica sorgí, per escisió, l'Asociación Universal de Libre-Pensadores, fundada a Barcelona el 25 de maig de 1884 pels maçons Josep Bech Moncanut, Antonio Barros i A. Seva, que feia de secretari.

La nova associació estava estretament vinculada a un centre lliurepensador i una lògia que tenien el mateix -- nom -Almogàvers-i que es pot considerar ambdues com una sola

entitat. Com veurem en el capítol corresponent, la lògia Almogàvers de Gràcia va ser una de les fundadores de la GLSR Catalana i una de les poques que ostentava un nom català.

La definició que es fa del lliurepensament als estatuts del grup posa especial ènfasi en la unió de tots els qui lluiten per la mateixa causa, en la llibertat individual i particularment en l'ensenyament laic, que ha d'anar dirigit a la classe obrera i en el que es posen totes les esperances. (43)

La Unión Barcelonesa de Libre Pensadores va ésser una altra de les agrupacions creada als anys 1884-1885, impulsada per R. Cartañá, que el 1871 ja publicava fulletons anticlericals. (44) Aquest grup editava a Barcelona un periòdic -"La Tempestad"- del que aparaguè el primer número el 6 de maig de 1885, en la portada del qual hi figura un retrat de Léo Taxil, al que es califica "d'adalid del libre-pensamiento en Francia". (45) A "La Tempestad" hi col·laborava, entre altres, Cristóbal Litrán.

Aproximadament després d'un any d'existència, el nucli de Cartañá va decidir emprendre una campanya al si del moviment per tal de lograr la unió de totes les forces, projecte que era compartit, amb matissos, per altres entitats. (46)

Com a conseqüència de les gestions d'aquest i altres grups, a'arribarà a un anomenat Pacto de Solidaridad, -

amb la intenció de federar tots els grups existents. (47) Finalment, l'Asociación Universal de Libre Pensadores a'uní -- amb el "Círculo La luz". dirigit per Rossend Arús, del que -- parlarem tot seguit.

A més dels esmentats a Sants, Gràcia i Barcelona, en aquest any hi havia nuclis lliurepensadors a Sant Gervasi de Cassoles, Sant Martí de Provençals, Sant Andreu del Palomar, Poble Nou i Sarrià. (48)

En el conjunt -sempre inestable- dels diversos i heterogenis nuclis que formaven el lliurepensament a la Catalunya dels anys vuitanta, el "Círculo La Luz" va estar probablement el de més transcendència i de més llarga vida.

"La Luz, Círculo Libre Pensador de Barcelona", va ser constituït el 1885 i des dels inicis podem constatar la vinculació amb "La Tramontana" i amb el corrent maçònic que, encapçalat per Arús, donava realitat, el 1886, a la primera obediència maçònica catalanista i federal: la GLSRCB.

La Comissió Organitzadora de "La Luz" estava composta per Blas Albertos, Joan Aguiló, Eduardo Centeno, Josep Romaguera, J. Solé Piqué, J. Torrents Ros i Pau Cot Verdader.

L'entitat havia estat estructurada en quatre seccions: d'Instrucció i lleure, de Propaganda, d'Iniciació i Beneficència i el Consell de Redacció. Comptaven també -com

era usual entre aquestes i altres organitzacions- amb una societat de socors mutus en la que es prestaven ajuts ---- per malaltia i serveis facultatius, entre els que figurava - el lliurament de medicines i els serveis quirúrgics. En cas de mort, els familiars cobraven 25 cèntims per cada soci de l'entitat en el moment de la defunció.

En les bases programàtiques de "La Luz" hi figuren la negació del principi de divinitat, la creació d'escoles - laiques per a nens i adults d'ambdós sexes i, segons diu el punt tercer dels Reglaments, "difundir, por medio del periódico "La Luz del Progreso", órgano oficial de la Sociedad, - la propaganda científica posible a la fuerza de sus redactores y colaboradores". (49)

Quan al periòdic, que finalment s'edità amb el nom de "La Luz", el primer número va aparèixer el primer de novembre de 1886, sota la direcció de l'actiu i polifacètic -- Rossend Arús. (50)

De periodicitat setmanal, tenia la redacció al carrer Conde del Asalto, nº 61, 1º i es subtitulava "Periódico Libre Pensador". Entre les sentències que encapçalaven el -- setmanari hi figura la que Goethe pronuncià abans de morir, d'inequívoc contingut maçònic: "¡Luz, más luz todavía!". (51)

La definició que "La Luz" feia del lliurepensament apel.lava al perfeccionament intel·lectual, moral i material de l'home i la humanitat, amb termes quasi idèntics a com era - definida la maçoneria al Diccionari Frau-Arús. (52)

Si analitzem amb un mínim de rigor el lliurepensament que enarbola "La Luz" -i que és, tal vegada, el més representatiu a Catalunya- veiem que aquest només pot definir-se -ja ho hem dit- com un mètode, una praxis que pren tantes formes com cojuntures a d'afrontar, que només existeix en la mesura que és capaç de convertir-se en el camp d'atracció on és possible la convivència i la unió de forces dirigides a un enemic comú: l'Església. Aquest és l'element que dóna realitat i justificació al moviment, perquè en ell podran seure -entorn d'una taula i preparar un míting o una campanya laica republicans de totes les famílies, anarquistes, espiritistes, (53) fins i tot algun liberal anticlerical dels antics i, --evidentment, la maçoneria.

Pels anarquistes suposa una plataforma de prosselitisme que possibilita trencar el cercle en què el moviment obrer es troba reduït -aïllat- i fer-se escoltar en els medis burgesos i capitalistes, en un contexte social i cultural en el que la paraula encara gaudeix d'un prestigi sòlid i prísti. "Pega però escolta", acostumen a dir citant a Temístocles, alguns teòrics i publicistes àcrates.

Els republicans, normalment ocupats en les baralles de família i el teoricisme paralitzant, també veuen en el lliurepensament una oportunitat d'arribar a la societat, defensant principis que figuren tradicionalment en el seus programes, però que els santons dels seus grupuscles (més que no pas partits) només els empenen pels discursos i l'exercici literari. I com sigui que les bases i el quadres locals del

republicanisme tampochan aconseguir superar l'àmbit dels centres i ateneus on només s'hi acosten els convencuts i llurs familiars, aquells que aspiren a fer una política de realitats i accions concretes impulsaran o s'acostaran al moviment lliurepensador. (54)

Quan a la maçoneria, podem afirmar que si no va ésser la única creadora del moviment, no hi ha dubte que en va ser la que més completament va aconseguir els seus objectius, en la mesura, precisament, en què conseguia d'unir les forces progressistes de la societat en la lluita contra l'Església i la reacció que s'oposaven als idearis de llibertat i tolerància que sempre havia propugnat com a principis a implantar - en totes les societats. Feia ja molt temps que els partidaris d'unir forces com a únic camí per vèncer l'enemic comú - havien arribat a la conclusió que aquest era l'Església. Cadascuna de les bases del lliurepensament trobarà en el catolicisme un mur que haurà d'enderrocar: per aconseguir les -- llibertats polítiques, la de religions, l'escolar, l'emancipació de la dona, la laicització de la societat i també, --- -perquè no- la proclamació de la República i l'emancipació - social, cultural i econòmica de la classe obrera.

Pensem que el nucli de "La Luz" és un bon exemple del que afirmem i un dels grups que ens ha d'ajudar a penetrar en la complexitat i riquesa dels moviments socials i polítics de la Restauració canovista.

Recordem, però, que no tots els sectors maçons --- veien amb bons ulls el lliure pensament, al que acusaven -- d'intolerant i poc respectuós amb totes les creences, com és obligació de tot maçó. (55)

Entre certs corrents polítics també existien reticències i desconfiança, de les quals -opinem- no eren exentes les afinitats i vincles amb la maçoneria, així com l'absència d'un cos doctrinari ben definit. En aquest sentit són ben significatives les paraules de C. Litrán (aleshores exiliat a França) i que "La Luz" reproduueix:

"Los partidos democráticos que acaso por algún -- tiempo nos mirarán con prevención, acabarán por reconocer en nosotros [els lliurepensadors] sus más poderosos auxiliares. (...) Se convencerán de que para republicanizar la tierra es preciso desmonarquizar el cielo; se convencerán por último - de que -como decía Suñer y Capdevila- "el hombre no será hombre mientras Dios sea Dios". (56)

A "La Luz" hi col.laboren desde federals com Litrán i Arús, fins anarquistes com López Montenegro, Montserrate - Arnaud, Anselmo Lorenzo (57), J. Torrents Ros, de "La Tramontana", Frederic Soler "Pitarra", Tarrida del Màrmol, o l'espiritista Emili Guanyabens, una part important dels quals -- eren maçons.

Les notícies i comentaris sobre l'orde sovintejan al setmanari. Veiem com -a tall d'exemple- en el número dos

publiquen la llista d'excomunicacions contra la maçoneria dictades pels papes, tot afegint que, malgrat això hi havia al món 139.000 lògies i 18 mil.lions "d'obrers". (58)

"La Luz" no amagava ni pretenia desentendre's de la seva -per altra banda meridiana- vinculació amb la maçoneria, la qual cosa hagués estat certament difícil, doncs en una ciutat com Barcelona, que comptava aleshores amb poc més de 300.000 habitants, tothom sabia qui era qui en el món de l'activisme polític i la maçoneria era una institució tant sols discreta que a voltes es convertia en pública. Fins i tot hi havia dins l'orde alguns corrents importants que defensaven l'abolició del secretisme i la subsegüent apertura a la societat i a la pràctica política, com veurem més endavant.

Així, la publicació dirigida per Arús criticava a "La Tempestad", organ com ja s'ha dit, de la Unión Barcelonesa de Libre Pensadores, perquè feia un logogrif de quelcom que, segons "La Luz", es podia dir ben clar a fi que tots els lectors, -puntualitza- ho puguin entendre:

"El suelto en cuestión quiere decir: que el h. --- Claudio Rigol, gr. 31, concurrió a la procesión de San Roque, que la parroquia de Los Angeles, de esta ciudad, celebró --- días pasados". (59) En el mateix número notificaven que "el H. Francisco Martorell" s'havia recuperat de la seva malaltia.

Al marge de la voluntat de denúncia contra un maçó que traïciona l'orde barrejant-se amb la gent de sotana, és evident també la voluntat expressa de fer públiques fins i tot les qüestions maçòniques d'àmbit intern.

Aquest era el que podem calificar de sector polític del maçonisme, que tenia en el lliurepensament un medi d'expressió còmode i un camp social i polític on convergir amb els grups polítics i populars, capaç d'adaptar-se a l'oportunitat i els objectius de cada actuació.

Veiem, per exemple, com en el preg que el juliol de 1885 adreçaren al ministre de Foment demanant llibertat religiosa a les escoles, s'hi varen adherir les següents entitats: Lògies Emancipación, Avant i La Sagesse, el Círculo Possibilista, el grup federal Estado Catalán, les redaccions del diari "La Correspondencia Catalana" (federal), de "La -- Tramontana", la revista "Los Amichs Tintorers" i la del "Diccionario Masónico"; el grup lliurepensador de Sants, Garibaldi; el de Martorell, "La Emancipación" i la Delegació barcelonina de la Societat Anticlerical de París. (60)

El preg, que era també una protesta per unes declaracions del ministre en el Parlament, per les que es mostrava contrari a generalitzar arreu l'Estat l'ensenyament bàsic, aprofitava, amb motiu de la "celebració" del cinquantanari de la crema de convents de juliol del 1835, per afirmar, entre altres coses: "Los librepensadores catalanes, que abominan de la jornada de 25 de julio de 1835 en cuanto ella tie-

ne de vituperable, (...) que lamentan siempre y en todas ocasiones la quema y destrucción de ricos archivos o de preciados monumentos, (...) el asesinato infame de inermes ciudadanos, (...) no pueden menos que reconocer en los sucesos cuyo cincuenta aniversario hoy se conmemora, la consecuencia lógica, indeclinable, de las horrorosas crueldades de la inquisición, del intolerante fanatismo religioso y de la santa ignorancia por V.E. tan briosamente proclamada". El ministre de Foment era aleshores el reaccionari Pidal, especialment mal vist per lliurepensadors i progressistes en general. Per altra banda, encara cuetejava el record dels aldarulls esclatats després del discurs d'apertura del curs 1884-1885, que M. Morayta, catedràtic de la Universitat Central de Madrid, llegí en presència del propi Pidal i que el bisbe d'Àvila -- considerà herètic. (61)

Des de "La Tronada", A. de Maglia llençava els seus atacs contra el ministre Pidal, al qui acusa de no dedicar-se a cap més activitat que a "coartar catedràtics, acuchillar indefensos estudiants, allanar la morada universitària y cometer (...) todo género de atropellos..." (62)

El grup de "La Luz" tenia un projecte de lliurepensament i de maçoneria molt concret. En constituir-se la Gran Lògia presidida per Arús, el setmanari reproduïa "amb molt de gust" l'article de fons del butlletí de la nova obediència, que concluïa amb el següent comentari:

"No es sólo acentuar esa tendencia a separarse de poderes absorbentes y centralistas, (...) lo que debe (...) hacer hoy la Masonería si quiere marchar al compás de los progresos modernos; otras formas radicalísimas, de que otro día nos ocuparemos, ha de hacer para ello. (...) ¡Adelante; ¡Adelante!, (63) C. Litrán, autor de l'article, era aleshores Orador de la lògia graciencia Almogàvers. (64)

Les esmentades mesures "radicalíssimes a què fa referència Litrán, simbòlic "Hombre", les concretava en un segon article a "La Luz", on propugnava abolir el Gran Arquitecte de l'Univers dels principis i estatuts de la nova obediència, argumentant que era aquesta una "fórmula deïsta que huela por completo en asociaciones de carácter puramente civil y humano como el que la Masonería pretende tener." (...)

"No preguntamos al hombre en estos tiempos de libertad más completa cómo organiza o cree que están organizados los poderes del cielo, si en ellos cree; deseamos saber tan sólo de él cómo pretende organizar la sociedad civil en que todos vivimos. (...) Pues en ese absurdo, en esa tiranía cae la institución masónica conservando el lema: A la Gloria del Gran Arquitecto del Universo. (...) Y que la masonería no es una sociedad deïsta lo prueba el hecho de que pertenecan a ella muchos ateos, muchos materialistas y positivistas. (...) Para ello o declárese la Masonería sociedad deïsta, rinda culto a su Gran Arquitecto, con espadas, símbolos del honor, (subratllat al texte) malletes y mandiles, bandas y cintajos, baterías y demás puerilidades del formalismo, o

suprima ese lema sustituyéndolo por la invocación de tres -- principios: "Libertad, Igualdad, Fraternidad..." (...) En --- nuestro entender ha llegado la hora de deslindar campos". - (65)

Són prou eloqüents les paraules de Litrán, que cons titueix un dels exemples paradigmàtics de la maçoneria lliurepensadora més polititzada, a cavall del positivisme i el - republicanisme anarquistzant, més pròxim a Pi i Margall que no pas al federalisme catalanista de'n Vallès i Ribot, un - altre germà d'obediència i fundador -com ell- de la GLSRC.

Si hem de situar els homes de "La Luz" a un espai polític concret, aquest és el que ocupaven els seus germans i companys de viatge Llunas i Pujals, Torrents Ros, etc.; és a dir, el grup de la Tipografia la Academia i "La Tramontana", aquells que defensaven el lliurepensament més radical, anarquista, republicanitzant (estaven disposats a admetre i lluitar per la república) i catalanista. Que a "La Luz" també hi predominava l'ideari esmentat ho prova el distanciament que marquen fins i tot amb els federals de Vallès i Ribot, així com les crítiques a certes declaracions d'"El Federalista". (66)

Poc després el setmanari desautoritzava unes afirmacions de "Felipe" (pseudònim de Miguel Morayta) a "La Publicidad" sobre la participació política dels anarquistes, - en les que es diu que aquests "van sols" i no pacten amb conservadors, possibilistes ni cap altre partit". (67)

Un altre dels documents oficials de la GLSRC que -reproduí "La Luz" consistia en una circular en la que es convidava a totes les lògies catalanes a engrandir i consolidar la nova obediència, sota el crit de "¡Comensem!". (68)

Un mes abans, la revista reproduïa una Tinguda Magna d'iniciació -i així mateix era definida- realitzada a la lògia Hijos del Trabajo, auspiciada pel GODE, de la que era Orador Anselmo Lorenzo i a on predominaven les tendències --anarquistes.

La tinguda en qüestió deixava clar l'ateisme i l'antitclericalisme que regnaven al si d'aquell taller, on també estava afiliat un altre dels destacats lliurepensadors de --l'època: Valentí Acha. (69)

Pel que fa als altres temes usuals entre les publicacions d'aquestes característiques, queden resumides en l'editorial que publicava al seu número tres, i del que n'extreiem el següent fragment:

"¡Paso a La Luz del librepensamiento; Con ella se disipan las tinieblas del error, (...) la explotación infame del clero; ella, implantando la enseñanza laica, ella, fundando escuelas laicas, integrales, cosmopolitas, (...) elevará a la mujer al sacrosanto pedestral en que la colocara el repúblico de Galilea (...) (70)

Preocupats per les manifestacions exteriors del catolicisme, que, com les processons, viàtics i similars, constituïen, segons els lliurepensadors, un atac a les lliber- - tats, "La Luz" proposava -en un article no exent d'ironia- - que es fonguessin les campanes de totes les esglésies de Barcelona i se les convertís en un monument a qualsevol papa.

(71)

Pel que fa a les relacions amb l'espiritisme, en - un principi -al menys- no s'hi declararen contraris, tot i - que tampoc li donaven gaire crèdit ni importància. Els ho- - mens de "La Luz" (en aquest cas Tarrida del Màrmol) opinen - que l'espiritisme encara està en bolquers i que ells, "mate- rialistes científics", simplement els observen, però posant en quarentena tot allò de les doctrines espiritistes que ul- trapassi les lleis naturals. (72)

No obstant, quinze dies després incloïen un arti- cle en el que es mostraven contraris i molestos amb el què - d'ells afirmava "El Faro Espiritista" (73)

Poc després, Litrán que tenia la qualitat d'ésser franc, atacava els principis espiritistes, per declarar se- guidament que el moviment lliurepensador havia de comptar -- amb ells i acceptar-los com a companys de viatge en la llui- ta contra l'enemic comú. (74)

Per la seva banda, dins l'espiritisme, on també -- regnava l'heterogènia, hi havia partidaris i enemics, tant -

dels maçons com dels lliurepensadors. (75) Però tampoc desaprofitaven les ocasions que se'ls presentaven per fer proselitisme. El desembre de 1885 el centre Amor, Paz y Caridad - del carrer Abaixadors n° 10 regalava dotze fulletons de temes espiritistes a la recent creada biblioteca de "La Luz". (76)

Les relacions amb l'anarquisme són especialment es tretes, donat el nombre de col.laboradors àcrates que té la revista. Destacarem la festa que "La Luz" organitzà per tal de retre homenatge als líders obrers que havien estat empresonats i recentment alliberats, entre ells J. López Montenegro i Montserrate Arnaud, col.laboradors de la revista. Al "lunch" hi assistiren delegats de l'Ateneu Obrer Barceloní, representants de "Los Desheredados", orgen de la Institució Lliure d'Ensenyament de Sabadell; J. Torrents, per "La Tramontana"; el grup de "La Luz" amb Arús en cap, així com representants de lògies de Barcelona, Sants, Gràcia, Terrassa i Sabadell. Litrán, que encara estava a l'exili, envià un telegrama de felicitació des de París. (77)

Un altre exemple de les influències anarquitzants al si del grup el tenim en un article sobre la festa nacional del Dos de Maig, en el que l'autor denuncia les manipulacions que els poderosos i reaccionaris feien dels sentiments patriòtics, afirmant que, en definitiva, el dos de maig no hi havia res que celebrar, ja que els combatents d'ambdós bàndols no sabien pas el motiu perquè lluitaven. (78)

La posterior trajectòria del grup que editava "La Luz" va provocar el recel d'un sector important de la maçoneria, per la que resultava massa radical i polititzat. Ressò d'aquest estat de coses és el comentari que la revista inclouïa, el gener de 1887, a les apel·lacions a la lluita anticlerical fetes pel Gran Mestre del Gran Orient d'Itàlia, --- Adriano Lemmi: (79)

"Los masones españoles siguen descansando de los muchos trabajos que pudieran haber hecho, y si el venerable señor Lemmi espera algo de sus hermanos Ibéricos, que se sienten en la butaca más cómoda que encuentre y tenga paciencia, pero mucha". (80)

Nogensmenys, el "Círculo La Luz" va aconseguir establir les relacions amb els altres nuclis lliurepensadors de Barcelona i rodalies, que es concretà en un nomenat Pacto de Solidaridad, signat el febrer de 1886, el qual va ser reproduït per la revista, (81) basat en una confederació de centres lliurepensadors. Poc abans, havia estat constituïda la comissió encarregada de portar endavant el projecte, composta per les següents entitats: "La Luz", representada per J. Torrents; "La Unión Barcelonesa de Libre Pensadores", per Ramón Cartañá; el "Círculo Garibaldi", (82) per J. Rodas; "Almogàvers". per J. Bech Moncanut i, finalment, "La Luz de Sarrià", representada per I. Zuffa. (83) D'aquest pacte sorgirà la "Confederación Universal de Libre Pensadores" que, segons C. Vilanou, va estar relacionada amb el grup "El Progreso Social". (84)

A finals de 1886, "La Luz" es fusionaba amb la --- "Unión Barcelonesa de Librepensadores", com es pot llegir en la capçalera del setmanari que publicaven.

Quan al "Círculo La Luz", poc temps després d'haver-se constituït, aconseguia crear una biblioteca per a ús dels associats i dels lliurepensadors en general. Amb motiu de la inauguració de la mateixa, "La Luz" celebrà una vetllada literària en la que hi participà, entre altres, R. Arús, Emili Guanyabens, "Pitarra", J. Solé Piqué, J. Torrents Ros, C. Litrán i L. Lalucat. (85)

Una altra de les activitats del grup -a més dels obligats àpats de promiscuació- era la celebració de conferències, on es tractaven tots els temes que mereixien interès, dels quals el setmanari acostumava a ferse'n ressò. Entre els que hi participaven assíduament figuren Tarrida i Litrán.

Com era costum en aquest tipus d'entitats, "La Luz" disposava d'un "Registre Civil" on es podia inscriure els recent nascuts. (86)

El 1888 tenien la seu al carrer de Ferlandina, n° 20, 1er pis, on també hi havia la seu de l'Associació d'Obrers Tipògrafs, de la que formaven part A. Lorenzo, Lluнас i altres homes de la Tipografia l'Acadèmia i de "La Tramontana".

En aquest mateix local i impulsat per "La Luz" --- s'organitzà el Congrés d'ensenyament laic de 1888, del què - en parlarem en el capítol dedicat a educació.

El setembre de 1888 els estatuts de "La Luz Unión Barcelonesa de Librepensadores" varen obtenir l'aprovació i legalització per part del governador civil de Barcelona, Luis Antúnez. Segons els mateixos, l'entitat continuava mantenint la societat de socors mutus, de la que cal destacar l'absència de moralisme a l'hora de rebre les tres pessetes diàries estipulades per malaltia; segons es diu, l'esmentada quantitat es cobrava fins i tot en cas de malaltia venèria, cosa - poc freqüent en certs medis, especialment en els maçònics, - com ja s'ha vist. (87)

Pel que fa a l'economia de l'entitat, segons l'estat de comptes corresponent al període comprès entre el 1º - d'agost i el 31 de desembre de 1888, les despeses havien estat de 329 pessetes, els ingressos de 131,50 i quedava un actiu de 197,50 pessetes.

R. Arús cotitzava 1 pesseta en la primera època i posteriorment augmentà a 1,50 mensuals, pel que suposem que era aquesta la taxa que establia l'entitat. (88)

També sabem, per la documentació conservada entre els papers d'Arús, que l'entitat contribuïa a finançar el -- "Centro de Amigos de la Enseñanza Laica" amb 5 pessetes mensuals.

L'abril de 1889 el centre continuava en activitat; com cada any, els membres del mateix es reunien al local del carrer Ferlandina per celebrar el sopar de promiscuació. -- (89)

Encara que no disposem de més documentació primària sobre "La Luz", podem suposar que, amb la mort de R. -- Arús, el 1891 i la subsegüent decadència de la GLSRC, el mateix destí va córrer el grup lliurepensador.

Tenim igualment notícia d'una entitat lliurepensadora, la "Juventud Democrática Librepensadora", que va ser creada el mes d'agost de 1888 i tenia la seu al carrer Basea n° 17, pral., però de la que no en sabem gaire bé res. Els fundadors de l'entitat eran Rossend Castells, Joan Frías, Jo sé Cembrano, Leonardo Rodríguez i Lucas Jou. (90)

Entre les activitats bàsiques del lliurepensament cal destacar la celebració de mitings on podem trobar els representants de la maçoneria, els republicans, elements del moviment obrer i de l'espiritisme, defensant l'escola laica, la pau i la fraternitat entre el pobles o la laicització de la societat espanyola.

Aquests fòrums privilegiats de la confraternització -que susciten l'orgull de la maçoneria, en veure que de tant en tant la unió és possible- han omplert moltes pàgines de la premsa de la Catalunya d'entre-segles. Semblants actes acostumaven a celebrar-se al Circo Equestre de la Plaça Catal

lunya o bé al Teatre Novetats; aquests eren els locals preferits normalment per les comissions organitzadores, encara -- que també se n'havien celebrat forces al teatre Tivoli i al Rivas.

Ens referirem seguidament a alguns dels més significatius actes en els que lliurepensament, maçoneria i republicanisme o obrerisme participaren plegats, que corresponen a la primera etapa del moviment i que culmina amb la decadència de "La Luz" i la GLSR Catalana.

Entre els organitzats directament pel nucli dirigit per Arús és de destacar el celebrat al Circo Ecuestre, -- el setembre de 1888, destinat a divulgar el moviment lliurepensador. La comissió organitzadora tenia la seu al carrer Basea, 30; (que era el de la GLSRC) estava encapçalada per Arús i en formaven part S. Rodés, F. Bach, F. Ariza i J. -- Frías. (91)

L'acte va ésser presidit pel director de "La Tramontana", J. Llunas i Pujals i hi varen estar representats "Las Dominicales del Libre pensamiento", en les persones de Ramón Chies (maçó, republicà i lliurepensador) i Fernando Lozano, d'igual filiació; l'espiritisme va estar present amb el Dr. Huelves. Prengueren la paraula, a més dels ja esmentats, -- Odón de Buen, C. Litrán, que no faltaven a cap acte de propaganda lliurepensadora, i F. Tarrida, que representava a "El Productor", tot i que els anarco-col·lectivistes desconfiaven força de maçons i lliurepensadors. (92)

Els organitzadors feren arribar a totes les lògies de la ciutat i rodalies, sense distinció d'obediències, el desig que participessin en l'acte. La lògia Lealtad, que pertanyia al GOE, va estar representada per Lluís Sendra. (93)

Quatre dies després de celebrar el míting els organitzadors varen obsequiar el govern italià amb una medalla que commemorava l'aniversari de la presa de Roma per part dels liberals italians. (94)

"La Luz" va homenatjar amb un banquet als redactors de "Las Dominicales del Libre Pensamiento" Chfies, Lozano i Odón de Buen. A l'hora dels parlaments, el cronista de "La Tramontana" referia que tots es manifestaren d'acord en què el pitjor enemic del progrés era el capital, i que "aquest enemic és cent mil voltes pitjor que el clero". Sobre la diversitat ideològica dels reunits, es diu:

"En la part política es notaren dues tendències, de la una los Srs. Litrán i Chfies i de l'altre los Srs. Marmol i Torrents, creient los primers que es podia resoldre el problema per aquell camí, [el republicà reformista] i sosteniren els últims que per resoldre lo problema es devia començar fent feina nova". (95)

Creiem important senyalar com s'està aixecant acta de la convivència entre republicans i anarquistes com a fet quotidià. Un cop feta la demostració d'unió sota l'activitat lliurepensadora, cada grup ideològic defineix la respectiva

posició i retorna al camp social i ideològic que li és propi, però que no els impedirà de tornar a unir esforços per una nova acció laicista, encara que aquesta sigui d'abast més reduït, com la inscripció civil d'una filla de Campani, un italià republicà i lliurepensador molt actiu i conegut a Barcelona en aquests anys, de la qual se'n feu ressò "El Diluvio".

(96)

Entre els nombrosos mítings organitzats, senyalarem també el celebrat el desembre de 1889, al Teatre del Retiro de Terrassa. Els organitzadors anunciaren profusament la celebració de l'acte amb gran cartells dirigits als sectors socials que concebien com a aliats naturals: "Llamamiento a todos los anarquistas, socialistas, ateos, materialistas, masones demócratas y espiritistas, tanto del sexo femenino como del masculino".

El motiu de la manifestació que es preparava era lluitar contra "l'escòbria humana coneguda per lo nom de missions catòliques". La iniciativa de l'acte havia sorgit entre dels anarquistes i entre els participants hi figuraven Anselmo Lorenzo, Matas, Tarrida del Màrmol, Soledad Gustavo i Odón de Buen.

Durant l'acte es manifestà com els anarquistes --- eren capaços d'utilitzar el moviment i donar al lliurepensament uns continguts coherents amb llurs principis. Així, Lorenzo declarava: "Lo lliurepensament, doncs, és l'anticipació de l'anarquia en l'estat present, així com l'anarquia se

rà la consagració del lliurepensament en la societat ultra -
 revolucionària". (97)

"La Tramontana", que, com sempre, s'ocupa de ----
 l'acte, finalitzava la crònica amb aquestes paraules:

"En resum: una demostració més que a Catalunya, --
 sempre que es tracta de manifestacions lliberals resulta la
 conseqüència lògica: l'Anarquia". (98)

El mes d'octubre d'aquest any la revista dirigida
 per Llunas reproduïa una síntesi de les resolucions adoptades
 pel Congrés Internacional del Lliurepensament celebrat a Pa-
 rís amb motiu del Centenari de la Revolució Francesa. Aquests
 eren alguns dels principis:

"1° La Moral ha de ser universal. No hi pot haver -
 diferències entre els homes"

"2° L'ensenyament de la pretesa moral religiosa és
 perjudicial a l'home. L'educació té de fundar-se
 en la Moral universal positiva".

"¡Avant sempre; ¡Glòria al lliurepensament;" (99)

Quan a les activitats de les lògies relacionades -
 amb el lliurepensament, és prou significatiu el que ens diu -
 una lògia pirinenca de Sort, la Faro del Pallás i que podem
 considerar com exemplar de la maçoneria de comarques, pel --
 que fa al tema que ens ocupa. El primer de febrer de 1888, -
 el Venerable del taller, Rafael Gimeno, escriu a Miguel Mo-
 rayta dient:

"Hasta ahora y a pesar de nuestros esfuerzos sólo han podido instalarse en estas montañas dos escuelas laicas, una en Tremp y otra en Pobla de Segur; tanto una como otra estan sostenidas por asociaciones de librepensadores auxiliados por este taller. Al frente de estas asociaciones se encuentra D. Francisco Salduga, miembro de esta Logia y domiciliado en Pobla de Segur".

"Los principales trabajos, o mejor dicho, los únicos a que en la actualidad esta Logia dedica toda su actividad, es a la propaganda de la sublime moral masónica y al establecimiento de grupos librepensadores y escuelas laicas".
(..) (100)

La situació a altres comarques era igual o molt semblant, ja que fins hi tot a zones de llarga tradició republicana i liberal, com Figueres i altres localitats de l'Empordà, les lògies no podien dur a terme altres activitats -a més de les pròpies del Rite- que la propaganda laica i intentar establir escoles o, si el contexte era propici, crear un ateneu on organitzar actes anticlericals. No era altra cosa el que feien els lliurepensadors que no pertanyien a l'orde.

Així, veiem, a tall d'exemple, que la lògia Progreso Portbouense, de Port Bou, s'havia dedicat a més de mantenir una escola laica, a construir nínxols laics al cementiri neutre del poble i a celebrar enterraments, batejos i casaments civils. (101) Sobre el tema de la mort i dels enterra-

ments, del que se'n podria fer un anecdotari riquíssim i il·lustrador de les actituds mentals propies de la Catalunya d'entre-segles, en citarem un que va fer força felissos als maçons.

Facundo Llansó, vinculat al nucli maçònic i lliurepensador de Palafrugell, que havia constituït la lògia Luz a aquella localitat empordanesa, escrivia a "La Luz" que el capellà del poble, apoïat pels sectors més reaccionaris, havien construït, pel seu compte, un cementiri estrictament catòlic. Però donada la flagrante il·legalitat del mateix, l'Ajuntament havia decidit tancar-lo. (102)

De fet, tant als pobles com a les ciutats petites del país, lliurepensament i maçoneria es confonen per complet quan es tracta de realitzar accions amb incidència a la societat. L'intervencionisme maçònic no fa, ni pot fer altra cosa que, vom deia el Venerable de la Faro del Pallás, impulsar el moviment lliurepensador a fi de lluitar per destruir la poderosa influència de l'Església a les respectives localitats. Com veurem en el capítol dedicat a l'educació, els maçons de Palamós, Sant Feliu, Santa Coloma de Farners, Llagostera, Sabadell, etc., tot i que les condicions sempre eren molt més precàries que a Barcelona, havien aconseguit d'implantar-se amb força èxit. La lògia Luz de la Selva, de Llagostera, havia creat el Casino Llagosterense, mantenien una escola laica que era dirigida pel membre del taller V. Badías Pujal i publicaven una revista -"El Caudillo del Progreso"- on feien proselitisme lliurepensador. (103)

Els maçons de Palamós encara eren més afortunats, doncs tot i que, durant el 1889, el jutge havia tancat per dos cops la lògia Gesoria, mantenien una escola laica, tenien en projecte fer una biblioteca i una Casa de Socrs. El 1890 havia canviat la situació: el nou alcalde era maçó, al consistori hi havia vuit regidors d'esquerra, candidatura que havia apoïat la maçoneria local, i havien conseguit reemplaçar el jutge anterior per un altre de progressista. (104)

Una altra de les lògies que intentà dur a terme -- forces accions laicistes, també en el terreny escolar, era la Progreso de Farnés, de Santa Coloma de Farnenrs, però que davant l'oposició de la reacció i del clero local, hegemònicament implantat al poble, hauran de tancar el casino lliure pensador perquè només hi queden tres membres... Tot i així, reparteixen sis-cents exemplars d'un fulletó anticlerical escrit pel Venerable Mestre: "Viaje al país de los buitres". (105)

Per la seva banda, la lògia Amigos de la Virtud, de Lleida, notificava a M. Morayta, el febrer de 1888, que el moviment lliurepensador encara no estava prou consolidat a Lleida-ciutat.

El 12 d'octubre de 1892, proposaven al GONE, que aleshores comanava Rispa i Perpiñá, que es crees una secció que portés endavant la lluita política i social del lliurepensament. (106)

Quan a la premsa lleidatana, tot i que no estava - gaire influenciada per la maçoneria, col.laboraven en campanyes anticlericals i lliurepensadores "El Pacto" i "El Buen Sentido", aquesta darrera sota el control dels espititistes, i dirigida per J. Amigó Pellicer. (107)

Continua la lògia explicant que el mes de juny de 1888 va rebre una comunicació indicant-lis la conveniència - de treballar amb el nucli lliurepensador profà que existia a la ciutat.

Entre els treballs del lliurepensament maçònic a Catalunya cal destacar la gran participació, encara que indirectament, de pràcticament tots els tallers catalans en l'homenatge a Giordano Bruno, fet a Roma, el 1889. A. Blasco Grajales, (108) que anà a la capital italiana en representació de les lògies barcelonines, ja havia estat motiu de les més efusives felecitacions per part de la majoria dels tallers - catalans arrel del pleit que aquest establí amb l'arquebisbe de València, Monescillo. (109)

Per altra banda, cal destacar que entre els medis lliurepensadors d'arreu l'Estat es crearen, a partir de 1889, una sèrie de centres sota el nom únic de Giordano Bruno, que havien pres la forma d'una pseudo maçoneria, impulsada per - membres de l'orde, i que pretenia donar al moviment un caire obertament polític de tendència republicana i rabiosament anticlerical, (110) devant les quals la maçoneria aviat reaccionà. En el seu número de desembre de 1889, la revista "La

"Concordia", organ del GODE a Catalunya, reproduïa sengles comunicats de la Gran Logia Independiente de Sevilla i del periòdic "Cádiz Masónico", desautoritzant les esmentades agrupacions en tant que pretenien convertir-se en una pseudo maçoneria política:

"Venerables y queridos hermanos: (...) la Masonería Simbólica Española no tiene conexión alguna con esa especie de masonería que se pretende implantar en nuestra patria".
(...)

"Los fines de esas nuevas logias [les Giordano Bruno] de profesar y propagar el libre pensamiento y el régimen democrático con su organismo peculiar en el orden político, la exclusión de su particular fraternidad de todo aquél que no profese estas ideas, la obligación de declarar su última voluntad como libre pensador, pugnan con la declaración de principios fundamentales de la Masonería, que admite en su seno a todos los hombres honrados sin distinción de opiniones, raza ni creencias..."

Per la seva banda, "La Concordia" concluïa l'extensa nota amb les següents paraules:

"Nosotros sabemos que en Barcelona se acogió con bastante entusiasmo el pensamiento; pero con muy buen acuerdo, los hermanos que se propusieron instalar el grupo, se separaron de la idea de darle carácter masónico, (...) si bien para ser admitido en ella había de poseerse por lo menos el grado de Maestro. Por lo demás el grupo Giordano Bruno de --

Barcelona será considerado como otra agrupación profana cualquiera, que nada tiene que ver con la práctica ni los rituales masónicos. Estos al menos son nuestros informes sobre el particular, que nos complacemos en dar a conocer en obsequio del buen sentido práctico de nuestros hermanos de Barcelona." (111)

Malgrat que, en principi, quedava clar que les referides entitats serien considerades completament alienes a la maçoneria, el fet que hi formessin part només membres de l'orde amb grau de Mestre (aquest és el cas al menys pel que fa a l'agrupació de Barcelona) complicava encara més el camp del lliurepensament filo-maçònic. Per altra banda, cap lògia ni obediència podia legalment impedir que els esmentats germans militessin a les Giordano Bruno, en tant que institucions profanes, de la mateixa manera que podien estar afiliats a qualsevol partit polític.

De tota manera, la qüestió no es resolía sempre fàcilment i els conflictes sovintejaven en alguns tallers. Dels mateixos es feia ressò "La Concordia" quan, en una nota que porta per títol "Otro abuso", declara:

"Lo es, y grande, el que hemos notado en algunas iniciaciones (...) Algunos librepensadores al uso, se empeñan en enredar al profano o profanos en las cuestiones religiosas y políticas, resultando de aquí, no sólo una manifiesta irregularidad, sino lo que es más, una serie interminable de preguntas y respuestas (...) que hacen perder toda su so-

lemnidad al acto y lo alargan hasta el extremo de "amolar" a los que con su asistencia van a dar mayor lustre y esplendor a esa verdadera fiesta de la Orden. (...) Maestros, antes de comenzar semejantes actos, adviertan a todos el deber en que están de prescindir, en sus preguntas, de cuestiones como de las que hemos hecho referencia." (...) (112)

La nova etapa del moviment lliurepensador "Barcelona Masónica" i l'Assamblea de lògies.

Com ja hem dit anteriorment, a partir dels anys 90 el lliurepensament iniciat per "La Luz" i les lògies que, com l'Almogàvers, crearien la GLSRC, deixaren pas a un renovat moviment del que també s'allunyarien els grups anarquistes i en el que hi predominaria el republicanisme, (més endavant veurem quin tipus de republicanisme) caracteritzat per un anticlericalisme radical. Si en l'etapa anterior encara constatem forces reticències als principis ateus i més radicalment racionalistes per part de certes lògies i maçons, amb la progressiva implantació a Catalunya i arreu l'Estat del GOE, dirigit per Morayta i amb l'aparició de "Barcelona Masónica" i l'Asamblea de Logias Confederadas es consolida al nostre país un poderós i renovat moviment laicista i radicalment anticlerical i antireligiós, amb una capacitat de movilització i d'implantació inèdita fins ara.

Els congressos lliurepensadors es multipliquen a l'Europa llatina i el republicanisme radical de filiació re-

formista o burgesa es converteix, juntament amb la maçoneria, en els corrents hegemònics dins el lliurepensament. Els anarquistes, tot declarant que ells són els únics lliurepensadors autèntics (Congrés de París de 1905) es retiraran definitivament del moviment, acusats de donar la nota discordant i intentar desviar-ne la naturalesa i objectius. (113) En la nova dècada la maçoneria experimenta canvis d'orientació importants, es consolida la reestructuració d'obediències i els elements liberals o progressistes perdran definitivament l'espai maçònic que en la dècada anterior havien tingut. Aquesta recomposició afecta, òbviament, el moviment lliurepensador, que s'intal·larà prop de noves organitzacions sorgides ---- aquests anys al si de la maçoneria barcelonesa.

Assistim a un sensible esllavissament dels sectors més actius (que seran també els que es convertiran en majoritaris) envers la radicalització anticlerical. Hi predominaran únicament les opcions polítiques republicanes, no sempre coincidents amb el fusionisme, família a la que pertany Morayta i en la que hi té considerable ascendència. Per altra banda, continuen les relacions més o menys estables i cordials amb algun sector obrer anarquista. A les lògies del GODE hi ha de tot, com a altres obediències, però ja han desaparegut o estan a punt de fer-ho els partidaris del liberalisme dinàstic.

Sagasta, A. Romero Ortíz, Manuel Becerra i altres personatges maçònics pròxims al liberalisme o al partit progressista, ja havien quedat endarrera i el GODE deixava pas

a un impetuós GOE que radicalitzava les posicions polítiques i incloïa com a divisa primera la trilogia Llibertat, Igualtat i Fraternitat.

Reciclant el cosmopolisme i universalisme maçònics, Morayta i la cúpula dirigent del GOE convertiran els esmen-tats principis en una bandera del federalisme iberista, lla-tinista i iberoamericana, passos previs per arribar a la fede-ració universal. Aquest universalisme maçònic i pimargallià, que aspirava a esborrar fronteres i "unir els homes en comp-tes de separar-los", tindrà dues conseqüències. La primera - és que els maçons anarquistes s'hi trobaran prou còmodes com per condescendir en altres aspectes polítics del reformisme maçònic. Dins l'orde les posicions disjunts en religió i espe-cialment en política són possibles i ben reals. Anselmo Lo-renzo, afiliat a una lògia del GOE a Barcelona pot afirmar - en un document oficial que, sigui monàrquic o republicà, "de l'Estat res no esperen", ans al contrari, doncs aquest és -- "l'enemic dels homes" Aquestes declaracions són assimilables i no causen cap problema al si de l'obediència.

L'altra conseqüència radica en l'allunyament del - grup de Morayta a Catalunya de les posicions polítiques cata-lanistes i del federalisme de Vallès i Ribot o Almirall. -- Tant a la documentació de les lògies, (114) com al butlletí oficial del GOE es palès l'animadversió creixent al catala-nisme polític, a mesura que aquest es consolida i s'expandeix al país.

El 1901 Lorenzo publicava un conegut article a "La Huelga General" contra el nacionalisme: "Ni catalanistas ni bizcaitarras" (115). El 1902 -hi ho citem a tall d'exemple- el butlletí del GOE condemnava el regionalisme, qualificat de regressiu i contrari al progrés de la humanitat. (116)

Pel que fa al problema colonial, el patriotisme colonialista dels republicans fusionistes (i de les altres - famílies excepció feta dels federals) tindrà la seva rèplica corresponent en l'obediència de Morayta, que pretenia fer política assimilista lluitant contra el poder dels ordes regulars a Filipines i demanava llibertats constitucionals i representació a Corts per la colònia asiàtica.

Quan a la GLSRC, els anys 90 entrarà en decadència, de la que no és estranya la implantació de l'obediència de Morayta a Catalunya, que amb el dinamisme que li serà propi inclina moltes lògies a demanar-ne els auspicis. El butlletí oficial es deixa de publicar, les seves lògies perden protagonisme, com l'Avant; les existents a comarques no donen més senyals de vida; l'Almogàvers, eix del grup lliurepensador - de Gràcia, ha desaparegut i no serà refeta fins entrat el segle XX (117); l'Emancipación també abatrà columnes després de 1890; (118) de la Creación tampoc es tindran més notícies, a l'igual que de la Colmena (119) i de la Catalunya de Sant Martí de Provençals, (120) que no reapareixerà fins el 1900, amb la reconstitució de la Gran Lògia i fent la seva reaparició brindant per la República. (121)

Sebastià Badia, Arús, Vallès i Ribot i altres fundadors de l'obediència han desaparegut, o s'han desentès de l'orde, com aquest darrer; de Frau Abrines no s'en sap res més, ni de molts altres dirigents, com Canibell, Josep Caparrà, Angel Carrión i altres personatges més lligats a la política, com Barcon Olesa, dels que no en tindrem més notícies que els relacioni, amb activitats maçòniques. Nomes el federal Salas Anton, i el futur lerrouxista Cristóbal Litrán mantindran l'activitat maçònica, que compaginaran amb la política republicana i lliurepensadora.

Entre els darrers, Salas Anton serà un assidu col·laborador de "Barcelona Masónica" i Litrán -un dels més actius en el camp lliurepensador- serà el representant de la lògia Cataluña, de la GLSRDB, al congrés lliurepensador de París de 1904. (122)

En el nucli gracienc constatem certa continuïtat, gràcies a l'activitat de la lògia Constancia, auspiciada pel GOE, en la que hi estava afiliat Pau Isart Bula, Marià Aguilar i Angeles López de Ayala, entre altres, que col·laboraran en la política del partit Radical a Catalunya des del camp feminista i el lliurepensament. (123)

Altres maçons de la Catalana Balear, com Eladi Gardó, simbòlic "Actividad", membre de la reconstituïda Almogàvers, o Francesc Esteva, simbòlic "Riego", que es convertiria en Gran Mestre, s'integrarien també a les files radicals, tot i que el 1907, aquest darrer abandonés definitivament el lerrouxisme. (124)

Només queden en peus la Catalunya, la Redención i la Humanidad, creada el 1889 i de la que no se'n coneixen -- gaires activitats fins que no s'integra a l'Assamblea de Lògies Confederades i posteriorment, a la Catalana Balear, de la que en serà una de les refundadores. (125)

Els restants tallers catalans s'integraran a l'obediència de Morayta o bé fluctuaran entre un dels dos Grans Orientes Nacionals (de Ros o de Pantoja), al GODE de Pérez, a altres organismes encara més minoritaris o bé romandran independents de tota obediència, com l'esmentada Redención, fundadora de l'Assamblea de Lògies, que tot seguit veurem.

"Barcelona Masónica" i l'Assamblea de Lògies Confederades.

El naixement de l'Assamblea de Lògies és paral·lel al de la Redención, que s'instal·là a Barcelona el 21 de maig de 1890, prescindint de sotmetre's a cap obediència de les existents aleshores al país. A la cerimònia de constitució hi assistiren representants de diverses lògies, entre elles -- l'Avant, la Patria i la Constancia, a més de varis germans inactius ("durments"), a tots els quals el cronista de l'acte califica de "Soldados del progreso y héroes del porvenir". (126)

La Redención, composta per maçons veterans, naixia defensant la independència del simbolisme --com el 1886 -- ho havia fet la GLSRC-- i dels tallers simbòlics de la tutela

de qualsevol organisme superior a la maçoneria simbòlica, és a dir, la que només admet els tres primers graus. Malgrat la flagrant irregularitat que una tal posició suposava, a l'acte oficial de la seva instal·lació no hi faltaren representants de les obediències existents, a l'espera de veure per quins camins discorreria l'existència de la nova lògia, presidida per Eugeni Labán, un baríton prou conegut a l'època, que feia ostentació d'un apassionat anticlericalisme acompanyat de republicanisme mai clarament definit, però que es movia entre el federalisme iberista d'inspiració zorrilista i el catalanisme, entès a la manera dels federals. (127)

Altres elements de la lògia, com Ignasi Bo i Singla, de filiació republicana federal, estaran inequívocament compromesos amb la causa catalanista, (128) com el mateix J. Ribas Palou, que va ser Venerable Mestre del taller. (129)

Entorn a la Redención, aviat es formà un grup de lògies que, a partir d'interessos diversos, quasi sempre lligats al desig de fer prosselitisme, es convertí en molt poc temps en una plataforma maçònica on es podien relacionar regularment lògies de totes les obediències. Una tal estructura possibilitava, a més, de treballar plegats en projectes puntuals -com veurem- i un primer pas per dirigir la maçoneria barcelonina i catalana cap a la sempre aspirada, però difícil unificació.

El 15 de desembre de 1890, la que s'anomena "Asamblea General de Delegados de las Logias de Barcelona para fi

nes generales de la Orden", enviava a tots els tallers de la ciutat una enquesta en la que es preguntava quin concepte -- els mereixia qüestions com las referents a regularitat, ("és a dir, legalitat") quines eren les lògies i els tallers regulars i com s'adquiria o perdia semblant condició. (130) - Evidentment, l'objectiu no era altra que conèixer quins eren més propensos a convertir-se en independents i formar així - un grup que treballés al marge dels dictats de les obediències.

Aviat es formà un nou cos, independent i sense cap altre jurisdicció que la que podia exercir sobre els delegats que la componien, que procedien de diferents tallers i que no tenien cap poder dins de cadascun d'ells si no era refrenat per la resta de germans. Com totes les anteriors tentatives d'unir l'orde al país, l'Assamblea de Lògies havia d'acabar convertint-se en una nova obediència o bé essent absorbita per una altra ja existent. En el cas que ens ocupa, però, hi havia un altre element a tenir en compte. Donada la decadència en que es trobava la GLSRC, la similitud de molts -- plantejaments i la continuïtat d'alguns personatges d'aquesta, ens porten a concebir l'intent com una maniobra hàbilment concebuda, que havia de donar a la decrepita obediència de R. Arús un nou impuls i tarannà.

L'esmentat organisme va ser estructurat de manera que la presidència del mateix era rotatoria, la qual era ocupada per cadascun dels Venerables Mestres de les lògies que la componien. El 1893, estava formada per les següents: Amis

du Dévoir, Estrella Polar, La Cadena de Unión, Hijos del Trabajo (escisió de la que es mantenia sota el GOE); (131) Constancia, Humanidad i la Redención, que constituïa l'eix entorn del qual es movia l'entitat. (132)

Tenia la seu al passatge d'Escudillers n° 3, 1°, - on s'editarà la revista "Barcelona Masónica", organ oficial - de l'entitat.

El primer número de l'esmentada publicació, de periodicitat mensual, va aparèixer el desembre de 1892, sota - la direcció de Valentín Acha, que en fou el fundador. Acha, que havia estat afiliat a la lògia Integridad n° 100, del -- GOE, passà a la Hijos del Trabajo el 3 de juliol de 1892. - (133) L'any següent, presidia l'Assamblea de Lògies, càrrec que ostentà fins el 5 de setembre de 1893. A partir d'ara la direcció de la revista recaurà en P. Montagut, secretari de l'Assamblea de Lògies i de la Constancia, a la qual pertany. (134)

Sota el lema de "Uno para todos, todos para uno", la revista es donà a conèixer als medis maçònics, constituint-se, de fet, en continuadora de la GLSR Catalana. Cal destacar que entre els col.laboradors hi figuren Pompeu ----- Gener, Salas Anton, Bo i Singla i E. Laban.

Per altra banda, les estretes relacions amb les "Dominicales del Libre Pensamiento", convertien el nucli maçònic barceloní en els representants del corrent maçònic lliurepen

sador republicà i més radicalment anticlerical, posició que compartia amb l'esmentat homònim madrileny.

Pels maçons de "Barcelona Masónica", Renan és un moderat, un tímid, "un Lutero acaramelado, un escéptico de corazón tierno", podem llegir a les seves pàgines. (135)

Arrel d'una festa per l'adopció maçònica de nens a la lògia Constancia, es recordara quins eren els objectius prioritaris:

"Todo lo que sea descatolizar al pueblo separándolo al mismo tiempo de la tutela clerical, merecerá nuestra aprobación". (136)

A més de la lluita persistent contra el marquès de Comillas i l'"Asociación de Padres de Familia", que presideix, (137) i de fer-se ressò de tots els actes lliurepensadors importants del país, "Barcelona masónica" inclou articles sobre diversos temes, en els que deixa constància de quin ha d'ésser el paper de l'orde. En un treball encapçalat amb el títol "Aspiración política de la Masonería", es diu:

"En España, la Masonería, mucho es lo que debe hacer. (...) Si es enemiga de los privilegios políticos, lo es también de los que afectan a la religión, (...) abogando por la sublime doctrina del racionalismo y del librepensamiento".

"Democratizado el poder, federados con Portugal, - como propaga nuestro q. h. Magalhaes Lima, hacemos renacer - el genio de Iberia, no para la guerra, sino para la paz, no por las armas, sino por el trabajo". (...)

"En la cuestión religiosa debemos secularizar la vida, (...) abogue, pues, la Masonería española por la separación de la Iglesia y el Estado..." (138)

Entre les lògies que mantenen la revista i l'entitat que les agrupa, cal destacar el protagonisme de l'esmentada Redención y la Constancia, de Gràcia, de la que es donen notícies continuades, tot i que no era pas independent, sino que estava sota el GOE.

Arrel d'una circular tramesa pel Gran Mestre del GOE, M. Morayta, sobre el paper i significat del simbolisme (masoneria blava dels tres primers graus), la revista reproduceix alguns fragments del mateix i senyala especialment les paraules de Morayta en referir-se al catolicisme, que és, segons diu, "la trascendental cuestión que interesa a todos -- los partidos liberales: la invasión creciente del jesuitismo en nuestra España. (...) Masones del Gran Oriente Español -diu Morayta-: ¿creeis llegado el caso de hacer una gran campaña, respetuosa para el dogma, para la Iglesia y para los convencimientos honrados, per muy anticlerical?". (139)

Moltes coses separen Morayta de l'Assamblea de lògies, però com en molts altres casos, l'anticlericalisme servirà com a punt de convergència entre famílies divergents.

La darrera notícia directa que posseim de l'Assam-
blea és la crònica de la festa laica que la mateixa va cele-
brar el setembre de 1894 a la societat espiritista "Luz del
Porvenir", regentada per Amàlia Domingo Soler. (140)

La vetllada musical, on hi participa Eugeni Labán,
entre altres, tenia per objecte recaptar diners per destinar
a la beneficència. A més de molts membres del centre espi-
ritista, hi assistiren germans (amb llurs respectives famílies)
de la Constancia, la Redención, Hijos del Trabajo i Amigos -
del Deber, que eren les lògies que aleshores formaven l'As-
samblea. (141)

Tot i que ignorem si l'entitat i la revista con- -
tinuaren llur singladura més enlla de 1894, segons es des- -
pren de la documentació de diverses lògies l'organització -
heterodoxa va ser acusada d'antimaçònica, i els tallers aca-
baren per desentendre's de l'Assemblea de Lògies. La lògia -
Lealtad, per exemple, informava a Morayta el 9 de febrer de
1893 que aquella organització, (a la qual s'hi havien aproxi-
mat per tal de reduir l'excessiu nombre de lògies que hi ha-
via a Barcelona, amb la intenció, evidentment, de captar-ne
algunes d'elles o bé assimilar-les) tenia com a únic objec -
tiu crear un nou organisme maçònic "y prestar visos de lega-
lidad a aquellas entidades que se obstinan en vivir indepen-
dientes. Creímos era perjudicial para los intereses de la Or-
den y con nosotros se fueron retirando (...) todas las lo- -
gias menos cinco..."

Quan a "Barcelona Masónica", la Lealtad assegura - que "no falta quien opina que podría titularse, más bien, órgano de los cinco individuos que en representación de las -- Log.: la forman".

"Por nuestra parte opinamos que ningún beneficio - práctico puede reportar dicha publicación para los intereses de la Orden ni para el progreso de la humanidad." (142)

Per la seva banda, les aproximacions que l'entitat va fer en els seus inicis cap el GO Lusitano Unido -emulant el que el 1886 havia fet la GLSRC- no havien donat el resultat esperat, ja que l'apadrinatge no passà de rebre a Eugeni Labán a Lisboa amb la correcció obligada envers un membre de l'orde i unes quantes declaracions d'iberisme per part de Magalhaes Lima i de "Barcelona Masónica", que desaparegueren de les seves pàgines tant aviat com s'evidenciava la impossibilitat que l'obediència portuguesa recolzés o auspiciés --- l'Assemblea de Lògies. Per segona vegada els maçons portuguesos es negaven a embarcar-se en aventures peninsulars amb organismes catalans.

Sobre aquestes hipotètiques relacions informava el Gran Oriente Español al Capítol Integridad n° 10, de Barcelona, que la potència portuguesa no tenia cap mena de relació - oficial amb l'entitat i la revista de Barcelona, concloent - la comunicació en els següents termes:

"Lo mismo aquel Oriente que el nuestro están comprometidos a no tratar ni de cerca ni de lejos con esas perjudiciales publicaciones contramasonicas". (143)

Així mateix, la lògia Redención desapareix, -encara que n'ignorem els motius- i no es reconstitueix fins el 1900. (144) La Hijos del Trabajo, del GOE, es veurà sotmesa a una greu crisi interna motivada per l'enfrontament entre V. Acha i Anselmo Lorenzo, (vegeu capítol VIII) que acabarà amb la dissolució temporal de la lògia, moment en que Acha -que ha estat expulsat del mateix-, amb alguns seguidors crearà pel seu compte una nova Hijos del Trabajo de la que no se'n sabrà res més des de 1894. Per la seva banda, la lògia original serà refeta sota el mateix nom pel GOE i poc després es fusionarà amb la Lealtad. (145) De la Humanidad tampoc s'en sap res més fins el 1901 que, amb la Redención, reorganitzarà la Catalana Balear. Quan a la Constancia, sota el GOE, serà la única que es mantindrà en actiu, malgrat els problemes i tensions a què normalment estava sotmesa, a causa de la seva militància política, pròxima -en aquesta època- al partit republicà progressista de Zorrilla. En el seu quadre de membres hi figura Llunas i Pujals i Angeles López de Ayala, amb el grau 30 i Secretaria de la lògia, situació aquesta completament illegal en el Rite Escocès. Es clar que no era pas -- aquesta la única irregularitat: el 1890 va proclamar pel seu compte la independència maçònica de Catalunya i un any abans pretenia fer la revolució republicana, seguint les veleitats insurreccionals de M. Ruiz Zorrilla. Segons un informe que -- la Hijos del Trabajo lliurà al GOE, alguns membres de la --

Constància, entre els que hi havia un tal Parés, (que figura va com a grau 33° i ni tant sols havia estat iniciat de forma regular), juntament amb "algunos caciques, bolsistas y zorrillistas" assaltaren el quarter del Bon Succés i per la seva culpa hi havia germans i profans a la presó... (146)

Pel que fa a altres aspectes del moviment lliurepensador, cal destacar en primer lloc el congrés celebrat a Madrid el 1892; es a dir, els intents de celebrar-lo, ja que a la tercera sessió la policia clausurà el congrés. (147)

De l'organització es va encarregar "Les Dominicales del Libre Pensamiento" i entre el comité responsable de mateix hi havia, entre altres, Odón de Buen, F. Rispa i Perpiñá, V. de Torres Solanot, R. Chies i F. Lozano.

Es important senyalar que entre els medis obrers - serà el nucli de "La Tramontana" qui defensarà obertament la participació en el congrés lliurepensador de Madrid, doncs, com ja s'ha dit, els altres corrents anarquistes rebutjaren el moviment per conceptuar-lo burgès i inútil a la causa del proletariat. Per contra, "La Tramontana", que va estar representada a Madrid per Llunas i Torrents Ros, va desplegar una intensa campanya en favor de la participació obrera en el moviment lliurepensador. (148)

El 28 d'agost la revista de Llunas, juntament amb "La Luz" i altres, celebraren un míting "de carácter obrer i lliurepensador" al Circ Equestre de la Plaça Catalunya, per -

tal d'explicar als treballadors la conveniència de participar en el moviment lliurepensador i concretament al congrés que s'havia de celebrar a Madrid el mes de setembre.

El míting va començar més tard del que s'havia --- anunciat, a causa del retard amb que arribà el delegat goverⁿnatiu, raó per la qual una part del públic que esperava al - carrer va marxar, pensant-se que no es celebraria.

Malgrat els inconvenients hi assistiren unes 2000 persones. A la crònica que en fa "La Tramontana" es diu:

"El company Gurri, que presidia, obrí la sessió, - manifestant els mōbils que induïen a la classe obrera a pren^dre part com a tal en el projectat Congrés Lliurepensador de Madrid".

A continuació prengué la paraula Llunas, qui afirmã que "la classe obrera té de mirar-se la qüestió del Lliurepensament de diferent manera que la classe burgesa", ja -- que per fer ús de qualsevol dret, calia "estar en condicions morals i materials de poguer-lo exercir".

Per la seva part, Teresa Claramunt declarã que era necessari participar al congrés per tal de definir el lliurepensament com a ateu.

Angeles López de Ayala, que no faltava a cap manifestació d'aquestes característiques, dedicã el seu parla --

ment a atacar el clergat, la "confessió libidinosa" i altres aspectes propis del discurs anticlerical usual de l'activa - lluitadora feminista-republicana-maçona-lliurepensadora, -- doncs així caldria definir a A. López de Ayala. (vegeu capítol V)

En el míting es regalaren cent exemplars de Las ruinas de Palmira, que després es seguiren venent a la redacció de "La Luz" per 1 pesseta, així com Questions Socials, de J. Llunas i La mujer y el cristianismo, de Litrán. (149)

Poc temps després, J. Llunas i Torrents Ros publicaven al setmanari un nou al·legat en favor del lliurepensament.

El tema que presenta el nucli de "La Tramontana" i les societats obreres que acordaren la participació al congrés va ser "Relaciones del Librepensamiento con la cuestión social", que els organitzadors inclogueren a l'ordre del dia. (150) Quedava així assegurat que a Madrid, a més dels temes escolars o filosòfics, es tractaria els pròpiament polítics i ideològics, terreny en el que l'anarquisme podia donar al lliurepensament continguts coherents amb els seus principis.

Poc temps després, Llunas i Torrents Ros publicaven al setmanari una defensa del moviment on es justifica la seva posició amb aquestes paraules:

"Ante la convocatoria del Congreso Universal que ha de reunirse en la capital de España, opinaron buen número de colectividades obreras de Cataluña que el proletariado militante no debía mirar con indiferencia tamaño acontecimiento, y nos pusimos de acuerdo para llevar nuestro grano de -- arena a esa obra...". Quan al contingut que ha de tenir el lliurepensament, manifesten que "el ateísmo es lo justo; si las democracias son tanto más humanas cuanto menos autoritarias, la acracia es la justicia social que apetecemos y ha cia la cual por distintos puntos todos los liberales camina mos. Apoyan la primera afirmación el materialismo y las ciencias naturales; abonan la segunda la sociología y el principio de libertad." L'escrit acaba afirmant que cal ajudar la classe obrera a emancipar-se econòmica i intel·lectualment. --

(151)

Un mes abans de celebrar-se el congrés de Madrid s'hi havien inscrit les següents entitats catalanes: "Círculo La Luz"; "Sociedad Laica Gutenberg", de Barcelona; "Colegio Laico Colón", de Barcelona; "Grupo Libre Pensador Garibaldi", de Terrassa; "Colegio Academia Libre", de Barcelona; "Grupo Garibaldi", de Sants; "La Tramontana"; "Escuela Laica de Sallent"; "Sociedad Academia de Sastres de Barcelona"; -- "Las Tres Clases de Vapor", de Sabadell; la "Cooperativa Sabadellense"; "Escuela Laica de Olesa de Montserrat"; "Sociedad de Obreros Tintoreros de Barcelona"; "Sociedad de Obreros Cerrajeros de Barcelona"; "Sociedad de Galoneros y Pasamaneros de Barcelona"; "Sociedad El Arte de Albañilería", de Barcelona; "Obreros Impresores", de Barcelona; "Colegio Laico - El Porvenir", de Sant Andreu; "Colegio Laico de niños Hijos

de la Confederación", de Gracia; "Colegio Laico de niñas Hijas de la Confederación"; "Agrupación Obrera de Sarriá"; "Sociedad de Faquines del Comercio de Barcelona"; "Sociedad Autónoma de mujeres de Barcelona"; "Colegio Academia Libre", - de Reus; "Sociedad de Librepensadores de Reus"; "Sección de Trabajadores Mecánicos en Lana", de Sabadell.

En total l'import dels ajuts fins la data era de - 211,50 pessetes, més les 55,84 pessetes que es recolliren al míting del Circ Equestre. (152)

La posició de Lluнас i "La Tramontana" respecte les relacions amb els moviments no estrictament obreristes, els havia portat a defensar la pertinença dels anarquistes i en general, els obrers a la maçoneria, com també al lliurepensament i a totes aquelles manifestacions socials on la classe treballadora pogués donar a conèixer llurs aspiracions i, al mateix temps, trencar l'aïllament en què es desenvolupaven - les activitats de l'anarquisme. Com veurem en parlar d'Anselmo Lorenzo i els homes de l'"Academia", tant la maçoneria -- com el lliurepensament oferien la possibilitat d'establir -- amb altres moviments socials i polítics contraris al règim - canovista, no només un espai de convivència, sino la possibilitat de col.laborar en accions conjuntes destinades a lluitar contra l'enemic comú.

Els partidaris d'aquestes posicions podien veure - refermades llurs teories en comprovar com el govern impedia que el congrés de Madrid es celebrés, donat el caire i la --

magnitud que estava prenent. Els setze membres de la comissió organitzadora foren empresonats i alliberats posteriorment, previ pagament d'una fiança de 1000 pessetes cadascun. Comentant aquests fets, "La Tramontana" constatava amb indignació com, mentre el govern conservador prohibia el congrés lliurepensador, autoritzava el catòlic de Sevilla. (153)

Però Llunas i altres homes del moviment obrer contraris a cert tipus de radicalisme i, especialment contra el nihilisme, quedarien en minoria i perdrien progressivament influència dins l'obrerisme català. El mes següent de clausurar-se el congrés va començar l'onada d'atemptats que culminaria en el procés de Montjuïc. Des del primer moment "La Tramontana" es definia amb claretat sobre els fets violents:

"En una paraula: els dinamiteristes, com els governs més reaccionaris, no fan més que declarar la guerra a la societat (subratllat al text) quan realitzen las explosions. Y com qui provoca la guerra serà sempre el més antipàtic als ulls de tota persona civilitzada, per això nosaltres som acerrims antidinamiteristes, tant com contraris decidits de tot govern, tant més quan més reaccionari, per lo més que també tendeix a tenir-nos constantment declarats en estat de guerra". L'article finalitza assegurant que el bombisme no és obra de l'anarquisme, sino d'alguns individus i que l'origen cal cercar-lo en els enemics de la classe obrera. (154)

Quan a la participació catalana al congrés de Madrid, a més de les entitats ja esmentades, hi participaren, enviant delegats, les següents lògies:

Amis du Devoir, Avant i Antonino Pío, de Lleida, que nomenaren delegats a Salas Anton, Fernando Lozano i el vescompte de Torres Solanot; Bruch n° 44 de Manresa i Cadena de Unión, representades per "Gutenberg" i C.T. Moncasi; Constancia i Espartaco, representades per Salas Anton i Torres Solanot; Estrella Polar i Faro de Iluro, de Mataró i Hijos de la Paz, de Calonge, estaven representades per Joaquín Ruiz Vergara, Gran Secretari del GOE; Hijos del Trabajo, per Salas Anton i Torres Solanot; Justicia, per Emilio Seco i Brey; Iluro, de Mataró, per M. Morayta; Inmortalidad i Lealtad, per Salas Anton i Torres Solanot; Luz de la Selva i Luz del Vallés, per E. Seco i Brey i Osiris, de Sabadell, per Salas Anton. (155)

Hi ha bastantes lògies que no envien delegats per raons diverses, entre elles l'econòmica, doncs suposava unes despeses que una gran part dels germans no podia assumir, ja que ni tant sols estaven al corrent de les cotitzacions i era comú que molts no passessin a recollir el títol d'augment de grau -o no el demanessin- davant la impossibilitat de pagar-ne els drets.

Les activitats lliurepensadores amb participació maçònica continuaren desenvolupant amb les mateixes característiques fins entrat el segle XX, consistents en àpats de promiscuació, festes laiques celebrades usualment en centres o ateneus maçònics, lliurepensadors, republicans o espiritistes.

Destaquem com a més significativa la festa lliurepensadora que el dijous sant celebraren a Sabadell al Cercle Federal d'aquella ciutat, on hi participà el conglomerat de forces i entitats que acostumava a estar en actes semblants: Angèles López de Ayala, Angel Rodríguez, director de l'escola laica que el centre federal mantenia, Tirso Ortubia, representant de la Juventut Federal de Barcelona, Odón de Buen, que en aquests casos pronunciava discursos científics de divulgació; Baldomer Lostau, que conmina als presents que fessin propaganda lliurepensadora basada més en actes que en paraules, condemna la intolerància, especialment dins les llars i recomana la creació de societats que promoguessin la implantació del laicisme en tots els àmbits de la societat, -- afirmant a continuació, tot aludint al "despertar de las -- energías clericales con estos Gobiernos de la Restauración", (...) que "da verguenza ver el sinnúmero de conventos que -- por todas partes se levantan y la mogigatería que en las costumbres domina". Finalment, Lostau afirma que impugnaria a les Corts (era diputat) les lleis de repressió projectades per combatre l'anarquisme, perquè, afirma, "las medidas que hasta hoy se han tomado sólo servirán para perseguir a los librepensadores y a los que profesan ideas socialistas avanzadas", per acabar dient, tot citant a Gambetta, que el clericalisme havia estat, és i serà sempre l'enemic.

Per la seva banda, Angeles López de Ayala es presenta com representant de les dones i s'autocalifica de "republicana, masona y libre pensadora", explicant tot seguit el perquè de la seva triple militància.

Odón de Buen, propugna que "los librepensadores, - como escuela militante, deben (...) responder a las agresiones del clericalismo y matar la superstición y la intolerancia". Afirma seguidament que cal conquerir la República el més ràpidament possible a fi que el poble sigui educat en els principis de l'ensenyament laic i integral.

La comissió organitzadora, que presidí l'acte, estava composta per A. López de Ayala, Odón de Buen, Ortubia i B. Lostau. (156)

En esclatar la insurrecció cubana i amb el retorn dels conservadors al poder, el clima de tolerància s'anà entorbolint i els problemes pels grups socials i polítics contraris al sistema augmentaren progresivament, fins arribar a la promulgació de la llei de repressió de l'anarquisme i els empresonaments massius.

Però abans de que això passés ja es comencen a entreveure alguns fets prou significatius del que aviat arribarà.

En el míting lliurepensador celebrat l'agost de -- 1895 al Circ Egüestre, el delegat governatiu va impedir a un dels participants que fés el seu parlament en català. Incredul sobre el respecte, el funcionari replicà que seguia ordres del governador, Sr. Sánchez de Toledo. El fet era insòlit, ja que Arús i altres havien emprat el català a vegades en actes semblants. Però cal no oblidar que havia esclatat la -

"guerra separatista", que els federals catalans apoïaven --- l'autodeterminació de Cuba i que, per molts grups social i - polítics, la demanda d'autonomia a Catalunya s'assimilava a les aspiracions independentistes cubanes.

"La Campana de Gràcia", que protestà del succeït, va incloure en la portada una il·lustració satírica sobre el cas, amb un peu que deia: "Una de dos: no parlar, o bé fer-ho en castellà". (157)

La comissió organitzadora i la presidència del míting estava formada, podem dir, pels "de sempre": Odón de -- Buen, Torres Solanot, Amàlia Domingo Soler, C. Litrán, J.B. Salas Anton, Belén Sárraga, Angeles López de Ayala, Llunas i Pujals, Pere Montcanut, V. Badías Puyal i P. Loperena i E. -- Ferrer. Es a dir: republicans, anarquistes i espiritistes; -- la majoria d'ells maçons.

El Pacifisme.

Un altra camp en què la maçoneria s'empleà a fons va ser les campanyes en contra de la guerra i la creació de lligues per la pau, activitats estretament vinculades al moviment lliurepensador. Si bé el pacifisme no era un tema estrictament laicista, en un i altre moviment coincidiran la -- majoria de personatges, especialment si són maçons. Es difícil no trobar-ne allí on hi ha un grup, una lliga o un con -- grés pacifista.

Com en el lliure pensament, amb la seva ofensiva - laicista, el pacifisme, impulsat o no per maçons, tenia assegurat el suport del moviment anarquista, de gran part del republicanisme, així com de l'espiritisme i altres grups d'origen i característiques diverses. (158)

Els ideals pacifistes i antibèlics ja s'havien manifestat en iniciar-se el segle XIX amb la creació, el 1815, de les societats per la pau, establertes a Nove York i després a Europa. El 1843 es celebrà a Londres el primer congrés internacional per la pau i el 1892 es creava a Berna -- l'Oficina Internacional per la Pau. (159)

La maçoneria estarà vinculada estretament al naixement del moviment pacifista, paternitat que sempre ha reivindicat i, en aquest cas, podem dir que amb justícia. (160) Un nombre important de maçons figuren entre els fundadors de -- l'oficina Suïssa, com també entre els que crearen el Tribunal Internacional de La Haïa, el 1899. La maçoneria actual, no només reivindica raonablement ser pionera en la defensa de la pau, sino d'haver estat capdevantera en lluitar per un món sense guerres. (161)

Pel que fa al nostre país, les primeres manifestacions pacifistes dins el món maçònic les trobem en els comentaris i treballs que els germans realitzen per llegir i comentar a les lògies, on s'evidencia la presència de les idees pacifistes al si de l'orde, com a mínim, des del Sexenni -- (162), tot i que no disposem de cap d'aquests treballs que -

estigui exclusivament dedicat a la pau i el pacifisme, fins els anys vuitanta.

Entre les abundants referències al tema en la premsa de l'orde, vegem, per exemple, el treball d'un maçó que signa "Cervantes" i que "El Mallette" reproduïx amb el títol de "Guerra a la guerra": "Sin duda alguna que entre los innumerables deberes de la Masonería, existe el de arrancar con mano firme los rencores, los odios, las venganzas, (...) mantando el sentimiento de caridad, sosteniendo levantado el horrible edificio de las discordias". (...)

"Comprendemos que ayer era una necesidad, que ayer civilizaba, siendo hasta cierto punto indispensable; pero -- hoy, que la razón ha superado la fuerza, (...) es completamente inútil." (163)

Però al marge de les declaracions i actes més o -- menys aïllats, el veritable inici de la lluita pacifista --- dins la maçoneria catalana i espanyola va tenir la seva primera i gran manifestació (a les que n'hi seguiren d'altres) en un acte celebrat a Barcelona l'abril de 1889, del que tot seguit en parlarem.

Poc abans, les obediències, les lògies i la premsa maçònica endegaren la primera campanya sistemàtica en favor de la pau, la fraternitat dels pobles i el desarmament. En un editorial - Obra masónica - que la revista "La Concordia" publicà el febrer d'aquest any, podem llegir:

"Con este y no otro título debemos distinguir el - favorable movimiento que en favor de la paz europea viene -- operándose de poco tiempo a esta parte, porque a la suave y constante influencia de la Masonería en los destinos de los pueblos, sólo puede atribuirse un hecho que tanto y tan alto habla en pro del progreso y de la civilización".

"Masones de nota, príncipes esclarecidos, que hace poco, (...) no veían otro recurso que el de la guerra para - recabar por ella una paz duradera, les vemos hoy pregonando la paz universal... (...) "El Desarme", he ahí el título del órgano único en el mundo de la fraternidad universal, que -- dentro de poco verá la luz en la capital de Francia. (...) - Empeñados en la obra están, pues, Castelar en España; Bonghi en Italia; Gladstone en Inglaterra; Simon y Passy, en Francia; Lavaleye en Bélgica. (...) ¡Honor a ella! ¡Honor a su obra! ¡Honor a la Masonería! ¡Gloria a la paz!. (164)

El gener d'aquell any "La Tramontana" donava notícia d'un gran míting celebrat a Milà en favor de la pau. Sota l'epígraf d'"Aconteixement important" el setmanari "Vermell" alertava sobre l'inminent perill d'una guerra al cor d'Europa, on els principals rivals eren França i Alemanya. - Tot referint-se al míting, afirmava que havia estat convocat per "cinquanta-set associacions, la major part obreres o maçòniques, de patriotes italians (...) contra la guerra". (...) L'objectiu era lluitar contra les tiranies, que és, segons - es diu, "la suprema necessitat de tots els pobles, per això la reunió de Milà resulta simpàtica a tots els liberals de les diferents nacions..."

Pel que fa a Catalunya, un gran nombre d'associacions s'uniren per enviar un missatge d'adhesió a l'acte, entre les quals cita "La Tramontana" les següents: les lògies Emancipación, Patria, Colmena, Humanidad, Creación, Cambra de Dones Llibertat, Gran Lògia Sim. Reg. Catalana; els diaris "El Federalista", "La Patria", "La Publicidad", "La Avanzada", "El Diluvio", "La Asociación", "La Libertad", "La Península", "La Correspondencia Catalana", l'espiritista "La Luz del Porvenir" i la pròpia "Tramontana". Entre les entitats i centres polítics, hi són consignats el Centre Federalista, el Centre Republicà Històric, el Casino Republicà Progressista de la Barcelona, la Juventut Republicana Lliure -- Pensadora, la Juventut Republicana Unionista, Centre Republicà Democràtic-Progressista, la Societat d'Obrers Tipògrafs, la Confederació Autònoma d'Amics de l'Ensenyament Laic i la Unió Barcelonesa de Lliurepensadors "La Luz", entre altres que no es citen. (165)

Així doncs, el tema de la pau s'havia introduït sensiblement, tant en els medis maçònics i republicans com entre els anarquistes, els quals ja tenien la seva pròpia -- tradició antimilitarista i pacifista, raó per la que immediatament s'integrarien a les campanyes que, a partir d'abril del 1889, s'emprendrien al país. Per la seva banda, el lliurepensament espiritista s'hi apuntaria amb igual rapidesa, i -- més tenint en compte que molts dels seus líders eren també -- maçons i figuraven entre els impulsors de primera hora.

Quan al recolzament internacional del moviment pacifista al nostre país, aquest es concretà per primera vegada quan, el 1888 el Gran Orient d'Itàlia va fer una proclama en favor de la pau a Europa, a la que s'hi adherí el G.O. de França. El mateix any, seixanta lògies de la França meridional adreçaren un missatge d'amistat als pobles italià i espanyol. El març de l'any següent, dues lògies establertes a -- Nantes decidiren de promoure la celebració d'un congrés de -- la pau a la ciutat de Barcelona; es pretenia --assegura P. -- Chevalier-- unir els pobles llatins (166) enfront de Bismarck, Tisza i Crispi. Tot i que no podem contrastar documentalment les afirmacions d'aquest autor, (167), podem suposar que si bé la celebració del congrés podia haver estat suggerida i -- apoïada des de França, les idees pacifistes ja havien estat prou divulgades entre la maçoneria peninsular alguns anys -- abans, com ja s'ha dit.

Així, el primer acte públic del pacifisme a Catalunya en favor de la pau i la fraternitat entre els pobles es celebrà al Teatre Novetats de Barcelona, el 14 d'abril de -- 1889. El president de la comissió organitzadora era R. Arús; el vice-president, Torres Solanot; el tresorer, J. Caparà i el secretari, J. Torrents Ros. La seu de la mateixa era el -- local de la GLSRC, situat al carrer Basea, 30. (168)

El míting comtà també amb una important presència estrangera, entra la que hi figurà el polític anglès W.E. -- Gladstone i alguns diputats del parlament anglès, a més dels italians Campani i Sicardi, aquest darrer delegat per "Il Se

colo" de Milà; de Gibon i Icard, representants francesos de Marsella, i dels assidus als actes laicistes del país: Llu - nas, A. Domingo Soler, Aguayo, Salas Anton, Tarrida del Már - mol i Litrán entre altres. Tampoc hi faltà el missatge enviat per "Les Dominicales del Lipre Pensamiento", que llegí l'ac - tor del Romea, Martí. Arús i Torroella parlaren en català.

(169)

D'aquesta primera gran manifestació pacifista sor - giren les següents conclusions:

- 1º "L'abolició de l'exèrcit permanent, substituït per la nació en armes en cas de perill".
- 2º "La necessitat d'establir l'arbitratge com a me - di de dirimir pacíficament les diferències in - ternacionals".
- 3º "La justícia i conveniència d'intimar les rela - cions entre els Estats, com tractats d'amistat i de comerç..."
- 4º "El "desideratum" de que els pobles europeus - constitueixin una federació de pobles lliures, en els que es garanteixi, amb els beneficis de la pau, l'harmònic desenvolupament de tots els interessos individuals i col·lectius". (170)

Per després del míting, els organitzadors havien - preparat un dinar per seixanta persones al Restaurant Nuevo Noé, on de nou hi hagueren parlaments i brindis, entre els - quals destaquem el de Tarrida, que brindà per un jove anar -

quista francès, declarant que Barcelona sentia especial simpatia per les seves idees. Després de passar per "un local maçònic", on més tard prengueren el te, el redactor de "La Tramontana" afirma que "tots els oradors brindaren sostenint la bandera roja, (...) com el símbol que té de convertir la humana raça en immens feix de germans, barrant les fronteres que avui encara aguanten fictícies rivalitats de poble a poble". (171)

Arrel de l'acte del Teatre Novetats, es constituí la Liga Internacional de la Paz y la Fraternidad de los Pueblos, amb seu a Barcelona. El mes de juny ja estaven redactats i publicats els Estatuts, els principis dels quals havien de ser els mateixos que les conclusions establertes en la manifestació pacifista. La junta directiva la composaren R. Arús, President; Torres Solanot, i Teodor Reynals, Vicepresidents; Josep Caparà, Tresorer; Antoni Julià, Comptador; Antonio Aguayo, Secretari general; Ignasi Juncadella, Secretari 1er; J. Campani, Secretari 2^{on}; Arxiver, J.A. Senatori, i els següents Vocals: Eduard Fontseré, Fèlix Torruella, Vallès i Ribot, Agustí Trilla, J. Roca, Ginés Argentí, Pere -- Closas, J.B. Salas Anton, F. Tarrida del Màrmol, Antoni Comas, J. Torrents Ros i Alfredo Fedi. (172)

Tot i que els protagonistes més destacats de l'acte pacifista i de la constitució de la Lliga per la Pau corresponien sens dubte als membres de la GLSR Catalana i als sectors anarquistes i espiritistes que normalment l'acompanyaven en les manifestacions lliurepensadores, altres orga-

nitzacions maçòniques també emprengueren les accions perti-
nents encaminades a divulgar aquells principis entre els --
seus afiliats.

Aquell mateix any, el GOE va decretar l'obligació,
per part de totes les lògies que dirigia, de celebrar una --
tinguda magna anual dedicada exclusivament a la pau i el de-
sarmament. (173). Així mateix, va establir que tots els ta-
llers creessin una secció de la Lliga per la Pau i la Frater-
nitat dels Pobles a les localitats corresponents. Podem supo-
sar que així ho executaren tots els tallers, ja que havien --
d'enviar a la seu central de Madrid les resolucions o els --
treballs que s'hi haguessin presentat. D'aquesta manera ho --
feren, entre altres, la Redención, de Barcelona, que proposa-
va que es creessin entitats al món profà per tal de divulgar
aquells principis (174); la Bruch, de Manresa, a qui Morayta
suggereix que divulguin a la localitat fulletons sobre la --
Lliga de la Pau i la Fraternitat dels Pobles (175); el mateix
acte realitzava la Gessoria, de Sant Feliu, el 25 de març. -
(176)

Direm, per concluir, que en incorporar el pacifis-
me al cos doctrinal del lliurepensament, aquest i la maçone-
ria experimentaren un avenç qualitatiu. Si l'anticlericalis-
me i el moviment laicista era un fenomen que apenes ultrapas-
sava les fronteres de l'Europa llatina, la lluita per la pau
i el desarmament era una causa universal i així varen preten-
dre que fós. A més, els congressos i altres manifestacions --
pacifistes propiciaren l'establiment de relacions més estre-

tes entre les diferents formacions maçòniques nacionals, com es pot comprovar seguint la trajectòria de la GLSR Catalana Balear, ja entrant el segle XX (177), i col.laboraren a acabar amb el tradicional aïllament maçònic en què es trobava - la maçoneria espanyola.

En tant que capdevaners en les campanyes per la - pau, el desarmament i la creació d'organismes internacionals que vetllessin per la conciliació i equilibri entre els països, un nombre sempre important de maçons figuraran entre -- els fundadors d'intitucions com el Tribunal de l'Haia, la So cietat de Nacions i altres institucions d'inspiració maçò niques, com la Lliga Universal de la Pau i la Llibertat dels Pobles, amb seu a Berna, creada el 1867 per V. Hugo i Garí - baldi.

Un cop superada la crisi finisecular a què es veié sotmesa la maçoneria espanyola, les dues obediències hegemò niques a Catalunya -la GLSRCB i el GOE- continuaran llurs ac tivitats laicistes i anticlericals, a les que s'hi hauran -- afegit la lluita per la pau, el desarmament, l'abolició de - la diplomàcia secreta i l'acatament de les sentències del Tri bunal de l'Haia i altres organismes supranacionals.

N O T E S

1) Tal vegada per raons semblants, el fenomen lliurepensador ha estat -com la maçoneria- molt poc estudiat al nostre país. Entre l'escassa bibliografia existent, vegeu Delgado, - Buenaventura,; "Lliurepensament i educació a Catalunya a la primèria de segle" a Maçoneria i educació a Espanya, Fund. -- Caixa de Pensions, Barcelona, 1986, pp. 209-247; Vilanou, Conrad,; "Lliurepensament i educació a Catalunya durant la Restauració", a op. cit., pp. 197-207; Alvarez Lázaro, Pedro,; - Masonería y librepensamiento en la España de la Restauración, Public. de la Univ. de Comillas, Madrid, 1985, el de més abast i específicament dedicat al tema que ens ocupa. Vegeu també - Bayet, A.,; Histoire de la Libre-Pensée, PUF, n°848, 1970, i les referències al lliurepensament que fa Romero Maura, J.,; a La Rosa de Fuego, Grijalbo, Barcelona, 1974, pp. 66-67, 415, etc.

2) Aquesta era la posició del lliurepensament del grup de "La Tramontana", que aportava al moviment l'ideari de revolució social que propugnava l'anarquisme. Anterior a aquesta tenim l'"Asociación Libre-Pensadora de Barcelona" i el seu organ oficial, "La Humanidad", on significats homes de la Internacional com Gaspar de Santiñón, López Montenegro, T. Nieva i altres configuraran un lliurepensament de base anarquitant. Vegeu, entre molts exemples, Relaciones del Librepensamiento -- con la cuestión social, a "La Tramontana", XII, n°583, Barcelona, 30 de setembre de 1892, p. 2.

3) Vegeu, entre altres, "La Humanidad", II, n°43, Barcelona, 28 d'octubre de 1871, p. 341 i n°59, 17 de febrer de 1872.

4) Per les relacions del lliurepensament amb la maçoneria també podeu consultar l'obra de B. Delgado, La Institución -- Libre de Enseñanza de Sabadell, Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, XXXII, Sabadell, 1979 i les obres de Pere Solà, Las escuelas racionalistas de Cataluña (1909-1939), Ed. Tusquets, Barcelona, 1976 i Els ateneus obrers i la cultu-

ra popular a Catalunya (1900-1939), La Magrana, Barcelona, -- 1978. Tot i que no s'ocupen del tema, hi podem trobar referències a personatges i institucions maçòniques i lliurepensadores.

5) Citat per Alvarez Junco, J.,: La ideologia política del anarquismo, Siglo XXI, p. 317.

6) Segons es despren de la circular del GOE a totes les lògies de la seva jurisdicció, amb data del 20-12-1891, l'espai social i polític més pròxim a l'orde era aquest: "escuelas -- laicas, centros, casinos, comités y periódicos liberales, republicanos, librepensadores y anticatólicos": Boletín Oficial del GOE, IV, n°42, Madrid, 15 de gener de 1892, p. 19.

7) Per la influència del Kraussisme a la maçoneria vegeu -- Menéndez Ureña, E.,: "Krause i el seu ideal maçònic: cap a -- l'educació de la humanitat", Maçoneria i educació a Espanya, pp. 69-93, Delgado, B.,: La Institución Libre de Enseñanza...; l'obra del maçó, espiritista, republicà i krausista Fabián Palasí Compendio de Moral Universal o Humana, Barcelona, 1911, així com el llibre de M. Deshumbert,: Moral Universal, Ed. -- Maucci, Barcelona, s.a., traduït per Miguel Morayta, que n'escriu la introducció. Vegeu també Díaz E.,: La filosofía social del krausismo español, F. Torres, Ed., València, 1973; -- Gil Cremades, J. José,: Krausistas, catalanistas y católicos, a "Cuadernos para el Diálogo" n°IV (extraordinari), Madrid, -- octubre de 1966; Jobit, P.,: Les éducateurs de l'Espagne contemporaine, E. de Boccard, París, 1936, 2 vols.; López Morillas, J.,: El Krausismo español. Perfil de una aventura intelectual, F. de Cultura Econ., Mèxic, 1956; Gómez Molleda, Ma.D.: Los reformadores de la España contemporánea, C.S.I.C., Escuela de Historia Moderna, XXXI, Madrid, 1966; Cacho Viu, V.,: -- La Institución Libre de Enseñanza, Rialp, Madrid, 1962; Jiménez Landi, A.,: La Institución Libre de Enseñanza y su ambiente, Taurus, col. "Los Orígenes", I, Madrid, 1973; Tuñón de Lara, M.,: Medio siglo de cultura española (1856-1936), Tecnos, Madrid, 1971.

8) Pel lliurepensament català vegeu també el treball de Viñanou, Conrad, : Anarquismo, educación y libre pensamiento en Cataluña (1868-1901), Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació, Universitat de Barcelona, 1978. Tesi de llicenciatura inèdita.

9) "La Humanidad", I, n°1, Barcelona, 31 de desembre de -- 1870. p. 3.

10) Vegeu Termes, J., : Anarquismo y sindicalismo en España, Ed. Crítica, Barcelona, 1977, p. 132.

11) Segons Max Nettlau, Gaspar de Santiñón era Maçó. Nettlau, Max, : La Première Internationale en Espagne (1868-1888), Dordrecht, 1969. Pels anarquistes maçons vegeu també, Lidia - Palmiro de, : Evocando el pasado (1886-1891), a "La Revista -- Blanca", Vol. V, Madrid, 15 de juliol de 1927 a 15 de setem - bre de 1927. Justo Pellico (R. Fargas Pellicer) també en fa - referència a la seva obra Garibaldi. Historia Liberal del Si - glo XIX, Barcelona, 1882, vol. II, pp. 1683 i ss.

12) "La Humanidad", n°11, 11 de març de 1871, p. 88. J. Ma. Bofill, col·laborador asidu de la revista, publicava fulletons com aquest: El clero, su origen, sus vicios y sus crímenes, - Barcelona, 1871, dedicat a Suñer i Capdevila. C. Roure fa una relació de publicacions para-maçòniques de l'època però, cu - riosament, no hi inclou "La Humanidad". Roure, C., : Recuerdos de mi larga vida, Bib. "El Diluvio", Barcelona, 1926, pp. 251 258.

13) "La Humanidad", II, n°3, 15 de gener de 1871, p. 24.

14) "La Humanidad", n°7, 11 de febrer de 1871, p. 54.

15) "La Humanidad", II, n°10, 4 de març de 1871, p. 79.

16) Feuerbach y la izquierda hegeliana, "La Humanidad", -- III, n°61, 2 de març de 1872, pp. 66-69. Quan a Espanya encara era pràcticament desconegut Hegel entre la classe intel·lectual i la política, (llevat de Pi i Margall i M. Menéndez Pelayo) P. Gener divulgava la filosofia hegeliana i de Feuderbach des de les pàgines de la revista lliurepensadora. Per altres articles de P. Gener a "La Humanitat": n°1, 2, 6, 13, 22 i 23. Vegeu el peculiar estil de P. Gener a la seva obra més important, La Mort et le Diable (1880): "La Enciclopedia ha -- bló; pero no habló como habían hablado el "Ritual funerario" de Egipto, los Vedas, el Avesta, los Evangelios, (...) envuel-- tas las ideas en símbolos y parábolas; no habló para una cas-- ta, ni para un pueblo elegido, ni para un corto número de ini-- ciados... Entondes fue cuando la Revolución penetró en las -- conciencias y el verbo se hizo carne". Cito l'edició castella-- na de J.S., Barcelona, 1978, vol. I, p. 183. Per la seva in-- fluència en la cultura del país, vegeu Marfany, J.L.,: Aspec-- tes del Modernisme, Curial, Barcelona, 1975, pp. 19,114,225, etc.; Urales, F.,: La evolución de la filosofía en España, -- Laia, Barcelona, 1967, pp. cap. IV.

17) A l'acte laic hi assistiren Boyannez, que ostentava la presidència, Rubau Donadeu, Santos Roig Minguet, Albert Bosch, J.Ma. Bofill, Abella, Cascante, Pompeu Gener, Torrents, Vinar-- dell Roig i Marsal Anglora, entre altres.

18) "La Humanidad", II, n°15, 8 d'abril de 1871, p. 119.

19) "La Humanidad", II, n°17, 8 de juliol de 1871, p. 213.

20) "La Humanidad", II, n°29, 23 de juliol de 1871, p. 229.

21) Amb sentències com aquesta: "No más Dios, no más pa-- tria, no más tiranía", Marsal divulgava la nova proposta esco-- lar en boga a l'època, que es definia com a "ensenyament inte-- gral": Vegeu, entre molt dels seus articles sobre el tema, -- "La Humanidad", II n°18, 6 de maig de 1871, pp. 139-140. La -- biografia de Marsal Anglora a Morato, J.J.,: Líderes del movi-- miento obrero español. 1868-1921, selecció i notes de V.M. Ar

beloa, Cuadernos para el Diálogo, Madrid, 1972, pp. 139-140 i Termes, J.,: op. cit., pp. 15, 34-35 i 90.

22) "La Humanidad", III, n°57, 3 de febrer de 1872, p. 38. A aquest ateneu també s'hi celebraren conferències i "sesiones de controversia".

23) "La Humanidad", II, n°36, 9 de setembre de 1871, p. - 284.

24) La nova adreça serà al carrer Mercaders, 42, pral., -- seu de la revista i també de "La Federación".

25) "La Humanidad", II, n°15, 8 d'abril de 1871, p. 119.

26) "La Humanidad", III, n°55, 20 de gener de 1872, p. 22. No tenim notícia que l'esmentat congrés es celebrés. Res en diuen al respecte C. Vilanou ni P. Alvarez -ja citats-, que han estudiat el moviment a aquesta època.

27) "La Humanidad", III, n°59, 17 de febrer de 1872, p. 54. El mateix cronista relata que se li acostaren tres noies disfressades de capellà i li preguntaren: "¿Cuántos dioses hay? -Ninguno", contestà.
"Te equivocas, hay tres: Igualdad, Libertad, Fraternidad".

28) Citat per Soboul, A.,: La Revolución Francesa, Ed. Tecnos, Madrid, 1979, p. 258.

"La Humanidad" també s'ocupà de criticar el kraussisme, "moda invasora que va contagiando a la juventud estudiosa", (...) -cuyo único mérito consiste en ser de las primeras que han aprendido a tratar asuntos tal vez vulgares en lenguaje nuevo". -- Enemics del regust deista que impregnava la filosofia del maçó Krause, E. Rius i G. de Santiñón comentaven irònicament -- les especulacions -calificades d'inintel·ligibles i inútils- de J. Sanz del Río, per recordar un cop més que la ciència, "en su moderna evolución democrática, es enemiga de Dios, cabalmente porque Dios es la autoridad del misterio". n°9, 25-2-1871 pp. 69-70, i n°12, 8-3-1871, pp. 92-93.

29) Es evident que hi havia una part important de l'anar - quisme que desconfiava del moviment lliurepensador i l'acusava de ser una altra religió, com C. Malato: Filosofia del -- anarquismo, València, 1902, p. 117. F. Salvochea afirmava --- dels lliurepensadors que només servien "para acompañar difuntos"; referit per Romero Maura, J.,: op. cit., Grijalbo, Barcelona, 1974, p. 66, n 21.

30) Citat per C. Vilanou,: op. cit., p. 204.

31) "La Tronada", II, n°95, Barcelona, 9 de març de 1884, p. 3

32) "La Tronada", III, n°129, 2 de novembre de 1884, p. 1. Sobre el controvertit Gabarró i les seves escoles, vegeu B. - Delgado, "Lliurepensament i educació a la primeria del segle", op. cit., pp. 209 i ss., així com P. Álvarez, "Maçoneria espanyola i ensenyament", op. cit., pp. 95 i ss. i C. Vilanou, -- "Lliurepensament i educació a Catalunya durant la Restauració", op.cit., pp. 197 i ss., en les quals en donen referències sobre el personatge.

33) AHNS, Llig. 621 A, doc. 22-2-1888 i 29-3-1888. El 1881 la lògia Avant havia desenmascarat Gabarró davant de tres-cents germans, en una tinguda d'iniciació on es frustrà el seu de - sig de fer-se iniciar.

34) "La Tronada", III, n°132, 23 de novembre de 1884, p. 2. Era exactament el que afirmava l'Església.

35) AHNS, Llig., 612 A, exp. 7.

36) "La Concordia", II, n°9, abril de 1889, pp. 70-71.

37) Boletín Oficial de la GLSRCB, I, n°8, Barcelona, octubre de 1900, p.9.

38) AHNS, Llig., 740 A, exp. 2, doc 16-4-1914. Signat per A. Buxó, Gran Secretari i Fco. Alvarez, Gran Mestre.

39) Ibidem.

40) El Clamor de la Verdad, Tip. de R. Zanné, Barcelona, - 1884. Els objectius de la nova entitat eren, segons els Estatuts, "unir en fuerte lazo a todos los amantes de la verdad y la justicia, a todas las escuelas librepensadoras anticlericales, (...) fomentando la instrucción libre y laica y ejerciendo la ley del amor, crear dignos ciudadanos y apresurar el advenimiento de la Fraternidad Universal". Per ser soci calia tenir més de 21 anys i ésser "honrado y anti-clerical".

41) "La Luz", I, n°3, Barcelona, 16 de novembre de 1885, - pp. 2-3.

42) "La Luz", II, n°10, 8 de gener de 1886.

43) Asociación Universal de Libre-Pensadores, Barcelona, - 1884.

44) Cartañá, R.,: Dios y el Diablo. Anécdotas biblico-racionalistas, fantástico-sociales, dedicadas a los librepensadores, Barcelona, 1871, p. 16.

45) No creiem pas que, com assegura C. Vilanou, aquest "Periódico Democrático" estigués apoiat pels espiritistes. Vegeu, per exemple, els atacs a aquest corrent neoespiritualista on, amb l'usual to despreciatiu o insultant, se'ls acusa de no ser materialistes. "La Tempestad", I, n°23, Barcelona, 15 de novembre de 1885.

46) La publicació dirigida per R. Arús els contestava tot recordant-los que feia ja tres-cents dies els havien proposat la unió de tots els lliurepensadors. "La Luz", n°7, 16 de desembre de 1885, pp. 2-3.

47) Apuntem aquí una possible relació o influència entre aquest organisme i els Pactes d'Unió i Solidaritat dins el moviment obrer, establerts entre 1888 i 1893. Vegeu Alvarez Junco, J.,: La ideología política del anarquismo español (1868-1910), Siglo XXI, Madrid, 1976, pp. 553-554.

48) "La Luz", II, n°11, 16 de gener de 1886, p. 10.

49) La Luz. Círculo Libre Pensador de Barcelona, Tip. de R. Zanné, Barcelona, 1885.

50) Heus aquí alguns pensaments i sentències anticlericals de Rossend Arús: "Pensaments d'un ateu". "A les monges les hi donen tractament de Mares, sense que ho puguin ser, podent -- ser-ho". "Un santuari de moda fa més diners que la Seca, sense el treball d'haver d'acunyar moneda". "Per a demostrar --- l'exuberància de la sabiduria de la nostra religió, fan los - ministres que dels sostres dels temples pengin salomons". BPA, Arús, ms.

51) Juntament amb algunes col.laboracions d'interès hi --- abunden, com a tota la premsa d'aquestes característiques, la retòrica fàtua i banal. Heus aquí un breu exemple: "Regocijaos, espíritus alucinados por la incongruencia supina de los filósofos; poderosos atletas del racionalismo; ya vencisteis, audaces materialistas; colosos del progreso: apóstoles del librepensamiento; (...) ya triunfasteis, prevaricadores sempiternos de la religión; gemid, tiranos; llorad, fanáticos".: Ecós de un moribundo, "La Luz", n°8, 24 de desembre de 1885. Signat per R. Peñalver Navajas.

52) Diccionario Enciclopédico de la Masoneria. Vol. I, pp. 468 i següents,

53) Quan a les relacions amb l'espiritisme, els homes de "La Luz" diferenciaven clarament els dos corrents: espiritualistes i científistes, per declarar que admetien l'espiritisme científic i no pas el "fanàtic": "La Luz", n°6, 8 de desembre de 1885, p. 2

54) Entre els principis que contemplen els Estatuts del -- Cercle "La Luz", els que tracten de qüestions socials i polítiques ho fan de manera que àcratas i republicans s'hi puguin identificar. Així, el seu Reglament diu en l'informe preliminar: "2º Estudiar, por medio de conferencias periódicas, la negación ante la ciencia, del principio de divinidad, la ilegalidad de los privilegios y la explotación del hombre por el hombre. Círculo La Luz. Unión Barcelonesa de Librepiensadores, Reglamento, Barcelona, 1885.

55) "La Concordia", I, nº3, octubre de 1888, p. 23, i nº5 desembre de 1888, p. 38. La revista també oferirà les seves pàgines als defensors acèrrims del lliurepensament.

56) "La Luz", I, nº1, 1 de novembre de 1885, pp. 3-4. Al nostre entendre, Litrán és un dels exemples de lerrouxisme -- abans de Lerroux (amb qui col.laborarà) a Catalunya. Litrán, simbòlic "Hombre", era lliurepensador i republicà federal, però sempre disposat a col.laborar en moviments unitaris. Aquest creiem que és també l'esperit de Lerroux quan declara, en el manifest "Al Pueblo" (maig de 1901) que "no tengo programa -- porque no caben mis aspiraciones en ninguno de los conocidos". Com anirem veient al llarg del nostre treball, la demagògia -- populista i els arguments radicalitzants també eren comuns en el lliurepensament i les seves ramificacions. Estem d'acord -- amb el que diu, sobre el substrat pre-lerrouxista a Catalunya, J.B. Culla en el seu interessant estudi El republicanisme lerrouxiste a Catalunya (1901-1923), Ed. Curial, Barcelona, 1986.

57) Vegeu, entre altres, No hay dogma político, "La Luz", nº3, 16 de novembre de 1885, p. 1.

58) "La Luz", nº2, 8 de novembre de 1885, p. 4.

59) "La Luz", nº4, 24 de novembre de 1885, p. 3.

60) El Círculo La Luz. A los librepiensadores españoles. -- Tip. J. Delclós, Barcelona, 25 de juliol de 1885.

61) Vegeu la versió de Morayta sobre aquests fets, en els que fins i tot fou violentat el catedràtic Vicente de Lafuente, conegut autor antimacònic, en l'assalt que féu la policia a la Universitat el 20 de novembre de 1884. Morayta, M.,: --- Historia de España, vol. IX, llibre LX, cap. 4, Madrid, 1889.

62) "La Tronada", IV, n°156, Barcelona, 10 de maig de 1885, pp. 2-3.

63) La Masoneria en Catalunya, "La Luz", II, n°19, 16 de març de 1886, pp. 6-7.

64) Vegeu Boletín Oficial de la GLSRC, I, n°3, 1 d'abril de 1886, p.8, i també AHNS, Llig. 598 A, doc. Capítulo Barcino, 4-3-1884.

65) "La Luz", II, n°20, 24 de març de 1886, pp. 1-2.

66) "La Luz", n°17, 1 de març de 1886, pp. 7-8.

67) "La Luz", n°18, 8 de març de 1886, p. 8.

68) "La Luz", n°20, 24 de març de 1886, pp. 5-6.

69) "La Luz", n°15, 16 de febrer de 1886, pp. 4-6.

70) "La Luz", n°3, 16 de novembre de 1885, p. 2.

71) "La Luz", n°8, 24 de desembre de 1885, p. 3.

72) "La Luz", n°6, 8 de desembre de 1885, p. 2.

73) "La Luz", n°8, 24 de desembre de 1885, p. 2.

74) "La Luz", n°15, 16 de febrer de 1886.

75) Enfront dels corrents més neutres, com el que representa la "Revista de Estudios Psicológicos", fundada el 1869 per

J.Ma. Fernández Colavide, tenim els sectors de l'embrionari - feminisme militant a Catalunya, amb "La Luz del Porvenir", de Gràcia, revista espiritista que el 1886 s'adreça exclusiva - ment a dones. Va ser fundada per Amàlia Domingo Soler. En --- l'extrem científista i materialista hi havia el nucli de "La Razón Espiritista", (1908), entre altres d'anteriors, que es - declara demòcrata, racionalista, pacifista i anticlerical: -- ";Confíésate a tu madre!", podem llegir en el seu primer núme ro. (Barcelona, 28-10-1908).

76) "La Luz", n°7, 16 de desembre de 1885, p. 4.

77) "La Luz", n°8, 24 de desembre de 1885, p. 4.

78) "La Luz", n°25, 1 de juny de 1886.

79) Sobre el Gran Mestre del GO d'Itàlia, vegeu Mola Aldo A.,: Adriano Lemmi, Ed. Erasmo, Roma, 1985, pp. 242.

80) Noticias, "La Luz", III, n°3, 20 de gener de 1887, pp. 22-23.

81) "La Luz", n°15, 16 de febrer de 1886.

82) El grup lliurepensador "Garibaldi" tenia là seu al car rer de Colón n°25, de Sants. El 1885 era president Pablo Caro i els vocals G. Pinadella, Josep Romagosa, Vicenç Cuyàs i Va lentí Acha, que era membre de la lògia Integridad. El novembre esperaven obrir un casino. Acha s'adreça a la revista despe - dint-se amb un "Es vuestro y de la emancipación social". Ve - geu "La Luz", n°3, 16-12-1885, pp. 2-3-

83) "La Luz", n°14, 8 de febrer de 1886.

84) Vilanou, C.,: Anarquismo, educación y librepensamiento en Cataluña, p. 223.

85) "La Luz", n°9, 1 de gener de 1886, i n°10, 8 de gener de 1886.

86) "La Luz", n°15, 16 de febrer de 1886, entre altres. -- Les notícies sobre inscripcions laiques sovintejaven.

87) Círculo La Luz. Unión Barcelonesa de Librepensadores. Reglamento, Barcelona, 1888, articles 60 i 61.

88) BPA, Arús, VI 2/11.

89) "La Tramontana", IX, n°409, 12 d'abril de 1889, p.3.

90) BPA, capsa sense cat.

91) BPA, Arús, sense cat.

92) "La Tramontana", n°380, 21 de setembre de 1888, p.2.

93) BPA, Arús, sense cat. Vegeu també "La Publicidad", 16 de setembre de 1888, p.2., on s'anuncia l'arribada a Barcelona de R. Chfies, F. Lozano i Odón de Buen. El míting es realitzà el 24. Tres dies abans es celebrava a Vallvidrera una festa en honor de Pi i Margall, que també es trobava a Barcelona. "La Publicidad", 24 de setembre de 1888.

94) "La Concordia", n°2, setembre de 1888, p.16.

95) "La Tramontana", VIII, n°379, 14 de setembre de 1888, p.3.

96) Es celebrà l'acte al "Centro Republicano Italiano Masini" (sic), amb la presència de representants de les lògies -- Progreso, Revolución i Puritanos; d'"El Federalista", "El Pueblo Soberano" i la "Revista de Estudios Psicológicos". Van batrejar la nena amb els noms de Libera, Vera, Ausonia i entre els oradors hi eren Bo i Singla, Torres Solanot, Mir Deas i Marquet, entre altres. "El Diluvio", 21 d'octubre de 1889.

97) Sobre les relacions de la maçoneria amb l'anarquisme, vegeu Nettlau, M.,: op. cit., pp. 393-397 i 507-523 i la irregular obra de L. Champion, Le drapeau noir, l'equerre et le compas, Ed. Guatal-Dorly, Montrougé, 1978; Anarchisme et franc-maçonnerie, Documents anarchistes, n°9, Lyon, juliol de 1969; A propos de la Première Internationale, "Bulletin du Centre de Documentation du Grand Orient de France", n°52-53, París, juliol-octubre de 1965; Sánchez Ferré, P.,: Anselmo Lorenzo, anarquista y masón, "Historia 16", X, n°105, gener de 1985, - pp. 25-33.

98) "La Tramontana", IX, n°444, 13 de desembre de 1889, p. 2.

99) "La Tramontana", IX, n°435, 11 d'octubre de 1889, p.2. Simultàniament es celebrà a París un congrés maçònic internacional, del que en parlarem més endavant.

100) AHNS, Llig. 761 A, exp. 19. El 1890 varen dissoldre el taller per falta de maçons a la localitat. Vegeu AHNS, Llig. 761 A, exp. 13, doc. 20-12-1895.

101) AHNS, Llig. 755 A, exp. 13, Memoria, 1893-1894.

102) "La Luz", n°10, 8 de gener de 1886, p.5.

103) AHNS Llig. 755 A, exp. 8, Memòria 1893-1894, entre altres.

104) AHNS, Llig. 620 A, exp. 10, doc. de 1890.

105) AHNS, Llig. 755 A, exp. 15.

106) AHNS, Llig. 761 A, exp. 13.

107) AHNS, Llig. 761 A, exp. 13, doc. 4-3-1888.

108) El republicà A. Blasco Grajales, que serà Venerable - Mestre de la lògia Puritanos, de València, és un dels més significats representants del corrent polític dins l'orde. Vegeu al respecte el treball d'A. Yanini Montes, C. Mellado i C. -- Ponce, Republicanism y masonería en la Valencia de la Restauración Alfonsina, 1874-1902", a La masonería en la España del siglo XIX, Junta de Castilla y León, Valladolid, 1987, -- vol. II, pp. 553-567.

109) Vegeu, entre altres, AHNS, Llig. 755 A, exp. 13; --- 795 A; 621 A, exp. 10; 761 A, exp. 12; 618 A, exp. 17.

110) Segons comunica "La Concordia" del mes de setembre de 1889 (p. 111), el GODE del vescompte de Ros havia autoritzat la creació a Madrid d'una lògia mixta, composta per homes i dones amb el grau de mestre, sota el nom de Girdano Bruno. -- Aquest taller, que escapava a tota hortodòxia maçònica, tenia per objectiu "combatir la conducta del ultramontanism, (...) propagando a la vez la libertad de pensar".

111) "La Concordia", n°17, 30 de desembre de 1889, pp. 129 -130.

112) "La Concordia", n°17, 30 de desembre de 1889, p. 136.

113) El representant de la Catalana Balear al congrés es referia als anarquistes en aquests termes: "Hubo, como en Roma, su nota discordante, dada por los anarquistas. Estos, que reniegan de todo lo que sea gobernar, querían imponérsenos, -- pero la actitud de los congresistas, consiguió que se dividieran aquellos". BOGLSRCB, V, novembre de 1905, p. 48.

114) Vegeu, per exemple, el document del Capítulo Integridad n°10, del març de 1890. AHNS, Llig. 619 A, exp. 8; i 617 A, exp. 1, doc. de la lògia Lealtad, del 27-9-1918.

115) "La Huelga General", I, n°2, 1901; vegeu també AHNS, Llig. 618 A, exp. 17, doc. Hijos del Trabajo, 11-11-1894.

116) Boletín Oficial del GOE, X, n°120, Madrid, 4 d'abril de 1902, pp. 40-42.

117) La Almogavers deixa de figurar a la documentació maçònica a partir de 1892-1893 i no reapareix, ara amb el nom castellanitzat, fins el 1906, quan es reconstitueix sota la Catalana Balear. BOGLSRCB, n°54, setembre de 1906, pp. 1 i 11-12.

118) La darrera referència d'aquest taller, compostat per elements de la classe obrera i del que formava part Eudald Canibell, és del 1890. Vid doc. de la lògia Concordia, febrer de 1890, imprès editat per la Tip. La Academia, AHNS, Llig. 612 A, exp. 13.

119) AHNS, Llig. 612 A, exp. 12.

120) Aquesta lògia reapareixerà el 1900 també amb el nom castellanitzat. BOGLSRCB, I, n°2, abril de 1900, pp. 9-10.

121) Al so dels compasos de La Marsellesa, brindaren, "por la implantación en breve de la República", en presència del Gran Mestre de la Catalana Balear, E. Laban i altres dignataris. BOGLSRCB, III, n°27, juliol de 1903, p. 10.

122) BOGLSRCB, IV, n°39, octubre de 1904, pp. 1-2. Va ser la única obediència espanyola amb representació oficial a París.

123) Lerroux, simbòlic "Giordano Bruno", havia estat iniciat a la lògia Betónica, de Madrid, el 1886. El desembre de 1917 va ser afiliat a l'Adelante, de Barcelona, essent grau 3, on hi consta fins el 1931, en què demana la planxa de comiat. El juliol de 1904 va visitar la lògia Redención, segons afirma ell mateix, "Después de 18 años de sueño". BOGLSRCB, IV, agost de 1904, p.10. Per les activitats maçòniques i polítiques de Lerroux al segle XX, vegeu Gómez Molleda, Ma.D.,: La Masonería en la crisis española del siglo XX, Taurus, Madrid, 1986, cap. XII i XIII, especialment.

124) Vegeu Culla i Clara, J.B., op. cit., p. 152.

125) AHNS, Llig. 740, exp. 3 i Boletín Oficial del GONE-P., III, n°59, Madrid, 15 de desembre de 1889, p.3.

126) "La Concordia", III, n°21, juny de 1890, p. 159.

127) Labán, simbòlic "Newton" era un dels exponents del republicanisme iberista i catalanista amb alguns elements anarquitizants circumscriu estrictament al camp teòric. Vegeu alguns dels articles clarificadors del seu ideari a "Barcelona - Masónica", III, n°17, Barcelona, abril de 1894, pp. 1-3 i 18-19, i també al Boletín Oficial de la GLSRCB, V, n°47, octubre de 1905, pp. 7-8; VII, n°56, març de 1907, pp.3-4.

128) Bo i Singla, simbòlic "Washington", era Orador de la Redención, el 1905. El 1897 n'era el secretari. Vegeu AHNS, -- exp. 329-31; Llig. 603 A, exp. 1, doc. 20-1-1897.

129) Isidre Ribes Palau, simbòlic "Cabet", fou un dels signants del manifest del 14 de febrer de 1901, "Los republicanos catalanes unidos a los españoles", essent Venerable de la Redención. Vegeu Albertí, S.,; El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923), Albertí, Ed., Barcelona, 1973, p. 144. La seva mort (març de 1905) es convertí en un acte multitudinari, amb nombrosa presència republicana i maçònica: BOGLSRCB, V, n°43, abril de 1905, p. 8-11.

130) AHNS, Llig. 618 A, exp. 17, 15-12-1890.

131) Sobre el conflicte esmentat, vegeu Sanchez Ferré, P.,: La lògia Lealtad, pp. 88-93.

132) "Barcelona Masónica", II, n°8, juliol de 1893, p.11.

133) AHNS, Llig. 618 A, exp. 17, doc. 3-7-1892.

134) "Barcelona Masónica) n°10, setembre de 1893, p.10.

- 135) "Barcelona Masónica", n°3, febrer de 1893, p.4.
- 136) "Barcelona Masónica", n°9, agost de 1893, p.11.
- 137) Vegeu, entre altres, "Barcelona Masónica", n°8, juliol de 1893, pp. 8-9.
- 138) "Barcelona Masónica", n°17, abril de 1894, pp. 5-6.
- 139) "Barcelona Masónica", n°21, agost de 1894, p.2.
- 140) La revista i la societat espiritista "La Luz del Porvenir" tenien la seu a la Ronda de Sant Antoni n°27, lra, i combatia amb duresa el clericalisme. Hi col·laboraven Carmen de Burgos, Isabel Peña, i la mateixa A. Domingo, entre altres.
- 141) "Barcelona Masónica", n°22, setembre de 1894, pp.10-11
- 142) AHNS, Llig. 616 A, exp. 1, doc. 9-2-1893.
- 143) AHNS, Llig. 619 A, exp. 8, doc. 22-7-1894.
- 144) AHNS, Llig. 603 A, exp. 1.
- 145) Vegeu Sánchez Ferré, P.,: op. cit., pp. 89-90.
- 146) Segons el testimoni d'aquesta entitat ningú comprenia exactament l'objectiu d'aquest fet temerari. Les lògies barcelonines no acostumaven donar bons informes de la Constancia. El juliol de 1889 va ser expedientada pel GONE, però admesa - al GOE un any després. Vegeu AHNS, Llig. 618 A, exp. 17, doc. 22-8-1889 i "La Concordia", n°13, agost de 1889, p. 1, i n°23, agost de 1890, pp. 175-182.
- 147) Alvarez Lázaro, P.,: Masonería y librepensamiento en la España de la Restauración, pp. 13-17; AHNS, Llig. 618 A, - exp. 17, doc. 19-10-1892.

148) Teresa Claramunt va afirmar en la seva intervenció -- que molts dels que es deien revolucionaris no s'atrevien a -- atacar el clergat perquè això era el més perillós que políticament es podia fer.: "La Tramontana", XII, n°578, 26 de juliol de 1892, p.4. Teresa Mañé referiria, el 1929, a Max Nettlau que admetien fins hi tot els espiritistes perquè aquests també lluitaven contra el catolicisme, Nettlau, M.,: op.cit., p. 519.

149) "La Tramontana", XII, n°580, 9 de setembre de 1892, - p.2.

150) "La Tramontana", XII, n°580, 9 de setembre de 1892, - p.4.

151) "La Tramontana", XII, n°583, 30 de setembre de 1892, p.2.

152) "La Tramontana", XII, n°580, 9 de setembre de 1892, - p.2.

153) "La Tramontana", XII, n°587, 28 d'octubre de 1892, - p.3.

154) "La Tramontana", XII, n°590, 18 de novembre de 1892, p.2.

155) Alvarez Lázaro, P.,: op. cit., pp. 371-378.

156) "Barcelona Masónica", III, n°17, abril de 1894, pp. - 10-11. En el mateix número de la revista (p.12) es donava notícia d'un bateig civil al Jutjat de Sant Martí de Provençals, protagonitzat per republicans lliurepensadors locals. La re-cent nascuda fou inscrita amb els noms de "Palmira, Ruinas, - Ariza, Fraternidad". Posteriorment celebraren l'acte al casino republicà democràtic. Hi assistí la infatigable Angeles López de Ayala.

157) "La Campana de Gràcia", XXVI, 31 d'agost de 1895, p.1.

158) "Diario Catalán", Barcelona, 13 d'agost de 1895, p.1, i 1 de setembre de 1895, p.1.

159) En els congressos europeus del lliurepensament s'inclou sempre el pacifisme com a un dels temes a tractar a les sessions. Vegeu, per els esmentats congressos, Alvarez Lázaro, P.,: op. cit., pp.13-26 i 210-242; Federation Internationale de la Libre-Pensée. Congrès de Rome. Compte-Rendu Officiel, - 1904; Congrès de París de la Libre-Pensée. 1905. Compte-Rendu; sobre el modest congrés del lliurepensament que es celebrà a Barcelona el 1910, organitzat per maçons; vegeu Boletín Oficial de GLSRCB, X, n°64, novembre de 1910, p.6, i "El Progreso", Barcelona, 23 de setembre de 1910, p.2., on es nega que el congrés es celebri per commemorar l'afusellament de Ferrer i Guardia. Hi prengueren part C. Litrán, Angeles López de Aya la, Eladi Gardó i Lluís Humbert, entre altres. Les sessions es celebraren al Palau de Belles Arts. Vegeu Solà, P.,: Las escuelas racionalistas en Cataluña (1909-1939), pp. 43-44. - Pel moviment pacifista vegeu, entre l'escassa bibliografia, - Rosselló, P.,: La escuela, la paz y la sociedad de las naciones, Ed. La Lectura, Madrid, s.a.; El moviment pacifista a Europa, CIDOB, Barcelona, 1981; Defrasne, J.,: Le Pacifisme, PUF, París, 1983; Huxley, Aldous,: Ciencia, libertad y paz, - Ed. Sudamericana, Buenos Aires, 1947; Blondel, M.,: Lutte pour la civilization et philosophie de la paix, Ed. Flammarion, París, 1947; Scheler, M.,: L'idée de paix et de pacifisme, Aubier, París, 1953.

160) Caldrà estudiar en profunditat les relacions maçòniques amb els medis castrenses, ja que, com veurem, en aquests anys hi ha un número respectable de militars a les lògies espanyoles i europees, així com a les colònies africanes i asiàtiques, en les que desempeñaren un paper discutit. Vegeu Chevalier, P.,: Histoire de la Franc-Maçonnerie Française, Fayard París, 1974-1975, vol. III, pp. 91 i ss. i, amb reserves, --- Fesch, P.,: La Franc-maçonnerie contre l'armée, París, 1905.

161) Si el cas Dreyfus o altres de diversa índole posaren en crisi la labor pacifista de l'orde, no va ser fins la Primera Guerra Mundial que aquests es revelaren absolutament inoperants. Vegeu Chevalier, P.,: Op. cit., vol. III, pp. 195-198 i Congrès des Maçonneries des Nations Alliées et Neutres, París, 1917, A aquest hi varen participar el GOE i la GLSRCB; - vegeu pp. 34 i 45.

162) En la festa solsticial de la maçoneria barcelonina, celebrada el 24 de juny de 1872, el representant de la Porvenir de la Humanidad, després d'enaltir el "heroico pueblo de Polonia" i a la "generosa" França, passa a denunciar la guerra -- calificada de "crimen social"-- i les seves conseqüències. -- "Boletín Oficial del GODE, II, n°32, Madrid, 15 d'agost de -- 1872, p.7.

163) "El Mallette", I, n°4, 1 de gener de 1882, pp. 1-3.

164) "La Concordia", II, n°7, febrer de 1889, pp. 49-50.

165) "La Tramontana", IX, n°396, 11 de gener de 1889, p.2.

166) L'iberisme tenia més partidaris a Espanya que a Portugal, on un dels defensors més destacats era S. Magalhaes Lima, (1850-1928) que va ser Gran Mestre de la maçoneria portuguesa i que mantenia excel.lents relacions amb els maçons de "Barcelona Masónica" i de la GLSRCB, nucli on més arrelat estava -- aquest ideari. El 1890 la maçoneria catalana li va retre un homenatge a Barcelona. Vegeu "La Publicidad", 3 d'octubre de 1890, p.2. Eugeni Labán va ser el delegat de l'Assemblea de -- Lògies a Lisboa. Vegeu, per les manifestacions iberistes a la maçoneria, "Barcelona Masónica", n°10, novembre de 1892, pp. 12-13; n°17, abril de 1894, p.6.; n°21, agost de 1894, pp. -- 7-8, signat per Bo i Singla; i AHNS, Llig. 618 A, exp. 17, Me mòria de 1891-1892, p. 21. Sobre l'iberisme de l'època vegeu l'obra de Magalhaes Lima: La Fédération Iberique, París, 1892, on es refereix que el 1890 M. Ruiz Zorrilla va pronunciar un discurs a la Unió Mediterrànea de París, on es va declarar --

partidari de la creació dels "Estats Unitas d'Europa" (p.123). Per la seva banda, Magalhaes s'autodefineix republicà-federalista, socialista i lliurepensador (p. 19).

167) Chevalier, P.,: Op. cit., vol. III, pp. 193-194.

168) "La Tramontana", IX, n°408, 5 d'abril de 1889, p.3. i n°409, 12 d'abril de 1889, p.4. Amb data del 16 de març de -- 1889 es va lliurar una circular impresa a totes les entitats susceptibles de subscriure els principis pacifistes, demanant l'adhesió al míting contra la guerra i la pau armada: BGOH, - Spanje, 1.01, imp.

169) "La Concordia", II, n°9, abril de 1889, p. 67.

170) BPA, Arús, sense cat.

171) "La Tramontana", IX, n°410, 19 d'abril de 1889, p.2.

172) Boletín Oficial del GONE de P., III, n°49, Madrid, 15 de juliol de 1889, p. 6. El Vocal Agustí Trilla i Alcover, -- grau 33, era President del Capítol Provincial de Barcelona, - organització catalana del GONE de Pantoja.

173) El primer número del butlletí oficial del GOE no es - va publicar fins el 1 de juliol de 1889. El març de 1890 i -- també el 1892 es recordava de nou la necessitat de crear orga - nismes per la pau i la fraternitat dels pobles. Boletín Ofi - cial del GOE, IV, n°42, Madrid, 1 de gener de 1892, p. 19. En aquesta ocasió es demana als tallers que enviïn a Madrid l'ac - ta on s'acredita que la lliga local ha estat constituïda.

174) AHNS, Llig., 755 A, exp. 1, doc. 16 de març de 1889.

175) AHNS, Llig. 621 A, exp. 1, doc. 1889.

176) AHNS, Llig., 621 A, exp. 10, doc. 25 de març de 1889.

177) D'aquesta Lliga s'en formà una secció catalana el ---
1905, Boletín Oficial de la GLSRCB, V, n°44, maig de 1905, --
pp. 5-6.

C A P I T O L I V

MAÇONERIA I EDUCACIÓ.

Entre les moltes definicions possibles de la maçoneria n'hi ha una que fa d'aquesta controvertida institució una escola de perfecció. L'adepte que hi és admés sap que, a partir del moment de la iniciació, comença un camí on li caldrà aplicar-se en el propi perfeccionament intel·lectual, moral i espiritual.

De la mateixa manera que el catolicisme -ens hi -- haurem de referir constantment- no aspirava a edificar una societat composta de sacerdots, la maçoneria no pretenia omplir de maçons el país, sino que uns i altres aspiraven a impregnar la societat dels postulats que respectivament defensaven, delimitant i definint el marc de valors en el -- qual aquesta es desenvolupés.

Quan al camp de l'ensenyament, tant l'Església com la maçoneria estaven convençudes absolutament que l'educació constituïa una de les eines més poderoses per transformar -- els pobles o per influir en aquests.

Des de sempre, el catolicisme havia monopolitzat - l'educació del poble i de les élites; posar fi a aquesta situació fou un dels objectius prioritaris de l'orde durant -- els segles XIX i XX. Es palès que, tant l'Església com la maçoneria, participaren de la mateixa passió interessada per - l'ensenyament: ambdues conceberen l'educació com a eix de la configuració i identitat dels pobles, no dubtant a identificar-se amb allò que havia afirmat Leibnitz: "Doneu-me l'educació d'una generació i canviaré el món".

Cal preguntar-nos quins eren els principis pedagògics, escolars i també culturals que la maçoneria oposava -- als defensats per l'Església, la qual encarnava per a l'orde (i naturalment, per als sectors progressistes i laïcistes de la societat) l'antítesi de la cultura, de les "llums del segle", del progrés social i de la ciència. D'arguments per demostrar això, no en mancaven, car la mateixa Església en proporcionava abastament. (1)

L'origen dels principis pedagògics i culturals maçònics.

Al nostre entendre, la filosofia maçònica de l'educació és una de les hereves més clares i radicals del pensament redemptorista il·lustrat, influenciat també per algunes figures del segle XVII, com la del pedagog txec Jan Amos Komenski (1592-1670), que constitueix un dels pioners -o potser el gran precursor- d'un corrent pedagògic que, iniciat durant el primer terç d'aquest segle, nodrirà molts dels principis rousseaunians i il·lustrats, serà recollit per Krause a l'Alemanya del segle XIX i arribarà al nostre país de la mà de Sanz del Río, Giner de los Ríos i la Institución Libre de Enseñanza. El qui fou director general d'ensenyament primari entre 1931 i 1933, el socialista i maçó Rodolf Llopió, resumia així la idea fonamental d'aquesta concepció educativa del món: "La reforma del hombre por la educación es lenta pero segura".

En iniciar-se el moviment intel·lectual que culminaria amb la revolució científica, el pedagog moravià J. A. Komenski, més conegut per Comenius, proposava un projecte social i polític basat en la sinarguia -una llengua i un govern universals-, l'eix i motor del qual era l'escola i una pedagogia capaç d'educar la humanitat en els principis de la fraternitat, la pau, la solidaritat i la tolerància religiosa. Aquest reformador, membre de la secta dels germans moravians (2) i apassionat per l'ensenyament, utilitzà en el seu mètode les metàfores de la llum, i en especial, les de l'arquitectura.

A la reforma universal de Comenius -que pretenia - fer amb les idees més velles el món més nou- li calia prèvia ment que una escola nova il·luminés els esperits per arribar així a una "unitat internacional" on l'home, redreçat harmo niosament dins l'orde de l'univers, viuria en una societat - ecumènica d'on haurien desaparegut el crim, la guerra, els - robatoris, etc. La gènesi del pensament educatiu de la maço neria contemporània es troba, segons creiem, en l'esmentada concepció de l'educació i del món, de la que Comenius n'és - un dels exemples cabdals. (3)

Quan a Catalunya, l'element redemptoriata havia arre lat fortament dins la maçoneria i també en altres sectors -- pròxims a aquesta, com és el cas de l'anarquisme i els grups lliurepensadors que, juntament amb els primers, participaven d'aquella fe ingènua en la cultura, concebuda com una arma - infal·lible contra la reacció i el clericalisme. La idea que l'escola rectifica l'herència i que la cultura redimeix l'ho me (4) era comuna, doncs, a amplis sectors socials de la Catalunya de la Restauració, formats pels representants de - la il·lustració àcrata, molts federals, l'heterogeni moviment lliurepensador (5) i, evidentment, la maçoneria, que gaudi - durant algunes dècades (1876-1896) d'una gran presència i im plantació entre els marginats dels sistema canovista.

Aquests grups heterogenis han estat els represen - tants genuïns de la tar-do-il·lustració a Catalunya i tenen - no pocs elements en comú amb els seus homònims francesos: -- les característiques dels intel·lectuals àcrates, la forta -

implantació de la maçoneria -confosa, com hem vist, amb els lliurepensadors-, l'expansió espiritista i teosòfica i la lluita contra l'Església. (6) Tots ells, diversos i contradictoris, feren de l'anticlericalisme, de la lluita per la cultura i de la influència en el món escolar, una de les plataformes de llur intervenció en la societat.

Com hem dit, dins la fraternitat maçònica la qüestió escolar i cultural revestí una importància de primeríssim ordre. Calia oposar totes les forces disponibles a l'omnímode enquistament del catolicisme en l'estructura social i especialment en l'escolar, i també neutralitzar la perillosa influència que, des del púlpit i el confessionari, exercien els "servidors de Roma" sobre les dones. Un gran enemic s'havia de combatre amb grans empreses i per això calia unir puntualment anarquistes, republicans, maçons i tothom qui lluités pel progrés, les llibertats i la societat laica.

A l'obscurantisme religiós, però, hi oposaven una alternativa cultural normalment mediocre, amb apel·lacions a la creació d'una nova Enciclopèdia (7) i al científisme positivista més banal, amb algunes excepcions remarcables. (8)

En el terreny educatiu, el pensament pedagògic maçònic tenia el seu origen en l'esmentat Comenius i s'havia nodrit amb els postulats rousseaunians i il·lustrats, a més de recollir i fer seus els principis bàsics dels pedagogs innovadors, des de Pestalozzi fins a l'anarquista Paul Robin i la influència krausista en versió de Giner i la Institución Libre de Enseñanza. (9)

Les realitzacions.

En escometre els aspectes quantitativs de la labor pedagògica i escolar de la maçoneria a Catalunya, com són el nombre d'escoles, entitats o associacions creades per la institució, cal puntualitzar d'antuvi dos característiques que han marcat les activitats maçòniques en aquest camp. El primer és la perenne precarietat jurídica, econòmica i estructural de l'orde, que limità forçosament les obres realitzades. Encara que la maçoneria fou legalitzada alguns anys, acostumava a emparar-se en ateneus i altres entitats socials i culturals per tal de mantenir-se en activitat (10). Per causa de la pressió social, l'orde va crear diversos ateneus, especialment a Barcelona, i com a tals foren inscrits al Govern Civil. Així, entitats com l'Ateneo Fénix, l'Ateneo Humanidad, l'Ateneo Labor o Constancia eren en realitat agrupacions de diverses lògies que compartien els locals o el temple on treballaven maçònicament. Un altre aspecte que contribuí a hipotecar les activitats fou el de les contínues divisions, cismes, reagrupaments i picabaralles, mal endèmic de l'orde durant els anys que estudiem.

Si afegim al que fins ara hem esmentat, a més de la pròpia feblesa estructural, el fet que els recursos econòmics disponibles mai no foren abundants ni el nombre d'afiliats tan elevat com el d'altres països (EUA, Anglaterra, etc.), comprendrem perquè molts projectes en el terreny educatiu -i en d'altres com les cooperatives, els orfelinats o els asils- no passaren de ser meres aspiracions sense més realitzat que uns quants documents d'àmbit intern. (11)

El segon dels aspectes que hem apuntat és la dificultat de fer anàlisis o valoracions qualitatives, perquè -- moltes vegades la influència maçònica podia ser decisiva en entitats que n'eren del tot allunyades, i també perquè els principis que defensava eren igualment patrimoni d'amplis -- sectors polítics i socials dels quals ja hem parlat.

Per totes les raons fins aquí exposades ens ajusta rem a referir-nos estrictament a les activitats dels individus maçons que intervingueren en el terreny educatiu, destacant-ne els més importants, així com a les entitats que, directament i d'una manera provada, foren patrocinades, mantingudes o creades per iniciativa de l'orde.

En el Sexenni Democràtic trobem la primera constància documental en què s'intenta crear una escola laica. El setembre de 1872 la lògia Moralidad proposava a la Silencio i a la Porvenir de la Humanidad (totes de Barcelona i sota l'obediència del GODE), de crear una escola. El projecte, que fou publicat al butlletí oficial d'aquesta obediència, afirmava, per boca del 2^{on}. Vigilant de la Moralidad, que gràcies a aquella tasca educativa "conseguiríamos muchos masones y pocos jesuitas...". (12) No obstant això, el centre escolar no passà de ser un anhel i una declaració d'intencions que no es farien realitat fins uns anys després.

Per la seva banda, alguns sectors catòlics ja havien posat en marxa les campanyes antimaçòniques en el camp escolar, amb la distribució, entre els mestres i directors --

d'escoles, d'una circular d'adhesió al Sant Pare, amb el títol de "Protesta de los niños catalanes":

"Enterados y compadecidos del dolor que experimenta vuestro paternal corazón, al veros en tan triste cautiverio, y viendo claramente que los masones quieren aniquilar con Vos a todo el Catolicismo, PROTESTAMOS..." (13)

"La Humanidad", per altra banda, va dedicar una -- atenció especial a l'ensenyament, amb la publicació de nombrosos articles signats per Baldomer Lostau i A.G. Franco, a -- més dels d'Antonio Marsal, autor de la majoria d'ells, sota l'epígraf "Enseñanza integral", en el que divulgaren els principis pedagògics d'aquest corrent, tant en voga a l'època. - (14)

Quan les activitats estrictament maçòniques a l'escola caldrà esperar als anys vuitanta per constatar l'existència de centres controlats i finançats per l'orde.

La primera constància d'una organització maçònica important en el camp escolar la trobem en la Sociedad Catalana de Amigos de la Enseñanza Laica, amb seu a Barcelona, que desplegà les seves activitats durant tota la dècada de 1880. D'acord amb les declaracions de la revista "El Mallette", --- l'any 1881 tenia només una escola (15) però cinc anys després, aplegava nou escoles laiques de les tretze o catorze que existien aleshores. Eren controlades per una anomenada Junta de Escuelas Laicas, composta per un representant de cada --

una de les lògies que en formaven part, que dirigia i coordinava les labors escolars maçòniques. La totalitat d'aquestes lògies eren sota l'obediència del GODE, que aleshores comptava amb més de deu entitats a Barcelona.

Sabem, per exemple, que el 1884, el representant - en aquesta Junta de la lògia Hijos del Trabajo era Anselmo - Lorenzo.

El 1885 el president era Llorenç Frau Abrines; (cofundador de la Catalano-Balear) J. Viñals, el comptador i F. Alvarez, el tresorer, tots maçons. El sou dels professors ascendia a 4.367,50 pessetes anuals i el lloguer dels locals, a 1.925 pessetes.

Les escoles que mantenien, segons declaren a la -- premsa maçònica, eren integrades per fills de famílies humils i també per adults. Per a sufragar les despeses que aquests centres comportaven, es celebrava anualment un ball de màscares al teatre Romea, a més de les aportacions mensuals que cada lògia destinava a la societat esmentada, amb seu al carrer Riereta núm. 13, 3er.

Com era d'esperar, l'Església mai no deixà de reclamar als diferents governs que es clausuressin les escoles laiques, així com la premsa que atacava la religió. Abundaren també les pastorals i altres documents eclesiàstics que posaven en guàrdia els feligresos de la "perversitat" d'aquells centres escolars.

Així, per exemple, la pastoral lliurada pel bisbe de Barcelona, Jaume Català i Albosa, el 1882, ja denunciava l'alarmant expansió de les escoles laiques i atacava durament a la Sociedad Catalana de Amigos de la Enseñanza Laica i les escoles que mantenia (16). Però el radicalisme racionalista dels maçons no arribava pas a l'alçada del de B. Gabarró.

Segons podem llegir en una carta de protesta publicada a "El Mallette" del 15 de juliol de 1882, l'ideari --- d'aquests centres excloïa l'ensenyament religiós però no pas la idea de Déu, ja que, segons declara un portantveu de --- l'entitat, "lejos de ésto, mostrándoles el Hacedor tan inmenso como es, se acostumbra a la niñez a amarle y respetarle, no a mirarle "con indiferencia y hasta con desprecio", como afirma la pastoral". (17)

Quan a altres activitats en el camp escolar laic, cal esmentar una demanda feta al ministre de Foment, coincidint amb el cinquantenari de la revolució liberal i la crema de convents de 1835. A tal efecte, les lògies Avant (de la qual Arús n'era venerable mestre), La Sagesse, Emancipación i el "Boletín del Diccionario Masónico", així com altres entitats, adreçaren al ministre de Foment, A. Pidal, una exposició protestant per les declaracions d'aquest al Senat, segons les quals es manifestava contrari a generalitzar la implantació de l'ensenyament primari estatal. Els sota-signants demanaven, a més de la implantació de l'escola pública arreu l'Estat, "el derecho de las minorías a enseñar a sus hijos - en forma que tengan más conveniente" i proposaven tot seguit

que cada ajuntament financés obligatòriament una escola primària o més d'una "completament laicas".

L'exposició fou signada també pel "Grupo Librepen-
sador de Martorell", la delegació barcelonina de la "Societat Anti-clerical de París", el grup federal "La Correspondencia", "La Tramontana" i la revista "Los Amichs Tintorers" (18).

Entre 1885 i 1886, paral·lelament a la creació de la Regional Catalana, sorgí a Barcelona una nova entitat escolar, amb el nom de "Centro Cosmopolita de Enseñanza Libre Popular de Cataluña", estretament vinculada al nucli fundador de l'esmentada obediència. Tenia la seu al carrer Dufort nº 1, 1ra. Els seus Estatuts foren redactats per membres de la GLSRC i les reunions preparatòries es feren a la seva seu del carrer Basea. (19)

Segons aquests Estatuts, que porten data del 31 de maig de 1886, la societat es defineix com "una asociación libre-popular de instrucción, fomento de las artes y beneficencia privada". Rossend Arús es fou nomenat president, Gabriel Almirall, comptador; Frederic Castells, arxiver i E. Martí -secretari. Tots formaven part de la GLSRC.

Arús hi cotitzava una pesseta mensual i, posteriorment, l'augmentà a dues, del qual es conserven rebuts fins el febrer de 1888. (20)

La lògia Emancipación, a la que hi estava afiliat Eudald Canibell, va tenir un paper important en la creació i el manteniment del centre escolar. L'esmentada lògia va organitzar, el 19 de febrer de 1886, al Teatre Novetats, una vetllada literària-musical, en la que hi varen participar, entre altres, Rossend Arús, C. Litrán, J. M. de Lassarte, Lluís Ricardo Fors, Vallès i Ribot i Conrad Roure, tots ells maçons. L'acte tenia com a finalitat recaptar diners pel centre escolar, del que "La Tramontana" en donà una extensa ressenya. - Josep Llunas -el seu director- va cloure la vetllada amb un discurs d'agraïment en nom de la lògia Emancipación, que, assegura el "setmanari vermell", "està composta en sa totalitat d'obriers". (21)

Les entitats que donares suport a l'acte eren les següents:

Unió de Lliurepensadors "La Luz".

"La Tramontana".

Cercle Lliurepensador "Garibaldi", de Sants.

Lògia Emancipación.

Grup lliurepensador "Luz del Siglo", de Sant Martí.

Col·legi Laic "Victor Hugo".

Col·legi Laic "Victor Hugo" femení.

"Colegio Laico Integral de Gracia".

"Sociedad de Obreros Tipógrafos".

Col·legi Laic "Colon".

Col·legi Laic "Colon" femení.

"Centro Cosmopolita de Librepensadores".

Colegi Laic "Gutenberg".

Colegi Laic "El Porvenir".

Grup "El Nuevo Horizonte", de Vilassar de Mar.

"Ateneo Vilasanés de la Clase Obrera"

Periòdic "Victor Hugo" (dirigit per Agustín Araguás)

"Escuela Laica de Mataró".

"Escuela Laica de niñas", de Vilanova i la Geltrú
(regentada per Soledad Gustavo).

"Escuela Laica de Denia".

"Escuela Laica de Granollers". (22)

Dos anys més tard, aquest mateix grup maçònic, ---
apoiat per un considerable nombre d'escoles i altres entitats
laiques, varen impulsar la realització d'un "Congreso de ami
gos de la Enseñanza Laica", al mes següent del "Congreso Na
cional Pedagógico de Barcelona", celebrat el mes d'agost. -
(23)

En el referit congrés filo-maçònic fou creada la -
"Confederación Autónoma de Amigos de la Enseñanza Laica". El
polèmic B. Gabarró aviat trobà l'ocasió de dirigir els seus
vehements atacs contra dos dels membres més destacats de ---
l'entitat: Pere Moncanut i Llunas i Pujals. (24)

En ocasió de la celebració del "Certamen Pedagógi
co de libros laicos", en el que l'esmentada Confederació Au
tònoma participà massivament, el director de "La Tronada" --
l'acusà de jesuítica. Contestà "La Tramontana" amb una pro
testa adreçada al que anomena "ex-soldado carlista" dient --

que ni les lògies Patria B i Emancipación, ni la "Sociedad - de Obreros Tipógrafos", etc. etc., ni Pere Moncanut i Lluнас i Pujals eren jesuites... (25)

Bartolomé Gabarró mai va ser ben vist per la maçoneria, al que consideraven un exaltat baladrer, un provocador o un agent del "jesuitisme" infiltrat a les files del -- lliurepensament més radical. Aquesta tesi va prendre encara més solidesa quan, el 1890, es va saber que l'ex-seminarista Gabarró havia retornat al sí de l'Església catòlica. (26)

La forta polèmica que el personatge provocava --- dins la maçoneria venia, però, de lluny. El 1878 va solici- tar ser iniciat a la lògia Avant, però aquesta el va rebut- jar per considerar-lo indigne d'ingressar a l'orde (27). Se- gons la documentació de la lògia Gesoria, de Sant Feliu de - Guíxols, per segona vegada Gabarró va ser rebutjat a l'Avant, en tinguda d'iniciació del 21 de desembre de 1881, perquè du- rant les proves a que es sotmetia els aspirants, no va con- testar adquadament les preguntes que se li feren i, segons - es diu en el document referit, va ser desenmascarat en aquell acte, fent palesa la seva condició clerical en presència dels dos-cents maçons que assistiren a l'acte. (28)

Dos anys deprés, la revista maçònica "El Mallette" advertia: "Anda por ahí cierto personaje muy amigo de exhi- bir su persona, ya como director de un periódico foribundo, (...) ya como presidente de "Confederación española de ense- ñanza laica", ya como jefe de cierta "Liga", etc. etc., del

cual se nos ha dicho que se hace pasar por Francmasón (especialmente fuera de Barcelona) (...) Pues bien: hemos de hacer constar aquí que no tan sólo no es Masón, sino que fue rechazado de una Logia de esta ciudad (...) en virtud de los informes que del mismo se adquirieron". (29)

Uns anys després, a primers de 1888, de nou Gabarró intentà introduir-se a la maçoneria, aquesta vegada fora de Barcelona. Segons es diu als papers de la lògia Gesoria, --- aquest va aconseguir de fer-se iniciar a Cerbere de manera -- privada (sense cerimònia ni assistència de germans) per Ferrer Quintana, membre destacat de la lògia Paz, de Palamós. - En conèixer la notícia, el taller de Sant Feliu (on Gabarró tenia una escola laica) (30), va publicar una denúncia dels fets que fou apoiada per deu lògies.(31)

Malgrat aquests esforços, sembla ser que Gabarró - fou nomenat membre d'honor de la lògia madrilenya Comuneros de Castilla (on era Venerable Nicolàs Días i Pérez), probablement poc o gens informada del problema.

Incansable, la Gesoria va advertir a la maçoneria francesa i italiana del "perill Gabarró", però tot sembla indicar que, finalment, aquest havia conseguit afiliar-se a la lògia L'Industrie Maritime, de Port-Vendres. (32)

Pocs mesos després, la revista "La Concordia", -- fent-se ressò d'"El Cádiz Masónico", advertia que "el que se titula masón, de nombre profano Gabarró, está haciendo una -

guerra a muerte a la Masonería española, amparado por el jesuitismo, desde la ciudad de Cette (Francia), donde se halla, y en donde también celebra entrevistas con el traidor León Taxil". Per la seva banda, "La Concordia" afegia: "Por lo demás, sabemos que Gabarró no está en Cette, huyó por Cadaqués y fue a Cette, estableciéndose después en Cervere, desde donde dirige, no sabemos en cuantos idiomas, su célebre "Tronada". ¡Aún hay tontos que leen el sedicente "Órgano de la Liga anticlerical española, con acatamiento a la religión del Estado!". (33) (El subratllat és nostre).

Finalment, a ulls de la maçoneria l'enigma Gabarró es desvetllà definitivament -com ja hem dit- quan, dos anys després, retornava al catolicisme. (34)

Pel que fa a altres centres escolars relacionats amb la maçoneria, cal citar la "Sociedad Laica Gutenberg", en activitat el 1888 o potser abans. Tenia -a aquest any- la seu al carrer Consell de Cent n° 432, baixos i mantenia vàries escoles, de les que no en sabem els noms. (35)

El 1883 la revista maçònica "Tres Puntos" anunciava la pròxima inauguració d'una escola laica, que pel març d'aquell any va organitzar una funció teatral per recaptar diners destinats al centre escolar. (36)

El setembre de 1888 "La Concordia" anunciava un altre projecte de crear una escola laica, aquest cop impulsat per dos militars (suposem que maçons): Francisco García, met

ge militar i Julio Galvez, tinent de l'exèrcit; no torna a aparèixer cap notícia al respecte. (37)

Quan a les comarques catalanes, tenim a Tarragona la tasca escolar de Rafael Torallas, ("Fulton", grau 30) membre de la lògia Ciclòpea, de Tarragona (38), així com president de la "Ilustración Obrera de Tarragona". Aquesta darrera entitat mantenia una escola que, el 1888 comptava amb cent vuit alumnes matriculats, dirigida per Torallas. (39)

Pel que fa a altres centres escolars creats i mantinguts per una lògia durant la dècada del vuitanta, sabem que la Paz Universal, de Tarragona, en controlava una el 1882. (40). Tres anys després, la lògia Corazón, de Cornudella, tenia en projecte crear-ne una altra. (41)

A les comarques lleidetanés també hi havia algunes escoles laiques auspiciades per la maçoneria. Però a la mateixa ciutat de Lleida no es va fundar cap escola laica fins els anys noranta, perquè, segons es diu als papers de la lògia Amigos de la Virtud, els lliurepensadors encara no estaven prou madurs a Lleida, tot i que existia un nucli espiritista entorn a "El Buen Sentido" dirigit per J. Amigó Pelliçer. (42)

En aquests anys hi havia també una entitat a Poble de Segur, creada per alguns maçons lliurepensadors pròxims a Gabarró, encapçalats per Francisco Salduga, resident a Poble de Segur i membre de la lògia Faro del Pallás, de --

Sort (43). Segons la Amigos de la Virtud, hi havia també escoles laiques a Tremp i Guisona. (44)

A les comarques de Girona tenim notícies d'escoles laiques a finals de la dècada, moment en que, segons es diu en la documentació de la lògia Gesoria, (gener de 1888), hi ha forces possibilitats de crear escoles a vàries localitats gironines (45). Aquest taller projecte crear-ne una d'ambdós sexes i una altra d'arts i oficis, així com una biblioteca popular i un ateneu obrer. (46)

Quan a altres localitats, sabem que a Cassà de la Selva el director de l'Escola Politècnica era Vilaret, maçó membre de la lògia Alerta d'aquesta localitat (47). A Llagostera hi havia igualment una escola laica, en activitat el 1888, sufragada per la lògia de la localitat, la Luz de la Selva. (48)

La lògia Progreso Portbouense mantenia a Port-Bou un col·legi laic, el 1889 (49), com també la lògia Redención, de Palamós, regentat el mateix any, pel germà Zoilo Nocente. (50) Aquest taller havia creat també una escola obrera nocturna.

Per la seva banda, l'altra lògia de Palamós, la Paz, subvencionava una escola d'ambdós sexes, on impartia classes un dels seus membres. (51)

A Lleida el panorama maçònic tampoc és massa optimista, al menys pel que fa al moviment escolar maçònic. Encara que les lògies de les comarques lleidetanenes continuen actives en gran part, les escoles que impulsen o mantenen són escasses. Així, tot i que a Lleida ciutat la Antonino Pío -- aconseguix de crear-ne una, en activitat el 1894, (54) desapareixen les que hi havia a Tremp, Sort, Guisona i a Poble de Segur, etc. Només la Amigos de la Virtud ens dóna notícia d'una escola laica "profana", que esta controlada per aquesta lògia. (55)

A les comarques de Girona l'activitat escolar laicista segueix sent considerable, ja que, segons sembla, les respectives lògies de Palamós i Sant Feliu segueixen mantenint les escoles de la dècada anterior.

A Llagostera també continua en activitat l'escola laica impulsada per la lògia Luz de la Selva, en la que el seu Venerable Mestre, V. Badás Pujal, (Simbòlic "Marat") és el director el 1893. (56)

A les comarques pròximes a Barcelona, malgrat i -- que l'activitat maçònica és important a localitats com Mataró, Terrassa i Igualada, entre altres, només tenim constància, en l'estat actual de les investigacions, de l'existència d'una escola laica d'inspiració republicana i maçònica a Sabadell, dirigida per Angel Rodríguez. (57)

Curiosament, a la ciutat de Girona hi ha escassa - activitat maçònica durant aquests anys i no tenim constància de cap centre escolar impulsat per l'orde. Només es coneix - l'existència d'una lògia, el 1881: la Unión, sota el GODE. - (52)

Aquesta primera eclosió escolar i lliurepensadora maçònica cal enmarcar-la en la gran expansió del moviment es - colar laicista, que l'ascensió al govern dels liberals sagas - tins va fer possible, malgrat totes les restriccions i coac - cions dels poders centrals i locals. Es dins d'aquest nou -- clima de permissivitat que fou possible la celebració del -- Primer Congrès Obrer de Barcelona, del Primer i Segon Congrès Catalanista, de l'aparició d'una premsa de nou estil, de ta - rannà radical, anarquista, republicana i lliurepensadora, -- ("La Tramontana", "La Tronada", etc.) com també de la premsa maçònica, tant a Catalunya com arreu l'Estat. (53)

Durant la dècada de 1890, amb el canvi d'hegemonia dins la maçoneria catalana (hauge del GOE, decadència de la GLSRC i estancament de les restants obediències) comprovem - que moltes de les realitzacions dels anys anteriors han desa - paregut, juntament amb les lògies que les havien fet possi - bles.

A Tarragona no torna a haver referències de projec - tes o entitats escolars maçòniques, situació que coincideix amb la decadència de la majoria de tallers a partir dels -- anys 1890-1891 en aquelles comarques.

També tanim notícia del projecte, per part de la lògia El Bruch, de Manresa, de crear una escola laica el 1891, però no sabem si el propòsit fou realitzat. Un any abans el taller escrivia al Gran Mestre del GOE, M. Morayta, a fi que gestionés prop del diputat conservador a Corts per Manresa, J. M. Cornet i Mas, la construcció d'un Institut de segon ensenyament als locals dels jesuïtes que eren propietat de l'Ajuntament, cosa que es realitzà l'any següent. Poc després de nou es dirigien a Morayta per a demanar que es presentessin membres de l'orde per a opositar a les places disponibles a l'Institut. (58)

Per contra, a la capital catalana el moviment escolar laicista segueix en hauga i la maçoneria hi continuava tenint un lloc important. Mentre la premsa maçònica es fa ressò dels actes laics i del moviment escolar o tracta el tema a les seves pàgines, altres publicacions, com la filo-maçònica "La Solidaridad", dona a conèixer als lectors l'obscurantisme que regna a la universitat de Manila, on els alumnes juren agenollats "defender y permanecer fieles a las doctrinas tomísticas", (sic) -diu la revista- "encadenando así la ciencia a la eterna inmovilidad del dogmatismo". (59)

Entre les lògies que mantenien centres escolars, tenim en primer lloc la Constancia, que el juny de 1890 en va crear una per a nenes, amb el mateix nom que el taller. (60)

Per la seva banda, l'escola "Estrella Polar", vinculada a la lògia del mateix nom, es manté activa des de 1889. La mestra que se n'ocupa, Julia Aymà i Mensa, pertany a aquest taller i és també membre d'honor de la Hijos del Trabajo, en cara que, el 1892, la Estrella Polar està auspiciada pel --- GCGI (Rite de Memphis i Misraïm) i l'anterior pel GOE. (61)

Una de les escoles laiques que podem catalogar de filo-maçòniques és la que va crear el centre de "Unión Republicana" d'Hostafrancs, inaugurada solemnement el 8 d'abril de 1894, amb la presència d'Angeles López de Ayala, F. Torrella, el mestre Comas, etc. (62). El mes següent l'entitat celebrava una "vetllada lírico-literària", de la que "Barcelona Masónica" en feia el següent comentari:

"No nos queremos extender en elogios que parecerían apasionados por ser queridos hermanos nuestros y miembros - activos de la Orden el presidente y la mayoría de los dignos ciudadanos que componen la Junta Directiva de tan progresiva Sociedad". (63)

També cal referir-nos a la ja esmentada Sociedad Laica Gutenberg, creada el 1886, que estava íntimament vinculada a l'Asamblea de Logias Confederadas i, en especial a una d'elles: la Redención, de Barcelona. La seva Comissió directiva estava composta exclusivament de maçons i acostumava reunir-se al Centre Federalista. (64)

El 18 de juny de 1893 la "Sociedad Laica Gutenberg" va organitzar una tòmbole benèfica a benefici de les escoles laiques, on també participà Angeles López de Ayala, disertant sobre la dona i l'educació lliure. L'acte, presidit pel maçó Emili Garriga Peraira, es celebrà al saló del local que posseïa l'Asamblea de Logias Confederadas, del carrer Tallers - n° 45. (65)

El mes següent l'entitat va organitzar un míting - lliurepensador en el que hi va participar l'espiritista Amàlia Domingo Soler i els maçons C. Litrán, I. Bo i Singla, Angeles López de Ayala i E. Garriga Peraira. (66)

De nou tenim la Societat Laica Gutenberg com a protagonista a "La Tramontana", en anunciar que l'entitat mantenia escola al carrer Peligro n° 2, 2^{on.}, de Gràcia, que funcionava des de feia sis mesos, amb setanta alumnes diurns i dotze de nocturns, sota la direcció de la professora Guillermina Llagostera. (67)

L'activitat escolar laicista va ser especialment prolífica en aquests mesos. El mateix juny de 1893 es celebrava el teatre Lope de Vega un acte de lliurament de premis organitzat per l'escola laica del carrer Rosal n° 42, dirigida per J. Barber. Hi assistiren els assidus a aquest tipus -- d'esdeveniments: Angeles López de Ayala, C. Litrán, Emili Garriga, Amàlia Domingo Soler, etc., i el catedràtic lliurepensador Sanz Benito, de qui parlarem més endavant. El diumenge següent, era la "Unión de Librepensadores El Fénix", de Bar-

celona, la que celebrava un acte semblant, en aquest cas al e
Casino Republicà. (68)

El mes d'agost el professor laic Joan Canyelles --
fèia examens, amb el posterior repartiment de premis, al Teat
tre Tivoli Graciense, amb l'assistència d'Odón de Buen, J.B.
Salas Anton, Sanz Benito i un nombre important de "senyores
lliurepensadores". (69)

La setmana següent es celebrava al Teatre Circ ---
Eqüestre un míting lliurepensador en pro de l'ensenyament --
laic. (70)

El moviment escolar laicista continuà amb força. -
L'any següent els membres de la "Sociedad Laica Gutenberg" -
es reunien al Centre Federalista (2 i 9 d'agost) per tal ---
d'organitzar una gran manifestació pública i un acte de lliu
rement de premis als alumnes de les escoles laiques de Barcel
lona i rodalies; catorze, en total.

A les reunions preparatòries hi assistiren represent
tants de la premsa, de centres obrers, escoles, partits políf
tics i lògies maçòniques. L'acte s'anuncià com una "Fiesta -
Escolar librepensadora y manifestación liberal en honor a --
Pestalozzi". A tal efecte fou lliurada una circular, datada
el 19 d'agost, en què la comissió executiva demanava ajut mor
ral i pecuniari a fi de contrarrestar la "cada día más potent
te fuerza del jesuitismo en la enseñanza...". Més endavant -
declaraven que davant l'amenaça de "la invasión reaccionaria

que en forma de ola negra se viene encima de esta desdichada Sociedad, (...) háseles ocurrido a las sociedades, grupos e individuos que (...) vienen sosteniendo escuelas Libres y -- Laicas, la celebración de un acto solemne que, a la par que demuestre que el espíritu liberal y progresivo no está en esta democrática Barcelona muerto, sirva de protesta contra recientes manifestaciones de reaccionarismo que con pena y dolor todos hemos visto".

Signaven com a patrocinadors dels actes: "J.M. Vallès i Ribot, Fernando Lozano, Odón de Buen, F. Rispa i Perpinyà (que el 1893 fou elegit Gran Mestre del Gran Oriente -- Ibèric), lògia Obreros de la Inmortalidad, Centro Republicano Democrático Federalista de Barcelona, Amàlia Domingo Soler, Domingo Vidal Verdia, lògies Caballeros Templarios, Redención, Unión Masónica i Hijos de Hiram; Centro de Unión Republicana de Hostafrancs, J.B. Salas Anton, J. Purtella Vidal, "La Autonomía" [diari de Reus dirigit per I. Bo i Singla], el Centro Federalista de Gràcia i el Centro de Estudios Psicológicos de Barcelona". (71)

Els donatius es rebien a la direcció de "Barcelona Masónica" i entre els comissionats hi figuraven I. Bo i Singla, C. Litrán i el vescompte de Torres Solanot. A més dels donatius adreçats a la revista, també es podien lliurar a les adreces de les següents escoles laiques (no s'especifica els noms): "Academia Libre" carrer Rosal, 32; Sant Antoni 63, de la Barceloneta; Mercaders 36, 2n; Hospital 60, 2nla; Roger de Flor 225, 2nla; Major 37, entr. de Gràcia; Llacuna, 6è 2a, -

del Poble Nou; Peligro, 2, 2°, de Gràcia; Floridablanca, 113, entr.; Bailén, 114, baixos; León, 1, 1°1°; Santa Clara, 32, de la Barceloneta; Massens, 19, 1°, de Gràcia i a la Sociedad Laica "Gutenberg" del carrer Girona, 105, principal. Entre els mestres signants del document hi figuren varis maçons, com Julia Aymà, Pere Montcanut i Ignasi Lanau.

La manifestació havia de dirigir-se des de la Rambla al domicili del cònsol de Suïssa, per tal de lliurar-li la placa commemorativa dedicada a Pestalozzi, perquè fos col·locada a la seva tomba. Finalment, però, el governador de Barcelona (Larroca) la prohibí i autoritzà només l'acte de lliurament de premis al Teatre "Circo Equestre" de la plaça de Catalunya (72), que es celebrà el 14 d'octubre sota la presidència d'Emili Garriga. Una banda de música interpretà La Marsellesa, l'Himne de Garibaldi, el de Riego, el de Luchana i finalment "Los Nets dels Almogàvers". (73)

Hi feren acte de presència Vallès i Ribot, B. Lostau, Odón de Buen i C. Litrán, dels quals s'havia anunciat els respectius discursos. No obstant això, cap d'ells no prengué la paraula, fet que indignà especialment la redacció d'"El Diluvio", que acusà els organitzadors d'haver jugat amb la premsa, tot declarant que a alguns d'aquells personatges els interessaava més "la cuestión de los corcheros (...) o la elección de diputados carreteros..." (74).

La demostració escolar laica coincidia amb una important campanya de la premsa liberal, republicana i anticler

rical que denunciava l'intrusisme en l'ensenyament (75), dirigida contra l'Església i la protecció que l'Estat prestava a les seves escoles. Una altra de les qüestions d'actualitat en aquells dies era la comèdia entorn de la conversió religiosa de Santiago Salvador. (76)

El moviment escolar laicista fou una de les plataformes on més còmodament convergiren els heterogenis enemics de l'Església i l'Estat canovista (77). Fins hi tot en els medis universitaris arribà amb virulència el conflicte entre el reaccionarisme acadèmic i l'Església i el moviment laicista i lliurepensador, defensor de la llibertat de càtedra, -- del racionalisme positivista i del darwinisme, terreny en el que hi convergia la maçoneria, els republicans i l'anarquisme de "La Tramontana". (78)

Sanz Benito era un assidu dels actes lliurepensadors (79) i havia estat redactor de "Las Dominicales del Libre pensamiento". Quan aquest guanyà una càtedra a la Universitat de Barcelona, el 1893, els sectors clericals i reaccionaris provocaren un seguit de desordres per tal d'evitar la presa de possessió del catedràtic lliurepensador.

Segons es pot llegir a la documentació de la lògia barcelonesa Luz del Progreso (sota el GOI), la masoneria -i suposem que altres grups republicans i lliurepensadors- van organitzar a la mateixa universitat una manifestació per tal de contestar la reacció clerical "con una sensata protesta - que tuvo su apoteosis en la Plaza de la Universidad, dándose

y repartiéndose palos y puñetazos que afortunadamente recibieron en su mayor parte los clericales socios de la Academia - Calazancia".

Els clericals i carlistes atacaren aleshores els - estudiants, amb la renovada intervenció dels anticlericals, doncs "no eran ya sólo los estudiantes los que tomaban parte en esta cuestión, sino nuestros enemigos constantes y perpetuos; y convocados por esta humilde logia [expliquen al Gran Comanador del GOI Rispa i Perpiñá] (...) los masones de Barcelona, [especificuen que al marge de les obediències] acudieron todos dispuestos a coadyuvar a nuestros deseos, y apoyar (...) a nuestros más queridos amigos, los estudiantes liberales..."

"No hubo necesidad de combatir; los clericales se retiraron avergonzados y obtuvimos nosotros aquel día el más grande de los triunfos..."

"No duda esta Logia que aprobareis nuestra conducta y que accedereis a que por medio de la Gaceta del Or.: de mostremos nuestro agradecimiento a todos los que coadyuvaron a nuestro favor y en defensa de los fines de nuestra Aug.: - Ord.: (80)

El febrer de 1893, "Barcelona Masónica" insería una nota que deia: "Los estudiantes liberales de nuestra Universidad literaria nos ruegan demos las gracias a la Asamblea - de Logias Confederadas y muy especialmente a la logia Avant

por el apoyo prestado a la comisión organizadora de los meetings celebrados en defensa de la libertad de cultos". (81)
 En el mateix número es feia ressò que la premsa catòlico-carlista acusava la maçoneria d'haver apoïat secretament als estudiants liberals...

Dos anys més tard, el conservadorisme acadèmic universitari i la premsa clerical assajà de nou de boicotejar - l'exercici de la docència del catedràtic positivista i darwinista Odón de Buen i del Cos, que el 1889 havia guanyat la càtedra d'Història Natural a la universitat catalana. En aquesta ocasió la movilització de l'Església va ser decisiva, i - fins i tot va monopolitzar el moviment contra el catedràtic lliurepensador.

Odón de Buen, simbòlic "Lamarck", va ésser iniciat maçònicament a la lògia Libertad, de Madrid, entre 1885 i -- 1886 (82). En passar a residir a Barcelona va continuar les seves activitats dins la maçoneria, encara que no hi ha constància que estigués afiliat a una lògia en concret. Malgrat això, de Buen havia estat nomenat membre d'honor de l'Avant, així com Orador honorari de l'Assamblea de Lògies Confederades (83) i Orador Honorífic de la GLSRCB. (84)

Igualment, era un dels usuals als actes laicistes, a més de participar com a orador en actes de diversa naturalesa organitzats per les lògies barcelonines. Defensava l'ibèrisme, -com la Catalana Balear i després el GOE- i aspirava a que Espanya establís relacions més estretes amb iberoa-

mèrica; també creia que Espanya havia de colonitzar sola el Marroc, i no amb França. Per dues vegades va ser diputat per Santa Coloma de Farners. (85)

El seu maçonisme era del domini públic i als sectors catòlics i ultra-conservadors mai els va complaure l'ostentosa demostració que el catedràtic aragonès feia de les idees racionalistes, darwinianes i anticlericals.

Tant si la denúncia de les seves obres fou duta a terme per l'anomenat "grup de Seminari", (S. Salvany, Casañas i Morgades) com si se n'ocupà l'activa "Associació de Pares de Família", presidida pel marquès de Comillas (86), la qüestió és que dos mesos abans que l'Església condemnés les obres d'Odón de Buen, el nocedalista "El Diario Catalán" afirmava:

"Reina un gran disgusto entre muchos padres de los alumnos que han de concurrir en el próximo curso académico a la clase del impío Odón de Buen...". L'article finalitzava atacant el govern de Cánovas (al poder des del mes de març) per obligar els estudiants a llegir els seus llibres. (87)

El Bisbat de Barcelona (ocupat per Català i Albosa) va presentar les obres del catedràtic maçó a la Sagrada Congregació de l'Index, la qual les condemnà el 14 de juny d'aquell any. L'onze de setembre el Butlletí del bisbat publicà la condemna. El decret del bisbe de Barcelona començava amb aquestes paraules: "Con el más profundo disgusto he

mos de manifestar (...) que Nuestro Santísimo Padre León XIII (...) se ha dignado condenar las obras del catedrático (...) Odón de Buen". (88)

Si Català Albosa havia estat pressionat pels sectors intransigents de la jerarquia catalana o espanyola, no és el tema que hem de tractar aquí. No obstant, de bon o mal grat, el 10 d'octubre, acollint-se al concordat de 1851 --- s'adreçava personalment a la Regent per tal que fés prohibir les obres de de Buen, ja que eren llibres de text que l'Església havia condemnat (89). El bisbe barcelonès assegurava també que els alumnes no estaven obligats a assistir a les seves classes. (90)

Continuant amb la campanya contra Odón, "El Diario Catalán" anunciava, a primers d'octubre, "Clases se Historia Natural con obras de la Universidad de Zaragoza, bajo la inspección moral del Reverendo párroco de Nuestra Señora de Belén". (91)

A tot això ja havien esclatat els aldarulls estudiantils en solidaritat amb de Buen. El 7 d'octubre hi hagué una concentració a la Universitat, demanant la dimissió del Rector, Julián Casaña (92) i a la premsa catòlica haviat s'acusà la maçoneria dels aldarulls: "...elementos extraños, cuyo fanatismo masónico se ha traslucido en los actos vandálicos, hechos que todos deploramos...", deia el "Brusi". (93)

Poc temps després tornava "El Diario Catalán" sobre el mateix tema: "La Masonería se propone apoderarse de los centros docentes para destruir el catolicismo (...) La Masonería engaña al pueblo y al clero subalterno para destruir la Religión". (94)

El grup de N. Verdaguer Callís també s'afegí a la campanya catòlica a través de "La Veu de Catalunya", que, tirant l'aigua cap el seu molí, aprofitava l'ocasió per atacar l'Estat centralista perquè permetia "que'ls catedràtics -- abandonen l'aula per anarsen al Congrés, á la lògia, y á fer llarchs viatges de propaganda per totes les lògies y clubs - d'Espanya sense dexar de cobrar ni un sol día", [i per tant, no tenia cap autoritat moral] "per a privarlos de revolucio-narse sempre y quan los vinga bé pera implantar les passions sectàries..." (95)

Per la seva banda, Mañé i Flaquer publicava al --- "Diario de Barcelona" un article titulat "La farsa de la libertad de enseñanza" on assegurava que tot es reduïa a un -- "nuevo acto de la farsa revolucionaria". I donat que el Gran Mestre del GOE havia arribat feia pocs dies a la ciutat, el director del "Brusi" raona tot seguit: "Nadie ignora que al ponerse en escena la pieza se hallaba en Barcelona, donde no tiene su residencia habitual, (...) el jefe de la masoneria española, y que quien ha jaleado a los actores han sido los diputados republicanos". (96)

Segons Mañé, Morayta havia estat l'instigador dels aldarulls estudiantils de Madrid, que havien provocat la caiguda del ministre Pidal. I l'objectiu que ara es perseguia era el de fer caure el ministre Bosch pel mateix sistema, -- "entonces como ahora á pretexto de defender los derechos del ateísmo". (97)

Uns dies després les protestes estudiantils es limitaven al recinte universitari i el conflicte entrà en una nova etapa. El 18 d'octubre una comissió d'alumnes demanava formalment al rector la reobertura de la càtedra de De Buen (...). El mateix dia "El Noticiero Universal" publicava una entrevista del seu director amb el ministre de Foment a Madrid, en el que, en un to clarament conciliador, aquest afirmava, entre altres coses, que a la Universitat no existien els llibres de text, amb el qual es desqualificava un dels arguments bàsics de l'Església en la pugna contra Odón i les seves obres. (98)

Un cop més al llarg de la Restauració, la jerarquia eclesiàstica espanyola perdia una batalla que ella mateixa havia encetat, perquè De Buen conservà la càtedra, sortí enfortit de la lluita i amb força més prestigi del que tenia. Republicans federals, lliurepensadors i maçons havien treballat plegats contra les pretensions antidemocràtiques i anticientífiques del catolicisme, i les protestes estudiantils havien pres una magnitud només comparable a la produïda arran de la revolució del 1868.

N O T E S

1) Són ben coneguts els judicis sobre ensenyament laic --- d'uns dels guies de la dreta espanyola, M. Menendez Pelayo, - amb les obligades al·lusions a la maçoneria i el krausisme: - Historia de los heterodoxos, II, pp. 935-961 i 992-993. Vegeu també entre altres, Ortí y Lara, J.M.,: Krause i sus discipulos convictos de panteísmo, Madrid, 1864; Herrera Oria, E.,: Historia de la educación española desde el Renacimiento, Ed. Veritas, Madrid, 1941; Artigas, M./Martín-Sánchez Juliá, F.,: Una poderosa fuerza secreta: La Institución Libre de Enseñanza, Ed. Españolas, San Sebastian, 1940.

2) Abreviació de la secta anomenada Unitat dels Germans de la Elei de Crist, la qual marcà decisivament tota l'existèn - cia de Comenius. Els seus membres eren deixebles moderats de Jan Hus, el gran reformador i nacionalista txec de principi - del segle XV. Predicaven el retorn a l'Evangelí i la reconciliació de tots els cristians en una Església Universal. Denun - ciaven les injustícies socials i reclutaven els seus membres entre els miserables i desfavorits. Reivindicaven la separa - ció de l'Església i l'Estat, cosa que els convertí en enemics radicals pel poder austríac i catòlic. Cal destacar també --- l'especial interès i la importància que aquesta societat reli - giosa atorgava a l'educació com a eina d'alliberament dels ho - mes, de la que Comenius és un exemple cabdal. Més de la terce - ra part de la literatura txeca de l'època fou escrita per mem - bres moravians.

L'obra de Comenius no ha estat traduïda a Espanya, excep - ció feta de la Didáctica Magna, de la qual S. López Peces va fer la versió castellana, (Ed. Reus, Biblioteca Pedagógica, I. Madrid, 1922) reeditada recentment per Akal, Madrid, 1986. -- Per altra banda, el manuscrit de De rerum humanarum emendatio - ne consultatio catholica no fou retrobat fins el 1934 als ar - xius de l'orfenat de Halle (Alemanya). Vegeu l'obra de Jac - ques Prévot,: L'utopie éducative de Comenius, epíleg de Jean Piaget, Ed. Berlín, París, 1981. Vid. també Faivre, Antoine et alii,: Las religiones constituidas en Occidente y sus contra-

corrientes, Ed. Siglo XXI, Madrid, 1981, vol. II, pp. 253-254 i Garin, Eugenio, : La educación en Europa 1400-1600, Ed. Crítica, Barcelona, 1987, especialment els capítols VI i VII.

La utopia educativa de Comenius (que no constitueix un --- exemple aïllat en el context social i cultural que l'envolta) la trobarem, secularitzada, en la Il.lustració i molt més --- tard encara, pel que fa al nostre país, mitjançant la peculiar influència krausista. La passió per l'educació constituí un - dels elements bàsics de les propostes ideològiques que anaven des dels anarquistes fins els lliurepensadors, la maçoneria i els federalists.

3) Una de les anàlisis més suggerents d'aquest moviment in tel.lectual, científic i social que precedí la primera revolució científica és la duta a terme per Frances A. Yates en la seva obra The Rosicrucian Enlightenment (Londres, 1972). Se - gons aquesta autora, la publicació, el 1614 i 1615, dels anomenats "Manifiestos de la Rosa-Creu" Fama i Confessio i d'un tercer, probablement escrit per Joan Valentín Andreas, el --- 1616, amb el títol de Les noces químiques de Cristian Rosencreutz, provocaren un immens interès en amplis sectors de --- l'Europa culta i la seva influència es deixà sentir en personatges com Francis Bacon, J. Kepler i el mateix Isaac Newton. Els manifestos, basats en elements de la càbala i l'alquímia, conformaren el moviment que Yates defineix com a Il.lustració Rosa-Creu, que influí la majoria dels homes que endegaren la revolució científica del segle XVII, on tingueren un paper im portant els matemàtics de la Rosa-Creu. El moviment proposava, tot anunciant l'immediat adveniment d'una nova ciència i d'un progrés que canviaria el món, la reforma de la societat, espe cialment a través de l'escola, així com una tercera reforma - religiosa que abastés totes les activitats dels homes. Es --- tractava de crear una societat nova que evolucionés paral.lelament i harmoniosament amb la nova ciència que s'anunciava.

4) Tenim un clar exemple de la persistència d'aquest utopisme en l'article que F. Giner de los Ríos publicà el 1902 a "la Revista Blanca":

"... A esta escuela [es refereix a la que l'autor proposa] si que se puede confiar la obra profunda que era excesivo esperar de la antigua: obra de educación y elevación integral del pueblo, de edificación interior, de unidad del espíritu desgarrado hoy por frecuentes abismos entre la idea y el sentido ético; con lo cual se irán atenuando las formas todas de brutalidad en el mundo (...): la guerra, el motín, la insurrección, la esclavitud de la mujer, la explotación del hombre por el hombre ... infinitos; y entre ellos el delito --- (...) y el delincuente, en vez de objeto de necia indignación y cruel maltrato, lo será de piedad humana en interés de todos..."

La escuela cerrará los presidios, "La Revista Blanca". Almanac de 1902. Per la seva banda, la revista maçònica "La Concordia" (any II, n°18 del 1° de març de 1890 pp. 143-144) declarava que el delinqüent havia de ser guarit i no castigat. (L'article era signat per Ramon de Campoamor).

5) Sobre educació i lliurepensament, a Catalunya, vid Vila nou, C.,: Anarquismo, Educación y Libre pensamiento en Cataluña 1868-1901; Delgado, B.,: La Institución Libre de Enseñanza de Sabadell, entre altres obres citades al capítol anterior.

6) Vegeu Lafourcade, L.,: Il y a 100 ans la Franc-Maçonnerie assurait la République et l'école laïque, a "Humanisme", París, abril de 1976, pp. 9-12; Combes, A.,: Jean-Charles Fauvert 1813-1894. Socialiste Fran-Maçon, Fondateur de la "Religion Laïque", a "Annales Historiques de la Franc-Maçonnerie", n°19, París, agost de 1977, pp. 26-41; Bayet, A.,: Histoire de la Libre-Pensée, PUF, París, 1970; Cambier, G.,: Laïcité et Franc-Maçonnerie, études rassemblées et publiées par Guy Cambier, Ed. de l'Université de Bruxelles, Brusel·les, 1981.

7) Al Congrés Internacional Lliurepensador, celebrat a París el 1905, es redactaren les bases per a la creació d'una -

nova enciclopèdia (sessió del 5 de setembre). Vid. Boletín -- Oficial de la GLSRCB, VI, n°49, Barcelona, gener de 1906, pp. 1 i 4. Anselmo Lorenzo afirmava en l'opuscle Contra la ignorancia (p.2) que, al proletariat li calia elaborar la seva -- pròpia enciclopèdia, com abans ho havia fet la burgesia.

8) Sobre la decadència intel.lectual de l'Església vid. -- Brenan, G.,: El laberinto español, pp. 36 i 74-80; Baroja, C.,: Introducción a una historia contemporánea del anticlericalismo español, pp.197-200 i la recent obra -ja citada- de l'anglesa Frances Lannon. Es evident, però, que el problema de -- l'Església no era pas només l'escassa talla intel.lectual de -- les seves èlites o d'una part d'elles. Com demostra aquesta - autora, l'integrisme, que és propi d'esglésies triomfants o - en estat de setge, es va revelar inútil i anacrònic per reconquerir les masses urbanes moderades i progressistes. ¿Com podia assolir aquest paper a les darreries del segle, si "La Defensa" (citem aquesta publicació perquè és un dels millors -- exemples d'aquest catolicisme) calificava a Teresa Mañé -aleshores mestre a Vilanova- de "fulanita laica" i altres grolle- ries per l'estil?: "La Defensa", III, n°37, 14 de setembre de 1889, pp. 141-142.

9) Turin, Y.,: L'éducation et l'Ecole en Espagne de 1874 à 1902, Liberalisme et tradition, PUF, París, 1959; Buenzas, M.,: El krausismo español desde dentro: Autobiografía de intimidad, Tecnos, Madrid, 1978; Batanaz Palomares, L.,: La Educación española en la crisis de fin de siglo (los Congresos pedagógicos del siglo XIX, Estudios Cordobeses, Diputación Prov., - Córdoba, 1982; Cacho Viu, V., La Institución Libre de Enseñanza, Ed. Rialp, Madrid, 1962, 2 vol. Entre els personatges del krausisme i la ILE a Catalunya cal citar dos maçons que desenvoluparen llur activitat a Sabadell: Tomàs Viladot i Rovira, simbòlic "Justiniano" i Fabián Palasí, simbòlic "Pericles". - Amdos varen estar Venerables Mestres de la lògia sabadellenca Osiris (1891-1893 i 1906, respectivament). Viladot havia estat iniciat el 1880 a la lògia Lealtad, de Barcelona; a la Univer- sitat va ser deixeble de Giner de los Ríos i fou un dels fun-

dadors de la ILE de Sabadell. Palasí en va ser el director a la segona etapa (1895-1910). AHNS, Llig. 621 A, exp. 19. Col·laborà al Boletín Oficial de la GLSRCB; IV, n°35, maig de -- 1904, p.11; IV, n°40 desembre de 1904, p.6; VI, n°52, maig de 1906, p.8-10. Un bon exemple de kraussisme maçònic a l'obra de Palasí, : Compendio de Moral Universal, Sabadell, 1896. També col·laborà a "El Gladiador", dirigit per Angeles Lopez de Ayala.

10) Per aquesta raó els estudis fets sobre entitats culturals, socials o escolars fins l'actualitat no han catalogat com a maçòniques moltes que en realitat ho eren. Vegeu alguns exemples a Solà. P., : Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya; Galf, A., : Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936, varis vols., Fundació A. Galf, Barcelona, 1983.

11) Sobre ensenyament i maçoneria a alguns països europeus, vegeu Bassu, J., : Une loge d'étudiants en Medicine: La Parfaite Union, Orient de Montpellier, 1783, "Travaux de Villard de Honnecourt", VIII, París, 1972, pp.113-137; Lafourcade, L., : Il y a 100 ans la Franc-Maçonnerie assurait la République et l'école laïque, a "Humanisme", París, abril de 1976, pp. 9-12; Gentile, C., : La Massoneria come forma della cultura, "Rivista Massonica", LXVI, Roma, 1975, pp. 515-524; Gosnell, Ch.F., : I Massoni hanno fondato e sostenuto le libere pubbliche scuole, "Rivista Massonica", LXIII, Roma, 1972, pp. 513-520; Abbot, G. B., : History of the masonic institution for Boys, Londres, -- 1885; Ragon, J.M., : Rituel d'adoption de jeunes Louvetons, -- París, 1860, en el que es fa referència a l'educació infantil.

12) Boletín Oficial del GODE, II, n°34, Madrid, 15 de setembre de 1872, pp. 13-14.

13) "La Humanidad", II, n°36, Barcelona, 9 de setembre de 1871, p. 284.

14) Amb el títol d'"Enseñanza integral", signat per A. Mar sal, la revista publicà varis articles, vid. n°18, 6 de maig de 1871, pp. 139-140; n°19, 20, 21, 26, 28, 31, 32 i 35. Al n°57 (III, 3 de febrer de 1872, p. 38) anunciaven la creació d'una escola laica a l'Ateneu Lliurepensador que pensaven fundar. En el n°9 (II, 25 de febrer de 1871, p. 168-169) reprodueixen un article de Julián Sanz del Río: "Los dioses de la escuela".

15) "El Mallette", I, n°1, Barcelona, 11 de novembre de --- 1881, p. 3, i n°8, 1 de març de 1882, pp.3-4.

16) "El Mallette", I, n°17, 15 de juny de 1882, pp.2-3.

17) Ibidem.

18) BPA Arús, Imp., El decret de Pidal, del 18 d'agost de 1885, afavoria clarament l'ensenyament confessional. L'exposició anava acompanyada d'una circular emesa pel "Círculo La Luz", adreçada als lliurepensadors espanyols: El Círculo La Luz a los librepensadores españoles, Tip. J. Delclòs, Barcelona, 1885.

19) BPA Arús, VI, ms. La lògia de filiació francesa "La Sagesse" també col.laborava econòmicament a les escoles laiques: Arxiu GODF, París, doc. de "La Sagesse", 11 de desembre de -- 1886.

20) BPA, Arús VI, El "Círculo La Luz" aportava també 5 pesetes mensuals.

21) "La Tramontana", VI, n°242, 5 de febrer de 1886, p.2 i n°245, 26 de febrer de 1886, p.2; també BPA, Arús III, Imp.

22) BPA, Imp., A todos los individuos y corporaciones partidarios de la enseñanza laica, Barcelona, agost de 1888. La seu de la comissió organitzadora era la de "La Luz": Carrer - Ferlandina, 20 pral.

23) Vegeu Congreso Nacional Pedagógico de Barcelona, Actas, Barcelona, 1889. El president el rector de la Universitat Literària de Barcelona, Julián Casaña. Entre els catedràtics participants hi figurava M. Morayta. Hi assistiren cent-vint professors de Cuba. Es celebrà els dies 5 al 12 d'agost de 1888.

24) La notícia sobre la "Confederación Autónoma de Amigos de la Enseñanza Laica" a "La Concordia", II, n°7, febrer de 1889, p.51. Utilitzen la divisa "Autonomía; Instrucción y Libertad". Pere Moncanut era maçó i regentava una escola laica a Granollers. BPA, Imp. Es un dels signants de la circular que proposa organitzar el Congrés d'Amics de l'Ensenyament Laic i un dels fundadors de la "Confederación Autónoma de Amigos de la Enseñanza Laica".

25) "La Tramontana", IX, n°348, 17 de febrer de 1889, p.2 i n°402, 22 de febrer de 1889, pp.2-3.

26) Delgado, B.,: "Lliure pensament i educació a Catalunya a la primèria de segle"; a Maçoneria i educació a Espanya, -- Fundació Caixa de Pensions, Barcelona, 1986, p. 215; Alvarez Lázaro, P.,: Masonería y librepensamiento en la España de la Restauración, pp. 367 i ss.

27) "La Concordia", I, n°3, Barcelona, octubre de 1888, pp 22-23.

28) AHNS, Llig. 621 A, exp. 10, doc. 22 de febrer de 1888.

29) "El Mallete", III, n°41, 15 de juliol de 1883, p.7.

30) Es tracta de l'escola laica "La Verdad", regentada per R. Piñol, sota la influència de Gabarró, AHNS, Llig. 621 A, - exp. 10, doc. 31 de gener de 1888. Vid també Vilanou, C.,: Op. cit., p. 280.

31) AHNS, Llig. 621 A, exp. 10, doc. 22 de febrer de 1888. A la lògia Osiris, de Sabadell, també es denuncia a Gabarró i tenen problemes amb "La Tronada": AHNS, Llig. 589 A, doc. 30 de març de 1883.

32) AHNS, Llig. 621 A, exp. 10, doc. 29 de març de 1888; 20 de juny de 1888, 10 de setembre i 14 de novembre de 1888.

33) "La Concordia", I, n°3, octubre de 1888, pp. 22-23.

34) Entre les obres polèmiques i planfetàries de Gabarró vegeu Las ciencias laicas o la piqueta y el compás, para la instrucción democrática del pueblo y escuelas laicas, Lib. -- Laica Anticlerical, Barcelona, 1889; Pillerfias clericales o excesiva multiplicación de los cuerpos de los santos, Barcelona, 1882; Los perros del Señor, Barcelona, 1883.

35) "La Tramontana", VIII, n°370, 13 de juliol de 1888, -- p.4; i també els n°del 15 de maig de 1888 i 15 de juny de --- 1888.

36) "Tres Puntos", I, n°5, Barcelona, 12 de març de 1883, p.14.

37) Sociedad Laica García Galvez, "La Concordia", I, n°2, setembre de 1888, pp. 14-15.

38) AHNS, Llig. 781 A, exp. 16.

39) Memoria descriptiva de la Sociedad La Ilustración Obrera de Tarragona, Tip. La Academia, Barcelona, 1888. La Comissió d'Instrucció estava composta per Ramon Roig, Ramon Rius, F. Sánchez, A. Martí i I. Tusset.

40) "El Mallette", I, n°23, 15 d'octubre de 1881, p.6.

41) AHNS, Llig. 781 A, exp. 21, doc. d'abril de 1885 i Reglament de 1884.

42) AHNS, Llig. 761 A, exp. 12, doc. 4 de març de 1888. -- L'any següent la lògia Antonino Pío, de Lleida, protestava per què els jesuïtes pretenien tancar les Escoles Normals d'aquesta ciutat: Boletín Oficial del GONE, III, n°46, Madrid, 30 de maig de 1889, p.6. Aquest taller mantenia una escola laica a Lleida, on impartia classes el secretari de la lògia. AHNS, - Llig. 761 A, exp. 13, doc. 30-12-1894.

43) AHNS, Llig. 761 A, exp. 19, doc. 1 de febrer de 1888.

44) AHNS, Llig. 761 A, exp. 12. També hi havia escoles laiques a Gerri de la Sal, Conques i Figuerola, probablement sota la direcció de Gabarró.

45) AHNS, Llig. 621 A, exp. 10, doc. 31 de gener de 1888. Notícies d'escoles laiques de Sant Feliu a "La Tramontana", - XIII, n°626, 28 de juliol de 1893, p.3.

46) AHNS, Llig. 621 A, exp. 10, doc. 12 de març de 1890. - El 1890 l'alcalde era maçó, la candidatura republicana apoïada pels maçons comptava amb vuit regidors i havien aconseguit substituir el jutge (que els havia clausurat la lògia) per un altre de progressista.

47) AHNS, Llig. 621 A, exp. 10, doc. 31 de gener de 1888.

48) AHNS, Llig. 755 A, exp. 8, doc. 13 d'abril de 1894.

49) AHNS, Llig. 755 A, exp. 13, doc. 14 de desembre de --- 1889.

50) AHNS, Llig. 755 A, exp. 13, doc. 12 d'abril de 1889.

51) AHNS, Llig. 755 A, exp. 13, doc. 5 de març de 1890.

52) AHNS, Llig. 755 A, exp. 2. Només es conserva un document, de 1881, en el que figuren trenta-cinc membres.

53) Amb molt poques excepcions, la premsa maçònica que tenim notícia a casa nostre i la que s'ha conservat a l'AHNS és posterior a 1880. Vegeu Díez de los Ríos, M.,: "Catálogo de publicaciones periódicas (siglo XIX)", a La Masonería en la España del siglo XIX, II, pp. 761-779.

54) AHNS, Llig. 761 A, exp. 13, doc. 30 de desembre de --- 1894.

55) AHNS Llig. 761 A, exp. 12, doc. 25 de setembre de 1891.

56) AHNS, Llig. 755 A, exp. 8, Memòria de 1893.

57) "Barcelona Masónica", III, n°17, abril de 1894, pp. 10 i 11-12.

58) AHNS, Llig. 621 A, exp. 1, doc. 26 de novembre de 1891; 2 de març de 1892 i 2 d'agost de 1892.

59) "La Solidaridad", I, n°5, Barcelona, 15 d'abril de --- 1889, p. 46 i també n°8, del 31 de maig de 1889, pp. 86-89: - n°3, 15 de Març de 1889, p.30.

60) AHNS, Llig. 621 A, exp. 15, doc. 25 de juny de 1890.

61) "Barcelona Masónica", I, n°3, febrer de 1893, pp. 10-12 i AHNS, Llig. 618 A, exp. 17, 3 de març de 1894 i 17 de juliol de 1894.

62) "Barcelona Masónica", III, n°17, abril de 1894, pp. -- 10-11. De la manca de decisió i estratègia republicana en el camp educatiu es queixava A. Lorenzo uns anys després: "Imagin en lo que sería la presente generación si el partido republicano español, después del destierro de Ruiz Zorrilla, se hubiera dedicado a fundar escuelas racionalistas al lado de cada comité, de cada núcleo libre-pensador o de cada logia masónica...", Contra la ignorancia, Barcelona, 1913, pp. 12-15.

63) "Barcelona Masónica", III, n°19, juny de 1894, pp. --- 11-12. Vegeu també Medios conducentes a dignificar el magisterio y la personalidad del maestro, "Barcelona Masónica", --- III, n°22, setembre de 1894, pp. 7-10.

64) Anunci d'una vetllada i reunió de la Junta: "La Tramontana", XII, n°548, 22 de gener de 1892, p. 4.

65) "Barcelona Masónica", II, n°8, juliol de 1893, pp. --- 9-10. A "La Tramontana", la seu de l'Assemblea de Lògies consta com "Ateneo Constancia": XIII, n°620, 16 de juny de 1893, p. 3.

66) "La Tramontana", XIII, n°625, 21 de juliol de 1893, --- p. 3.

67) "La Tramontana", XIII, n°634, 22 de setembre de 1893, p. 3; n°635, 6 d'octubre de 1893, p. 4.

68) "La Tramontana", XIII, n°620, 16 de juny de 1893, p. 3.

69) "La Tramontana", XIII, n°628, 2 d'agost de 1893, p. 4.

70) "La Tramontana", XIII, n°629 18 d'agost de 1893, p.3.

71) "Barcelona Masónica", III, n°21, agost de 1894, pp. --- 8-9.

72) "El Diluvio", (13 d'octubre de 1894, pp. 6-7) titulava l'article dedicat al tema Libertad fusionista, on protestava de l'arbitrarietat governamental, donat que l'Església sí podia celebrar sense trabes el congrés de Tarragona. Sobre l'esmentat congrés vegeu Crónica del IV Congreso Católico Español. Discursos pronunciados en las sesiones públicas, Tarragona, - 1894.

73) "El Diluvio", 15 d'octubre de 1894, pp. 3-5, i "La Publicidad", 13 d'octubre de 1894, p. 2.

74) De tots els al·ludits, només Odón de Buen envià una nota al diari excusant-se i desviant les responsabilitats envers els organitzadors: "El Diluvio", 16 d'octubre de 1894, - p. 5.

75) Vegeu els atacs de "La Publicidad" al bisbe Morgades, (10 i 11 d'octubre de 1894). Sobre l'Església en aquesta època, vegeu la versió de Bonet i Boltà, Op. Cit., pp. 191-208 i 231-232, que ignora els conflictes esdevinguts durant anys, - per posar l'accent en els treballs de Morgades en pro de la catalanització; Fradera, J.M.,: Entre l'abisme i la realitat: estratègies del catolicisme català, "L'Avenç", n°85, setembre de 1985, pp. 64-74; Gallego, J.A.,: La política religiosa en España. 1889-1913, Ed. Nacional, Madrid, 1975.

76) Opinió maçoniques sobre el tema, Salvador y los jesuitas, a "Barcelona Masónica", III, n°22, setembre de 1894, pp. 11-12.

77) Aquest fenomen era comú a l'Europa llatina; podem veure com els organitzadors del congrés lliurepensador de París, celebrat el 1900, demanaven el suport dels aliats naturals: "Logias masónicas, grupos socialistas, asociaciones feministas, (...) todos los partidarios de la libertad de conciencia y de la instrucción laica e integral...", Boletín Oficial de la GLSRCB, I, n°4, Barcelona, juny de 1900, p. 8.

78) Sobre l'escola i l'evolució pedagògica vegeu Monés, J.,: El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya, (1833-1938), Ed. La Magrana, Barcelona, 1977, pp. 100-276; - Solà, P.,: Las escuelas racionalistas en Cataluña, Ed. Tusquets, Barcelona, 1976, pp. 11-52; Delgado, B.,: La Escuela Moderna de Ferrer y Guardia, CEAC, Barcelona, 1979.

79) Aquest lliurepensador era professor de metafísica a la Universitat de Barcelona. Sanz Benito, M.,: Programa vigente en la asignatura de Metafísica, F. Giró, Barcelona, 1893.

80) AHNS, Llig., 619 A, exp. 13, doc. 5 de maig de 1893. A aquest taller, compostat per republicans, volien posar-li per nom Joven República, però el GOI (Rispa i Perpiñá) no els autoritzà.

81) "Barcelona Masónica", II, n°3, febrer de 1893, p. 10.

82) Alvarez Lázaro, P.,: Op. Cit., p. 141. Per Odón i "Las Dominicales del Libre pensamiento", vid. pp. 139-148.

83) "Barcelona Masónica", III, n°17, abril de 1894, p. 9. En aquest mateix número es recollia un fragment del seu discurs a la Festa Lliurepensadora de Sabadell, on declarà que calia la unió de totes les forces per conquerir la república, i després poder educar el poble en els principis de l'escola laica i integral (pp. 10-11).

84) Boletín Oficial de la GLSRCB, III, n°30, novembre de 1903, pp. 10-11 i n°51, p. 12 i n°52, p. 12.

85) Vegeu les dades biogràfiques, a càrrec de R. Pallás, incloses a la seva obra El concepto de Naturaleza, S. Moreno Bayarri, Barcelona, s.a., així com Arqués, J.,: Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona. (1875-1895), Ed. Columna, Barcelona, 1985, pp. 21-66; Vernes i Ginés, J.,: Historia de la ciencia española, Madrid, 1975, p. 268; Senent-Josa, J.,: Les ciències naturals a la Renaixença, Ed. Dopesa, Barcelona, 1979, pp. 62-63, 72-73 i 88.

86) "Barcelona Masónica", s'ocupà extensament d'atacar l'esmentada associació catòlica; vegeu II, n°8, juliol de 1893, pp. 8-9; n°9, agost de 1893, pp. 2-3 i 18-19; n°10, setembre de 1893, p. 10; n°21, agost de 1894, pp. 10-11.

87) Conflicto grave, "El Diario Catalán", 25 de juliol de 1895, p. 2.

88) "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona", any 38, n°1156, Barcelona, 11 de setembre de 1895, pp. - 236-237. Caldria determinar el nombre i qualitat dels perso - natges o sectors catòlics que no compartien en absolut el --- "profundo disgusto" de que fa gala el butlletí del bisbat. Ve - geu també "El Diario Catalán", 2 d'octubre de 1895, pp. 1-2.

89) Els llibres condemnats eren Tratado Elemental de Zoo- logía, Tip. La Academia, Barcelona, 1890 i Tratado Elemental de Geología, Barcelona, 1890.

90) "El Diario Catalán", 12 d'octubre de 1895, p. 1. A --- l'Ateneu Barcelonès es va llegir una exposició signada pels - seus membres en la que es protestava per la prohibició de les obres d'Odón de Buen. El document es distribuï als ateneus i altres entitats del país i d'arreu l'Estat: "Diario de Barce - lona", 10 d'octubre de 1895.

91) "El Diario Catalán", 6 d'octubre de 1895, p. 1.

92) "Diario de Barcelona", 8 d'octubre de 1895. En el ---- n°1377 del 12 d'octubre de 1895, "La Campana de Gràcia" repro - duïa el retrat d'Odón a la 1ra. pàgina i declarava: "Avui lo perseguit, sense motiu, sense raó, atropellant-ho tot, és un sol catedràtic: si tal abús es consentís, demà serien deu, se - rien cent, serien mil...". Vegeu també n°1378, 18 d'octubre - de 1895, p. 4; segons els estudiants, Durán i Bas sentenciava pels passadissos de la Universitat: "El sabre és el gran re - mei per aquests mals". Citat per Arqués, J.,: Op. Cit., p. 43.

93) "Diario de Barcelona", 9 d'octubre de 1895. I també -- "El Diario Catalán", 18 d'octubre de 1895, p. 1; "La Defensa", IX, n°37, 21 de setembre de 1895, p. 316; "La Revista Popu - lar", XXV, n°1296, Barcelona, 10 d'octubre de 1895, pp. --- 237-238.

94) Segons "El Diario Catalán" (8 de desembre de 1895, --- p. 2), "La Publicidad" estava subjecte a compromisos maçònics i "El Diluvio" haviat cauria en mans de l'orde.

95) "La Veu de Catalunya", V, n°41, Barcelona, 15 d'octubre de 1895, pp. 492-493. Firma l'article C. Omar i Barrera. Sobre els conflictes estudiantils, vegeu Rubió i Borrás, M.,: Motines y algaradas de estudiantes en las Universidades de Barcelona y Cervera, Barcelona, 1914; Nadal, J.Ma.,: Memòries d'un estudiant barceloní, Ed. Dalmau, Barcelona, 1952, pp. 15-33.

96) M. Morayta retornà a Madrid el dia 8. Una nombrosa manifestació l'acompanyà per acomiadar-lo, a la qual arengà perquè continuessin lluitant per la llibertat d'ensenyament i la independència de càtedra. "Diario de Barcelona", 9 d'octubre de 1895.

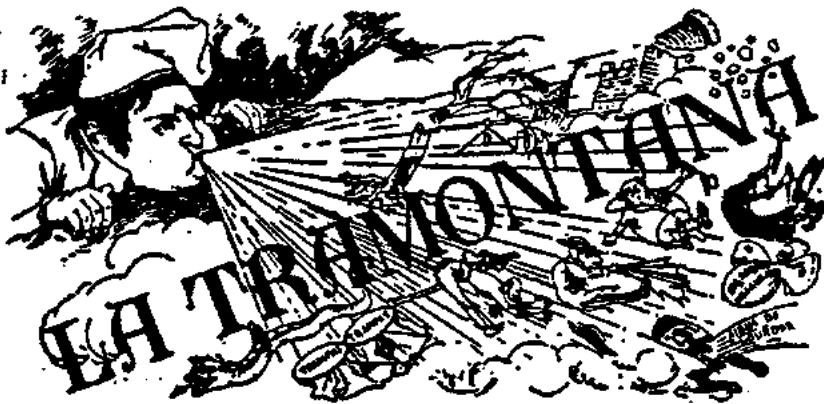
97) "Diario de Barcelona", 13 d'octubre de 1895.

98) "El Noticiero Universal", 18 d'octubre de 1895. No obstant, l'integrisme continuà en solitari la campanya: El honor de D. Odón. Librepensador, plagiaro y catedrático o el burro de Hipparion, així titulava un article contra el catedràtic "La Defensa", (IX, n°48, 30 de novembre de 1895, pp. 408-411), l'autor del qual és probablement T. Creus i Corominas. En un altre article contra el laïcisme, la revista sentenciava en aquests termes: "He aquí los frutos de la enseñanza laica o masónica, que en el fondo es lo mismo. Si (...) esta enseñanza masónica se extiende, los niños a los doce años no sabrán una sola palabra del catecismo; es verdad, pero también es -- verdad que en dicha edad conocerán al gran arquitecto y sabrán disparar un revólver, asestar una puñalada o arrojar una bomba".: X, n°31, 1 d'agost de 1896, p. 258. La realitat social i cultural del país seguiria possibilitant que l'integrisme continués amb els excessos verbals (i d'altres tipus). Per altra banda, el 1901 era nomenat rector de la Universitat de Barcelona el Dr. Rafael Rodríguez Méndez, maçó, simbò-

lic "Pasteur", que el 1884 estava afiliat a la lògia Constancia, amb el grau 3. Candidat a diputat per Unión Republicana en les eleccions del 10 de setembre de 1905, va ser el polític més votat de Barcelona. Vegeu la seva obra Misión de la Medicina y del Médico, Tip. La Academia, Barcelona, 1911.

C A P I T O L V

En més llibertat més força.
 En més força més força.
 Els drets individuals són imprescriptibles. Reglament és imposibilitat. •
 Legislar la Llibertat baix pretext de grandir, és cometre atentat contra ella. •
 La llibertat propia acaba allí boni comença la llibertat ajena. És lícit, doncs, al individu fer tot lo que no perjudiqui a un altre. •
 La caritat, qu'ensaltis atqui la fa humiliant al qui la reb, té d'esser substituïda per la solidaritat, qu'agermana y nivella als que la practican. •
 Mentres el món no es compongui de seus lliures, iguals é intel·ligents, no pod haverhi pau enu la rama humana.

PERIÒDIC POLÍTIC VERMELL

LA TRAMONTANA defensa els principis liberals més avançats, sense esmenar de cap mena. •
 LA TRAMONTANA és altament moralista, tenint per base fonamental de la moralitat el respecte a totas las idees y la germanor de tots els pobles. •
 LA TRAMONTANA en política defensa sempre el més avançat contra el més reaccionari, y sosté la necessitat d'una gran reforma social que transformi el modo de ser del productor, avuy supeditat al capitalisme. •
 LA TRAMONTANA no està aliada é cap partit, servint els interessos generals de la llibertat sense compromisos ni preocupacions de partit.

La salut del poble és la suprema llei

LA TRAMONTANA és el periòdic qu'es publica en idioma català més avançat en idees polítiques, religioses y d'economia social

El Treball és la primera necessitat

PREUS DE SUSCRIPCIÓ
 Espanya, 1 peseta trimestral.—Estranger, 2
 Les suscripcions es paguen per anticipat

ADMINISTRACIÓ: Carrer de Ponent, 2.º i. i.º, BARCELONA
 Pels pagos s'admeten llibranças del Giro Mátex, lletres de fàcil cobre y saltes de 15 cèntims. No s'admeten llibranças especials de periòdics.

PREUS DE VENDA
 Número solt, 5 cèntims.—30 exemplars, 1 pta.
 Surt é llistes puntualment cada divendres

MEDITACIÓ MASÓNICA

A la gloria del Gran Arquitecte,
 meditant sobre el món y la vida,
 mort violenta li causa respecte,
 per ni sombra voler d'homicida.

Mes si núvols molt negres l'espantan,
 fent bullirli el cervell que tortura,
 las idees llavors es decantan
 y del miser la mort no es detura.

LA DONA A LA MAÇONERIA.

Abordar un tema com el de la dona a la maçoneria i la seva presència en la societat catalana del darrer terç -- del passat segle, ens obliga a endinsar-nos en un fenomen bàsicament condicionat per la marginalitat.

Si la realitat maçònica no passa per la història - oficial ni pels centres del poder institucionalitzat, la vida de les dones i el moviment d'emancipació femení es manifesta de manera encara més difosa. Aquesta "invisibilitat" (com dirà M. Nash) (1) de la dona en la Història ve determinada - en gran part perquè les dones no han estat un agent de canvi històric, social, econòmic o polític i tant la historiografia liberal com la marxista s'elaboren a partir de models androcèntrics de progrés. (2)

Per la nostra banda, el que ens interessa no és solament l'anàlisi del discurs feminista i la seva evolució, o bé la incorporació de les dones al món laboral i a la cultura masculina. El que pretenem també és explicar perquè, dins de l'àmbit maçònic, republicà i lliurepensador a partir d'un moment determinat una situació d'explotació i marginació, - com la que ha estat sotmesa la dona, deixa progressivament de comportar-se amb prou força d'assimilació i alienació. Cal - seguir la trajectòria d'aquests col·lectius i de les èlites progressives, analitzar llur influència en les classes populars, per veure en quin moment i a quin ritme el discurs del poder i els valors socials i morals establerts deixen de ser positius i emergeix la necessitat d'un nou orde i una nova societat en que han de ser reconstruïdes les relacions entre les dones i els homes. (3)

Cal explicar perquè l'abisme que separa els mons - masculí i femení comença a fer-se incòmode per l'home a partir d'un moment determinat, que nosaltres datem per Catalunya a les dècades de 1870-1880. T. Nieva, (4) (que no pertanyia a l'orde) i altres teòrics maçons com Odón de Buen, C. Litrán, A. Lorenzo, etc. deixen entreveure o manifesten clarament el conflicte intern que experimenten en les relacions amb la dona.

Com veurem més endavant, els líders més preclars - del ventall progressista català i espanyol, on sempre hi constatem presència maçònica, prenen consciència que en la seva - trajectòria progressiva cap el futur somniat, han deixat endarrera la meitat del món i de les seves pròpies famílies. Fins

a tal punt el maçó lliurepensador, el republicà o l'àcrata - experimenten l'escissió entre ambdós sexes, que es veuen abocats a donar solució a un conflicte en el que l'Església hi té un paper rellevant: per una banda, els homes tenen l'enemic a casa, ja que la dona és l'aliada i el portantveu del capellà; per l'altra, el capellà té accés a la vida íntima de cada llar i fins i tot les relacions sexuals matrimonials estan mediatitzades per la religió i els seus representants, en considerar el sexe com un pecat (5). Es prou significatiu que aquests homes s'atreveixin a ventilar públicament, en conferències i escrits, qüestions d'aquesta naturalesa. Els mou, sens dubte, la imperiosa necessitat d'apartar la dona del catolicisme, d'extirpar l'enemic de la pròpia casa:

"Mientras vuestras esposas se postren a los pies de un hombre que se titula representante de Dios, para entablar con él diálogos vergonzosos, los masones no adelantaremos cuanto es necesario para lograr la luz espléndida de la antorcha del progreso". (6)

Podem afirmar que el primer "feminisme masculí" -- centra les accions i el seu discurs en la recuperació de la dona per la causa de l'alliberament social i de la humanitat, on l'àmbit familiar és el centre i esglaió decisiu per a aconseguir l'objectiu. Pel que fa a les primeres feministes, participaren, com veurem, amb la mateixa vehemència de la necessitat d'apartar la dona del catolicisme. (7)

En abordar la presència de la dona a la maçoneria i, en general, als moviments marginats, marginals i representants de la contra-societat com l'anarquisme, ens ha obligat a tenir ben present que, en incloure certs elements en l'anàlisi, la perspectiva del procés històric s'amplia per abastar fenòmens de gran importància que, per circumscriure's -- al món familiar i femení, queden ignorats o diluïts en la -- història "evenementielle".

També creiem que és significatiu el fet que els especialistes en història de la dona no hagin prestat cap atenció a fenòmens com l'espiritisme i molt poc al lliurepensament, perquè no cal pas investigar massa per entreveure la importància d'ambdós moviments -íntimament vinculats a la maçoneria- en el naixement del moviment d'emancipació de la dona al nostre país. (8)

Es evident que ni a Catalunya ni arreu de l'Estat contem en aquesta època amb un feminisme sufragista que, a la manera anglosaxona, faci sentir les seves reivindicacions al carrer i a les portes del poder polític i cultural (9). L'Espanya i la Catalunya de la Restauració son encara molt lluny de semblants plantejaments; les condicions objectives i subjectives ofereixen encara poques possibilitats a organitzacions de dones d'aquestes característiques.

Com diu, lamentant-se, un articulista de "La Tramontana", "aquí la dona deixeu-la anar a missa i al rosari si és pobre, o als toros i a visitar convents si és rica". - (10)

Durant moltes dècades, lluitar al nostre país per l'alliberament femení tindrà necessàriament el primer pas en desvincular-la del catolicisme, especialment del restrictiu còdig de normes socials i morals que aquest imposa i que converteix la dona en un ser considerablement impermeable als arguments masculins que estiguin en contradicció amb els postulats i dogmes catòlics.

La mateixa prevenció envers la dona farà que, durant la Segona República, un sector de l'esquerra es mostri contrari a atorgar-li el vot exactament pels mateixos motius que cinquanta anys endarrera, doncs argumenten que el vot femení segueix sent, encara, un vot sorgit de les sacristies.

Passarem a continuació a parlar de les relacions de la maçoneria amb el moviment d'emancipació de la dona a Catalunya.

La dona a les lògies.

L'acceptació de les dones a la maçoneria ha estat una de les qüestions més debatudes i que ha generat més controvèrsies al llarg de dos segles.

Devant l'admissió de la meitat del món a les lògies, els maçons han blandit els arguments més raonables i racionals i també els més pintorescos, cínics, grotescos o simplement masclistes per concedir o negar-li els pri-

vilegis (morals i esperituals) de la iniciació (11). La polèmica no ha acabat i encara avui la branca maçònica encapçalada per la Gran Lògia Unida d'Anglaterra no admet el sexe femení, mentre les dites maçoneries llatines l'ha incorporat a l'orde, en condicions que van de les lògies d'adopció (que estan dirigides per un taller masculí), les exclusivament femenines, en torn a la Gran Lògia Femenina Francesa i el Dret Humà, maçoneria mixta en la que treballen junts homes i dones. (12)

En aquest tema també va ser França la pionera, amb la creació de les lògies d'adopció al segle XVIII i que constituïren, de fet, una maçoneria de segona classe en la que varen ésser iniciades un nombre considerable de les grans dames de la cort i, darrera d'elles, un segment de la noblesa urbana i provinciana, activitat paral·lela i complementària a la vida dels salons, on la dona jugava un paper fonamental. La vida maçònica als tallers femenins no passarà de ser, segons el testimoni del baró de Tschoudy, "una agradable bagatela". (13)

Segons alguns autors maçons com A. Lantoine i A. Mellor, entre altres, aquesta maçoneria, feta expressament per la dona, havia estat obra de ritualistes amb més ingeni i galanteria que no pas rigor. Així va néixer un ritual en el que el simbolisme basat en la construcció, la mitologia i el judeo-cristianisme varen convertir-se en la posta en escena de passatges de la Bíblia, on la lògia es converteix en el Paradís i on Eva es deixa seduir per la serp, per repre-

dre posteriorment el tema de l'Arca de Noé i la Torre de Babel. (14)

El Diccionario Enciclopédico de la Masonería, de Frau-Arús ens diu sobre del Rite d'Adopció: "Como la Masonería de Adopción (o de Damas) está fundada sobre la virtud, se ha juzgado conveniente cimentarla, no solamente sobre --- aquellos principios sólidos que inspiran amor hacia el bien y horror al vicio, sino también sobre la práctica de las buenas costumbres: sus catecismos están llenos de textos de la Escritura Santa". (15)

La maçoneria d'adopció va desaparèixer amb la Revolució, va conèixer una reedició efímera sota l'Imperi napoleònic i fins a mitjans del segle XIX no va reemprendre --- l'existència, ara, però, marcada pel nou contexte on emergeixen els moviments socials i polítics de l'època, en els que, per primera vegada, apareix la dona per reivindicar la seva emancipació social, moral i jurídica. (16)

Com al segle anterior, els maçons es dividiran respecte a l'admissió de dones a la iniciació i a la creació de lògies d'adopció. Naturalment, ens referim a la branca llatina, ja que l'anglosaxona no té cap dubte: la dona està, per la seva naturalesa, exclosa de l'orde (17). No deixa de sorprendre, però, que aquest corrent, que es considera l'únic regular i hortodoxe, reivindicui els principis de les Constitucions d'Anderson per rebutjar l'altre sexe, ja que aquest pastor protestant va dedicar les dites Constitucions a una dona. (18)

Per altra banda, el sexe femení ha estat admès a la iniciació en la major part de les tradicions; a l'occident cristià, per citar un exemple del nostre àmbit cultural, -- existiren organitzacions com les dames de la cavalleria de Sant Graal i una dona podia armar un cavaller. (19)

A Catalunya, com a la resta de l'Estat, es crearen les primeres lògies d'adopció amb l'expansió que seguí al Sexenni Democràtic. La primera notícia que tenim sobre iniciació d'una dona es refereix a la que es portà a terme a la lògia Moralidad de Barcelona, l'octubre de 1872, seguida de -- tres iniciacions femenines més efectuades a la Silencio, en aquestes mateixes. (20) Ignorem si finalment comptaren amb el nombre suficient de dones per construir un taller -- d'adopció, com manifesten que és el seu desig. De tota manera, aquests no es generalitzaren -- encara que limitadament -- fins a la dècada dels vuitanta.

La primera cambra d'adopció de que tenim notícia -- és la creada per la Lealtad, el 1879, en la que només hi ha dues dones i per on passarien onze membres en sis anys. (21)

Posteriorment, trobarem diverses lògies femenines -- creades i controlades per tallers masculins, com les de la Libertad (1889), Fraternidad (1889), Amigos de la Virtud, -- de Lleida (1888), Creación (1884) etc. La importància numèrica d'aquestes entitats serà sempre reduïda, de manera que -- probablement el nombre total de maçons durant la Restauració -- no ultrapassi gaire del centenar, i la mateixa tònica podem constatar durant la II República i la Guerra Civil.

A més d'aquesta maçoneria femenina homologada dins el Rite Escocès, existiren altres intents aïllats d'integrar la dona en l'estructura de l'orde. Així, el 1872 el GODE feia seva la iniciativa d'un dels seus tallers (Los Hijos del Trajo, de Madrid) es proposà de crear un organisme femení anomenat "Las Hijas del SOL", amb l'objectiu d'arrancar la dona - "de la dura servidumbre, del fanatismo en que vive, [y] lleque a ser instrumento de una verdadera regeneración social".

L'aspiració de l'entitat és, segons es diu, treballar per l'educació física, intel·lectual i moral de la dona, la pràctica de la caritat i la beneficència, la justícia i la protecció mútua. (22) Aquest, com altres intents de semblants característiques, no passaren normalment de ser projectes més o menys oportuns i ben intencionats que mai arribaren a realitzar-se.

Per altra banda, moltes lògies catalanes, com les d'altres indrets de l'Estat, aplicaren i interpretaren els reglaments i estatuts amb proua tolerància i laxitud com -- per admetre dones als tallers masculins, situació, per altra banda, completament irregular.

A la lògia Concordia, que defensava el "simbolisme democràtic," Isabel de Zwonar, simbòlic "Fraternidad", esposa del Venerable E. Troysi, ostentava el càrrec d'Orador i com a tal presenciava les iniciacions masculines, per escàndol dels maçons més estrictes i tradicionals. (23)

Posteriorment, Zwonar i el seu marit també varen -- formar part de la lògia Integridad n° 100, sota el GOE. (24)

Angeles López de Ayala, la més important de les fe ministes dins i fora de la maçoneria, estava afiliada a la - Constancia, el 1894, any en que figura com a secretària de - la mateixa i amb el grau 30. El 1899 hi trobem una altra dona: Dolores Zea, grau 3, que ostenta el càrrec d'Almoïnera. (25) En el quadre lògic de la Cadena de Unión, de Barcelona, hi figura una dona el 1893: Josefa Delbanch, simbòlic "Luz", grau 2. (26) També tenim una dona a la lògia Libertad del -- Porvenir, de Barcelona, esposa d'un dels seus membres, "Scévola". Igualment coneixem l'existència de la lògia d'adopció Integridad n° 1 (sota la lògia masculina Integridad n° 240, del GODE), la Gran Mestre de la qual era "Luz". (27) Cal esmentar també el cas de la Colmena, que el 1885 comptava amb una Cambra d'Adopció on hi estaven afiliades set dones, tot i que no tenim més notícies d'aquesta entitat femenina.

A la citada lògia d'Adopció Integridad n° 1 hi varen ser iniciades tres dones, el 1889: Marcel·la Lluñas, Amèlia Farriols i Pilar Pérez. (28)

Aquest mateix any, "La Concordia" notificava que - la filla del federal i maçó Joan Pla i Mas, així com la dona d'un altra maçó, (Morató) havien estat iniciades al mateix taller. (29) La barcelonesa Estrella Polar tenia afiliada la coneguda mestre laica Julia Aymà i Mensa, que regentava una escola laica del mateix nom, com ja hem dit. Aquesta dona --

també formava part de la Hijos del Trabajo en qualitat de membre honorària. (30)

La lògia Colmena va organitzar una cambra d'adopció que comptava amb set dones el 1885, únic any de què en tenim constància. (31) Igualment, la Creación va mantenir activa una entitat femenina al menys des de 1880. (32) Ignorem, però, la continuïtat de la mateixa, ja que posteriorment les dones figuraran en les llistes masculines, com consta en la documentació posterior a 1886, any en què la Creación s'integra a la recent creada Regional Catalana. Així, en la relació de membres del 24 de maig de 1886 hi consten nou dones, tres de les quals ocupen els números vuit, nou i deu d'un total de noranta-quatre inscrits, i que figuren ordenats cronològicament. Es a dir, que entre els membres fundadors hi figurava alguna dona. (33)

A les comarques de Lleida només hem localitzat -- l'existència d'una cambra femenina entre els anys 1888-1890 a la lògia Amigos de la Virtud, de Lleida ciutat. En el quadre del 4 de març de 1888 hi figuren quatre dones.

En aquest moment la lògia masculina estava formada per quaranta-vuit membres, un del quals era el republicà i antic diputat a les Constituents de 1869, Miguel Ferrer -- Garcès. (34) La darrera relació de membres de la cambra corresponent al 20 d'octubre de 1890.

A la Discreción, de Cervera, també hi és afiliada una dona: Cecília Orobigt Toldrà, el 1890, (35) i a la cerimònia d'instal·lació de la lògia 29 de Septiembre, de Tàrrrega, hi assisteix una dona, de nom simbòlic "Libertad". (36)

Quan a Girona, tant sols sabem que la Progreso -- Port Bouense proposava al GODE, per mitjà del seu Venerable Mestre E. Chenot, que es constituís una cambra d'adopció, a més d'altres mesures tendents a obrir la maçoneria a la societat local. Ignorem, però, si finalment el projecte es realitzà, encara que tot sembla indicar que no va ésser així. -- Només a la Luz de Figueres hi figura una dona. (37)

De les comarques de Tarragona no tenim constància que hagi existit alguna entitat femenina, ni hem trobat a cap dona entre les masculines. Així, doncs, la maçoneria femenina serà un fenomen circumscribit a la capital catalana, amb -- l'excepció de Lleida. (38)

Les raons i arguments amb els que cadascuna d'aquestes lògies masculines creaven lògies d'adopció o justificaven la inclusió de dones, no sempre es fan paleses. No obstant, alguns tallers manifesten de manera clara en documents d'àmbit intern perquè admeten el sexe femení, com la lògia on estava afiliat Anselmo Lorenzo:

"La Res. Log. Hijos del Trabajo quiere asociar la mujer a la obra masónica, no para tenerla en estado de adopción y dependencia, como si fuese un menor sujeto a permanen

te tutela, sino para elevarla a la categoría de miembro activo, reconociendo a la iniciada, al igual que a los demás hh. del cuadro, los mismos derechos y los mismos deberes..."

"La Resp.:Log.:Hijos del Trabajo tiene pues, abiertas las puertas a la mujer digna, virtuosa y progresiva..."

"Así piensa y así practica, (...) trabaja sin descanso contra todos los errores y todos los privilegios, para allanar la vía al progreso, a cuyo término se halla el concepto claro de la verdad y la práctica de la justicia en todas las relaciones sociales". (39)

El document, dirigit al GODE, i probablement redactat per Anselmo Lorenzo, aleshores Orador del taller, és la proposta més clara i radical respecta la inclusió de la dona en igualtat de condicions, i no pas en tant que membre de segona classe, com recollien els reglaments sobre maçoneria femenina. La influència del pensament anarquista en aquesta entitat és palès també en aquest tema. El que proposen no difereix massa del que reivindiquen els anarquistes al món profà.

Un altre intent d'incorporar la dona a la maçoneria fou el dut a terme pel GONE del vescomte de Ros, amb la creació d'una pseudo-maçoneria articulada a partir de les lògies Giordano Bruno, composades d'homes i dones amb el grau de mestre, de les que ja n'hem parlat en referir-nos al lliure pensament maçònic militant.

L'escassa participació de les dones en l'orde contrasta, no obstant, amb la gran atenció que aquesta dedica al sexe femení.

Com els lliurepensadors i a molts republicans, els preocupa especialment que la dona estigui sota la influència de l'Església, és a dir, de l'enemic. (40) G. Martin, co-fundador de la maçoneria mixta del Dret Humà, és lamenta en les seves Consideracions generals sobre la Francmaçoneria, que el sacerdot domina la dona i mitjançant ella, al marit; malgrat les rebel·lions intel·lectuals d'aquest, fins i tot en el moment de la seva mort disposarà del cadaver per enterrar lo catòlicament. (41)

Si bé la majoria de maçons no són gaire o gens partidaris d'admetre dones a l'orde, per altra banda experimenten la imperiosa necessitat de recuperar per la causa de la llibertat, el laïcisme i el progrés de la humanitat a la meitat de l'espècie: l'esposa, les filles, les germanes, la mare...

Sorpren, si més no, l'abisme moral, intel·lectual i emocional existent a l'època entre ambdós sexes. ¿Quants maçons havien confessat a les respectives mullers la seva -- condició? Tal vegada el percentatge a Barcelona ciutat fos més alt, però existeixen testimonis que expressen la impossibilitat d'explicar a l'esposa la pertinència a l'orde, especialment a certes comarques i localitats com Igualada, Cassà de la Selva o Santa Coloma de Farners, on els membres de la

Progreso de Farnés declaren en la Memòria de 1891 que llurs familiars ignoren la seva pertinència a la maçoneria. Un any després el taller haurà de desaparèixer temporalment a causa de la forta pressió que contra ells exerceixen els cacics i l'Església local. (42) En un discurs pronunciat per "Abel", grau 32, a la lògia femenina Integridad n° 1 de Barcelona, - el juny de 1889, aquest recorda que apenes feia quinze anys - un acte d'aquella naturalesa (tinguda d'iniciació de dues dones, una d'elles filla de Pla i Mas) era completament irrealitzable a Barcelona, i "los que ingresábamos en la masonería no podíamos murmurar a los oídos de nuestras esposas y (...) madres las horripilantes palabras soy masón, sin que nos viéramos expuestos a serios y continuados disgustos que venían como fatídica sombra a interponerse en (...) la paz doméstica". (43)

En la societat decimonònica els espais privats i els públics segueixen compartimentats per determinants com el sexe, tot i que la dona estigui accedint progressivament al món laboral. La maçoneria formarà part de la realitat masculina, del temps i de l'espai exclusivament destinat als homes, com ho podia ser un club o entitat qualsevol, de les moltes on la dona hi tenia barrat el pas.

Les maçons admeses a una lògia ho seran contravenint totes les normes i reglaments tradicionals del rite escocès i les trobarem, doncs, als tallers més compromesos políticament amb l'anarquisme, el federalisme o bé amb el peculiar radicalisme zorrillista. El seu nombre, com hem vist, -

serà sempre molt reduït. Caldria delimitar amb precisió les raons de la presència -quasi podríem dir simbòlica- de la dona als tallers: ¿Les obediències fomentaven o al menys permetien aquesta situació o bé es circunscribia a una actitud -- presa privadament per cada una de les lògies? Ens inclinem -- sens dubte per la segona raó.

Un cop més constatem que les directius emanades de les obediències no sempre eren assumides ni acatades per totes les lògies i en alguns casos es violaven obertament els Estatuts i Reglaments, com en l'admissió de dones.

Quan a la imatge que ofereixen de l'altre sexe, -- fins i tot a les lògies més radicals, com les de la Regional Catalana, li és assignat un paper essencialment passiu, en tant que víctima de l'obscurantisme. Els "mea culpa", però, queden ofegats generalment repetint una i altra vegada que -- el culpable és el catolicisme.

Així, la dona, que de bell antuvi formarà part del discurs maçònic, serà inclosa en el projecte regenerador de la humanitat com a element més passiu que actiu, objecte i -- víctima --no pas subjecte-- d'una societat que caldrà canviar progressivament --afirmen els maçons-- perquè també ella s'incorpori com a ésser lliure a la tasca messiànica que l'orde s'havia imposat.

Però de moment, la realitat --diuen els germans-- és ben diferent, ja que la primera tasca és aconseguir que la

dona deixi de ser "la propagadora del jesuitisme". El progrés de l'orde (i per tant, de la societat) dirà Samora, membre - de l'Avant, "estriba en la instrucció de la mujer y en la - reforma radical de nuestras leyes". (44)

En un article publicat a "La Concordia", l'autor, - preocupat per alguns aspectes molt concrets de la condició - femenina, declara:

"Asusta verdaderamente el pensar las graves conse- cuencias que trae a la sociedad entera la mala direcció que la mayor parte de las madres imprimen en la pequeña inteli - gencia de sus pequeños hijos. Educad a la mujer (...) y ten- dréis hombres vituosos y buenos ciudadanos". (45)

Espanta tenir l'enemic a casa, venen a dir la majo - ria de maçons, però potser encara els espanta més promocionar consegüentment la dona i elevar-la al pla d'igualtat amb -- l'home.

Les tasques que la maçoneria d'adopció marcarà per la dona, quan a activitats en la societat, es reduiran a -- exercir la filantropia maçònica i a practicar la beneficèn - cia i la caritat, a la manera com ho fa l'Església i amb --- l'objectiu d'ocupar un espai tradicionalment monopolitzat -- per aquesta. Cal apartar el poble de la influència catòlica, que té, segons es diu, "el hábito de esperarlo todo del cura y de las cincuenta mil vírgenes y santos que para su mayor - lucro y preponderancia inventa". (46)

Però cal no oblidar que són precisament els maçons, juntament amb l'anarquisme, el lliurepensament i alguns nuclis republicans els únics sectors del ventall progressista de la societat catalana que ha donat el primer pas envers l'emancipació de la condició femenina. Aquest canvi d'actut davant l'altra sexe els portarà inexorablement a cercar solucions per allò que abans ningú -o nòmés minories excèntriques- havia considerat un problema, sino un estat propi de la condició humana, lligat a l'existència de les societats i a la "peculiar" estructura orgànica i intel.lectual de la dona.

Els orígens de les injustícies a que havia estat sotmesa la dona des dels temps més remots cal cercar-los -dieuen els maçons i lliurepensadors- en el paper jugat per l'Església o per les religions i supersticions anteriors al catolicisme, culpables dels abusos patriarcals i d'haver assignat a la dona un paper negatiu en la creació. (47)

Eugeni Labán, per posar un exemple, cita l'Eclesiastés i altres llibres de la Bíblia, així com mitja dotzena de sants per demostrar que la culpa és de l'Església i conclueix afirmant que la maçoneria vol instruir la dona per lliurar-la de supersticions i fanatismes i "educarla en los principios de la más sana moral... El día en que esto suceda se habrán terminado los crímenes que el jesuitismo alienta y será llegada la hora de la verdadera redención del género humano". (48)

Si bé aquests eren els plantejaments més habituals, també hi ha veus que van més enllà d'apartar la dona de la religió. En el número de novembre de 1892 del butlletí del GOE podem llegir quelcom que amplia el marc reivindicatiu -- fins aquí apuntat:

"Siempre fue la mujer objeto de los desvelos y -- atenciones de la familia masónica, (...) víctima de la tiranía del hombre déspota e inmoral y de leyes opresoras que -- han secuestrado su libertad y prostituido sus más dulces sentimientos. (...) Como vemos, pues, los hombres y las religiones no han sido con la mujer sino miserables egoístas que le han negado de cuanto bueno y útil hubiera podido engrandecerla, sin misticismos, imposiciones dogmáticas y funestos errores ..." (49)

A l'altre extrem trobem els enemics d'incorporar la dona al món maçònic. "El Mallette", pròxim al GODE de Pérez, simplement ignora la dona. En els quaranta-vuit números editats entre 1881 i 1883, només es refereix una vegada al sexe femení i és per denunciar l'augment de la prostitució a Barcelona i felicitar el jutge Gil Mestre per la seva actitud enèrgica, "por los activos trabajos que está llevando a cabo al objeto de moralizar Barcelona". (50)

L'Orador de la lògia Patria n° 116, es declara contrari a que les dones formin part de les lògies perquè -- "no son propias de su temperamento ni de su organismo las -- discusiones filosóficas, sociales y económicas que (...) pue

dan suscitar-se: (...) tampoco creo deban enterarse de ciertos incidentes pequenos que por desgracia se promueven en nuestro seno: ante la mujer debemos siempre parecer grandes; ocultemos entre nosotros nuestra miseria". (51)

A la darrera dècada del segle el GONE de Pantoja i el GOE es plantejaren la necessitat de regular la presència de la dona a la maçoneria. Segons un decret del 25 de març - de 1891 la primera d'aquestes obediències va constituir i reglamentar el Rite d'Adopció i l'admissió de dones en cambres i lògies femenines. Al preàmbul del decret es diu:

"Que deseando (...) corregir (...) las corruptelas que solían cometerse iniciando y admitiendo señoras en las - Logias, cosa prohibida en todo Rito; pero queriendo al pro - pio tiempo dignificar y enaltecer a la más hermosa mitad de la raza humana, se ha servido constituir y organizar como rama especial, separada e independiente de la Francmasonería - Masculina, y Nos sancionar, el Rito de Adopción o de Señoras..." (52)

En l'esmentat decret no quedava clar quina era la situació de les germanes iniciades anteriorment en lògies -- masculines. Tal vegada perquè aquesta obediència no en tenia o va decidir ignorar si en les seves lògies masculines hi ha via alguna dona. (53)

Poc després era el GOE qui es disposava, també mitjançant un decret, de regular la presència femenina als seus

tallers, en alguns dels quals hi havia dones sense formar --
cambra apart, situació que també s'havia donat en el GODE --
als anys vuitanta.

Més explícit que l'obediència de Pantoja, el decret ordenava que, a partir de la data d'emissió, les lògies simbòliques masculines, "en cuyos cuadros figuren hermanas masonas, procederán desde esta fecha a efectuar la debida separación de hermanos y hermanas, formando la Cámara o Logia de -
Adopción, según corresponda por el número de hermanas inscritas". (calien set o més dones per crear una lògia d'Adopció).

En l'article 4 es diu: "De hoy en adelante los Talleres se abstendrán de recibir hermanas visitadoras en sus diferentes Cámaras, no siendo en la de Adopción y Tenidas --
blancas".

Quan als graus obtinguts per maçons en el rite escocès, (cosa, repetim, prohibida per aquest rite) el decret estipula en el seu article 15^è :

"Las hermanas que con anterioridad a la presente -
ley poseyeren grados del Rito Escocés Antiguo y Aceptado (...) puede conservar estas denominaciones a título honorífico...
La posesión de grados escoceses no da a la poseedora el derecho a visitar otras Cámaras que las nombradas en el artículo 4º de la presente ley".

Entre altres restriccions contemplades en el Rite femení, el reglament establia que a les lògies d'Adopció no se'ls hi comunicava les paraules sagrades dels graus ni la paraula annual, sino tant sols la semestral. A més, aquests tallers per dones no tenien vot ni veu a les Assemblees Generals de la Federació. (54)

La normativa que estava aplicant l'organització de Morayta no era pas més restrictiva que d'altres; simplement es subjectava a les normes establertes i aplicades generalment a l'època pe Rite Escocès Antic i Acceptat.

Però segons senbla, algunes lògies no acataren amb gaire rigor les disposicions dels GOE. Així, el 1894 la Constancia continuava incloïnt a Angeles López de Ayala en el -- quadre lògic (ja que no tenia cambra o lògia femenina), en -- el que figurava amb el grau 30 del rite escocès. (55) El -- 1899 hi trobem una altra dona: la també citada Dolores Zea, Simbòlic "Esperanza", grau 3. La Hijos del Trabajo segueix -- incloïnt com a membre d'honor a Julia Aymà. (56)

Dos defensors de l'emancipació de la dona: Odón de Buen i Cristóbal Litrán.

Hem de recordar, primerament, que foren els intel·lectuals àcrates com T. Nieva, A. Lorenzo, (57) Teresa Clara munt o Teresa Mañé els qui primer reivindicaren que ambdos -- sexes havien d'anar a la lluita i conviure en estrictes con-

dicions d'igualtat. Aquesta era igualment la posició que defensaven els homes de "La Tramontana". Però les idees sobre la dona que tenien els maçons del "periòdic vermell" no eren compartides per gaires germans, com hem anat veient.

Ens referirem però, a dos personatges que, des del camp maçònic, republicà i lliurepensador es constituïren en capdevaners en la lluita per l'emancipació de la dona. O. de Buen, de qui ja hem parlat en el capítol dedicat a l'ensenyament, va escriure el 1er. de maig de 1892, el pròleg d'un fullat de C. Litrán dedicat a la dona, (titulat La Mujer ante la Ciencia), (58) en el que aporta les argumentacions de l'època per complementar i donar caràcter de postulat científic l'assaig sobre l'emancipació de la dona que C. Litrán i ell adrecen als homes. D'igual manera, moltes obres i articles sobre l'emancipació del proletariat cercaven la corroboració científica per tal de convertir en matèria objectiva les reivindicacions obreres i les teories anarquistes sobre el que s'anomenava la "questió social".

En un llenguatge més pròxim al dels teòrics anarquistes que no pas al republicanisme salmeronià (pertanyia al partit Republicà Centralista), de Buen afirma que l'explo^utació que pateix l'obrer no té comparació amb la que està sotmesa la dona, víctima d'una situació que l'esclavitza i en la que ha d'apoiar-se precisament en l'home, el seu "propio tirano", perquè la defensi i la representi.

Continua afirmant de Buen que el significat i els objectius que té la lluita per l'emancipació dels treballadors és incomprès per part de la dona, a causa de l'estat -- d'abandó, marginament i obscurantisme a què ha estat sotmesa, tant històricament com en l'actualitat:

"¿No es verdad que si la mujer comprendiese el alcance de la lucha social, en vez de amargar con sus lágrimas la senda del que lucha, la llenaría de flores?".

"Entienda la hermosa mitad del género humano, que aquel hombre que lucha desinteresado por la solución del problema social, no lucha por él solo, lucha también por la mujer..."

"Pero entiendan también los obreros que su campaña será incompleta y además egoísta, si no luchan por redimir a la mujer con más urgencia y más energía, si cabe, que por la propia redención". (59)

Odón, com Litrán és un excel·lent representant del "feminisme" masculí que aleshores s'està afiançant entre els nuclis dirigents de l'obrerisme, el republicanisme i les organitzacions que serveixen de teixit intersticial entre ambdós: el lliurepensament i la maçoneria.

Com és comú a tots ells, de Buen també acusa l'Església de ser la responsable de la "degeneració intel·lectual de la dona". (60)

L'educació religiosa, afirma, "ha impresso en el organismo femenino el sello de la neurosis y ha hecho a la histérica el tipo dominante y dominador en una sociedad católica y por añadidura meridional".

Definint-se simultàniament socialista i republicà, de Buen afirma: "En el Estado, con cuya racional organiza --
ción los socialistas intentamos remediar las desigualdades -
del presente, teniendo por norma el cumplimiento de la Justicia en la sociedad humana, la mujer recobrarà la individualidad a que tiene derecho; en la República, que se considera -
como el medio en que la transformación social ha de realizarse de un modo sólido, el problema de la educación de la mujer será de los resueltos en primer término; porque (...) huyendo del misticismo y del dogma, se inspire en la Ciencia -
positiva, hemos de luchar sin descanso..." (61)

Per C. Litrán, l'emancipació de la dona és una tasca que han de portar a terme els homes, donat l'estat de --
postració moral, intel.lectual i social en què es troba. Com
els demás teòrics del feminisme, postula que no és possible
la justícia ni l'alliberament dels treballadors sense que això
arribi simultàniament a la dona.

L'antic federal i maçó va ser un dels pioners en -
divulgar la necessitat d'emancipar la dona i dignificar la --
seva existència, equiparant-la a la dels homes. Segons ell -
mateix afirma, l'any 1880 va entrar a la vida periodística -
precisament amb uns articles dedicats a l'emancipació femenina.

Com hem vist abans Litrán va ser un dels més àcerrims defensors d'eliminar dels estatuts maçònics l'existència d'un principi còsmic superior (el GADU, assimilat a la idea de Déu). Obrava en conseqüència afirmant que l'origen de la deplorable condició femenina calia cercar-lo en el catolicisme.

El material per confeccionar aquest estudi li va servir, el gener de 1886, per donar una conferència al Círculo "La Luz", amb el mateix títol: "La mujer y el cristianismo", (62) en ocasió d'inaugurar la biblioteca de l'entitat lliurepensadora. El mateix tema va ser desarrotllat per Litrán al cercle obrer "La Regeneración", de Barcelona. El març de 1890 la va repetir al Centre Democràtic Federal de Sants i, uns mesos abans de publicar el fullet que comentem, va pronunciar de nou a "La Luz" una conferència amb el mateix contingut.

Litrán, simbòlic "Hombre", que, segons diu, no aspira a agradar, sino a convèncer, afirma que en contemplar la dona "con dolor aferrada a las doctrinas religiosas católicas-cristianas, (...) poderoso obstáculo para el progreso material y moral de nuestra especie, (...) he creído encontrar la razón del estado de inferioridad en que la mujer está con respecto al hombre, en la influencia del Cristianismo, en nuestro modo de pensar y de sentir, de ser y de obrar". - (63)

Completament convençut de la importància que la religió té i tindrà encara per molt de temps en la vida de la humanitat, el seu estudi es dirigeix a fer el que anomena la "Paleontologia de la Historia", (64) desarticulant el discurs transcendent del cristianisme mitjançant el mètode científic positiu, que consistia bàsicament en historiar els orígens de quasi tot: de la Terra, de l'home, de les religions, de Crist, etc. (65) L'interès per reconstruir els orígens - que demostra el positivisme té per objectiu, en el cas que ens ocupa, anihilar els darrers bastions de l'opressió obscurantista, representada pel catolicisme, "alma mater" d'una estructura social, econòmica i moral que no és res més que el reflexe de les jerarquies celestes aplicadas a la terra. Historiar significa minar per la base, buidar de sentit tot discurs transcendent. Litrán, que constitueix un dels nombrosos divulgadors del positivisme entre les classes populars - al nostre país, escrivia en el número 1 de "La Luz": "... para republicanizar la tierra es preciso desmonarquizar el cielo", tot citant l'axioma radical de Suñer i Capdevila: "El hombre no será hombre mientras Dios sea Dios". (66)

En el mateix sentit s'expressarà en l'obra que comentem: "Conviene no perder de vista que las ideas religiosas tienen importancia extraordinaria y decisiva en la vida de los hombres y las sociedades: (...) hasta punto tal, que las sociedades se organizan en sus distintas manifestaciones vitales, como reflejando o copiando la organización que el pensamiento da a los cielos". (67)

Després de fer una extensa recopilació històrica, de sentències populars, així com anècdotes, aforismes, sentències i judicis expressats per diversos sants i pares de l'Església, en la que la dona és vexada, menyspreada o insultada, Litrán arriba al moll del problema i aleshores la proposta que fa no difereix en res de la que és comuna a altres autors masculins en aquests anys: entre "la mujer del templo" que es tan poco mujer como es posible (...) i la "del arroyo" -dirà- "el mapa moral de la mujer, la mujer del hogar (subratllat en el texte) no tiene verdaderamente plaza, o por mejor decir, la tiene tan pequeña, que es casi inapreciable".

Ni objecte de luxe i adornament, ni víctima propícia de la superstició religiosa; Litrán espera situar la dona en el lloc que li pertoca en la societat del seu temps, -per tal de col.laborar en la transformació radical de la societat:

"Arrancar a la mujer de la falsa senda en que la han lanzado los prejuicios religiosos trasfundidos (sic) en las costumbres, reintegrarla al hogar y al sacerdocio sublime de la maternidad, es obra de sana política".

"Hay que destruir esa prevención, ese recelo, esa desconfianza que entre los dos sexos existe, impidiendo el reinado de la inocente y confiada familiaridad".

Per valorar correctament les paraules de Litrán -- cal recordar que el treball assalariat es considera especial

ment degradant per la dona i constituïx més una necessitat que una reivindicació. En aquest sentit podem afirmar que el plantejament de Litrán és progressista, doncs preten convertir la dona en aliada de l'home i en educadora de noves generacions en els principis de la raó, la ciència i el foragitament de la religió al si del nucli familiar; aquest és un paper que només ella podia fer.

Litrán, com d'altres pioners, sent la necessitat d'acabar amb aquesta situació, que fa de la llar un espai inhòspit regentat per una estranya o, pitjor encara, per una enemiga, de la que l'espòs només en té el cos, "perque l'ànima és del capellà", dirà tot citant Legongé i la seva obra Història moral de les dones. (68)

Devant l'evidència que l'home i la humanitat no poden avançar més si la meitat del món no és rescatada d'aquesta condició d'inferioritat, els dirigents i intel·lectuals més lúcids i oberts aposten per l'emancipació de la dona, encara que el conflicte entre teoria i praxis es resolgui posant el llistó prou baix perquè ells mateixos i aquells a qui parlen puguin exercitar-se en les primeres pràctiques tutelars emancipadores de la dona sense excessius conflictes emocionals, ideològics i domèstics.

"Hay que acabar con el precepto religioso, contrario a la vida, (...) que nos obliga a recatarnos de amar". - (69)

"Hay que levantar el nivel intelectual de la mujer, hay que apartarla de las frivolidades de la vida ficticia de nuestras modernas sociedades; hay que decirle como al legendario Lázaro:

"¡Levántate, anda y sé grande!" (70)

El feminisme configurat per homes i dirigit als homes és interessat: mantenir la dona en les condicions a què secularment ha estat sotmesa els provoca molts més conflictes a tots els nivells (polític, social, emocional i domèstic) - que no pas convertir-la en companya solidària del món masculí.

Ara bé, a les conferències que Litrán havia donat a "La Luz" sobre l'emancipació de la dona suposem que hi assistien dones que sí treballaven, i que ja estaven organitzades en la Societat Autònoma de Dones de Barcelona, que compartia el local amb el cercle lliurepensador. Perquè la dona -és a dir, algunes dones- s'estan organitzant com a mínim -- des de 1889 (71) i des de 1886 o abans la revista espiritista "La Luz del Porvenir" (fundada el 1878) es dirigia exclusivament a dones.

Així doncs, els pioners en la lluita compten amb un sector femení reduït però força actiu, del que parlarem tot seguit.

La veu de les dones.

Fins ara ens hem referit a les veus masculines sobre l'emancipació de la dona; caldrà veure ara com apareix i s'articula la presència reivindicativa (o submissa) de la dona en el contexte maçònic-espiritista-lliurepensador.

La primera veu feminista (i entenem per aquest terme les persones i els moviments reivindicatius que lluiten - per l'emancipació de la dona) de què tenim constància és a la revista lliurepensadora "La Humanidad", molt pròxima, com ja s'ha dit, a la Internacional.

En un article signat per "Una mujer", publicat el juny de 1871, l'autora, després de dir que Jesucrist era un filòsof que ja està mort i que la dona es víctima de "las astutas serpientes de la teocracia", declara:

"Liberales de hoy, ya que tanto abogais por la libertad de la mujer, ¿por qué no llevais al terreno de la práctica vuestras teorías? ¿Por qué no haceis que sea una verdad su emancipación?"

"Liberales de todos los tiempos, ¿en qué pensais al hablar de libertad? ¿No veiais que, siendo la mujer el todo, mientras ella no fuese libre no podriais serlo vosotros?"

"Hemos sido siempre esclavas y aún no hemos roto nuestras cadenas: solo que el hombre de hoy ha cubierto de -

flores los hierros que nos sujetan, queriéndonos hacer ver - que ya no es tan injusto". (...)

"¿Qué hemos sido? Esclavas. ¿Qué somos? Esclavas. ¿Qué seremos? Libres, pero tan libres como vosotros, los que hasta hoy habeis sido nuestros dominadores".

"Y al decir esto, entiéndase que también queremos ser desligadas de toda religión revelada". (72)

Es evident que el texte traspua doctrina anarquista, ja que el radicalisme conceptual i formal que blandeix - l'autora no és pas el de la maçoneria moderada, que esmerceix el maximalisme només en la lluita anticlerical. Com hem vist, tant sols el lliurepensament més exaltat, dels anys 1880-1890 sigui representant o no per maçons, planteja el problema de la dona en aquestes termes. Quan a la maçoneria, les realitzacions en el camp de la dona es veuran limitades com hem -- vist, a l'existència d'algunes Cambres d'Adopció, amb un nom bre sempre reduït de germanes i a algunes maçones força conegudes en els medis republicans i lliurepensadors, com Angeles López de Ayala i, en segon terme, Isabel de Zwonar i Clotilde Cerdà i Bosch, de qui parlarem tot seguit. La composició social d'aquestes dones és palesament burgesa; cap d'elles - pertany a la classe treballadora i les més modestes són professores de música o mestres.

Ens referirem en primer lloc de Clotilde Cerdà i - Bosch (1852-1926), filla de l'urbanista Idelfons Cerdà, (pro-

bablement maçó) coneguda amb el nom artístic d'"Esmeraldina Cervantes". Va ser iniciada a la lògia femenina de la Lealtad, el 1880 o 1881 i va escollir com a nom simbòlic "Esther". Consta entre les maçones d'aquesta lògia d'adopció fins el 1885, any en que figura amb el grau 3. (73)

Clotilde Cerdà va fer una brillant carrera com a - concertista d'arpa a Europa. Havia estudiat a Barcelona, París i Viena, on debutà el 1873 (74) i va fundar a Barcelona una Acadèmia de Ciències, Arts i Oficis (1885-1887) dedicada a - la formació de la dona. No podem dir pas que Clotilde Cerdà fos una feminista; formava part del corrent moderat dins el moviment d'emancipació de la dona als anys vuitanta, en la - línia de les directores o propietàries de premsa femenina, - com Rosa Viñals ("La Mujer y la Higiene", 1905); Esperança - Belmar, ("El Sacerdocio de la Mujer", Barcelona, 1886 i "La Mujer", Barcelona, 1882). (75)

C. Cerdà va dirigir dues publicacions: "La Estre - lla Polar", a París, i "El Angel del Hogar", a Barcelona --- (1886). Quan a les seves activitats dins el camp maçònic, sa - bem que el juny de 1884 va ser l'organitzadora, juntament -- amb la lògia Lealtad, d'un concert al Teatre Líric a benefi - ci dels familiars dels dos militars maçons afusellats aquell any a Girona. Després d'aquest episodi, del que s'en feu res - sò la premsa barcelonina, no torna a aparèixer cap referència maçònica de C. Cerdà al nostre país. (vegeu capítol VI)

Entre les dones més significades en el període que tractem, cal esmentar també a Isabel de Zwonar, simbòlic "Fraternidad". Va ser afiliada a la Concordia el 23 de desembre de 1889, l'abril de 1890 era grau 3 i figurava amb el càrrec d'Orador. (76)

Tant ella com el seu marit, E. Troysi, eren italians i ingressaren plegats a la Concordia, però en aquest cas era la dona qui més activitat desenvolupava dins l'orde i també als medis profans. I. de Zwonar era professora i traductora -parlava varis idiomes- i tenia quaranta anys en el moment de la seva afiliació.

Poc abans d'ingressar a l'esmentat taller, havia concebut un projecte destinat a proporcionar treball a domicili per dones, amb l'objectiu que aquestes -especialment -- les joves- no es veïessin obligades a "echarse al abismo de la vergüenza" a causa de no tenir treball ni disposar del mínim necessari per a subsistir. (77)

El que havia de ser un "Centre protector del treball", donat a conèixer mitjançant sengles articles publicats a "El Obrero" i "El Suplemento", va rebre l'ajut del cònsul de França a Barcelona i alguns comerços de moda i confecció que s'havien compromès a donar feina "en géneros de blanco", com la casa Singer del carrer Ferran, la llibreria Dentú i una casa de modes regentada per Joana Valls, entre altres.

El projecte -escassament realista- proposava als -treballadors casats o vidus amb fills, membres d'alguna de -les més de cent societats obreres de Barcelona, que cotitzes sin al seu respectiu president 1 pesseta mensual "para adquirir el derecho de trabajo de una de las mujeres de su casa, sea esposa, hija o hermana. Al cabo de un año, si no han empezado a activarse los trabajos les serán devueltas las doce pesetas. Cuando haya una cantidad bastante para comprar tela y pagar un jornal de un número fijo (...) se publicará en -- los periódicos a qué centro pueden acudir las obreras que ne cesiten trabajo".

D'acord amb aquesta mena de cooperativisme escassa ment elaborat, a cada treballadora se li atorgava una màquina de cosir en propietat i un salari de 14 pessetes setmanals, dues de les quals els eren descomptades per pagar el plaç de la màquina; el producte havia de ser venut "a los -- precios corrientes de plaza".

En l'article que va publicar a "El Suplemento" de Barcelona, Zvonar escrivia:

"En la actualidad, (...) aunque el despotismo esté derribado en los países más civilizados, (...) abolida la -- servidumbre, (...) sin embargo queda un poderoso déspota abo rrecible, (...) el dinero". (...)

"Entre las víctimas de ese déspota son de notar -- muy particularmente los numerosos obreros de ambos sexos, --

que oprimidos por ímprobo trabajo y escasamente retribuidos, no se atreven a abandonarle..." (...)

"Pero, ¿dónde y cómo se provee al obrero tiranizado por su amo, especulador respetado en la sociedad, porque sabe centuplicar el producto del pobre oficial que le consagra la vida?"

Després d'exposar el projecte ja esmentat, Zwonar declara:

"Sacúdanse mis lectores y compartiremos la satisfacción de una obra meritoria: "el rescate de los esclavos blancos". (78)

Aquest sistema pretenia ampliar-se en un futur "a todos los trabajadores y elevar el gran edificio de la emancipación del proletariado por medio de la asociación. Los RR. hh. que han llegado o han pasado el gr. 22 saben que es este un objetivo verdaderamente masónico". (79)

Tenim aquí un cas prou significatiu d'aplicació dels objectius d'un grau maçònic del filosofisme en la solució del problema social. I. de Zwonar, -que era grau 3- havia llegit en un ritual del grau 22, que l'objectiu d'aquest era, entre altres, donar solucions a l'organització del treball en les societats, aplicant principis del liberalisme més estricte. Segons podem llegir al Diccionario Enciclopédico de la Masonería, en el ritual que es confereix a aquest

grau, anomenat del "Cavaller de la Destral Reial" o "Príncep del Líban", el Mestre Molt Savi pregunta a l'aspirant sobre temes socials i laborals. Reproduïm alguns fragments de les preguntes i respostes que formen part del ritual i que -- considerem d'interès.

(...) "¿no creéis un acto de locura atacar las malas instituciones y a los malos gobernantes?"

"RESPUESTA.- Ese es el argumento de los cobardes, que paralizan el Progreso." (...)

"Maest.º. Muy Sabio.- ¿Y qué decís del monopolio, hermano?"

"Respuesta.- Que ese poder concedido a uno de explotar a los demás, arruina a la nación bastante atrasada -- que lo otorga". (...)

"Maest.º. Muy Sabio.- ¿Qué es, pues, lo que proponéis, hermano?"

"Respuesta.- La Libertad completa del Trabajo y de la Industria".

"Maest.º. Muy Sabio.- ¿Y cómo entendéis la organización del trabajo para que no se pierdan las fuerzas productoras?"

"Respuesta.- La asociación de los trabajadores que asegura la ganancia y multiplica la riqueza". (...)

"Maest.'. Muy Sabio.- ¿Así, proponéis también el Li
bre Cambio, hermano?

"Respuesta.- Sí, Gran Patriarca. (...) Y como quie
ra que el Progreso no es la construcción del grupo, sino la
exaltación del individuo, la Libertad de Trabajo y la de Cam
bio son incompatibles con la organización de los trabajado -
res a la antigua usanza". (80)

El liberalisme dels qui varen crear el rite i els
continguts del grau 22 feia, sens dubte, les delícies dels -
lliurecanvistes espanyòls, però no pas dels industrials cata
lans... (81)

Ignorem si el projecte es convertí en realitat, ja
que no hem tornat a trobar-ne referències a la premsa ni a -
la documentació maçònica sobre el mateix.

Quan a les col.laboracions d'Isabel de Zwonar a -
la revista "La Concordia", aquestes foren de caràcter doctri
nal, dedicades entre altres temes, a defensar l'existència -
de Déu mitjançant conceptes de base cristiana com el càstig
al malvat, mentre que la bondat, "el justo, el inocente, el
que no ha perdido la luz de la razón, descansa gozoso en la
consoladora certeza que sus virtudes serán retribuidas con -
la generosidad que es propia de un monarca liberal y todopo
deroso" (82)

Al número següent de la revista Zwonar aborda la -
inmortalitat de l'ànima, idea que argumenta dins la mateixa
línia que en l'article anterior. (83)

Dins també del camp doctrinal, va publicar un article sobre la Igualtat, que no revesteix especial interès, - on s'expressen les idees més simples, manides i divulgades a la premsa maçònica. (84)

L'esmentada revista li publicà un sonet en italià dedicat a la memòria de García Vao (85) i reproduí tres -- discursos seus on constava que ho feia com a Orador de la lògia Concordia, un d'ells en honor de M. Morayta, que visità la maçoneria barcelonina el juny de 1890. (86)

En la tinguda d'iniciació que el taller celebrà el 26 de febrer de 1890, Zwonar va pronunciar també com a Orador, el discurs obligat al cas. En el mateix queden reflexades les seves idees moderades sobre el treball i la propietat:

"La masonería es tolerante (...) pero rechaza al - ateo, al indiferente, al fascineroso que quiere realizar su ideal derramando la sangre humana, pisando en absoluto el derecho de propiedad, tan antiguo como la agricultura y la --- cría de ganado, (...) derecho que fue reconocido en el pri - mer día en que se distinguió la diferencia entre trabajo y - pereza, pues el verdadero derecho de propiedad descansa en - el trabajo". (87)

Quan al discurs en honor de Morayta, Zwonar incidia en els mateixos temes que hem fet esment:

"La Masonería es (...) la sublime institución destinada a colocar en el trono la LIBERTAD, la IGUALDAD y la FRATERNIDAD, a devolver al hombre sus derechos: derecho de vivir, de alimentarse, de vestirse y morar bajo un techo que le defienda de la intemperie, donde pueda respirar libremente, (...) derecho a entregarse a aquel trabajo a que más le incline la naturaleza: derecho, en fin, de levantar un himno a la patria libre dentro de la Humanidad liberada de todas las tiranías". (88)

El darrer article dels que comentem -i el de menys interès- versa sobre els tres pilars simbòlics de la maçoneria: Sabiduria, Força i Bellesa, on l'autora s'exten en consideracions força repetides en la premsa maçònica, per concluir dient que la "sabiduria traza el trabajo, la fuerza lo ejecuta, la belleza, en fin, lo adorna para que nuestra obra no sea estéril, para que, vestida del encanto que atrae y embelesa, pueda lograr la instrucción, el bien moral y material de la humanidad". (89)

Amb la desaparició de la lògia Concordia, la Zwonar i el seu marit, E. Trysi, s'afiliaren a la Integridad n° 100, també auspiciada pel GOE. El setembre de 1891 aquesta obediència els obrí expedient, acusats d'haver iniciat (amb unió de Valentí Acha) a un tal Stehly, el qual havia estat empresonat per estafador. Des d'aleshores no torna a aparèixer el matrimoni en cap document o premsa maçònica. (vegeu nota 24)

Finalment, destaquem que I. de Zwonar mantinguè relacions epistolars amb Víctor Balaguer; tot i que no hem pogut fer -de moment- un seguiment exhaustiu, de la correspondència que es conserva en arxiu d'aquest, podem suposar que fou important, ja que estava traduint l'italià l'obra de Balaguer. (90)

Angeles López de Ayala i les primeres organitzacions
feministes de Catalunya.

No existeix cap biografia .. ni s'en saben gaires coses d'aquesta republicana, maçona i lliurepensadora, que -podem definir com la primera de les dones que a Catalunya emprengué una lluita continuada en defensa de l'alliberament -de la dona.

Angeles López de Ayala és, sens dubte, la més important feminista d'entre-segles a Catalunya. Tot i que no -ha merescut especial atenció per part de la historiografia -del moviment feminista, constitueix la peça clau en la lluita pels drets de la dona al nostre país. (91)

Mentre residí a Madrid va estar afiliada a la lò -gia d'adopció Amantes del Progreso, on ocupava el càrrec de Primera Vigilant, havent deixat aquest taller el novembre de 1888 o abans. (92)

Posteriorment (abril de 1889) la trobem a la lògia femenina Hijas de los Pobres, també de la capital espanyola, sota els auspicis del GONE del vescompte de Ros. (93) Aquestes són les úniques notícies sobre les activitats de A. López de Ayala a la premsa maçònica catalana abans de passar a residir a Barcelona.

La primera referència que tenim de la seva etapa catalana correspon al 31 de desembre de 1890, en què la lògia barcelonesa Plus Ultra li dedicà una tinguda. El President del Capítol Departamental de Catalunya, (organ regional del GONE de Pantoja), Agustí Trilla i Alcover, notificava a aquesta obediència que ell mateix havia volgut presidir l'esmentada tinguda dedicada a Angeles López de Ayala, "para evitar que a la sesión, por los oradores que en ella tomasen -- parte, se diera un carácter que se apartase de la marcha que a la Institución imprime esa Superioridad". El tema del discurs versà sobre el paper de la dona a la maçoneria i suposem que els temors de Trilla apuntaven a la possibilitat que l'acte prengués un caire polític massa pujat de to. (94)

Les activitats polítiques, republicanes i maçòniques d'aquesta maçona tindran sempre com a tema central el problema de la dona. En les intervencions a actes de diversa índole, que foren nombrosíssims al llarg de més de vint anys, utilitzarà la seva triple militància (republicana, maçònica i lliurepensadora) com a plataforma per defensar els drets de la dona. Entre 1890 i 1918 o potser més tard, (morí el --- 1926) (95) Angeles López de Ayala encapçalà o col.laborà en

totes les accions, les campanyes i la propaganda feminista - al nostre país. Dins la maçoneria, va reivindicar el dret a que les dones fossin afiliades a les lògies masculines i no en entitats separades, és a dir, marginades. En la infinitat d'actes, mítings i conferències en que participà, insistirà amb vehemència en el problema de la dona i la imperiosa necessitat d'abordar-lo amb decisió. Dins el moviment lliurepensador formularà i portarà a la pràctica un lliurepensament feminista -podriem dir- en el que la lluita anticlerical passa va bàsicament per arrencar la dona de la influència catòlica.

Quant al feminisme d'Ayala i a tot ell en general, cal puntualitzar que s'ha de valorar com un moviment específic i peculiar del nostre país. Els punts en comú amb l'anglosaxó són mínims, ja que la problemàtica del contexte llatí meridional està determinada essencialment pel factor religiós. En aquest diagnòstic hi estan d'acord tots els grups i individus compromesos amb la lluita feminista. Fins i tot - els anarquistes, que proposen les mesures més radicals per aconseguir, mitjançant la revolució, la total igualtat entre ambdós sexes -abolició de la família inclosa-, veuen en el catolicisme la major barrera i el pitjor enemic. Podeu comprovar al respecte que les intervencions de líders àcrates -destacades en el moviment feminista, com Teresa Claramunt, - s'hi refereixen contínuadament com el primer i més important factor que barra el pas a l'emancipació de la dona.

El mateix Anselmo Lorenzo, quant parla del que anomena "feminismo racional", insisteix en la nefasta influència

que té la religió catòlica entre les dones i la necessitat - d'acabar amb aquesta situació. (96)

També dins del corrent "feminista" de l'espiritisme, encapçalat per Amàlia Domingo Soler, lluiten contra "el odioso ejército de Loyola, (...) pues el jesuita sin la mu - jer hace tiempo que hubiera desaparecido". (97)

Les feministes espanyoles i catalanes no demanen - el sufragi femení perquè abans cal alliberar la consciència - de la dona i desvincular-la de l'Església; sense aquest primer i decisiu pas, és inútil -pensen- qualsevol altre conquesta política o jurídica. Alliberem-nos del catolicisme per -- després alliberar-nos dels homes, ve a ésser la tesi de les feministes finiseculars.

Aquests són també els plantejaments estratègics -- d'Angels López de Ayala, per qui la triple militància es cen - tra en la lluita per l'emancipació de la dona. (98) Per acon - seguir aquest objectiu no es limità només a fer conferències, sino que va crear o participar en totes les organitzacions - de dones i va fundar tres importants publicacions lliurepensadores i defensores de la dona: "El Progreso" (1896), "El - Gladiador" (1906), "El Libertador" (1910) i "El Gladiador -- del Librepensamiento", segona època (1910). També va ser una de les impulsores de la Societat Autònoma de Dones de Barcelona i la fundadora de la Societat Progresiva Femenina, la més important organització feminista de la Catalunya d'entre-segles.

En l'esfera maçònica catalana, López de Ayala manifestà aviat quines eren les seves idees sobre el paper de la dona a l'orde. En la tinguda de reinstal.lació de la lògia - Hijos del Trabajo, el 20 d'octubre de 1893, es lamenta que - la posició secundària de la dona en la societat no permet a aquesta desarrotllar-se i que en semblant situació es troba dins la maçoneria, ja que només són acceptades a les cambres d'adopció. (99)

De tota manera, com ja hem vist anteriorment, A. - López de Ayala aviat trobà una lògia que l'admetés en pla -- d'igualtat amb els homes: la Constancia, on apareix per primera vegada en un document l'any 1894, ocupant el càrrec de Secretari del taller. A partir d'aquests anys la premsa republicana i maçònica es farà ressò de la seva presència i participació en multitud d'actes republicans i maçònics, (100) així com a mitings i diferents actes lliurepensadors, acompanyada normalment per altres actius publicistes del que hem anomenat la "triple militància", com C. Litrán, Odón de Buen, i posteriorment J. Jorge Vinaixa, Eladi Gardó, Puig d'Asprer, etc.

En la festa de promissió que es celebrà a Sabadell el Dijous Sant de 1894 -a la que ja ens hem referit- va explicar extensament perquè era republicana, maçona i lliure pensadora, per acabar recomanant a les dones que assistís a actes d'aquella significació i als homes "que emprendan -- sin descanso la obra trascendental de redimir a la mujer". - (101)

La Societat Autònoma de Dones de Barcelona i la Societat Progressiva Femenina.

Entre les organitzacions femenines dels anys 1880-1890 cal destacar, per estar íntimament vinculada a la maçoneria, la Societat Autònoma de Dones de Barcelona, en activitat desde el 1889 o abans. Tenia la seu al carrer Cadena, i posteriorment es traslladà al carrer Ferlandina n° 20. (102) Entre les seves activitats hi figuraven l'organització de --vetllades exclusivament femenines en les que es tractaven especialment temes polítics i socials. Hi participaven regularment Teresa Claramunt, A. López de Ayala i A. Domingo Soler. "La Tramontana" glossava aquests actes femenins en els següents termes:

"El diumenge anterior va haver vetllada exclusivament femenina on es combateren idees espiritistes i ateas i republicanisme i monarquisme en la política; resultà una harmonia i una tolerància que molt bé podrien haver anat a --- aprendre més de quatre homes que es tenen per oradors". (103)

Segons sembla, l'entitat tingué una vida força regular, al menys fins a finals de 1892. A més d'aquests actes i de celebrar reunions generals amb regularitat, totes les --sòcies podien assistir gratuïtament a les classes nocturnes del "Foment de la Instrucció Lliure", al carrer Sant Pau, 31 1^é. (104)

Tot i que no disposem de masses notícies sobre l'esmentada organització, podem afirmar que aquesta fou l'embrió de la futura Societat Progressiva Femenina, fundada per A. - López de Ayala el 1898.

Com en altres camps associatius, aquests anys són prolífics també en organitzacions femenines, entre les que - volem destacar l'Agrupació de Treballadores de Barcelona, -- una organització obrera de caire feminista que apareix pels voltants de 1891, inspirada per la incansable Teresa Clara - munt i que es dóna a conèixer en un míting al Teatre Circo - Barcelonés. (105)

Quant a la Societat Progressiva Femenina, aquesta va ser constotuída el 1898 sota l'impuls d'Angeles López de Ayala, que serà la presidenta. No fou la primera, però va - convertir-se en l'organització feminista de més relleu i --- llarga vida en la Catalunya d'entre-segles. Va tenir la primera seu al carrer Sèneca, 2, 2^{on}. 2na., a Gràcia i mantenia una escola laica, suposem que al mateix local.

Hem de calificar aquesta institució de filo-maçòni ca, dins el corrent republicà lliurepensador que evolucionarà cap el lerrouxisme a partir de 1906-1907. Les estretes re lacions amb la lògia Constància són evidents. Els seus dos - membres femenins formaven part d'ambdues entitats: A. López de Ayala i Dolores Zea, mestre d'escola ja citada anterior - ment. Després d'una de les varies crisis que patí aquesta lò gia, el 7 de febrer de 1899 va ser reconstituïda al local de

la Societat Progressiva Femenina, on hi celebraren la tingu-
da d'instal.lació, (106) i on treballaren fins la seva desa-
parició, el 1900 o poc temps després. Ramon Sempau va pertà-
nyer a aquest taller en la seva darrera etapa, on hi figura
amb el grau 3. També en formen part Marià Aguilar, republicà,
lliurepensador i espiritista, (107) i Pau Isart Bula, líder
del grup radical-sorianista, col.laboradors ambdós d'"El --
Gladiador". (108)

A més de les activitats al propi local, la Socie -
tat Progressiva Femenina va desplaçar al llarg de forces ---
anys una prolífica activitat, participant a tots els mítings
lliurepensadors, republicans i en general, anticlericals. --
Com a Presidenta de l'entitat, A. López de Ayala va pronun-
ciar innumerables conferències a centres obrers republicans
i lliurepensadors de Barcelona i rodalies.

Entrat el segle XX, al seu local del carrer Torri-
jos, 7, 1ra., de Gràcia, seguia mantenint una escola diurna
i nocturna. (109) A més, havia organitzat un orfeó, que actua
va a centres obrers i republicans, i una companyia de teatre.
(110)

Fins el 1919 o potser més endavant la Societat Pro
gressiva Femenina seguirà fent prosselitisme feminista entre
els medis republicans i obrers de Barcelona i rodalies, par-
ticipant en tots els moviments anticlericals i reivindicatius
on el republicanisme hi era present. (111) L'evolució de l'en
titat anirà lligada a la seva presidenta, A. López de Ayala

i els homes i dones que col.laboraren estretament amb ella.
(112)

Entre 1890 i 1906 la dirigent feminista i la Societat Progressiva Femenina realitzaren la seva tasca dins el camp republicà, però sense adherir-se a cap opció concreta.

(113) Al menys fins el 1906 l'organització encapçalada per A. López de Ayala va estar adscrita a Solidaritat Catalana,

(114) tot i que posteriorment "El Gladiador" i la Societat Progressiva Femenina passarien a incloure's dins l'òrbita letrouista. (115)

Quant a la transcendència d'aquesta entitat i el paper de capdevantera que jugà en els inicis del feminisme a Catalunya, no volem cloure el tema sense referir-nos a la gran manifestació de dones, celebrada a Barcelona el 10 de juliol de 1910. (116)

Amb l'objectiu de protestar per la interpretació que es feia de l'article 11 de la Constitució, referit a la llibertat de cultes, A. López de Ayala i la Societat Progressiva Femenina, en unió de les "Damas Radicales" i les "Damas Rojas" (117) -que només feren el paper de comparses- organitzaren una massiva recollida de signatures femenines i convocaren una gran manifestació feminista amb la consigna "¡Abajo el clericalismo! ¡Viva la libertad de conciencia!". (118)

Cal recordar de nou que en cap moment les reivindicacions es dirigien a demanar el sufragi femení, tema comple

tament ignorat per les organitzadores. (119) L'objectiu -com trenta anys abans- seguia sent la laicització del món femení i la lluita contra el catolicisme. Són prou explícites algunes de les proclames que A. López de Ayala publicà aquells dies a "El Progreso":

"¡De pie, seres pensantes del feminismo! ¡Hay que cortar las alas a la política reaccionaria, si no queremos que destroce los hilos de la riquísima tela de nuestra regeneración!". (120)

La impulsora de la manifestació demanava també la presència de les dones de classe mitjana, "tan vejadas y desdenadas por los privilegios de los nobiliarios abolengos", - així com de la classe obrera femenina:

"Y sobre todo, obreras de todos los oficios, dignas por todos los conceptos de la mayor veneración y simpatía".

El paper que el moviment assigna a la dona el sintetitza A. López de Ayala en una de les demandes d'adhesions:

"¡Adelante mujeres! ¡A sustituir el fanatismo con la razón! ¡A abrazarse al divino árbol de la emancipación de conciencia (...) colaboradoras del hombre en su obra de liberación universal..." (121)

Amb aquests plantejaments les organitzadores aconseguiren convocar el major nombre de dones en la història -- del país.

El 10 de juliol, més de 15000 dones desfilaren des de la plaça d'Urquinaona fins al Govern Civil. Allí entregaren un missatge al governador accidental, Sr. Die, i Angeles López de Ayala arengà a les presents des del balcó de l'edifici, la qual va ser fervorosament aplaudida amb visques a la llibertat i a la República. Havien aconseguit, a més, recollir 25000 signatures, que també foren entregades al Govern Civil.

Dos dies després, Angeles López de Ayala continuava amb les seves tasques habituals: juntament amb C. Litrán i altres oradors, pronunciava un discurs anticlerical al centre republicà Fraternidad Gervasiense. (122)

N O T E S

1) Nash, Mary,: "Desde la invisibilidad a la presencia de la mujer en las historia: corrientes historiográficas y marcos conceptuales de la Nueva historia de la mujer", a Nuevas perspectivas sobre la mujer. Actas de las primeras jornadas de investigación interdisciplinaria, Madrid, Universidad Autónoma de Madrid, 1982, p. 18.

2) Nash, Mary,: Op. cit., p. 19. Sobre la marginació de la dona en la societat i la Història, vegeu, entre altres, Oliver, A.; Juan,: Importancia capital del Feminismo en la obra del Progreso Humano, València, 1923, opuscle prou representatiu sobre el tema; Nash, M.,: "La problemática de la mujer y el movimiento obrero en España", a Teoría y práctica del movimiento obrero en España, editat per A. Balcells, F. Torres, València, 1977; López-Cordón, M.V.,: "La situación de la mujer a finales del Antiguo Régimen (1760-1860)", a Mujer y sociedad en España, 1700-1975, Ministerio de Cultura, Madrid, - 1982; Scamlon, G.M.,: La polémica feminista en la España contemporánea, Siglo XXI, Madrid, 1976; Capel Martínez, R.Ma.,: "La mujer en el reinado de Algonso XIII: Fuentes, metodología y conclusiones de un estudio histórico", a Nuevas perspectivas sobre la mujer. Actas de las Primeras Jornadas de investigación interdisciplinaria, Universidad de Madrid, Madrid, - 1982, pp. 174-183; Jornades Catalanes de la Dona, Documentación y publicaciones generales, Barcelona, 1977. Quan a la -- historiografia anglosaxona, vegeu Bridenthal, R.; Koonz, C.,: Becoming visible. Women in European History, Houghton Mifflin, Boston, 1977 i especialment Zemon Davies, N.,: Women's history in transition: the European Case, "Feminist Studies", vol. 3/4, primavera-estiu, 1976, així com Kelly-Gadol, Joan,: The social relations of the sexe; methodological implications of Women's History, "Sings. Journal of Women in Culture and Society", vol. I, n°4, estiu, 1976, una de les primeres en formular el que s'ha anomenat la "Nova Història de la dona", que preten ampliar les definicions habituals del poder a fi d'arribar als nivells on el món femení es manifesta amb més clare

tat. Aquesta "Història Total" proposa arribar a l'esfera de la família, la sexualitat i la cultura domèstica, etc.

3) Aquest estat de consciència social envers la dona no serà només patrimoni dels ambients progressistes o revolucionaris. Bé per temor a perdre l'ascendència sobre la dona per part de l'Església, com també per la pròpia evolució de la burgesia catalana, a finals de segle i en els primers anys del segle XX assistim a la consolidació d'un moviment "feminista" conservador considerablement articulats. Una important producció doctrinària i periodística de l'època ens en dona testimoni: Montserdà de Macià, D.,: Estudi Feminista, Orientacions per a la dona catalana, pròleg del pare Miquel d'Esplugues, Barcelona, 1910; l'Escop, Ivan [Ricard Aragó],: El llibre de les dones, Barcelona, 1917; Roca i Heras, Josep Ma.: De feminisme. Discurs presidencial del curs 1914-1915 de l'Ateneu Barcelonès, Barcelona, 1915; aquests són alguns dels exemples que crec més representatius.

4) Sobre T. Nieva i el feminisme anarquista vegeu el treball de Morales Muñoz, M.,: "Ecce Mulier. Sobre un discurso de Teobaldo Nieva a las trabajadoras de la Internacional", a VI Jornadas de Investigación interdisciplinaria sobre la mujer. El trabajo de las mujeres Siglos XVI-XX, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, 1987, pp. 120-126.

5) Fent-se ressò d'una idea prou divulgada a l'època, Anselmo Lorenzo dirà que a la dona no se li permet ésser altra cosa que "reina, estanquera o prostituta". Lorenzo, A.,: "La procreación humana", a Segundo Certamen socialista, Barcelona, 1890, pp. 192-193.

6) Anònim La Masonería Femenina, Ed. Toledo, Madrid, 1942, p. 37.

7) Vegeu, sobre el sexe i el rol femení en l'espai domèstic: Laslett, P.,: El Hecho femenino, editat per E. Sullerot, Barcelona, 1979; Flandrin, J.L.,: Orígenes de la familia mo-

terna, Ed. Crítica, Barcelona, 1979, així com els representants de l'anomenada història de les mentalitats, entre ells, Philippe Ariès, : L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime, Ed. su Seuil, París, 1973.

8) Romero Maura ja ho va apuntar en la seva obra La Rosa de Fuego, pp. 66-67 i 415.

9) Al nostre entendre, autores com Concha Fagoaga, no presten atenció, per aquest motiu, a la realitat femenina durant el darrer terç del segle XIX, així com a les transformacions que, entre 1880 i 1900 s'operen en la vida social catalana, - pel que fa a la presència i protagonisme de les dones. Vegeu al respecte, Fagoaga, C.; Luna, L.G., : "Notas para una historia social del movimiento de las mujeres. Signos reformistas y signos radicales", a IV Jornadas de investigación interdisciplinaria sobre la mujer, Madrid, 1984, pp. 5-6.

10) "Un Congrès de dones", "La Tramontana", IX, n°400, 8 - de febrer de 1892, p. 2. Es tracta de les reunions preparatòries que la maçona i lliurepensadora francesa Marie Deraismes, que fundaria, en companyia de G. Martín, l'obediència mixta dita del Dret Humà, l'abril de 1893. Per la seva banda, "La Tramontana" afirma que el dit congrés s'ocuparà de procurar alguns drets polítics i civils per la dona, de la qüestió --- dels salaris, de la prostitució i de la protecció a la infància. No reivindiquen la igualtat total entre ambdós sexes, diu el setmanari, però millor això que res. Sobre el Dret Humà, - vegeu la ja citada obra de R. Boyau. A. Lantoine diu de la iniciació d'aquesta maçona que no va ser altra cosa que la -- continuació d'una brillant festa profana: Hiram couronné d'épines, Ed. Nourry, París, 1926, p. 112.; A. Mellor, un altre dels autors maçons contraris a aquesta variant maçònica, dirà que M. Deraisme va negar el secret el mateix moment de la seva iniciació : La Masoneria, p. 228.

11) Sobre l'evolució del pensament maçònic francès respecte l'admissió i protagonisme de les dones, vegeu Palou, J.,: Op. cit., pp. 239-249; Boyau, R.,: Histoire de la Fédération française de l'Ordre maçonnique mixte international "Le Droit Humain", Ed. Jarlet, Burdeus, 1962; Wirth, O.,: El ideal iniciático, Ed. Kier, Buenos Aires, 1951, pp. 83-88; del mateix autor, L'Initiation Féminine, "Le Symbolisme", n°17, París, - febrer de 1914, pp. 145-149; Lantoine, A.,: Hiram couronné -- d'épines, "Le Symbolisme", n°42, París, agost de 1921, pp. -- 328-337. Dins el corrent contrari a l'admissió de dones a --- l'orde, vegeu Mellor, A.,: Dictionnaire de la Franc-maçonnerie et des franc-maçons, Ed. P. Belfond, París, 1979, pp. 121-123; La franc-maçonnerie à l'heure du choix, Ed. Mame, París, 1963; La Masonería, Ed. AHR, 1968, pp. 213-266; en el camp -- oposat, vegeu, Monestier, Marianne,: Les Sociétés secrètes - féminines, Les Productions de París, París, 1963; Brault, Elia ne,: La Francmaçonnerie et l'émancipation des femmes, Dervy - Livres, París, 1967. Quan a Espanya, només comptem amb un article de Libertad Morte,: La Mujer y la masonería, "Historia 16", extra IV, Madrid, novembre de 1977, pp. 21-25.

12) Sobre el "Dret Humà" vegeu Boyau, R.,: Op. cit., Quan a l'admissió de la dona i el camí iniciàtic, diu O. Wirth que - aquestes tenen el poder de formar l'ànima dels éssers als que es vincula: "Hechiceras inconscientes van amasando las almas y operan una invisibles metamorfosis de innegable realidad. - (...) Entonces ¿qué podemos hacer para la mujer aun siendo -- iniciados? Enseñarle lo que sabemos y luego dejarla y que --- obre siguiendo los dictados de su naturaleza". El Ideal iniciático, p. 88.

13) Citat per A. Mellor, La Francmasoneria, p. 211.

14) Palou, J., Op. cit., p. 214.

15) Diccionario Enciclopédico de la Masonería, vol. I, pp. 46-47. Entre els Rituals d'iniciació femenina podeu consultar a l'AHNS, Llig. 286 A, exp. 1-4-5. Vegeu també Ritual de --- Aprendizaje Masónica. Grado primero del rito de Adopción, Ducaz - cal, Madrid, 1906. En la mateixa editorial i any s'editaren - els rituals dels graus femenins 2, 3, i 4 (Mestre Maçona). La majoria dels rites femenins que es practicaren eren basats en la versió de Ragon, J.M.,: Manuel complet de la Maçonnerie -- d'adoption ou Maçonnerie des dames, Ed. Collignon, París, s.a. pp. 152.

16) Vegeu Brault, E.,: La Francmaçonnerie et l'emancipation des femmes, Dervy Livres, París, 1967; Palou, J.,: La - Franc-maçonnerie, pp. 239-249.

17) Vegeu un clàssic dins dels maçons contraris a l'escocisme, al que acusa d'haver-se desviat dels principis ortodoxes que regien la maçoneria tradicional: "Danton", Historia - General de la Masonería, Barcelona, 1883, 2 vols., especialment els capítols XXIV i XXX. Vegeu també, entre els partidaris del corrent anglosaxó, Mellor, A.,: la veu Femme del seu Dictionnaire de la Franc-maçonnerie et des Franc-maçons, Bel fond, París, 1979, pp. 121-123.

18) La versió castellana de les Constitucions d'Anderson - va ser feta pel maçó i espiritista Frederic Climent Terrer -- (simbòlic "Inmortalidad", membre de la lògia capitular Barcino): Anderson, James,: La Constitución de 1723. Complicación de las marcas (Landamarks) de la Masonería, Ed. Maynadé, Barcelona, 1936. Una de les versions espanyoles més antigues és Bases e institutos secretos y verdaderos de la Orden de Antiguos, libres y aceptados masones. Grandes Constituciones del Rito Antiguo Escocés aceptado, Salamanca, 1786.

19) Vegeu Guénon, R.,: Etudes sur la Franc-Maçonnerie et - le Compagnonnage, Ed. Traditionelles, París, 1978, vol. II, - pp. 19-25.

20) Boletín Oficial del GODE, II, n°36, Madrid, 15 d'octubre de 1872, p.12. Segons T. Creus i Corominas, la primera dona en ser iniciada al nostre país ho va ser a la Lealtad, de Barcelona, La Masonería ante la Iglesia y la Patria, La Hormiga de Oro, Barcelona, 1897, p. 43.

21) Les dues maçons eren A.R. Clavé de Ferrer (professora de música) i esposa d'un membre del taller i D. Fernández de Aranda, ambdues amb el grau 1. AHNS, Llig. 616 A, exp. 1. Quadre lògic de 1879.

22) Boletín Oficial del GODE, II, n°36, Madrid, 15 d'octubre de 1872, p.4. Aquestes formes més o menys regulars i heterodoxes de maçoneria eren objecte de controvèrsia i desautoritzacions per part dels defensors d'una maçoneria tradicional i assèptica, clarament separada de les institucions profanes. Vegeu, per exemple, les crítiques que fa a aquest projecte la revista dirigida per Andrés Cassard, "El Espejo Masónico", IV, n°4, Nova York, febrer de 1873, pp. 99 i ss.

23) AHNS, Llig. 612 A, exp. 13. Vegeu també, entre altres, "La Concordia", III, n°19-20, Barcelona maig-abril de 1890, - pp. 145-149.

24) AHNS, Llig. 619 A, exp. 9, doc. 10 de juny de 1891.

25) AHNS, Llig. 611 A, exp. 1. Com sigui que la maçoneria d'adopció només té 5 graus, deduint que A. López de Ayala, com moltes altres dones, havia estat practicant el rite masculí - en lògies simbòliques i se li havien atorgat, així, tots els graus del filosofisme fins el 30; dit Cavaller Kadosh. A l'època es considerava que el grau 5 d'adopció corresponia al -- 30 del Rite Escocès masculí.

26) El 1897 apareix entre els membres de la lògia Obreros de la Inmortalidad. AHNS, Llig. 621 A, exp. 26, doc. 15 de gener de 1897.

27) "La Concordia", II, n°9, Barcelona, abril de 1889, p. 65. Només tenim notícies d'aquesta lògia femenina durant aquest any.

28) "La Concordia", n°10, Barcelona, maig de 1889, pp. --- 77-79.

29) "La Concordia", n°12, Barcelona, juliol de 1889, p.89. Pla i Mas era aleshores Venerable Mestre de la Libertad del Porvenir.

30) AHNS, Llig. 618 A, exp. 17, doc. 3-3-1894 i 17-7-1894.

31) AHNS, Llig. 612 A, exp. 12. Relació de membres de 1885.

32) AHNS, Llig. 620 A, exp. 3, doc. 8-8-1892. Així consta a la documentació de la lògia Obreros, de Barcelona.

33) AHNS, Llig. 618 A, exp. 2. El taller va ser creat el - desembre de 1880, sota el GODE.

34) AHNS, Llig. 761 A, exp. 13.

35) AHNS, Llig. 621 A, exp. 2.

36) AHNS, Llig. 761 A, exp. 20, doc. 28 de setembre de --- 1889.

37) AHNS, Llig. 755 A, exp. 13, doc. 29-12-1887. A cap lògia gironina hi consten dones, excepte la ja esmentada Luz de Figueras.

38) Probablement el fet que a Lleida prosperés -encara que tímida- la maçoneria femenina està relacionat amb l'actiu nucli espiritista anticlerical que, en torn a "La Luz" (1886) i "El Buen Sentido", dirigida per J. Amigó Pellicer, propicià la incorporació de la dona a la maçoneria. Per altra banda, el número de lògies femenines al segle XX es molt més reduït i -

i no es constituïren fins la Segona República. A Barcelona -- única ciutat amb presència maçònica femenina- es va fundar un Triangle femení anomenat Luz, dirigit per la lògia Rufz Zorrilla, que la GLRNE-GOE va autoritzar el 29-4-1934. El mateix any va ser creada, per part de la lògia Karl Marx, de la GLE, una lògia d'adopció amb el nom de Delfos, que posteriorment -- va passar a dependre de la Redención; continuava en activitat el 1938. Segons els documents de la lògia Plus Ultra, de Barcelona, (31-10-1938) existia una altra cambra femenina anomenada Menphis, dirigida per la lògia Inmortalidad. Fins la proclamació de la República no començaren les iniciacions femenines.

39) AHNS, Llig. 618 A, exp. 17, doc. 21-8-1887.

40) Els republicans federals de "La Autonomía", per exemple, mantenen posicions força tradicionals o ambigües entorn el tema femení, com la resta de les famílies republicanes: -- "La Autonomía", I, n°8, 30 d'abril de 1898, p. 3.

41) Citat per Mellor, A.,: La Masonería, pp. 225-226.

42) AHNS, Llig. 755 A, exp. 15, Memòria de l'any 1891 i -- doc. 10-1-1892. El taller va romandre inactiu entre juny del 1891 i març del 1892. La lògia Jespus, d'Igualada hagué de dissoldre's temporalment a causa d'haver estat descoberts per la premsa clerical de la localitat, que denuncià la seva existència. AHNS, Llig. 621 A, exp. 1, Memòria de 1891.

43) "La Concordia", II, n°12, Barcelona, juliol de 1889, -- p. 89.

44) "La Concordia", II, n°9, Barcelona, abril de 1889, p. 67. Vegeu també La mujer del hogar y la mujer del convento, -- "La Concordia", n°7, febrer de 1889, pp. 51-52.

45) "La Concordia", II, n°11, Barcelona, juny de 1889, p. 87.

46) Ibidem. Ja feia uns anys que proliferaven els fulletons dirigits a la dona que, autors i publicistes com U. Quiñones, publiquen i són anunciats per certa premsa anticlerical com - "La Tronada", de B. Gabarró: II, n°132, Barcelona, 23 de novembre de 1884, p.4. Els dos títols anunciats aquí són Misión de la mujer i Educación Moral de la Mujer.

47) Cal considerar que la cultura maçònica i el grau de -- qualificació d'aquests germans (i d'una gran majoria d'ells) no era pas massa elevat, doncs si haguessin estudiat el simbolisme i la filosofia maçònica (tant lligada al pensament cabalístic hebraïc i al pensament tradicional analògic) haurien -- entès i interpretat aquesta controvertida qüestió des de posicions ben diferents. Sobre aquest tema podeu consultar algunes de les obres de caire simbòlic com Les Nocces Químiques de Christian Rosencreutz, de J. Valentín Andreas (1616), edició castellana de Nuevomar, Biblioteca Esotérica, Mèxic, 1983. Podeu trobar les característiques bàsiques d'aquest sistema de pensament --estretament lligat a la maçoneria-- a Benoist, L.,: L'ésoterisme, PUF, París, 1962; vegeu també la introducció a l'obra de J.E. Cirlot,: Diccionario de símbolos, Ed. Labor, - 1982, pp. 15-47. El Diccionario Enciclopédico de la Masonería (edició de 1883) dedica 15 pàgines al vocable "Cabalística".

48) "Barcelona Masónica", III, n°23, Barcelona, octubre de 1894, pp. 1-3.

49) Boletín Oficial del GOE, III, n°37, Madrid, novembre de 1891, pp. 10-11.

50) "El Mallette", III, n°40, Barcelona, 30 de juny de 1883, p. 8.

51) "La Concordia", I, n°4, novembre de 1888, pp. 31-32.

52) Boletín Oficial del GONE (Pantoja), V, n°90, Madrid, - 30 de març de 1891, pp. 1-6.

53) AHNS, Llig. 761 A, exp. 20, doc. 28-9-1889. Com hem -- vist, a l'Amigos de la Virtud, de Lleida, sota aquesta obediència, hi havia una cambra d'adopció, la qual cosa no pressuposa -ans al contrari- que homes i dones treballessin maçonícament plegats. Per altra banda, que una dona assistís a una cerimònia de constitució d'una lògia (la 29 de Septiembre, en aquest cas) no implica necessàriament que en formés part.

54) Boletín Oficial del GOE, IV, nº56, Madrid, 15 d'agost de 1891, pp. 145-146.

55) AHNS, Llig. 611 A, exp. 1, febrer de 1894 i relació de membres de 1899.

56) AHNS, Llig. 618 A, exp. 17. Acta del 3-3-1894 i 7-7-1894.

57) Lorenzo, A.,: El Pueblo, València, 1909, cap. X-XII, - pp. 145-195. Un altre dels coneguts maçons que dedicà una --- obra a la dona ha estat Nicolás Díaz y Pérez: Páginas para la mujer, Madrid, 1877.

Per la dona en el moviment anarquista, vegeu Morales Muñoz, M.,: "Ecce Mulier". Sobre un discurso de Teobaldo Nieva a las "trabajadoras de la Internacional", VI Jornadas de Investigación interdisciplinaria sobre la mujer. El trabajo de las mujeres, siglos XVI-XX, Madrid, abril de 1987, Universidad Autónoma de Madrid, pp. 120-127; Lamberet, R.,: Soledad Gustavo, sa place dans la pensée anarchiste espagnole, a "Convivium", nº44-45, 1975; Domergue, L.,: "Le féminisme dans la "Revista Blanca" (1898-1905): la femme vue par les anarchistes", a La femme dans la pensée espagnole, Ed. du CNRS, París, 1984.

58) Litrán, C.,: La mujer en el Cristianismo, Tip. La Academia, Barcelona, 1892, pròleg.

59) Litrán, C.,: Op. cit., pp. 9-11.

60) En la festa de promiscuació de 1894, celebrada a Sabadell, de Buen es refereix en el seu discurs a aquesta mateixa

idea sobre la dona: "Barcelona Masónica", n°17, abril de 1894, p. 10.

61) Litrán, C.,: Op. cit., pp. 12. i 15-16.

62) "La Luz", I, n°9, Barcelona, 1 de gener de 1886. Amb el mateix tema va fer una altra conferència a "La Luz", el deembre de 1891, en unió d'O. de Buen, que disertà sobre els fonaments de la moral: "La Tramontana", XI, n°540, 4 de desembre de 1891, pp. 2-3.

63) Litrán C.,: Op. cit., pp. 19-20. Aquest autor va traduir onze obres (o tal vegada més), entre les que figuren "Novum Organum", de F. Bacon, i altres autors com Volney, Michelet; C. Haeckel, A. Naquet, A. Vanucí i P. Merimée.

64) Litrán, C.,: Op. cit., p. 91.

65) Entre les obres predilectes de maçons i lliurepensadors figuraven les de Renan (Vida de Jesús), Littré (Historia de la Tierra), Darwin, etc.

66) En aquesta època Litrán haguè d'exiliar-se, mentre que López Montenegro i altres coneguts líders obrers estaven empresonats. "La Luz", I, n°1, 1 de novembre de 1886, pp. 3-4.

67) Litrán, C.,: Op. cit., p. 24.

68) Litrán, C.,: Op. cit., p. 78. També Lorenzo cita aquest autor francès al seu òpuscle El Pueblo, pp. 194-195.

69) La problemàtica de les relacions sexuals en el matrimoni són abordades també per Teresa Claramunt, Las mentiras convencionales de nuestra civilización. La mentira matrimonial, "Acracia", III, n°28, Barcelona, abril de 1888, pp. 537-546; vegeu també, d'aquesta autora, La mujer. Consideraciones de su estado ante las prerrogativas del obrero, Maó, 1905.

70) Litrán C., Op. cit., p. 85.

71) "El productor", Barcelona, 8 de març de 1889. Tenia la seu al carrer de la Cadena n°47 i posteriorment es traslladà al carrer Ferlandina n°20, lra.

72) "La Humanidad", II, n°29, Barcelona, 22 de juny de --- 1871, p. 229. Aquest setmanari comptava amb una secció fixa - dedicada a la dona, en la que hi col.laborava, entre altres, Virgínia Barbet: II, n°9, 25 de febrer de 1871, pp. 66-68. Vegeu també el n°2, p. 1 i el n°6, pp. 46-48.

73) AHNS, Llig. 616 A, exp. 1. Quadre lògic de 1885. --- C. Cerdà va ser nomenada Membre d'Honor de la lògia Tinerfe, de Santa Cruz de Tenerife, el 1882. Vegeu Paz Sánchez, Manuel de, : Historia de la Francmasonería en Canarias, Exc. Cabildo de Gran Canaria, Santa Cruz de Tenerife, 1984, p. 805.

74) C. Cerdà és autora d'una Historia del arpa, publicada el 1882. Residí a vèries ciutats europees, a Istanbul, Mèxic i Santa Cruz de Tenerife, on va morir.

75) Vegeu Perinat, A.; i Marrades, Ma. I., : Mujer, prensa y sociedad en España. 1800-1939, Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1980, pp. 319 i ss.; Enríquez de Salamanca, Cristina, : "Literatura y periodismo femeninos en el siglo XIX español", a Primer Coloquio de Historia de la mujer, Barcelona, 1986 (inèdit). A l'AHMB es conserven els n°1 i 2 de - "La Llar". Revista dedicada a la instrucció i educació de la dona, editada a Barcelona, el 1871.

76) AHNS, Llig. 616 A, exp. 1, doc. 6-1-1890.

77) "El Diluvio", 20 d'octubre de 1889.

78) "El Suplemento", Barcelona, 25 de setembre de 1889, pp. 1-2.

79) "La Concordia", II, n°16, Barcelona, novembre de 1889, p. 123.

80) Diccionario Enciclopédico de la Masonería, vol. V, pp. 810-812. El recipiendiari jura, en acabar la cerimònia, "no revelar los secretos de los Príncipes del Líbano y hacer cuanto esté de mi parte para que la libertad de trabajo (subratllat en el texte) material e intelectual se establezcan como leyes en el mundo entero". (p. 812).

81) El ritual s'exten en defensar les avantatges del lliurecanvi. Altres graus dels dits filosòfics també tracten temes semblants i de naturalesa política, com per exemple, el 29; on l'aspirant jura lluitar en favor de la "Libertad, del Derecho y de la libre manifestación del pensamiento y de la palabra, y (...) la Soberanía popular (...) contra los abusos de todo poder". (...) Op. cit., p. 843.

82) "La Concordia", II, n°13, Barcelona, 13 d'agost de --- 1889, p. 102-103.

83) "La Concordia", II, n°14, setembre de 1889, pp. 107-109.

84) "La Concordia", II, n°15-16, octubre-novembre de 1889, pp. 117-119 i 124-125.

85) "La Concordia", II, n°17, desembre de 1889, p. 135.

86) Devant semblant irregularitat, la lògia barcelonesa -- Lealtad, sempre molt respectuosa amb certes hortodòxies maçòniques, va protestar oficialment a Madrid pel fet que una dona ostentés un càrrec a un taller masculí. Sánchez Ferré, P.,: - Op. cit., pp. 47-48.

87) "La Concordia", III, n°19-20, abril-maig de 1890, p. - 145.

88) "La Concordia", III, n°22, juliol de 1890, pp. 172-173.

89) "La Concordia", III, n°21, juny de 1890, p. 158.

90) AVB, I ms. 311/42-52-53-59. I. Zwonar vivia a la Fonda del Centro, del carrer Sant Pau n°2.

91) Angeles López de Ayala (Sevilla, 1858, Barcelona, 1926), neboda d'Adelardo López de Ayala, president del Congrés i ministre varies vegades durant el Sexenni, es traslladà de Sevilla a Madrid, el 1882, amb motiu del seu matrimoni. Des de -- fèia temps que col.laborava en la premsa sevillana ("La Educación", "El Fígaro", "El Hispalense" i "El Disparate") i el -- 1880 va ser estrenada una comèdia seva: Lo que conviene a un marido. Una altra de les seves obres (Absurdos sociales) va ser editada a Barcelona, el 1899. El 1891 residia a aquesta -- ciutat, on va fundar el setmanari "El Progreso" i col.laborava a "El Diluvio", "Las Dominicales del Libre Pensamiento", "La Publicidad" i "El Clamor Zaragozano". La primera referència maçònica seva a l'AHNS data de 1904: AHNS, Llig. 401, -- exp. 50. Vegeu també algunes dades biogràfiques breus i incompletes a "Vida Masónica", I, n°4, Madrid, juny de 1926, pp. -- 60-62. Vegeu també les pàgines i notes que li han dedicat Romero Maura, Op. cit., pp. 65-66, 341, 415-416 i Alvarez Lázaro, P.,: Op. cit., pp. 188-196.

92) "La Concordia", I, n°5, desembre de 1888, p. 35. La revista reproduïx una carta d'A. López de Ayala en la que protesta per les tergiversacions que s'ha fet sobre una tinguda en la lògia madrilenya Amantes del Progreso, (de la que n'era membre) on una dona de la reialesa espanyola -Maria del Olvido- havia estat exaltada al grau 3r i no al 33, com havia afirmat "La Concordia". Segueix afirmant el comunicat que el GONE del vescompte de Ros "no prodigaba el grado 33 como el mencionado periódico "El Eco de Albacete", [i ho recollia "La -- Concordia"] supone. La Venerable Mestre de l'Amantes del Progreso era Maria Cristina de Gurousky y Borbón.

93) Ferrer Benimeli, J. A.,: Masoneria española contemporánea, II, p. 19.

94) AHNS, Llig. 618 A, exp. 6, doc. 31-12-1890.

95) A. López de Ayala va morir a Barcelona el 26-1-1926. -
Vegeu AHNS, Llig. 740 A, exp. 1. Actes de l'Ateneo Humanidad,
31-1-1926.

96) Lorenzo, A.,: El Pueblo, València, 1909, cap. X-XIII.
Vegeu també un dels treballs seus premiats al Segon Certamen
Socialista: "La procreación Humana", Segundo Certamen Socialista,
Barcelona, 1890, pp. 179-198.

97) "La Luz del Porvenir", VIII, n°4, Barcelona, 17 de juny
de 1886. Carmen de Burgos, "Colombine", figura entre les col-
laboradores de la revista. No ens deixa de causar sorpresa --
que la nostra historiografia dedicada a la dona no hagi pres-
tat la atenció que es mereix al fenomen espiritista i les se-
ves evidents relacions amb el naixement del feminisme als paï-
sos llatins. Una part important del republicanisme lliurepen-
sador, de l'espiritisme anticlerical i de la maçoneria formen
un triangle on la tupida xarxa d'interrelacions i mútues in-
fluències constitueixen el bressol del feminisme a Catalunya.
"El Espiritista Catalán" (1882), "El Faro Espiritista" (1886),
"Revista de Estudios Psicológicos" (1876), "La Luz del Porve-
nir" (1878), així com un nombre prou elevat de centres atesti-
guen la importància social d'aquesta "religió de recamvi" du-
rant la Restauració. Al "Centro Barcelonés de Estudios Psico-
lógicos" es va celebrar, el setembre de 1888, el Primer Con-
grés Internacional Espiritista. El 1900, les veus anarquistes
es queixaven que la majoria d'espiritistes eren republicans:
"La Revista Blanca", III, n°58, Madrid, 15 de novembre de ---
1900, pp. 318-320. Només Conrad Vilanou i A. Duarte i Montser-
rat fan referències interessants sobre el tema en les seves -
respectives tesis doctorals (ja citades). Vegeu un exemple --
del tipus d'espiritisme divulgat a l'època pels heterogenis -
deixebles d'Alan Kardec: Senillosa, Felipe,: Concordancia del

Espiritismo con la ciencia, Barcelona, 1894. El que n'opinava l'Església ho podeu llegir a l'obra del religiós Franco, Juan J.,: El Espiritismo, "La Hormiga de Oro", Barcelona, 1893.

98) Hi ha forces paral·lelismes entre aquesta figura i la de la francesa Louise Michel, antiga "comunard" que, el 1900, s'afilià a una lògia masculina La Philosophie Sociale per fer proselitisme en favor de la igualtat de sexes. Campion, L.,: Op. cit., pp. 53-55.

99) Boletín Oficial del GOE, V, n°86, Madrid, 1 de desembre de 1893, p. 180. Un any abans ja havia assistit, a aquesta lògia, a una tinguda en honor del músic maçó Tomás Bretón Hernández, en la que intervinguè com oradora. AHNS, Llig. 618 A, exp. 17, doc. 30-5-1892.

100) "Barcelona Masónica", III, n°19, Barcelona, juny de 1894, pp. 11-12.

101) "Barcelona Masónica", III, n°17, abril de 1894, pp. 10-11. Un dels altres oradors, Odón de Buen, proposà la unió de totes les forces progressistes per tal d'aconseguir la república i poder, així, educar al poble de manera "laica e integral". Per la seva banda, Baldomer Lostau assegurà que des del Parlament (era diputat federal) combatiria les lleis promulgades contra l'anarquisme.

102) "La Tramontana", XI, n°540, 4 de desembre de 1891, -- p. 3.

103) "La Tramontana", XII, n°544, 1 de gener de 1892, p. 4.

104) "La Tramontana", XII, n°559, 15 d'abril de 1892, pp. 3-4; n°579, 3 de setembre de 1892, p. 4.

105) El 25 d'abril de 1891 apareixia a "La Publicidad" (p.2) la crida que l'"Agrupació de Treballadores de Barcelona" (encara en període d'organització) feia a totes les dones

obreres perquè assistissin al Teatre Circ Barcelonès, del carrer Montserrat, per tractar sobre els problemes laborals, -- d'ofici, sous, etc. El 27 d'abril "La Publicidad" (p. 1) dona va notícia de l'acte celebrat per aquesta organització. Entre les participants hi era Teresa Claramunt, qui dirigí atacs a les Tres Classes de Vapor i proposà que les dones treballadores creessin organitzacions específicament femenines.

106) AHNS, Llig. 611 A, exp. 1, doc. 14-2-1899.

107) Marià Aguilar, simbòlic "Julio César", constitueix un dels nombrosos exemples d'aquest moviment on, podriem dir, -- tots els components estaven arreu. Aguilar morí el 1906: "El Gladiador", I, n°9, Barcelona, 22 de desembre de 1906. La revista --adreçada a les dones-- té una secció masculina.

108) L'Espiritista, republicà, maçó i educador de l'Institució Lliure d'Ensenyament de Sabadell, Fabián Palasí (simbòlic "Pericles") també va col.laborar a "El Gladiador". Era -- membre de la lògia Osiris, de Sabadell. "El Gladiador", I, -- n°2, 23 de juny de 1906, p. 10.

109) "El Gladiador", I, n°1, 26 de juny de 1906.

110) "El Gladiador", I, n°2, 23 de juny de 1906 i n°3, 28 de juliol de 1906.

111) Boletín Oficial de la GLSRCB, IV, n°38, Barcelona, -- pp. 11-12. A. López de Ayala participà en una tinguda blanca a la lògia Ciencia y Libertad n°14, on es féu propaganda republicana i lliurepensadora. Hi participaren, entre altres, el Gran Mestre de la GLSRCB, Eugeni Labán, el regidor republicà de l'Ajuntament de Barcelona, Sr. Porrera i I. Bo i Singla, -- ambdós maçons.

112) Segons que afirma Serra Pellón, Ma.C.,: en la seva interessant tesina inèdita, "El Galdiador del Librepensamiento" desapareix el 1919: Lerrouxismo femenino. El papel de las --

"Damas" en la política del Partido Radical, U.A.B., 1984. Probablement la "Sociedad Progresiva Femenina" va córrer la mateixa sort.

113) En un article amb el títol de Lo que somos, afirmen que són republicans i lliurepensadors i pretenen allunyar-se de "las banderías". "El Gladiador", I, n°4, 25 d'agost de 1906, p. 1.

114) Així consta a "El Gladiador", I, n°1, 26 de maig de 1906. Fèia vuit anys que la Societat Progressiva mantenia una escola laica diurna i ara n'obria una de nocturna al seu local del carrer Torrijos, 7, 1º de Gràcia.

115) cfr. Culla i Clara, J.B.,: Op. cit., pp. 149-150.

116) Aquesta manifestació femenina -però també republicana i lliurepensadora- cal inscriure-la en un fort clima anticlerical que el país experimentà al llarg de 1910. Els actes i manifestacions es succeïren i pel mes de novembre es projectava celebrar un congrés lliurepensador a Barcelona. (Vegeu capítol III) Recordem, per altra banda, que el govern presidit per Canalejas aprovà aquest any la polèmica "Ley del Candado".

117) Per aquest tema vegeu el ja esmentat treball de Ma. C. Sierra Pellón. Al nostre entendre, però, segueix mancant un estudi profund sobre el feminisme a Catalunya que aporti respostes suficients sobre el caràcter peculiar d'aquest feminisme no sufragista i els seus orígens.

118) "El Progreso", 6 de juliol de 1910, p. 1; 7 de juliol de 1910, 1ra p. Signen la convocatòria A. López de Ayala, -- Laura Mateo ("Damas Rojas") i Francisca Jimeno ("Damas Radicales").

119) Com ens diu Sierra Pellón, ni les burgeses d'"Or i -- Grana" ni les/els lerrouxistes reivindiquen el dret de vot femení; quan el propi Lerroux faci desaparèixer d'un cop les -- "Damas" ningú aixecarà la veu per defensar la seva continuïtat.

120) "El Progreso", 7 de juliol de 1910, p. 1. Es interessant remarcar les clares analogies d'aquesta proclama amb els temes d'iniciació maçònica femenina.

121) "El Progreso", 8 de juliol de 1910, p. 1.

122) "El Progreso", 12 de juliol de 1910, p. 1.

C A P Í T O L O VI

MAÇONERIA, POLÍTICA I REPUBLICANISME.

Les relacions de la maçoneria amb certs corrents ideològics i partits és tant real com matisable. No és cap secret que l'orde establí importants vincles amb partits o corrents polítics ben concrets, que variaran d'acord amb l'evolució de la societat catalana i de la pròpia maçoneria. Quantificar i qualificar aquestes relacions, establir quan, com i fins a on la filiació maçònica prevaleix per sobre dels altres determinants, siguin de partit, de sindicat, etc., és una tasca tant complexa com necessària.

Tenim constància que a les Constituents de 1869 -- els diputats maçons votaren la forma d'Estat d'acord amb directrius de partit o criteris personals, però no pas seguint obediències de vot emanades de la maçoneria. I és així senzillament perquè aquestes no existien. (1) Hi havia, certament,

com també hi haurà després, un espai ideològic "natural", - tot i que no sempre ben delimitat. De la mateixa manera que al Sexenni trobem dins l'orde corrents d'opinió i sectors - republicans, monàrquics partidaris de Montpensier i altres d'Amadeu, a la Restauració hi ha sectors liberals pròxims a Sagasta, d'altres, com Manuel Becerra, adscrits a Izquierda Dinástica, o Antonio Romero Ortiz, apoïat pels liberals fusionistes més esquerrans.

Quant al republicanisme, tenim maçons pràcticament a totes les formacions i grupuscles del ventall republicà, començant pel cap del partit Republicà Progressista, Ruiz - Zorrilla, que va ser Gran Mestre del GOE entre 1870 i 1874. (2) Morayta forma en la primera fila del possibilisme, del que presideix la Junta Directiva quan, el 1894, es distancien de Sagasta. Salas Anton i Odón de Buen figuren en el - partit Republicà Centralista de Salmerón, on també hi ha Lerroux. Entre els fusionistes tenim a l'ara ex-possibilista Morayta, a Emili Junoy i a Salas Anton. Pel que fa als federals, hi ha una nodrida representació maçònica: F. Castells, C. Roure, Vallès i Ribot, Bo i Singla, Pi i Arsuaga, J. Ribas Palau, J. Pla i Mas, E. Laban, Lostau, Serraclara i C. Litrán.

Entre els Lerrouxistes, a més del propi Lerroux, trobem a J. Jorge Vinaixa, Isart Bula, Puig d'Asprer i R. - Guerra del Río, a més dels transfuges J.Ma. Serraclara i C. Litrán, com també a Eladi Gardó i Francesc Esteva, futur Gan Mestre de la GLE, que aviat deixarà, però, els radicals.

Es a dir, l'opció republicana dins l'orde va des - de l'insurreccionisme militar burgès de Zorrilla fins fins - el federalisme radical, passant per la dreta pactista republi - cana, enquadrada durant uns anys en el possibilisme i el par - tit de Fusión Republicana. (3)

Es evident, doncs, que la multiplicitat d'opcions polítics dins de la maçoneria no pot obeir ni correspondre's amb el número d'obediències existents i, per tant, no podem afirmar que la Catalana-Balear fos federalista, el GODE fusio - nista, el GOE possibilista, etc., de la mateixa manera que, a la II República, el GOE no és el braç maçònic dels republi - cans, ni la GLE ho és d'ERC.

Es cert que, forçant hàbilment la metodologia i -- les conclusions podriem afirmar o suggerir que les coses eren d'aquesta manera, però suposaria empobrir, tant la realitat maçònica com la història del nostre país, en benefici d'una construcció interessadament homogènia i coherent, però par - cial. (4)

El que sí podem afirmar, com veurem al llarg del - tema, es que hi havia lògies on la majoria dels membres sim - patitzaven o militaven a alguns partits determinats, com hi havia lògies d'espiritistes, de militars i fins hi tot d'em - pleats de la companyia d'electricitat (Unión Eléctrica de Ca - taluña) (5). Però cal afegir que no sempre existia coherèn - cia ideològica entre els tallers i l'obediència que els aus - picia, ni entre els membres d'una lògia. Cal recordar que -

és en els principis o en temes amplis, on constatem certa homogenitat -encara que no pas uniformitat-, com veurem en --- l'apartat dedicat al nacionalisme.

Però donat que els enemics de l'orde han centrat - històricament llurs atacs en l'activitat política de la maçoⁿneria, cal replantejar i delimitar amb suficient claretat:

- a) quina és la naturalesa de l'acció política maçoⁿnera.
- b) quins han estat els seus objectius.
- c) com s'articula al si de les obediències i les - lògies la pràctica política.
- d) quines són i fins a on abasten les servituts i els compromisos de cada polític maçoⁿ concret en cada moment de la seva actuació social i polítiⁿca. (6)

Aquesta, creiem, és la metodologia correcta a l'hoⁿra d'avaluar quin ha estat el paper dels individus maçons, les lògies i les obediències en la política i la societat -- del nostre país. Com ja s'ha dit anteriorment, la maçoneria feia política i no senⁿamagava pas d'això, ans al contrari: sempre reivindicà una determinada pràctica política -de tenⁿdència i no pas de partit- que necessàriament havia d'ésser coherent amb els principis democràtics, el respecte i defenⁿsa dels drets humans individuals i col·lectius i el ideal de fraternitat universal. Però recordem que la divisa Llibertat, Igualtat i Fraternitat, té en el simbolisme i la filosofia - maçoniques varis nivells d'interpretació i diversos signifi-

cats, que van de la mística a la política, on cadascun d'ells no exclou els altres. (7) Les divergències i la pluralitat dins l'orde havien arribat, també, a causa de les múltiples interpretacions que es feien d'aquests i d'altres principis bàsics. Si bé la majoria dels maçons llatins havien après en el temple que el Rite Escocès Antic i Acceptat tenia com a objectiu prioritari, a més de la formació moral i filosòfica, la lluita per les llibertats civils i religioses, no tots entenien de igual manera el significat real d'aquest principi - ni estaven sempre d'acord a l'hora de fer-ne aplicacions polítiques.

Als extrems del ventall maçònic hi havia els enemics declarats de qualsevol manifestació política que es pogués interpretar com favorable a algun corrent ideològic (8) i, al costat oposat, els acèrrims defensors de la intervenció política, convertida aquesta en la única activitat que justificava l'existència de la maçoneria. No poques vegades en la història maçònica va prevaler aquesta segona opció (9).

Des de poc després de la Revolució de 1868, trobem escrits on s'acusa la maçoneria espanyola, recentment reorganitzada i en expansió, d'haver-se convertit en una associació política, o al menys en una maçoneria excessivament polititzada. Així, podem llegir a la revista maçònica belga "Ordo":

"Quant el 1868 la revolució de setembre donà als espanyols la llibertat de consciència, la Maçoneria es reorganitzà. Algunes tendències polítiques penetraren aleshores al si

de les lògies; unes eren monàrquiques, altres republicanes".
(10)

Amb l'eclosió maçònica del Sexenni aparegueren ---- graus 33 per floració espontània, la procedència i autenticitat dels quals eren, si més no, força dubtoses, com és el cas de Rufz Zorrilla, que rebè els 33 graus en tres dies. Segons la revista "El Mallet", Sagasta era grau 18 i no constava -- enlloc com se li haguessin atorgat tots els altres graus fins el 33; Antonio Romero Ortiz, un altre dels Grans Mestres del GODE, ni tant sols constava als registres maçònics; el mateix es diu d'altres posseïdors del grau 33, com José Ma. Berànguer, Sebastián Abojador i Laureano Gutiérrez Campoamor. (11)

Especialment en aquests anys, les diferents obediències es dedicaren a la captació de polítics influents per tal d'assegurar-se, no només l'existència o la supremacia entre - les diverses maçoneríes, sino també perquè aquesta era una de les maneres més segures i directes de que disposaven per tal de fer arribar als diferents governs la seva influència, enca minada a consolidar i aprofundir les llibertats burgeses en tots els àmbits de la vida nacional. (12)

Semblant estratègia, si bé va suposar alguns avan - tatges importants, en tant que existia -teòricament- la possi bilitat d'influir en la construcció del nou Estat liberal i - secularitzat, tenia com a contrapartida nefasta que l'orde -- acabaria en molts casos dirigida per polítics que no sabien - res o quasi res de maçoneria i, que, per altra banda, alguns d'ells simplement utilitzarien l'orde per a medrar.

Tot seguit veurem com, entre el Sexenni i la crisi del 1898, s'articulà la pràctica política de les maçoneries, és a dir: dels maçons, les lògies i les obediències.

Una manera de fer política.

Un editorial publicat el setembre de 1871 al Butlletí Oficial del GODE ens apropa al concepte d'acció política i social que preten la maçoneria. Tot advertint als germans que no s'identifiquin com a tals davant de qualsevol desconegut - que, fent algun signe maçònic, pretengui ferse passar per maçó, s'assimila els destins de la francmaçoneria als de la societat espanyola, per continuar afirmant que:

"... la Francmasonería (...) tiene que cumplir hoy en España una misión, grande por su objeto, santa por sus resultados, y desinteresada y pura como suya" (...)

"La Mas.: con su organización, llena de modestia, - de humildad y de prudencia: la Mas.: inspirándose en la igualdad, hija legítima de la libertad, y que es la fuente inagotable, el purísimo manantial de la fraternidad, enseñará el camino de la paz a los que, separándose arbitrariamente de la - concordia general, quieran, con su intolerancia, con su intranquencia irracional, turbar el concierto general y la armonía universal".

"La Mas.'. predicando el amor al trabajo y señalando a los desheredados de hoy su verdadera herencia de mañana, inspirando los hábitos de la virtud, de la economía, del amor a la familia y del respeto a las opiniones ajenas, realizará la gran reunión de todos los hombres honrados de España..."

"La Fuerza de la Mas.'. consiste en la verdad de sus obras encaminadas todas al mejoramiento de la condición social del hombre, tarea de la que ni por un momento se han ocupado los legisladores antiguos o modernos, únicamente preocupados en fundar obras políticas, cuando la política es accidente y la vida social es la esencia de la existencia humana". - (...) (13)

Segons es despren del que hem transcrit, l'orde -el GODE, podem dir-, enten i concebeix la tasca política en un -sentit ampli, al marge del partidisme i encaminada a la divulgació i implantació, entre la població, dels principis necessaris per tal que la societat evolucioni en sentit liberal i democràtic, d'acord amb l'ideari maçònic tradicional. Ho veurem repetit manta vegades: al que aspiren és a dotar les societats d'un marc de valors determinats, de la mateixa manera -- que ho havia fet el cristianisme al convertir-se en poder temporal. Però malgrat les declaracions moderades i conciliado -res que fan les obediències, la reacció més conservadora i -- carlina ja té formada, des del Trienni, una opinió visceral -ment adversa de la maçoneria. Un fulletó anònim, que circulà a l'època per Barcelona reflexa perfectament el que diem:

"Vina aquí, tu, bona peça
 Prou n'has fetes, bordegassa;
 molta fressa i poca endressa.

¿De qui ets filla?

- Jo soc filla

de les societats secretes.

-Batua! Quina "pandilla"

de murrís i de gent "pilla" (...) (14)

La maçoneria ja estava habituada a aquests tipus de literatura i continuava insistint en els temes de sempre. En un altre número del citat butlletí, en el que es justifica la utilització de noms simbòlics per part dels maçons, es diu -- que "cuando nosotros aclimatemos al pueblo español al espectáculo de las ceremonias masónicas públicas, cuando la teocracia en España deje de ser una potencia siempre enemiga de la libertad y del progreso, y por consiguiente, el más encarnizado apoyo de toda reacción, cuando la teocracia quede sencillamente reducida a las condiciones de una secta filosófica y el pueblo llegue a no ver en el sacerdote otra cosa que un profesor de moral, entonces los masones españoles usarán solamente de sus nombres propios". (15)

Seguint les pàgines de l'orga oficial del GODE --- veiem com l'activitat política maçònica es perfila clarament a partir de la lluita contra el despotisme, l'Església i tot allò que sigui contrari al sistema de llibertats del nou Es -

tat liberal: "¡Maldición eterna al despotismo! ¡Guerra implacable al jesuitismo!", clamava un orador a la lògia Moralidad, de Barcelona, amb motiu de la festa solsticial de juny de --- 1872. (16)

En proclamar-se la I República, el GODE publicà una circular en la que es fixava la posició de l'obediència comandada per Ruiz Zorrilla, més progressista que el GONE de R. Ma. Calatrava. De nou tenim aquí una declaració clàssica i hortodoxa de la manera que entenen la pràctica política:

"La Masonería no pertenece a ningún partido político. En su seno se agrupan todos los hombres de buena voluntad, (...) y no se les pregunta si vienen del campo de la Monarquía o de la República, con tal que ofrezcan trabajar por la libertad, por la igualdad, por la fraternidad del género humano". (...)

"Acontecimientos políticos de gran importancia acaban de realizarse en España, y pocas horas han bastado para que pase de la forma monárquica a la republicana".

"En la sociedad exterior ha habido vencedores y vencidos. En la sociedad masónica no hay más que hermanos". (...)

"¿Quiere decir esto que cesen las luchas políticas? No. (...) El hombre, la sociedad, la naturaleza, viven porque luchan, y progresan porque vencen".

"La misión de la masonería es la de moralizar esas contiendas y aminorar el dolor en los encuentros de aquella fuerza sin apagar la eficacia del choque".

"Demos, monárquicos y republicanos, un gran ejemplo a la sociedad en que vivimos". (17)

Al nostre entendre, aquesta és una de les declaracions polítiques de l'orde que reflexa amb més exactitud el concepte que en té la maçoneria, així com els criteris pels que s'han de guiar els maçons i llurs organitzacions.

Devant la guerra civil provocada pels carlins (18) i, en l'altre extrem, la insurrecció cantonal (19), la maçoneria de Barcelona lliurà un manifest a la premsa i a tots els ciutadans -el primer d'aquest gènere- on exposen la seva posició davant la situació del país, i que ratifica un cop més el que hem dit fins ara sobre les aspiracions polítiques i socials de l'orde:

"Cuando la guerra civil pasea su ensangrentada bandera por nuestro infortunado país; (...) cuando la palabra traición resuena por todos los ámbitos de la península; (...) y la anarquía asoma su repugnante rostro amenazando consumir la ruina de nuestra patria, (...) la Masonería sería criminal si no dejara por un momento la paz y el silencio de sus fraternales asambleas para pronunciar, (...) en medio de la horrible gritería de todas las pasiones, una voz de conciliación..."

(...)

"Un partido desatentado agita la odiosa tea de la guerra civil. Decimos mal: no es un partido, es todo el oscurantismo, porque no debemos hacernos ilusiones: presenciemos una lucha desesperada, la guerra a muerte de la tiranía contra la libertad, de las tinieblas contra la luz, del fanatismo contra la libre conciencia..."

"Todavía estamos a tiempo. En todas las fracciones políticas hay masones, [también, entre els cantonalistes, però no pas entre els carlins] hermanos nuestros, y a ellos nos dirigimos en primer lugar, que olviden pequeñas diferencias -- (...) y corran como un solo hombre (...) y terminen para siempre este gran crimen social, que se llama guerra". (20)

En els mateixos termes es dirigia uns mesos després la lògia barcelonina Vanguardia n°90 a la madrilenya Mantuana n°1, ambdues sota el GODE a fi que aquesta gestionés entre els medis maçònics estrangers l'ajut i solidaritat necessàries per aconseguir la victòria de les forces liberals, a més de donar a conèixer a Europa la gracetat de la situació espanyola. (21)

Quant a l'anterior manifest de la maçoneria barcelonina, la lògia La Sagesse, -sota el Gran Orient de França i -composada majoritàriament de francesos- hi estava per complet d'acord. No obstant, en consultar a la seva obediència sobre la qüestió, rebria d'aquesta l'advertència que, en tant que lògia estrangera, s'abstingués, com a col·lectiu, d'emetre o subscriure cap manifest dirigit a la societat que pogués comprometre-la amb la vida política del país. (22)

Poc després del cop d'Estat del general Pavía i el nomenament de Serrano, el governador de Barcelona Gómez Díaz, va decidir dictar una ordre prohibint tot tipus de reunions - maçoniques. Devant la nova situació, que consideraven arbitrària, les lògies es mobilitzaren per tal de cercar influències i recolzament entre els membres del govern que eren maçons, - tasca que portà endavant especialment el republicà i diputat a les Constituents del 1869, Miguel Ferrer Garcès, membre del GODE. (23) Hi havia aleshores tres significats maçons al go - vern: Sagasta, ministre d'Estat; Martos, de Gràcia i Justícia i V. Balaguer, d'Ultramar. (24)

El 24 de febrer Ferrer Garcès feia saber als tallers de Barcelona que havia obtingut del ministre de l'Interior la revocació de l'orde donada pel governador de la capital catalana. Tot seguit, la maçoneria barcelonesa envià a Ferrer Garcès (que havia estat governador de Barcelona el 1873) un comunicat agraïnt les respectives gestions realitzades a Madrid. (25)

Però a mesura que passaven els dies corria entre la classe política i la premsa un mot per definir el règim de Serrano: Dictadura. Ara no era tant sols prohibida la Internacional (gener del 1874), sino que les restriccions posades a les llibertats abastaven un camp més ampli. El 18 de juliol de 1874 el govern dictava una llei, on es deia que, "atendiendo a la gravedad de las circunstancias", quedaven prohibides totes les associacions i societats, "sea cualquiera su clase, condición y objeto, que no estén constituidas con autoriza-

ción del Gobierno, exceptuándose las de Crédito, de Obras Públicas y demás de que habla el decreto Ley de 1869". Sagasta era ministre d'Estat i signava el decret juntament amb el general Serrano. La dissolució de les entitats prohibides corria a càrreg dels governadors provincials. (26)

Devant el nou atzucac, els Venerables Mestres de totes les lògies de Barcelona es reuniren en un local maçònic, el "Circulo Cosmopolita" (27), on es decidí nomenar una comissió que anés a consultar el cap de la policia a fi d'averiguar quina era la seva postura envers l'orde, i si aquesta estava compresa entre les associacions prohibides pel decret. La comissió estava composta pels Venerables de la Lealtad i de la Humanidad, sota el GOLU i el GODE, respectivament. Consultat el cap de la policia barcelonesa sobre la qüestió, aquest declarà que no tenien cap ordre de prohibir les reunions maçòniques i, que, per tant, no hi tenia res a dir. L'endemà la mateixa comissió visitava al governador Gómez Díaz, el qual els assegurà que tenia recomanacions expresses fetes des del govern en el sentit de no impedir les activitats internes de l'orde.

Un cop aclarada la situació, les lògies barcelonines s'adreçaren al ministre Sagasta, membre del GODE, agraint-li "l'exepció que aquest havia fet en favor de la maçoneria", donant-li completes garanties que no tractarien de "política palpitant ni de religió militant". (28)

Certament que situacions com aquesta no es torna -- rien a repetir, ja que, malgrat la permissivitat practicada - pels governs liberals i conservadors, l'orde seria tolerada o perseguida segons els imperatius socials i polítics de cada - moment, o fustigada sense més per les actuacions arbitràries - dels poders locals.

Aviat ho comprovarien els maçons, amb la proclama - ció d'Alfons XII rei d'Espanya i el subsegüent ministeri-regèn - cia de Cànovas. El 7 de febrer de 1874 el govern lliurava un decret, signat pel ministre de la Governació, Romero Robledo, pel que es prohibia, a més dels actes públics sense autoritza - ció prèvia dels governadors provincials, tot tipus d'associa - cions polítiques. Quant a altres entitats, entre les que po - dem incloure la maçoneria, l'esmentat decret concretava:

"Las sociedades dedicadas a objetos conocidamente - benéficos y literarios, los círculos y casinos de puro recreo podrán continuar, reconstituirse y organizarse de nuevo en la forma que para las reuniones se dispone en la Regla 1ra. . - Las Autoridades procederán a suspender esas asociaciones des - de el momento en que tengan noticias fundadas de que su verda - dero carácter es el de círculos políticos". (29)

Amb la Restauració alfonsina començava per la maço - neria una etapa marcada per dues característiques aparentment contradictòries: la precarietat legal que suposava la seva -- existència i, per altra banda, una continuada expansió i conso - lidació en el nostre país, malgrat els altibaixos i les espo - ràdiques persecucions.

Ara més que mai, l'orde continuaria insistint en el seu allunyament de la política activa, però era de tots sabuda la connivència i els compromisos de molts maçons amb opcions polítiques ben concretes i l'activitat de no poques lògies en el camp polític. El juliol de 1876 La Sagesse comunicava al GODF que la política devorava les lògies del país i que, donades les circumstàncies, era impossible d'unificar l'atomitzada maçoneria espanyola, a fi d'encaminar-la cap el camí de la regularitat i el reconeixement internacional, (30) doncs la situació de l'orde era vista des de l'estranger com un guirigall sense sentit.

Els maçons del país que visitaven lògies europees eren rebuts amb reticència o simplement els hi eren barrades les portes. L'aïllament de la maçoneria espanyola s'agreujaria encara més arrel de negar-se a participar al "Convent" que totes les obediències del Rite Escocès Antic i Acceptat, celebraren aquest mateix any a Laussana.

Comentant la situació maçònica espanyola, "La Chaine d'Union" es lamentava:

"Es realmente deplorable veure la desunió que regna entre les innumerables lògies d'Espanya, causada, sens dubte, per la diversitat de cossos superiors que les auspicien". Segons la publicació del GODF, l'obediència més antiga era el GONE, de Seoane, però els qui treballaven millor maçònicament eren el GODE de Pérez i el GODE de Sagasta: el més nombrós de tots era aquest darrer i cap d'ells, malgrat les declaracions

que feien, estava reconegut per les obediències estrangeres.

(31)

El tema polític continuarà present en la vida maçònica i els plantejaments evolucionaran d'acord amb el context social. Veiem seguidament com, el 1882, "El Mallette", (pròxim al GODE dirigit per J.A. Pérez), es planteja el tema polític dins l'orde:

"Está olvidado por demás sabido que la masonería es la avanzada del progreso, y que no se realiza sin ese "desideratum" del humano ser: la LIBERTAD" (...)

"No puede ser masón el que, tiranizando al individuo, se oponga al ejercicio de sus derechos y desconozca sus deberes". (...) "De aquí colegimos que todo hombre sinceramente liberal, de color más o menos subido, siempre que admita la libertad de la conciencia y tenga por norma la justicia, debe ser un buen masón. (...) Creemos pues, que en la Masonería tienen cabida todas las creencias políticas excepto la absolutista". (32)

Semblants principis podien ésser assumits -i diversament interpretats- des de diferents tendències polítiques, tant pels liberals com pels republicans federals i no pocs anarquistes transigents. Es clar que no sempre era fàcil "maçonitzar" certs idearis com l'anarquisme, però on realment es posà a prova la capacitat d'assimilació i supervivència de la pluralitat maçònica va ser en el tema militar i insurreccional.

L' insurreccionalisme, els militars i la maçoneria.

La tradició militar dins la maçoneria es remonta al segle XVIII a Europa i també a Espanya, on ja hi havia militars maçons abans de la invasió napoleònica. (33) La constitució de lògies als regiments era pràctica comuna als exèrcits anglesos i d'altres països. (34) Pel que fa a Espanya, la presència de militars durant l'època isabelina és prou coneguda, com també ho és que al Sexenni aquesta situació es mantingué i fins hi tot va augmentar el número de militars maçons. (35) Segons revela l'orga oficial del GODE el juliol de 1871, una circular tramesá a les lògies d'aquesta obediència deia en el seu punt 6^è:

"Ninguna logia iniciará a militar alguno de menor graduación que de oficial subteniente, que pertenezca a regimiento o batallón; en donde haya logia constituida, deberá remitirle a la Log. de su cuerpo haciéndole conocer su existencia". (36)

Es a dir que, no només hi havia militars a algunes lògies de majoria civil, sino que n'existien també d'exclusivament militars dins mateix de l'exèrcit. Aquest és un dels molts temes d'evident interès que estan esperant ésser investigats amb rigor i profunditat, ja que fins fa ben poc tant sols s'hi havien dedicat els professionals de l'antimaçoneria. (37)

Quant al 1883 l'Associació Republicana Militar, de la que formaven part maçons com Villacampa, va promoure la -- fracassada insurrecció republicana, (38) immediatament el go - vern va lliurar un decret contra les societats secretes i els militars conspiracionistes. Va quedar ben clar, en aquest cas, que la maçoneria estava inclosa entre les societats a vigilar o perseguir, sospitoses d'estar compromeses amb la sublevació militar republicana, que tinguè un dels escenaris a La Seu -- d'Urgell. (39)

Però el moviment republicà no es reduí als cercles militars; Rufz Zorrilla havia declarat que la revolució estava justificada "cuando no es un hecho la libertad ni los dere - chos de los hombres existen en los Códigos, ni existe el su - fragio universal...". (40)

Els dies que seguiren a la insurrecció de Badajoz, els treballadors de Sants (o una part d'ells) es declararen - en vaga, dirigits per en "Josepet de Sants", (José Rodríguez) comandant de la milícia republicana el 1873, de filiació fede - ral i per en "Xic de Reus", que també havia estat oficial de l'exèrcit. Segons "La Gaceta de Catalunya", formaven un grup armat de vint homes. (41) Entre el 6 i el 10 d'agost aparegue - ren altres partides de grups armats que cridaven ";Visca la - República!" a Sant Martí de Provençals, Sant Andreu del Palo - mar i Sant Pere Màrtir. Devant el fracàs del moviment insur - reccional, els grups es dispersaren per les muntanyes de Coll - cerola, particularment en la zona de Vallvidrera, on foren de - tingudes sis persones. (42) Les garanties constitucionals ha -

vien estat suspeses i, davant l'estranyesa general, Valentí - Almirall va ésser detingut i posat en llibertat el dia 13, però aconsellant-li que deixés el país. (43) Naturalment que el motiu de la seva detenció no era pas que se'l considerés implicat en el moviment insurreccional, sino que, com manta vegades, el poder utilitzaria oportunament uns successos violents per justificar la persecució dels enemics del sistema canovista, com V. Almirall, que havia estat l'ànima del Segón Congrés Catalanista, celebrat el juny d'aquell any.

El mite d'una victòria republicana per la via armada, adequadament alimentada per Zorrilla des de l'exili, (44) encara tenia adeptes, el 1883, entre alguns sectors de la classe obrera i de la milícia. També hi ha maçons entre els sublevats, però aquests són del tot minoritaris i gens representatius.

Un cop vençuda la insurrecció, les obediències maçòniques s'apressaren a desautoritzar qualsevol declaració que es pogués interpretar com pròxima o indulgent amb els insurgents, tot recordant un cop més als propis maçons, com a la societat, quin era l'objectiu i la naturalesa de l'orde. (45)

Però les sospites, acusacions interessades de la reacció i les persecucions proliferaren arreu de l'Estat en esclatar el moviment sediciós. (46)

Quant a la participació de republicans federals a la sublevació, P. Gabriel ha apuntat que sembla clara la seva

participació. No podem corroborar aquesta implicació, al menys basant-nos en la documentació maçònica. Per altra banda, no hi ha dubte que, tant a dins de l'orde com a fora, són paleses certes connivències de federals i altres grups i individus amb aquells que proven fortuna en un aixecament republicà. L'insurrecte republicà, idealista i generós, és un clixé literari que segueix gaudint de les simpaties d'una part de la població.

Pel que fa a Zorrilla, poc temps després del fracassat intent, ja en preparava un de nou pel mes d'abril de 1884, que havia de iniciar-se a Catalunya, Aragó, Navarra, Galícia i algún indret de Llevant, del que en parlarem més endavant.

(47)

Quant a la maçoneria, de poca o nul·la ajuda resultaven les declaracions d'innocència que els butlletins oficials i les revistes maçòniques com "El Mallete" inserien en els dies posteriors a la sublevació d'agost:

"Traída y llevada por demás ha sido la Masonería -- por parte de la prensa política, con motivo de los sucesos -- ocurridos, y los periódicos ultramontanos se han despachado a su sabor contra ella, con esa buena intención que les caracteriza".

"¿Tendremos necesidad de repetir una vez más que la Masonería, la verdadera Masonería, es de todo punto ajena a la política de acción, a los movimientos sediciosos?" "¿Ten-

dremos necesidad de volver a decir que la Masonería no se ocupa ni puede ocuparse de política?". (48)

Tot i que certs personatges del govern liberal presidit per Sagasta, (vinculats ara o en anys anteriors a l'orde), sabien que la immensa majoria de maçons i lògies eren -- completament alienes a la conspiració republicana, no era fàcil convèncer tothom que l'orde era un cos múltiple i heterogeni, en el que hi havia maçons "extraviats" que encara no havien comprès correctament la naturalesa de la tasca política que a aquesta li estava reservada.

Per altra banda, el tema dels maçons militars era -- especialment delicat -- com ho seria durant la II República -- i entre els medis polítics i policials es sabia que un nombre + important de germans pertanyien a la milícia. El secretisme -- havia evolucionat cap a la simple discreció i, fins i tot, a voltes els afers interns de l'orde eren ventilats amb tal apatrositat que la premsa i l'opinió pública més informada s'asabentava de certes interioritats maçòniques. El 1883 no era gaire difícil per la policia averiguar que el Venerable Mestre de la lògia Lealtad, de Barcelona, era un militar, Rafael León, grau 18, com també ho era el futur Gran Mestre del GOI, F. Rispa i Perpiñá. No eren pas una excepció: el 1882 el Venerable de l'Osiris, de Sabadell, era també un militar; J. Targarona, simbòlic "Guerra". (49) A la Fortaleza n° 114, de Tarragona, el 1881 hi havia deu militars d'un total de vint-i-vuit membres; (50) el 1880 la Razón, de Tortosa, comptava amb tres militars entre el conjunt de dotze germans; (51) a la Constan-

cia, de Barcelona, hi figuraven sis militars l'any 1883; (52) la presència castrense es pot estendre a altres tallers, entre els que hem de senyalar especialment la lògia Cosmopolita de Barcelona, composta, el 1883, majoritàriament de militars. (53) Segons les dades de que disposem, aquests anys (1880-87) el seu nombre a les logies catalanes era de trenta-sis.

La repercusió dels fets d'agost no es va fer esperar. Totes les lògies auspiciades pel GODE reberen una circular -- d'aquest organisme, encapçalat per Sagasta fins el 1881, en la que es demanava tranquil·litat, al mateix temps que quedava implícit que la maçoneria no tenia perquè ser molestada especialment; la realitat, però, va ser ben diferent.

Segons es dedueix de la documentació dels tallers, el govern posà en marxa una persecució més selectiva que no pas indiscriminada, que centrà els objectius en determinades lògies i maçons. Poc després era cessat el fiscal de l'Audiència de Tremp, Venerable Mestre de la lògia Luz de Figueres i cap dels zorrillistes a aquesta ciutat. El Primer Vigilant de la lògia de Figueres és empresonat i el subsecretari de l'Ajuntament, que també és membre de la Luz de Figueres, és cessat. (54)

A Barcelona, el Capítol Barcino, del GODE, va convocar una reunió a finals de setembre per donar a conèixer la situació de persecució en què es trobava l'orde, així com la circular esmentada. Segons informacions maçòniques, el governador de Barcelona estava especialment interessat en averiguar

la seu d'un taller d'aquesta ciutat i els membres que el componien, sospitosos, segons es dedueix, d'estar implicats en la insurrecció zorrillista. L'esmentada informació va ser donada pels germans militars membres del Capítol, entre ells el Venerable de la Lealtad, R. León. Cal tenir present, a més, que la lògia Cosmopolita, de composició castrense, estava auspiciada pel GODE. (55) El neguit era considerable entre els reunits, es sabia que les Lògies eren vigilades, que hi havia detinguts i, per altra banda, no tots els presents tenien --- igual opinió de la posició de Sagasta ni feien la mateixa valoració de l'aixecament republicà. La tinguda de Capítol ha via estat demanada per tres dels seus membres, entre ells Salas Anton, a fi de tractar el tema de les persecucions de què eren objecte els militars maçons i les mesures governamentals contra les societats secretes. En la mateixa, un dels presents, "Dionisio", autodefinint-se com a demòcrata progressista, i enemic polític del "h.". "Paz", (Sagasta) intentà justificar la insurrecció, calificant veladament d'herois i patriotes els protagonistes de la mateixa. Inmediatament el president del Capítol, Fco. A. de Moncada, va fer que rectificà les seves paraules, cosa a que accedí "Dionisio". Les crítiques a Sagasta -i per tant no només al govern sino a l'obediència que els auspiciava- també varen ser manifestades per Salas Anton, simbòlic "Rousseau". Un altra dels presents assegurà que la realitat no era altra que un govern presidit per un maçó "ha --- trasladado a muchos militares y ha dejado cesantes a algunos funcionarios del orden civil por el inusitado crimen (subratllat al texte) de ser masones, dando por causa a aquellas resoluciones motivos graves sin determinar cuales". El presi-

dent del Capítol contrarrestà les darreres paraules manifes - tant que "algunos hermanos deben a la cualidad de masón del - h.". "Paz" el no haber sido fusilados". La disparitat de crite - ris era evident, com també que s'estaven tractant temes polí - tics, però això era possible i "legal" perquè la prohibició - es limitava només a les lògies simbòliques i no pas als orga - nismes superiors, com Capítols i Cambres Kadosch. La plurali - tat ideològica és palesa en aquest cas, com és usual en l'or - de. Mentre una part dels reunits interpreta que la circular - del ministre de la Guerra està dirigida especialment contra - les societats secretes, una altres opinen que en la mateixa - s'hi adivina la ma de la maçoneria. Uns creuen que la cosa no ha estat més greu gràcies precisament a Sagasta (56) i les in - fluències de l'orde, mentre els altres acusen al germà "Paz" i als maçons pròxims al poder de no complir amb els obligats - deures de protecció i solidaritat. Salas Antón, per la seva - banda, assegura que la circular del GODE és ambígua fins el - punt que no diu absolutament res; a les manifestacions de neu - tralitat i apoliticisme de la mateixa, diu "Rousseau" que "la Mas. es una institución eminentemente política y esencialmen - te religiosa, en cuanto tiene un dogma religioso por todas -- las confesiones aceptado y un principio político por todos -- los partidos perseguido: Dios, el Bien y la Verdad..." (57)

Les tensions entre els membres reunits arribà a --- l'extrem que el president amenaçà amb dimitir del seu càrrec. A la reunió pròxima, que convocaren el 6 d'octubre, es conti - nuà tractant el problema, en la que Sebastià Salvador, grau - 33, recordà als presents que "hacer política no quiere decir -

tomar las armas en pro o en contra de tal o cual partido o --
banderfa", sino "en circunstancias como las actuales encauzar
la opinión popular evitando que los vividores de la política
la extravien en provecho propio o de su exclusivo partido". -
(58)

Posteriorment es decidí, encara que amb vots en con-
tra, enviar un comunicat al GODE per tal de fer-li conèixer -
la situació de persecució de què eren objecte les lògies bar-
celonines per part del governador civil, i en especial una --
d'elles, que suposem nosaltres havia d'ésser la Cosmopolita o
la zorrillista Constancia, que el 1889 acabaria sent expulsa-
da del GODE, acusada de dedicar-se a activitats polítiques --
partidistes. (59)

En l'esmentada reunió Salas Anton va retreure al --
President del Capítol que aquest tenia un concepte massa es-
tret del que era fer política i una idea massa concreta sobre
religió, per tant, estava d'acord en que dimitís, doncs no po-
dia presidir el Capítol amb semblants idees. Una altra ques-
tió delicada que també es debatí fou la conveniència d'evitar
que per cap concepte fós molestada la lògia d'obediència fran-
cesa La Sagesse, sota el GODF, argumentant "el mal efecto que
produciría entre los masones de los Grandes Orientes extranje-
ros, al saber que precisamente fueron perseguidas las Logias
gobernando el h.º. Sagasta, después de haberlas dejado en paz
el gobierno conservador de Cánovas". Salas Anton reprengué --
els atacs a Sagasta i de nou el replicà el president, afirmant
que no hi havia motiu per desconfiar tant del president del -

govern, "puesto que en la circular recibida de la Gran Logia (es refereix a la Gran Logia Provincial de Catalunya, del GODE) nos aseguran que dicho Pod.º h.º presta todo su apoyo y protección a la Ord.º". (60)

El que passava al Capítol Barcino ere reflexe exacte de les divisions que els successos d'agost provocaren dins l'orde i en especial en el GODE, pel fet que, presidint el govern un dels caps de la maçoneria espanyola, es perseguís precisament a les lògies deponents de l'esmentada obediència.

Entre la premsa demòcrata-progressista no es feren esperar els atacs al president del govern. En un article que publicà amb el títol de Crisis masónica, el diari "El Porvenir" de Madrid, s'afirmava el següent:

"Parece que, a consecuencia de las últimas disposiciones del ministro de la Guerra, encaminadas a perseguir a los militares que pertenezcan a determinadas sociedades, es grande la agitación y el disgusto que se nota en ciertas regiones "en que el silencio reina".

"Es opinión generalmente admitida en esos lugares, a juzgar por los misteriosos rumores que circulan, que el ex-Sob.º Gr.º Com.º del Gr.º Or.º de España, el muy Pod.º her.º "Paz", al autorizar las reales órdenes emanadas del ministro de la Guerra, no sólo ha cometido un acto de "fe púnica" (vulgo traición), castigado con la irrad.º [-expulsió-] en las Const.º y Est.º de la Ord.º, puesto que lo hizo sin haber

renunciado antes al carácter de miembro activo del Sup.º. Cons.º. del Grado 33, sino que ha demostrado de una manera solemne -- que al ingresar en la (...) masonería no lo hizo con otro objeto que con el de explotar sus elementos en tanto fuesen utilizables para sus fines políticos, no vacilando en sacrificarla y perseguirla una vez conseguidos éstos".

Més endavant, l'articulista madrileny afirmava, ironitzant, que caldria canviar el simbòlic de "Paz" per el de "Judés". (61)

La revista barcelonina "El Mallet", pròxima al GODE de J.A. Pérez, reproduí amb declarada satisfacció l'article i afegia llenya pròpia al foc, dient que la situació era ben natural, donades les nul.les condicions que sempre havia demostrat Sagasta per ser "obrer de la Llum", "el que ni aun siendo Gran Com.º. del Gran Ord.º. de España dió pruebas de ser masón..." (62)

Quant a la premsa catalana, la "Gaceta de Cataluña" va publicar un article sota el títol de "El coco del general", en el que es criticava la circular del 1 de setembre lliurada per Martínez Campos, ministre de la Guerra, contra les societats secretes i es defensava obertament la maçoneria, deixant ben clar que de cap manera podia confondre's a l'Associació Militar Republicana amb aquella:

"Sin embargo, el señor Martínez Campos (...) confundió lastimosamente las asociaciones secretas políticas con --

otra clase de asociaciones que debían inspirarle respeto, si conoce, como suponemos, su fin y sus tendencias. Nos referimos a las sociedades masónicas".

"¿Sabe el general qué ideal persiguen los masones, cuál es su origen y su organización? Si (...) ha bebido en -- otras fuentes que las que le han procurado el carlista colega "El Siglo Futuro" i los artículos fiambres del "Diario de Bar delona" o el señor Rafael de Rafael, amigo del general, sabrá que la masonería puede cobijar bajo su manto protector al militar lo mismo que al civil, porque sus doctrinas combaten radicalmente la guerra, la indisciplina, las traiciones y las -- apostasías. Y al haber de un modo más o menos directo amenazado a los militares que con orgullo llevan el título de maso nes, ha acabado de crear cierto malestar entre algunos de --- ellos, (...) porque es una verdad indiscutible que la masone ría es el lazo de los pueblos; una filosofía simbólica, una -- institución filantrópica y progresiva que tiene por base la -- existencia de Dios y la del alma y su inmortalidad..." (63)

Algunes setmanes abans el govern havia substituït -- el governador Civil de Barcelona, Gregorio Zabalza, per Manuel Gil Mestre, mesura que elogià la revista maçònica "El Malle -- te", tot recordant que el que havia estat jutge del districte de Sant Bertran, "con tan buen deseo, acompañado de una acti vidad infatigable llegó a ser el terror de la gente de mal vi vir, (...)